

Memoriei soției mele, **LIVIA**
(4 iulie 1936 – 23 ianuarie 2001), profesoară gradul I,
Limba și literatura română, inspector școlar, având contribuții
definitorii la realizările familiei noastre!

PETRE POPA/DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL.
DE LA SCRIERILE MORALIZATOARE ANTICE
LA EXPRIMAREA GLOBALIZĂRII CONTEMPORANE

- Coperta I. Istoriografi celebri (de la stânga, spre dreapta), rândul I: **Publius - Cornelius Tacitus** (58 - 120 î. Hr.); **Lancelot Voisin de La Popelinière** (1541 - 1608); **Giovanni Battista Vico** (1668 - 1744); rândul II: **Arnold Joseph Toynbee** (1889 - 1975); **Fernand Braudel** (1902 - 1985); **Matti Klinge** (n. 1936).
- Pagina 3: **Clio**, muza Istoriei în Grecia antică.
- Coperta IV: Micromedalion pentru autor. Text selectat de Mariana Sârbu.
- Referenți: acad. Gheorghe PĂUN; prof.univ.dr. Gheorghe NICOLESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

POPA, PETRE, ISTORIE

Discurs istoriografic universal : de la scrierile moralizatoare antice la exprimarea globalizării contemporane / Petre Popa. - Pitești : Paralela 45, 2016

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-973-47-2478-9

930.1(100)

- Redactor responsabil: Mihaela FULGEANU MATEI
- Tehnoredactor: dr. Adrian MESTECĂNEANU
- Operatori: Iuliana MATEI; dr. Doru Gabriel STAN; Gabriel TUDOSE
- Documentariști: dr. Luminița ENESCU; dr. Radu GAVA; dr. Elena HEROIU; dr. Dan Gabriel POPA
- Lectori: Dana STANA; Ion Marius MOTREANU
- Consilieri editoriali: Marius BADEA; Daniel MITRAN
- Apărut: 2016
- Toate drepturile aparțin autorului
- În pregătire pentru tipar: *Mareșalul Ion Antonescu și reședința Argeșului. Consemnări istoriografice.*

**Prof. univ. dr.
PETRE POPA**

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

**DE LA SCRIERILE MORALIZATOARE ANTICE
LA EXPRIMAREA GLOBALIZĂRII CONTEMPORANE**

Editura Paralela 45

Volume elaborate de Petre POPA:

- **Municipiul Pitești pe noi coordonate** (în colaborare), Tipografia „Argeș”, Pitești, 1969 (64 p.);
  - **Pitești 600. Memento** (în colaborare), Editura „Museum”, Tipografia „Argeș”, Pitești, 1983 (196 p.);
  - **Argeș. Cartea eroilor** (în colaborare), Tipografia „Argeș”, Pitești, 1984 (334 p.);
  - **Mausoleul de la Valea Mare Mateiaș-Câmpulung Muscel**, Tipografia „Argeș”, Pitești, 1984 (90 p.); Ediția a II-a, 1988 (84 p.);
  - **Pitești. Ghid de oraș** (în colaborare), Editura Sport-Turism, București, 1985 (144 p.);
  - **Pitești. Pagini de istorie** (în colaborare), Editura „Museum”, Tipografia „Argeș”, Pitești, 1986 (336 p.);
  - **Istoria municipiului Pitești** (în colaborare), Editura Academiei Române, București, 1988 (360 p.);
  - **Liceul „Alexandru Odobescu” Pitești. 75 [de ani]. 1919-1994**, Imprimeria S.C. „Leu Grup” S.R.L. Pitești, Pitești, 1994 (192 p.);
  - **Istoriografie universală (I)**, Editura „Cultura”, Pitești, 1998 (170 p.);
  - **Istoria economiei naționale a României (I)**, Editura Universității din Pitești, Pitești, 1999; Ediția a II-a, 2001; Ediția a III-a, 2003 (120 p.);
  - **Istoria sistemelor administrative (I)**, Editura Universității din Pitești, 1999; Ediția a II-a, 2000 (128 p.);
  - **Tradiția și actualitatea în istoriografia românească**, Editura „Cultura”, Pitești, 2000 (202 p.);
  - **Istoria administrației în România**, Editura Universității din Pitești, Pitești, 2000; Ediția a II-a, 2001; Ediția a III-a, 2002 (164 p.);
  - **China. Sensuri istorice**, Editura „Paralela 45”, Pitești, 2000 (232 p.); Ediția a II-a, 2013 (336 p.);
  - **Ion Ionescu de la Brad. Enciclopedist român**, Editura Enciclopedică, București, 2000 (372 p.);
  - **Studii istorice** (Culegere antumă), Editura Universității din Pitești, Pitești, 2000 (344 p.);
  - **Permanențe istoriografice românești**, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 2000; Ediția a II-a, 2002 (316 p.);
  - **Istoria sistemelor administrative (II)**, Editura Universității din Pitești, 2001; Ediția a II-a, 2003 (90 p.);
  - **Istoriografie universală premodernă**, Editura „Tip Naste”, Pitești, 2001 (250 p.);
  - **Medaliaone universitare. Dicționar** (în colaborare), Editura Universității din Pitești, Pitești, 2002 (260 p.);
  - **Studii culturale** (Culegere antumă), Editura Universității din Pitești, Pitești, 2003 (440 p.);
  - **Pagini de istorie modernă universală**, Editor, Facultatea de Istorie, Filosofie, Jurnalism, Universitatea din Pitești, Pitești, 2003 (356 p.);
  - **Monografia Universității din Pitești**, Editura Universității din Pitești, Pitești, 2004 (414 p.);
  - **Studii politice** (Culegere antumă), Editura Universității din Pitești, Pitești, 2004 (622 p.);
  - **Administrație sistemică universală**, Editura „Tip Naste”, Pitești, 2005; Ediția a II-a, 2006, Ediția a III-a, 2007 (236 p.);
  - **Istoriografie universală modernă și contemporană**, Editor, Facultatea de Istorie, Filosofie, Jurnalism, Universitatea din Pitești, Pitești, 2005 (254 p.);
  - **Evoluții istorice moderne universale (1618-1848)**, Editor, Facultatea de Științe Socio-Umane, Universitatea din Pitești, Pitești, 2006 (146 p.); Ediția a II-a, 2007 (162 p.);
  - **Redimensionări istorice naționale și continentale (1848-1918)**, Editor, Facultatea de Științe Socio-Umane, Universitatea din Pitești, Pitești, 2006 (160 p.); Ediția a II-a, 2007 (205 p.);
  - **Europa. Destin continental**, Editor, Facultatea de Științe Socio-Umane, Universitatea din Pitești, Pitești, 2006 (96 p.); Ediția a II-a, 2007 (166 p.);
  - **Pitești. Tradiție și contemporaneitate** (în colaborare), Editura „Tiparg”, Pitești, 2008 (260 p.); www.bjarges.ro, Biblioteca Județeană „Dinicu Golescu” Argeș, Pitești;
  - **Pitești 620. Memento** (în colaborare), Editura „Paralela 45”, Pitești, 2008 (456 p.);
  - **Memorial de Război Mateiaș, Valea Mare Pravăț, Câmpulung, Argeș**, Editura „Tip Naste”, Pitești, 2009 (158p.);
  - **Statele Uniunii Europene. Sinteze istorice**, Editura „Paralela 45”, Pitești, 2009 (232 p.);
  - **Trei secole de istorie modernă universală. De la Oliver Cromwell, la Vladimir Ilici Lenin**, Editura „Paralela 45”, Pitești, 2010 (336 p.);
  - **Interviuri nonconformiste de pe patru continente**, Editura „Odessos”, Pitești, 2015 (470 p.);
  - **Enciclopedia Argeșului și Muscelului, I** (2008), **II** (2010), **III** (2012), **IV** (2014), inițiator și coordonator științific, ediție virtuală: www.bjarges.ro/biblioteca_digitala; <http://bibliotecaupit.ro>; <http://www.muzeul-judeatan-arges.ro/>; <http://www.muzeulgolesti.ro/>; www.atitudineinarges.ro
-

INTRODUCERE

„Să studiem cu luare aminte istoria..., să ne străduim să o cunoaștem bine. Cu cât o cunoaștem mai bine, cu atât o vom iubi mai mult. Și iubirea dă totul. Ea dă credință și nădejde...”

Victor Cousin

(Despre adevăr, bine și frumos)

Îndemnul filosofului francez, Victor Cousin (1792 - 1867), fondatorul școlii *spiritualității eclecticice europene*, din prima jumătate a secolului XIX, având reverberații universale, optimizează preocupările noastre referitoare la ilustrarea conținutului operelor descriptive, care asigură, permanent, conexiunea dintre tradiție și contemporaneitate. Portofoliul istoriografic reprezentativ, supus analizei, s-a definit pe măsura valorificării surselor documentare, iar acumulările succesive favorizează cuantificarea și *etajarea* informațiilor, ceea ce apropie, în mod simbolic, perioada *clasicismului antic* de tendințele *globalizării actuale*.

După cum se cunoaște, rigurozitatea motivației, interpretarea obiectivă a faptelor, ierarhizarea evenimentelor sau fenomenelor induc *istoriei* calitatea de știință fundamentală, conferind prestigiu comunităților de pe toate meridianele. Acceptarea *flexibilizării* domeniului, multiplicarea exprimărilor cotidiene, promovarea echilibrului în stabilirea concluziilor pluridisciplinare au menirea să redimensioneze contribuția tuturor generațiilor la *construcția* mondială.

Cu două veacuri în urmă, diplomatul și omul politic din *Hexagon*, Charles Maurice de Talleyrand-Perigord, prinț de Bénévent (1754 - 1838), ministrul externei, la Paris, pe vremea Directoratului (1795 - 1799), Consulatului (1799 - 1804), Imperiului condus de Napoleon I (1804 - 1814/1815), Restaurației (1814/1815 - 1830), demonstra, Congresului de la Viena (1814 - 1815), raportul dintre

PETRE POPA

---

istorie și infinit, rostind, pentru eternitate, celebra expresie: „*Există cineva care știe mai mult decât oricine - Omenirea!*”. Referirea urmărea sensibilizarea participanților la acest for internațional pentru a ține cont, prin hotărârile adoptate, de rolul civilizator al Franței, redusă, temporar, la tăcere, din cauza înfrângerilor de la Leipzig (1813) și Waterloo (1815).

Milenar, pe Glob, s-au adunat numeroase primordialități, devenite, cu adevărat, zestre indubitabilă a Umanității. Majoritatea, exprimând semnificații de excepție pentru ilustrarea dinamicii structurilor economice, sociale, politice, militare, spirituale, proprii diferitelor spații geografice și entități demografice sau lingvistice, a fost consemnată în *tomuri* voluminoase, altele au rămas, însă, parțial, ori total, necunoscute.

Din acest unghi de vedere, principiile formulate de academicianul român, Alexandru D. Xenopol (1847 - 1920), autor, printre altele, al lucrării *Istoria românilor din Dacia Traiană*, emise cu peste o sută de ani în urmă, emană deplină valabilitate: „*Istoria unui timp, arată autorul, în Precuvântare la Ediția I (1888), se clădește întotdeauna pe materialul adunat până atunci. Dacă ar fi să așteptăm ca tot materialul istoric al unui popor să fie descoperit, n-am mai ajunge niciodată să expunem cursul vieții sale, căci descoperirile se fac neîncetat, cunoștințele se întind și se adâncesc, măbind fără încetare orizontul istoriei. Timpurile din urmă îndreaptă neconținut ceea ce se află greșite în expunerile de mai înainte și, potrivit cu propășirea și îmbogățirea cunoștințelor, crește și se dezvoltă și arborele istoriei sale. Fiecare timp oglindește, în lucrările istoriei ce le înfățișează, cunoștința de atunci a poporului asupra trecutului său. Fiecare timp este deci în drept să aibă istoria lui, începând chiar cu acela al copilăriei unui neam, când el nu a ieșit încă din fașele poveștilor*”. Ideile sunt reluate în volumul său *Teoria istoriei* (1908), ori parafrazate de fratele său, Nicolae D. Xenopol (1858 - 1917).

Având în vedere faptul că analiza evoluției Lumii este, practic, o știință totală, dispunând, acum, de un suport documentar impresionant, s-a impus periodizarea succesiunilor, identificând repere de certă însemnătate pentru Mapamond. Asemenea *convenție cronologică* se modelează prin raportare la aprecierea dezvoltării

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

generale a etniilor, popoarelor, statelor, continentelor. În scris, *istoria* oglindește gândirea și judecata de valoare a diferiților autori, consecințele generând păreri *concordante* sau *discordante*, mai ales asupra subiectelor considerate sensibile, supuse permanent introspecției.

Definirea ansamblului, derivat din sistematizarea conceptelor ce guvernează elaborarea studiilor și lucrărilor de profil, a necesitat apariția unei noi discipline complementare, numită, frecvent, *istoriografie*. Ghidându-ne după metafora scriitorului francez, Jacques Amyot (1513 - 1593), conform căruia: „*Istoria este tezaurul vieții omenești*”, înseamnă că dimensiunile analizelor tematice au menirea să contribuie, implicând mijloace specifice, la cunoașterea aprofundată a realității. Comparativ cu alte domenii, această disciplină, ca preocupare științifică, nu dispune de tradiție îndelungată. Treptat, s-a constituit, totuși, *istoria istoriografiei*. Cercetătorul britanic, Herbert Butterfield (Oxenhope, Yorkshire, 7 octombrie 1900 - Sawston, Cambridgeshire, 20 iulie 1979), opinează că începuturile pot *cantona* în 1599, când s-a editat lucrarea *Istoria istoriilor*, apărută sub semnătura francezului Lancelot Voisin de La Popelinière (1541 - 1608). Primul congres internațional de *istorie a istoriografiei* s-a desfășurat, în 1980, la Montpellier (Franța), printre participanți regăsindu-se și specialiști români.

Sistemul conturat se bazează pe principiul metodologic al *istorismului*, în sensul că fenomenele trebuie privite prin prisma evoluției perpetue, ilustrând contextul apariției, dezvoltării, decăderii, interpretării și raportării condensate la condițiile preliminate, proprii momentelor date, integrate, cu deplină corectitudine, complexului existențialist al mileniilor.

Termenul de *istoriografie* derivă de la cuvintele grecești *historia* și *graphie*, presupunând, într-o exprimare liberă, *descrierea istoriei*. Redimensionarea permanentă impune, însă, interpretări ceva mai ample, conform cărora disciplina se consolidează, științific, la granița dintre istorie și celelalte preocupări socio-umane. În esență, sunt supuse analizei: stadiul exprimării concepțiilor autorilor de opere tematice; modul și etapa realizării acestora; stabilirea structurii și dinamicii scrierilor aferente; interpretarea comparatistă a conținutului lucrărilor elaborate; degajarea pertinentă a concluziilor asupra

---

spectrului teoretic adus în discuție; interconectarea la prezumțiile viitoare.

În sens generos, *istoriografia* poate să fie apropiată, conjunctural, preocupărilor *criticii literare*, ambele urmărind descifrarea valorilor creației, integrate sistemului argumentației motivante. Obiectivul primordial al studiului și analizelor istoriografice îl reprezintă, așadar, investigarea, semnalarea, evidențierea, formularea de aprecieri asupra abordărilor tematice plurivalente, mai vechi sau mai noi.

Necesară, în primul rând, specialiștilor, dar și altor pasionați de cunoașterea și interpretarea trecutului, *istoriografia* suprapune atât profesionalismul, cât și pregătirea generală a unui individ. De altfel, în ultima vreme, s-a acreditat ideea că personalitatea contemporanilor, cu deosebire a celor ce exprimă *intelectualismul virtual*, este clădită pe o adevărată *tripletă a culturii*, formată din competențe: *social-politice și economice, tehnico-productive, general-informative*. Ca atare, pentru *lideri*, implicați în viața publică, teoreticieni, cercetători, cadre didactice, muzeografi, arhiviști, *istoriografia* devine componentă esențială a culturii, fără a exclude subsumarea preocupărilor *pliate* celorlalte domenii integrate spiritualității.

Raportându-ne la scopul urmărit, obiectul disciplinei invocate poate fi sistematizat, ca succesiune și importanță, după criteriile precum: reliefaarea selectivă a calității sintezelor privind evoluția țărilor sau zonelor geografice (*Istoriografia Greciei, Istoriografia Elveției, Istoriografia Americii Latine*); evaluarea operelor referitoare la anumite perioade de timp (*Istoriografia antică, Istoriografia medievală, Istoriografia modernă*); prezentarea *trimiterilor* spre mari momente și personalități istorice (*Revoluția modernă din Anglia, Războaiele napoleoniene, Decolonizarea Indiei, Comandanți militari contemporani*); ilustrarea gândirii *secvențiale*, ca parte a unei ideologii sau doctrine (*Renașterea, Luminismul, Contrareforma religioasă*).

Sfera preocupărilor istoriografice nu se poate identifica sau suprapune *izvoarelor istorice*. Acestea din urmă sunt foarte stricte, în sensul rigurozității folosirii la elaborarea scrierilor tematice. Oportunitatea intermedierei certitudinii este indispensabilă pentru documentarea sumară ori exhaustivă. Ideatic, izvoarele nu analizează,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

dar constituie surse primare, necesare conturării concluziilor, uneori definitorii.

În general, cercetătorii din domeniu operează cu izvoare *nescrise* și *scrise*. Prima categorie se axează pe dovezi *paleontologice, antropologice, etnografice, arheologice, paleografice*. Pot contribui la elaborarea unor deducții plauzibile. Câmpul investigării, complementar acestor surse, este nelimitat din punct de vedere geografic, iar vechimea rămâne imemorială. Mult mai concrete sunt însă *izvoarele scrise*, provenite, pentru început, din zonele orientale, *translate*, ulterior, spre antichitate, medievală, modernitate. Panoplia, suficient de amplă, se bazează pe *epigrafie, cartografie, numismatică, sigilografie, heraldică, lingvistică, literatură, diplomatică, legislație*. Toate izvoarele istorice pot să fie *interne* și *externe*, întrunind calități tipologice multiple, capabile să *consilieze*, frecvent, alte științe.

Pentru *istoriografie*, interes prezintă, distinct, *izvoarele scrise narrative*, regăsite, deseori, în *catalogul* operelor cardinale. Conexiunea dintre izvoare și istoriografie nu se poate exclude. Ca urmare, interferența devine oportună mai ales în debutul *Mileniului III creștin*, când *evantaiul* informativ mondial se amplifică permanent, spre folosul cunoașterii științifice generale și particulare.

Uneori, există tendința de a plasa semnul egalității între *istoriografie* și *bibliografie*, manieră ce nu se recomandă. Cea de-a doua este, în esență, un *inventar* sistematizat al lucrărilor sau studiilor tematice și al realizatorilor nominalizați. În timp ce *istoriografia* urmărește concepțiile privind elaborarea analizelor din domeniu, prin judecarea subiectelor sau a conținutului enunțat, *bibliografia* are, preponderent, caracter repertorial și punctual. Contabilizează, după norme bine definite, folosind indici și fișiere alfabetice ori departamentale, finalizarea, de regulă prin publicare, a determinărilor aduse în discuție. Bilanțul va consemna inclusiv autorii care au elaborat și editat, de-a lungul timpului, cărți de referință.

Indubitabil, *istoriografia* beneficiază, cronologic și tematic, de succesele majore ale gândirii umane, din conținutul adecvat preluând componente esențiale, remise, apoi, celor interesați, pe *trasee* proprii. Prevalență are *istoria*, știință fundamentală ce conturează, datorită conservatorismului recunoscut, bazele disciplinei noastre. Esența

---

obiectului de studiu se extrage din realizările analiștilor. În consecință, acumulările sau stagnarea *istoriografiei* depind, firesc, atât de evoluția generală, în sine, dar și de ritmicitatea elaborării tratatelor cu credibilitate maximă.

Asupra *istoriografiei* planează succesele sau insuccesele principalelor auxiliare ale istoriei. Dintre acestea amintim, inițial, *arheologia*, care caută în adâncuri sorgintea comunităților, raselor, națiunilor, iar atunci când urmele sunt tot mai vechi, prestigiul contemporan sporește vizibil. Referirile la atare segment ocupă un loc aparte în configurația generală. Interesante rămân interferențele cu: *paleografia*, constând din analiza și descifrarea simbolisticii, deoarece, interferată altor surse, contribuie la formularea anumitor criterii valorice; *diplomatica*, domeniu convergent studiului actelor propriu-zise, emise de cancelariile tradiționale princiare, regale, imperiale ori alte instituțiile autohtone sau continentale abilitate; *heraldica* și *sigilografia*, având ca preocupare intuirea, apoi stabilirea semnificației componentelor din steme, blazoane, sigilii cu embleme sau legendă, ceea ce creează noi posibilități pentru însușirea conceptelor aflate, constant, la baza scrisului tematic.

Totodată, *istoriografia* este influențată de *genealogie*, întrucât etalează valoroase dinastii, familii, case nobiliare celebre, prin fapte ori filiație. Există sute de volume, zeci de mii de pagini, alte scrieri referitoare, de exemplu, la faraonii egipteni, regii spartani, împărații romani, succesorii scaunului sacerdotal, suficient de atractive până astăzi. În același timp, *numismatica* se raportează la vigoarea și savoarea *istoriografiei*, relevând, frecvent, sistemul monetar specific statelor incipiente sau avansate ale *Mapamondului*.

Se juxtapun, conform metodologiei de investigare ori concluzionare, asupra menirii formative a obiectului despre care discutăm, intersectările directe cu *filosofia*. Gânditorul francez, François Marie Arouet, cunoscut sub pseudonimul Voltaire (1694 - 1778), din a cărui operă amintim, în mod special, ***Istoria lui Carol XII, Secolul lui Ludovic XIV, Încercare asupra moravurilor și spiritului națiunilor***, vorbește primul despre *filosofia istoriei*, contribuind, astfel, la extinderea sensibilă a orizontului introspecției. Concomitent, *gnoseologia*, sau teoria cunoașterii, exprimată sub forma demonstrației științifice a *epistemologiei*, dar și *logica*, apoi *ontologia*,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

dezvoltând existențialismul, ori *axiologia*, respectiv teoria valorilor, au devenit, treptat, adevărate *acolade* ce asigură legătura filosofiei cu istoriografia.

De-a lungul vremurilor, în vastul *repertoriu* tematic se regăsesc multe concepții reliefante privind intercon condiționarea amintită. Dintre acestea, prin conținutul de idei apropiate celor două științe, se detașează opera învățatului arab din Tunis, Ibn Haldun (1332 - 1406), precursor al determinismului geografic; scrierile gânditorului, juristului și economistului francez, Jean Bodin (1530 - 1596), adept al menținerii monarhiei absolute, controlate, însă, de Stările Generale, autor al lucrării *Despre republică* (1576); activitatea italianului poliglot, Giovanni Battista/Giambattista Vico (1668 - 1744), partizan al teoriei *ciclicității istorice*, prezentată în *Principiile unei științe noi despre natura comună a națiunilor*, acceptat ca întemeietor al filosofiei istoriei.

După cum se cunoaște, *filosofia* datează din vremuri străvechi, dar, complementaritatea cu principiile *persuasive* este statornicită în perioada modernă și amplificată contemporan. Bunăoară, Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 - 1831), mare cugetător german, adept al dezvoltării perpetue, cu deosebire prin lucrările *Filosofia istoriei și Istoria filosofiei*, a imprimat asupra *duplexului* o puternică influență teoretică, depășind, elocvent, tot ceea ce s-a scris anterior în segmentul interdisciplinar enunțat.

Un domeniu important, care contribuie la îmbogățirea *istoriografiei*, este *literatura*. Inițial, *logografi* au scris, predilect, sub manieră narativă. Totodată, literatura a preluat, ca suport al inspirației, numeroase momente și personalități istorice, respectând adevărul, ori hiperbolizând sau diminuând rolul *elitelor*. Exemplele sunt frecvente, încât nu riscăm prezentarea unei tipologii!

Marii istorici au fost, deseori, prin teoriile sau pragmatismul lor, oameni politici. De aceea, *istoriografia* conlucrează, constant, cu *politologia*. Încă din secolele primare ale *proiectelor* tematice, autorii descripțiilor au primit *infuzii* colaterale, decurgând din: convingeri personale, obligații publice, interferențe familiale. Asemenea aspecte nu trebuie generalizate, întrucât pot deforma realitatea. Model poate deveni, în cazul nostru, Publius Cornelius Tacitus (55 - 120), retor și autentic cetățean roman, având vizibile preocupări de analist politic.

PETRE POPA

Strălucit reprezentant al intelectualismului elevat, a intrat în eternitate datorită operelor *Istoriile* (12 cărți) și *Annales* (18 cărți), direcționate prin conceptul: „*Sine ira et studio*”. Îndemnul esențial, regăsit în chemarea adresată confrăților contemporani sau viitori, este acela de a scrie „*Fără ură și fără părtinire*”.

Sistemele sau practicile religioase au influențat diferit *mentalul* individual și colectiv premodern. Foarte puțini istorici din lume au fost atei, mulți s-au confruntat cu metodele folosite excesiv în Feudalism de papalitate, unii au provenit din rândul clericilor, alții vor suporta *stigmatul* inchizițional, ori au acceptat compromisul îndeplinirii comandamentelor timpului, alături de laici.

Indiferent de statutul lor, istoricii au studiat magiile tribale, evoluția credințelor de-a lungul vremurilor, operele semnate de slujitorii diferitelor altare. Modalitățile colaborării rămân permanent deschise, strategia *coabitării* fiind în beneficiul civilizației universale. Așa, de exemplu, inițiativele lui Martin Luther (1483 - 1546), personalitate proeminentă în reformarea doctrinei apostolice fundamentaliste medievale, se atașează atât universalismului religiilor, cât și *istoriografiei* generale. Prin *Tezele de la Wittenberg* (1517), la care se adaugă *Biblia* (1521 - 1534), este, deopotrivă, ideolog creștin, analist obiectiv, întemeietor al unei variante esențiale protestante a catolicismului. Născut la Eisleben, în Turingia, mare principat german, debutează ca teolog fără veleități. Devenit, apoi, profesor la Universitatea din Wittenberg, s-a integrat mișcării teoretice care combătea tendințele dominante practicate de Statul Papal. Conceptele, prezentate și lămurite public, i-au atras excomunicarea Vaticanului (1520), îndepărtându-l, astfel, de gruparea apropiată papei Leon X (1513 - 1521). Postat pe baricada apărării echilibrului social, a dezavuat radicalismul programului lansat de Thomas Müntzer (c.1490 - 1525), iar traducerea *Bibliei*, din varianta latină, în cea a poporului său, va contribui nemijlocit la crearea limbii literare germane.

Benefic, domeniul invocat se deschide generos și celorlalte segmente relevante. Astfel, *arhivistica*, asigurând, după criterii riguroase, ordonarea, clasificarea și conservarea documentelor, deține un rol important în elaborarea studiilor sau operelor cu conținut retroactiv. Practic, cele mai credibile afirmații din *istoriografie* trebuie

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

să se bazeze pe reliefaarea modului în care autorul a folosit, prin demersul propriu, autenticitatea *portofoliului* generic depozitat.

De asemenea, *sociologia* conferă principiilor ce stau la baza scrierilor tematice una dintre cele mai însemnate pârgii, respectiv componenta sensului acțiunilor comunitare, pentru care au trudit, de-a lungul secolelor, zeci de generații, regăsite în sfera preocupărilor cotidiene. Totodată, *economia generală*, ca sursă a *judecării* succeselor perene, ilustrează numeroase aspecte din structura factorilor productivi, dând consistență motivării progresului necesar tuturor națiunilor.

Sugerând amplitudinea constantă în relațiile științifice bilaterale, *geografia* inserază numeroase date concrete, multiple concluzii semnificative despre natură, mediu, areal, ambient. De cele mai multe ori, componentele *geografice* au poziții privilegiate în paginile istorice, așa cum sunt: descoperirile noilor continente, cercetarea pădurilor unde trăiesc formațiuni atemporale, explorarea peșterilor, care ascund secrete din punct de vedere antropologic sau spiritual. Un exemplu edificator, ce poate demonstra convergența dintre *istoriografie* și *geografie*, este opera învățatului antic Strabon (c.64 î.Hr. - 21 d.Hr.). Cunoscuta lucrare, ***Geographia***, cuprinzând 17 cărți, îl plasează pe autor, deopotrivă, în grupul renumiților determiniști și evocatori. Veridicitatea consemnărilor sale înobilează cultura elină.

Pentru tradiționalitatea autohtonă, scrierea lui Strabon a devenit o sursă primordială, referitoare la arealul Dunării, prezentat în contextul ilustrării relațiilor locuitorilor geto-daci cu lumea greco-latină. Introduce în scara valorilor, la cumpăna erelor pre și post creștine, tracii nordici, precizând că „*dacii au aceeași limbă cu geții*”. Detaliul constituie una dintre premisele motivației unității celor două etnii.

Reliefând particularitățile vieții oamenilor de altădată, până spre actualitate, *etnografia*, *creațiile populare*, *obiceiurile laice și religioase*, *portul* susțin criteriile invocate. Aspectul se desprinde clar, bunăoară, din ***Descrierea Moldovei***, aparținând cărturarului umanist Dimitrie Cantemir (1673 - 1723).

În același timp, *muzeologia* prezintă cote sporite de interes pentru *istoriografie*. Pretutindeni există instituții cu profil adecvat,

---

care conservă, restaurează și expun obiecte de importanță esențială pentru înțelegerea evoluției naționale ori locale. Prin cercetarea realizată de muzeografi, se identifică numeroase *piese de rezistență*, utile specificului disciplinei aduse în discuție.

Așadar, *istoriografia* este o *platformă analitică veritabilă*, suprapusă direct preocupărilor umaniste, dar și altor domenii apropiate sau mai îndepărtate, inclusiv sferei științelor exacte. La baza formulării concluziilor, definitiv rămâne investigarea constantă a surselor primordiale, cunoașterea conținutului operelor *corifeice*, particularizarea opiniilor, întâlniri mediatice.

De altfel, Dimitrie Onciul (1856 - 1923), întemeietorul *școlii autohtone de critică istorică*, autor, printre altele, al unor lucrări de amplă rezonanță (*Teoria lui Roesler, Radul Negru și originile Principatului Țării Românești, Originile Principatelor Române*), a recomandat discernământ și acuratețe în introspecția elaborărilor adecvate, demonstrând, astfel, dorința completării, cu distincție, a *Istoriei istoriilor*. Concluzii valoroase desprindem, indubitabil, din preocupările savantului Nicolae Iorga (1871-1940), livrate, selectiv, prin colecțiile: *Cărți reprezentative în viața Omenirii* și *Oameni cari au fost*. Considerații asemănătoare degajă analiștii domeniului, remarcați în ultima jumătate de secol: Ștefan Ștefănescu, Șerban Papacostea (academicieni), Vasile Cristian, Pompiliu Teodor, Lucian Boia, Vasile Curticăpeanu. Operele acestor cunoscuți intelectuali au stimulat și direcționat preocupările noastre.

Paginile următoare s-au conturat, inițial, ca sens didactic universitar (1997 - 2008), iar editorial, prin volumele de autor: *Istoriografie universală, I* (1998); *Istoriografie universală premodernă* (2001); *Istoriografie universală modernă și contemporană* (2005). În 2000, semnam cărțile: *Tradiția și actualitatea în istoriografia românească* (Pitești); *Permanențe istoriografice românești* (București). Referiri convergente cuprind mai multe studii tematice. Asemenea titluri se regăsesc listate în *Bibliografia istorică a României*, dar și în cataloagele unor biblioteci publice, muzee, colecții particulare.

Dorința racordării la dimensiunile spiritualității continentale, după integrarea României în Uniunea Europeană (1 ianuarie 2007), ne determină să revenim asupra primelor titluri, abordate anterior,

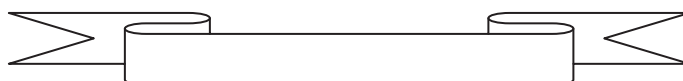

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

grupate, acum, sub genericul: **Discurs istoriografic universal. De la scrierile moralizatoare antice, la exprimarea globalizării contemporane.** Tangențial, există referiri inclusiv la istoriografia suprapusă *celor șapte arte*: pictura, sculptura, arhitectura, muzica, literatura, teatrul, cinematografia. Introspecția cuprinde 20 de capitole, bibliografie selectivă, indicele persoanelor, alte surse informale.

Pregătirea textului pentru tipar a presupus conlucrarea avizată cu toți cei amintiți prin intermediul *casetei tehnice*, remarcându-se, special, disponibilitatea exprimată de: jurnalista Mihaela Fulgeanu Matei, redactor responsabil, cunoscută *media*, datorită inclusiv cronologiei **Pitești 620. Memento** (2008); Doru Gabriel Stan, redactor, doctor în *biblioteconomie*, colaborator statornic pentru mai multe proiecte editoriale, rezident britanic (2014); inginer dr. Adrian Mestecăneanu, tehnoredactor, participant direct la definitivarea volumului de autor **Interviuri nonconformiste de pe patru continente** (2015); inginer dr. Luminița Enescu, dr. Elena Heroiu, documentariste, atașate demersurilor privind elaborarea **Enciclopediei Argeșului și Muscelului** (2008 - 2014); Gabriel Tudose, culegere computerizată, profesor, fostul nostru student, implicat, nemijlocit, în finalizarea cărții **Statele Uniunii Europene. Sinteze istorice** (2009); Dana Stana, lector, bibliotecară, inițiatoarea tomurilor **Biobibliografie. Profesorul universitar dr. Petre Popa** (2005; 2015). Le aducem sincere mulțumiri! Cuvinte alese, totodată, pentru *Editura Paralela 45* Pitești, director fondator, Călin Vlasie și colaboratorii săi!

I. *CURSUS TEMPORUM* ÎN ISTORIOGRAFIA UNIVERSALĂ

„*O, quam cito tranzit gloria mundi*”
(„*O, ce repede trece gloria lumii*”).
Thomas Hemerken à Kempis
(*Imitatio Christi*)

În ultimele decenii, punctele de vedere, privind periodizarea evoluției Omenirii, s-au reactualizat și sistematizat. Datorită conlucrării cu alte științe, mai ales prin constatarea interferenței noilor elemente definitorii cu cele tradiționale, analiștii au ajuns la concluzia că departajarea temporală poate releva suficientă *elasticitate*, fără să i se diminueze valoarea intrinsecă. Oricum, *Planeta* se grăbește, iar ideea scriitorului mitic german, Thomas Hemerken à Kempis (1379-1471), emisă atât de timpuriu, are deplină valabilitate!

Cu certitudine, un singur moment, fie cât de important, nu poate imprima, exclusivist, *pecetea* asupra *bornei* care unește sau desparte epocile istoriei locale și universale. Ca urmare, în anumite ipostaze s-a admis existența *compromisului* periodizării, instituindu-se, frecvent, etapele de tranziție, uneori îndelungate. Asemenea *ecuație* preia și *istoriografia generală*, care, prin obiectul de studiu, susține coordonatele fundamentale specifice marilor provocări, evitând să se identifice, până la detaliu, cu acestea.

Sunt exemple când cercetătorii dedicați specializării stricte realizează lucrări cu tematică ce vizează *paliere* divergente sau convergente. De asemenea, unele opere, elaborate, de pildă, în perioada interbelică, se pot include, prin conținut, *spectrului* medieval demografic. Nu rare au fost cazurile autorilor vizionari, existența lor pământeană devenind contemporană pentru cei ce i-au urmat.

Apreciind *mobilitatea* periodizării și elaborării istoriei, *exercițiul* profesorilor francezi, Pierre Milza (născut, 16 aprilie 1932), Serge Berstein (născut, 1934), Yves Gauthier, poate deveni un

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

element determinant pentru istoriografie. Conform concluziilor celor trei parizieni, majoritatea sensurilor existențialiste se raportează *arhetipului* subdiviziunilor și zonelor geografice reprezentative, iar *intersectarea* autohtonă are nuanțe particulare.

Generalizarea *sinopticii* departajează: *Preistoria*, *Protoistoria*, *Antichitatea*, *Evul Mediu*, *Modernitatea*, *Contemporaneitatea*. Direcționările se pot *implanta* la nivel global, continental, național, asimilând, totodată, realitatea conferită de veacuri sau decenii confluente. Antamăm inclusiv *Actualitatea*, cu trimitere la evenimentele următoare anului 1989 pentru Europa de Sud-Est, ori atacului terorist din 11 septembrie 2001, asupra Statelor Unite ale Americii. Despre toate perioadele amintite s-au elaborat numeroase opere valoroase, folosind izvoare inedite sau editate, *bănci* de date, surse virtuale.

Exprimarea istoriografică, bazată, aprioric, pe analiza scrisului tematic, elaborat în etapele respective, nu are corespondent temporal integrat direct *Preistoriei*, prelungită, european, până spre Mileniul II î.Hr. Perioada oferă, ca suport, numeroase dovezi paleontologice, antropologice, arheologice, interpretate prezumtiv, ori, în cel mai bun caz, *preliterate*. Implementând atare unghi de vedere, istoriografiile sunt sensibile la comunicarea certitudinii unor componente imemorale, convergente *simetriilor* accidentale sau determinate.

De aceea, există interes pentru lecturarea anumitor titluri, mai ales cele apropiate arealului cunoscut, precum: ***Old European Civilization. The Dacian Stones Speak/Pietrele dacilor vorbesc***, de Paul Lachlaur MacKendrick (1914 - 1998), carte editată la Universitatea din Carolina de Nord (1975), tradusă, apoi, în limba română (1978); ***Civilizație și cultură. Vestigii preistorice. Tăblițele neolitice de la Tărtăria (Alba)***, cercetate de câțiva specialiști britanici, catalogate, în *Istoria lumii* (2011), ca fiind, surprinzător, primele semne scrise din toate vremurile.

Ipotezele sugerează prelungirea celor aparținând secolului XIX, lansate, printre alții, de arheologul francez Jacques Boucher de Crèvecoeur de Perthes (1788 - 1868), *interpret* al paleoliticului (***Antichitățile celtice*** și ***Antediluviene***), sau de savantul Edgar Renevier (***Cronograful geologic precambrian, primar, secundar, terțiar***), datând din 1894. Considerentele evocate includ răspunderea

---

morală directă a celor care emit opinii sau concluzii asupra apariției, existenței inițiale și comportamentului Omului pe Pământ.

Principalele etape ale istoriografiei, consonante particularităților aferente, pot deveni limitele evidențiate în continuare. Astfel, *Protoistoria*, reprezentând intervalul cuprins între imensitatea *Preistoriei* și *Antichitate*, presupune, pe plan universal, activitatea umană de la circa 20 000 de ani î.Hr., până în Mileniul IV î.Hr., iar pentru Europa, aproximativ, din Mileniul II î.Hr., ajungând spre secolul VIII î.Hr., când este stabilit anul fundării Romei (753 î.Hr.). De remarcat aspectul că, în zonele africane, dar, mai ales, asiatice, Antichitatea devansează cu aproape trei milenii Europa. Conturarea unui sistem local sau zonal de grafieri, structurarea alfabetelor, consemnarea întâmplătoare, apoi sistematizată, a unor evenimente, nuanțate, astăzi, selectiv, presupun acceptarea informațiilor incipiente protoistorice.

Așa, de exemplu, China Mileniului III î.Hr. probează folosirea unor caligrafii particularizate, aparținând, cu certitudine, secolului anterior. Existau circa 2 000 de semne, fiecare desemna cuvinte ori sensuri, numite, frecvent, *ideograme*. Alți locuitori au exersat compoziții *rupestre* aleatorii, *hieroglifice* egiptene, *cuneiforme* sumeriene (folosite, ulterior, de mesopotamieni și perși), primul *alfabet* datorat fenicienilor (având numai 22 de consoane), percepții *sanscrite* indiene. Toate au devansat trecerea în insula Creta, pe vremea spiritualității minoice, de la *pictografie* la *scrierea lineară A* (2000 - 1500 î.Hr.), ori înflorirea culturii *heladice* a Greciei peninsulare, când este adoptată modalitatea amintită anterior și apare *scrierea lineară B* (1600 - 1150 î.Hr.).

Treptat, se alcătuiește *alfabetul clasic*, compus din 26 de litere, consoane și vocale, prelucrat, după propria experiență, de comunitățile *etruscilor*, *latinilor*, *goșilor* sau *slavilor*. Având în vedere asemenea considerente, se poate aprecia că dovezile istoriografice empirice își au sorgintea în *Protoistorie*, pregătind condițiile formării structurilor statale specifice etapei următoare, oportune evoluției Umanității. De reținut aspectul potrivit căruia, principalele spații continentale au intrat în Antichitate, firesc, după Protoistorie, unele și-au prelungit existența străveche, altele vor trece direct la Feudalism, sau, prin

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

excepție, la Modernitate. Diversitatea succesiunii s-a *repercutat* până în contemporaneitate.

Perioada antică oferă civilizației mondiale un generos *câmp* de afirmare, conturat în Egipt, Mesopotamia, Fenicia, Palestina, Persia, India, China. Renumitele state orientale, unde, după aprecierile lui Nicolae Iorga (1871 - 1940), va dăinui, multă vreme, ceea ce presupune „*milenara basileia asiatică*”, au stimulat elaborarea unor opere de importanță majoră pentru istoriografie. Totuși, scrisul istoric din Grecia și Roma constituie *coloana vertebrală* a sistemului analitic, prin prisma căruia putem aprecia perioada numită, frecvent, *temporalitatea veche*. Se suprapune, principiu acceptat pe plan universal, cu etapa dintre sfârșitul Mileniului IV î.Hr. și secolul III, iar în spațiul european, distingem, pentru Antichitate, circa 12 veacuri ce unesc întemeierea *Cetății Eterne* (753 î.Hr.) cu ocuparea militară a Romei de neamurile germanice (476).

Istoriografia antică se degajă, prevalent, din creații populare, cu caracter literar-eroic, *texte moralizatoare*, povestiri războinice și vânătoarești, cântece de muncă și de dragoste. Totodată, impresiile călătorilor, reflexiile religioase, codurile juridice, scrierile elaborate special pentru a releva constituirea, creșterea, dezvoltarea, *apogeul*, ori decăderea statală iminentă formează *arsenalul* informațional și *materia primă* necesare multor generații de analiști.

Portofoliul adus în discuție este impresionant prin varietate, paginație, stil, manieră de prezentare. *Discursurile* acelor timpuri sunt adevărate capodopere! Autorii cunoscuți au devenit personalități remarcabile ale științelor universale, iar claritatea unor lucrări sporește considerabil atunci când aceștia sunt contemporani cu evenimentele, uneori chiar implicați în derularea anumitor momente, descripția fiind, astfel, suficient de credibilă.

Un singur exemplu ar putea să devină edificator: ***Poemul lui Ghilgameș***. Eroul semilegendar cu atare nume a existat în realitate, conducând vechiul oraș sumerian Uruk, din sudul Mesopotamiei (astăzi, Irak), iar scrierea se realiza la Babilon în Mileniul III î.Hr., pe 12 tăblițe de argilă arsă. Perenitatea unei asemenea *colecții*, de valoare intrinsecă, rămâne proverbială, deoarece s-a descoperit, la peste 2 500 de ani după elaborare, în fosta bibliotecă a regelui asirian Assurbanipal (668 - 626 î.Hr.). Erau cucerite, atunci, Egiptul și

Elamul (zonă din Iranul de Sud-Vest, cu capitala la Suza), Asiria atingând apogeul secular. Cele două personalități ale Antichității orientale, Ghilgameș, respectiv Assurbanipal, sunt unite simbolic ca ideal: victoria în fața morții și victoria de pe câmpul de luptă, aspecte fundamentale, caracteristice personajelor emblematice din secolele precreștine.

Etapa medievală suscită multe dezbateri în ceea ce privește definirea suportului propriu, raportat la perioadele precedente sau ulterioare. Deși cuprinde, pe plan universal, puțin timp, calculat din secolul III, până la descoperirea Americii de Cristofor Columb (1492), iar Europa rezervă perioadei, teoretic, numai un mileniu, începând din veacul V (476), reverberat spre căderea Constantinopolului sub turci (1453), Feudalismul este descris suficient pentru aprecierea că istoriografia nu a înregistrat o stagnare irecuperabilă. Multe pagini s-au realizat concomitent cu evenimentele întâmplare atunci, insistențele autorilor dovedindu-se, uneori, pregnante, febrile și voluminoase.

Literatura medievală oficială are, prioritar, conținut religios, izvorât, mai ales, din doctrinele catolică și ortodoxă, puternic departajate de *Marea Schismă* (1054). Totodată, decăderea vremelnică a orașelor din fostul Imperiu Roman de Apus, masivele dislocări etno-demografice, formarea unor noi state și popoare, absolutismul monarhic, cruciadele, constituirea sistemului colonial, războaiele prelungite, încercările de restaurare a structurilor imperiale precedente, mișcările sociale ori eclesiastice, alte fenomene proprii *dinamicii* feudalismului timpuriu sau dezvoltat au estompat amprenta analizei științifice, în favoarea consemnărilor lapidare, cronicărești, păstrate sub formula analelor și a letopisețelor.

Cu toate acestea, după cum vom constata, multe scrieri medievale au valoare incontestabilă: poeme epice și lirice, romane cavaleresti, comentarii integrate preocupărilor rurale sau urbane, cărți prezentând conflictele comunitare ori etnice, descoperiri geografice, lupte dinastice. Pentru Europa, la redactare se foloseau, preponderent, limbile latină, greacă, slavonă, dar, treptat, s-a scris și în graiurile popoarelor consolidate pe teritorii distincte. Orientul a *conversat*, selectiv, exprimările Antichității, adăugând, apoi, pe cele în limba arabă, vorbită pe arii foarte largi. Islamiștii vor îngloba, în pagini

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

ample, date esențiale referitoare inclusiv la *semințele* numeroase din Africa Neagră.

Un principiu cu aplicabilitate certă în istoriografia medievală îl constituie preceptul filosofului și clericului francez Pierre Abéllard (1079 – 21 aprilie 1142), întemeietorul teoriei conceptualiste, care a optat pentru „*Înțelege și apoi crede*” („*Intelligo ut credam*”), în defavoarea scolasticului „*Crede și nu cerceta*” („*Credo ut non circitare*”). Rațiunea și teologia intrau, *frontal*, într-o dispută perpetuă.

Renașterea și Umanismul au relansat, în secolele XIV-XVI, interesul pentru cultura antică, manierismul practicării profesiilor intelectuale, încrederea față de capacitatea creativă a Omului, complementaritatea științelor și artelor, contribuind, astfel, la destrămarea Feudalismului. Patria Umanismului renescentist rămâne Italia, unde fenomenul s-a manifestat plinar, cu extensie în alte state europene, prin spirit civic, riguros, critic, erudit. În orașe, ori pe lângă marile abații creștin-catolice, s-au înființat biblioteci, așa cum este cea a Vaticanului. Organizată pe vremea papei Nicolae V (1447 - 1455), cuprindea colecții de manuscrise, hărți, lucrări cu conținut diversificat, relatări privind zonele geografice explorate, numeroase note memoriale, patrimoniu îmbogățit, ulterior, prin strădaniile marilor pontifi ai *Cetății Eterne*.

Structura volatilă a secolelor medievale s-a răsfrânt vizibil asupra istoriografiei, în sensul ascendenței Occidentului față de Orient, referirea vizând, cu totul special, Europa. Motivația inferiorității răsăritene este complexă: prelungirea succesiunii *valurilor* migratoare; caracterul preponderent sătesc al vieții cotidiene; instabilitatea centralizării autohtone, conturată mai târziu, comparativ cu vestul continentului; *ornarea* trecerii spre noua societate cu dificultăți nuanțate gradual.

Perioada modernă aduce consacrarea științifică a istoriografiei. Ca etapă, s-a suprapus evoluției spectaculoase a Omenirii între 1492 (descoperirea Americii) și 1789 (Marea Revoluție din Franța), constatându-se, însă, suficiente deosebiri regionale sau naționale.

Realizările domeniilor convergente erau superioare, indubitabil, sensurilor anterioare. Avea loc afirmarea unor noi structuri sociale, economice, politice, culturale, religioase, specifice capitalismului,

---

PETRE POPA

---

s-au stabilit alte raporturi între țările de pe Mapamond, iar interpretarea fenomenelor devenea, cu adevărat, universală. Științele exacte vor cunoaște impetuoșitatea, invențiile au diversificat industria, comerțul se extinde continental, era conturat sistemul bancar. Pragmatismul preocupărilor umane impune, cu dezinvoltură, beneficiile, încât, Evul Mediu, exclusivist agricol și meșteșugăresc, este surclasat.

Spiritualitatea modernă se definește, vizibil, din *Renaștere*, continuând prin ceea ce numim *gloria umaniștilor florentini*, urmată de ampla conlucrare dintre *gândirea filosofică și concretețea cercetării pluraliste franceze*, cultivată, apoi, de *școala germană*. Dezbaterile teoretice, izvorâte din realitățile specifice timpului, au departajat analizele interactive aprofundate în segmente doctrinare de largă respirație intelectuală: *luminismul, romantismul, conservatorismul, liberalismul, pozitivismul, naționalismul, marxismul*.

Tematic, operele domeniului s-au diversificat, *gravitând* dincolo de eroismul legendar, propriu cronicilor medievale de curte. Revoluțiile spectaculoase din secolele XVII - XVIII, acțiunile pentru obținerea independenței reale, destrămarea iluziilor nobiliare referitoare la o posibilă restaurație a absolutismului civil sau religios, competiția externă au conferit istoriografiei noi orizonturi. În acest sens, remarcăm concepția gânditorului francez, Auguste Comte (1798 - 1857), creatorul pozitivismului, care, prin volumele sale, apărute mai ales după 1830, a conturat un adevărat *vârf de lance* privind rejudecarea aspectelor existențialiste specifice ascensiunii vertiginoase din sfera modernismului.

Cultura europeană a dominat în această etapă pe plan mondial. Cu toate că s-au elaborat lucrări *galonate* și în alte zone geografice, autorii occidentali au luat un serios avans datorită noilor modalități de evaluare interdisciplinară a realităților, comparativ cu cei din Asia, America, Africa, Australia. În secolele invocate, ideile au circulat mult mai intens, de la un capăt la altul al Lumii, îmbogățindu-se permanent. Scrierile valoroase au fost reproduse și tălmăcite în diferite limbi etnice, apar ample *tomuri* despre actualitatea acelor vremuri, s-a diversificat publicistica, specialiștii au investigat și dincolo de granițele statelor proprii, insistând, prevalent, asupra *golurilor*

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

informative. Așa explicăm supralicitarea *antropologiei, arheologiei, arhivisticii, numismaticii*.

La toate acestea, o contribuție esențială a adus perfecționarea tehnicilor de cercetare și multiplicare. Extinderea invenției lui Johann Gutenberg (1400 - 1468), pseudonim pentru Johannes Gensfleisch, respectiv tiparul cu litere mobile din metal, a sporit considerabil cantitatea paragrafelor tematice. Deși prima carte realizată de Johann Gutenberg, folosind modalitățile amintite de imprimare (*Biblia*, editată în latina clasică), a durat mai mult de cinci ani (1450 - 1455), maniera s-a dovedit benefică pentru aproape cinci veacuri.

Modernitatea istoriografiei secolelor XVII - XVIII constă inclusiv în atenția acordată promovării consecvente a adevărului prin lucrările științifice. Autorii reprezentativi devin conștienți de faptul că, pentru a rămâne durabile, operele lor trebuie să fie elaborate pornind de la criterii riguroase și nu conjunctural. Deseori, conținutul retrospectiv a fost reevaluat, s-au amplificat analitic temele abordate anterior, predecesorii primesc aprecieri critice, ideile fundamentale referitoare la evoluția Omenirii sunt traduse din limbile originare în uzuale, au apărut primele dicționare, sunt diferențiate preocupările laice față de cele eclesiastice, spiritul civic se manifestă frecvent, este acceptată opoziția, cu deosebire pentru domeniul politic.

Un merit al majorității autorilor de opere istorice din perioada modernă este intersectarea veridică a faptelor și evenimentelor, covârșitoare pentru *clădirea* înțelepciunii viitorului. Comparativ cu etapele precedente, concluziile apar uneori surprinzător de tranșant, fără echivoc. Utilizarea surselor documentare, descifrate atunci, este avantajoasă pentru cercetătorii zilelor noastre, scutindu-i de eforturile specifice investigațiilor prelungite.

Din atare perspectivă, principii inedite a promovat *enciclopedismul*, structurat la mijlocul secolului XVIII în Franța. Întemeietor este filosoful, scriitorul și esteticianul Denis Diderot (1713 - 1748), alături de principalii colaboratori: matematicianul Jean le Rond D'Alembert (1717 - 1783); juristul fundamentalist Charles de Secondat, baron de Montesquieu (1689 - 1755); gânditorul Paul Henri Dietrich, baron D'Holbach (1723 - 1789). Prima formă a enciclopediei invocate s-a editat în etapa 1751 - 1780, având 35 de volume. Preocupările de această factură s-au extins continuu, îmbogățind

---

PETRE POPA

---

substanțial direcționarea tematică, interpretarea comparatistă, promovarea concluziilor plurivalente, acceptarea principiilor materialiste și a dialecticii, transferate din natură spre societate.

Istoriografia contemporană, suprapusă, în linii mari, derulării ultimelor veacuri ale Mileniului II și începutul secolului XXI, va cunoaște fluxurile sau refluxurile continentale. Folosind acest cadru variabil, sunt elaborate nenumărate scrieri valoroase, având conținut național și general, *corpusuri* de documente, tratate, compendii, crestomații, sinteze, bibliografii. Frecvent, se organizează congrese și conferințe internaționale deschise specialiștilor, ceea ce conferă tuturor celor interesați un portofoliu dintre cele mai cuprinzătoare.

Obiectivul teoretic fundamental, urmărit de introspecția cotidiană, este stimularea dezbatelor privind modalitatea conceperii scrierilor istorice. Secolul XX, deși confruntat cu două războaie mondiale, nenumărate conflicte zonale sau interne, decolonizarea Africii și Asiei, divizarea Lumii în sisteme doctrinare diametral opuse, afirmarea nefastă a fascismului, rasismului, antisemitismului sau intoleranței religioase, folosirea bombei atomice, ori cursa zborurilor planetare, clarifică multe necunoscute ale etapelor precedente. Concomitent, s-a insistat asupra promovării specificităților, tendința având cea mai spectaculoasă exprimare din toate timpurile.

Revoluția tehnologică, superioară, evident, sporurilor industriale din perioada modernă, a influențat favorabil interpretarea retroactivă și cuantificarea metodologiei deciziilor. Investigațiile cu aparatură sofisticată optimizează datarea certă a numeroase descoperiri arheologice, s-au refăcut schițele unor monumente istorice și de artă dispărute, sunt descifrate inscripții ori sensuri ale semnelor de factură spirituală. De asemenea, a crescut rapiditatea transmiterii informațiilor și finalitatea editării, s-a pătruns în zonele ascunse ale Globului, se cercetează asiduu Cosmosul. Acestea, alături de multe altele, favorizează îmbogățirea conținutului istoriografiei, integrarea disciplinei în *piața comună a științelor*. Fenomenul condiționează, practic, întreaga noastră existență.

Analiza contextuală se poate realiza atât concomitent cu derularea evenimentelor, cât, mai ales, după ce *proba timpului* își spune cuvântul. Elaborările tematice rămân un demers personal sau de grup, asemănător celorlalte domenii ale creației. Succesele ori

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

insuccesele au menirea să determine noi cercetări, prefigurând bazele certitudinii. Este foarte greu, dacă nu chiar imposibil, să se publice, în adevăratul sens al oportunității, istoria exhaustivă, atâta vreme cât numeroase elemente amplifică permanent cunoștințele preliminate.

Contemporaneitatea *livrează*, așadar, o multitudine de posibilități pentru completarea și consolidarea principiilor sau structurii istoriografiei tradiționale, ceea ce motivează perspectivele secolului XXI.

Dar, *traietoriile* noului veac sunt, comparativ cu perioadele anterioare, mult mai *sofisticate*! Luând în calcul tendințele continentalizării și globalizării, distrugerea unor *eșantioane* ale civilizațiilor anterioare, prin conflicte zonale, sau acte de terorism, *școlile istoriografice* naționale au menirea să *conserve*, cu orice preț, *zestrea* autohtonă, element probatoriu al intrării specifice pe *agora* mondializării valorilor. Din multe *geografii*, există semnale privind reinventarierea fondurilor *arhivistice* și *bibliofile*, aflate în diferite gestiuni, ori *securizarea* pieselor unicate, ceea ce conferă *prezumția* transferului, către generațiile viitoare, împreună cu alte *tezurizări*, inclusiv a scrierilor *irepetabile*. Totodată, sistemele *virtuale* pot *stoca* și *difuză*, fără granițe, *tomuri* istoriografice, devenind, considerăm, modalități *benefice*, iar nu *derizorii*, pentru ilustrarea *paternității* concluziilor cercetătorilor din toate vremurile.

Aveau perfectă dreptate gânditorii care au lansat și acceptat ideea rapidității trecerii gloriei Lumii! Preistoria, Protoistoria, Antichitatea au fost, parcă, *alaltăieri*, medievalistica și modernitatea s-au derulat până *aseară*, consemnarea contemporaneității se face *astăzi*, iar actualitatea configurează *timpul de mâine*. Dincolo de jocul cuvintelor și periodizare, istoriografia este, fără discuție, suportul oglindirii continuității eforturilor celor implicați în făurirea civilizației universale.

II. MANIFESTĂRI ISTORIOGRAFICE DIN VREMURI PREELENE

„*Chronos gar eumares Theos*”
(„*Timpul este un zeu blând*”).

Sofocle
(*Electra*)

Oamenii etapelor imemorabile au încercat, intuitiv, fără a realiza valoarea gestului înfăptuit, să consemneze, sub diverse forme, momente din modul lor de viață, insistențele pentru procurarea hranei, practici religioase, fenomene naturale, obiceiuri, scene războinice sau de altă factură. Asemenea *vizualizare pentru urmași* devansează cu multe milenii apariția scrisului. Cele mai edificatoare au devenit reprezentările figurative rupestre, întâlnite, de exemplu, în peșterile Lascaux (Franța), Tianșan (China), Cuciulat (România), Altamira (Spania). Ultima (270 de metri lungime), datând din Solutrean și Magdalenian, este descoperirea aparținând, în 1869, lui Marcelino de Sautuola (2 iunie 1831 - 2 iunie 1888). Asemenea exprimări pot constitui subiecte, dar nu pagini istoriografice.

Pe lângă alte calități sau defecte, noi am fost înzestrați inclusiv cu harul vorbirii. Graiurile și idiomurile, conturarea, apoi, definitivarea componentelor lingvistice ale comunităților sau popoarelor au creat premiza transmiterii, din generație în generație, pe cale orală, a nenumărate informații, date, fapte, tradiții, evenimente, unele dovedindu-se a fi, realmente, de importanță istorică. Majoritatea referirilor *oraliste*, translate spre viitor, au ca subiect predilect suprarealul, puterea miraculoasă conferită anumitor obiecte, animale, realități sau interpretări înconjurătoare, ceea ce ține de magie, totemism, animism, fetișism. Altele suprapun teme mitologice, multiplică rolul conducătorilor militari, civili sau eclesiastici, ori al celorlalți componenți ai grupurilor din habitatul acelor secole. Ipoteza

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

poate desprinde nuanțări, insuficiente însă pentru ancorarea în considerente istoriografice documentare.

Constituirea structurilor sociale piramidale, definirea administrației, frecvența scrisului, ca mijloc de comunicare, apariția *conștiinței de sine a neamurilor*, diversificarea preocupărilor umane, extinderea orizontului geografic, dezvoltarea științelor, sistematizarea informațiilor, selectarea izvoarelor au favorizat *dinamica* unui climat intelectual superior etapei *oraliste*. Deși s-a conturat treptat, *narați*a istorică devine suportul interpretării sistemice, de pe poziții comparatiste, proprie *arienilor*, indo-europenilor ori *semiților* din sud-vestul Asiei și nordul Africii.

Epigrafiile, textele moralizatoare, legendele consacrate zeilor sau *liderilor* pământeni, alte consemnări lapidare au avut, în perioada de început, un pronunțat caracter subiectiv, fără să se urmărească respectarea riguroasă a adevărului. Ca urmare, istoriografia rămâne suficient de circumspectă în preluarea unor asemenea informații. Primele lucrări cu tematică adecvată s-au plămădit în Orientului antic, acolo unde existau statele afro-asiatice: Egipt, Mesopotamia, Fenicia, Palestina, Persia, India, China, dar și Regatul Hitit.

Încă din Mileniul IV î.Hr., oficialii **Egiptului**, stat numit deseori *Kamut*, respectiv *Țara Neagră*, sau *Țara Oacheșă*, foloseau scrierea hieroglifică. Va fi descifrată de învățatul francez, Jean François Champollion (23 decembrie 1790 – 4 martie 1832), analizând, în 1822, inscripția găsită la Rosetta, pe litoralul Mării Mediterane, atunci când, spre sfârșitul secolului XVIII, Napoleon realiza campania militară din zonă. Evoluția societății egiptene antice cristalizează *triada* constituită din zeii Osiris, Isis, Horus. Prin 3000 î.Hr., potrivit tradiției, faraonul Menes a creat statul egiptean. Este perioada când au apărut ***Cântecele de muncă ale țăranilor***, ***Imnurile Soarelui și Nilului***, primele anale, cronici *demotice*, table regale.

La începutul Regatului Vechi, având reședința în orașul Memphis, pe vremea dinastiilor *de drept divin* III - VI (c.2278 - 2263 î.Hr.), apar ***Textele piramidelor***, considerate cele mai vechi documente egiptene cu conținut magico-religios. Atunci, în timpul Dinastiei III (2778 - 2723 î.Hr.), Imhotep, arhitectul, medicul și sfetnicul faraonului Zoser, a construit piramida în trepte de la Saqqâra, primul edificiu mondial realizat din piatră. Elaborează ***Tratatul de***

---

arhitectură. Este considerat zeul medicinei la egipteni, grecii identificându-l cu tămăduitorul Asklepios, acceptat de romani sub numele de Escualap.

Tot în debutul Mileniului III î.Hr., s-au scris **Învățămintele lui Imothes**, lucrare literar-istorică, integrată genului *moralizator*, folosit frecvent în Egiptul antic. Din vremea Dinastiei V (2563 - 2423 î.Hr.), datează **Piatra de la Palermo**, când faraonul devenea colaborator al zeilor, viteaz, demn, stăpân bogat al supușilor săi, constructor excelent, precum și **Învățămintele lui Ptahotep**, *paginile* de papirus ilustrând componente necesare formulării anumitor concluzii de ordin istoric.

Ulterior, când la conducerea statului s-a aflat Dinastia XII (2000 - 1788 î.Hr.), literatura egipteană cunoaște adevărata *perioadă de aur*, luându-se ca prototip creațiile bazate pe fapte reale, intitulate **Învățămintele lui Amenemhat** și **Povestirea lui Sinuhet**. Renumitul faraon Ramses II (1290 - 1224 î.Hr.), fiul lui Seti I (1305 - 1291 î.Hr.), aduce Egiptul în vârful expansiunii și puterii înregistrate de Dinastia XIX (1308 - 1171 î.Hr.). Cunoscutul personaj este prezentat ca un bun comandant militar, iubitor de artă, dornic să rămână consemnate etern numele și realizările sale, ceea ce s-a împlinit cu multă generozitate.

Din consemnările *scribilor* știm că faraonul a condus personal înălțarea templelor de la Abu Simbel și Ramaseum, iar **Poemul lui Pentaur** îi glorifică succesele. Ramses II declanșează bătălia de la Kadeș (Siria), din 1286 î.Hr., confruntându-și forțele militare cu armata regelui hitit Muwatalli, inițiatorul unei impresionante coaliții antiegiptene. Încheiată nedecis, dar prezentată ca un mare succes al faraonului scăpat din încercuire, bătălia a fost urmată de **Primul tratat de pace** cunoscut în istoria universală, semnat, la 1269 î.Hr., cu noul conducător hitit, regele Hattușil III (1282 - 1250). Delimita granițele celor două mari puteri antice în zonele siriene. Textul se păstrează în bibliotecile de la Karnak (Egipt) și Bogazköy (Turcia), fosta capitală a hitiților Hattușaş. Faraonul Ramses II s-a căsătorit, apoi, cu o prințesă hitită.

O altă lucrare, preluată inclusiv de istoriografia generală, este **Povestea celor doi frați**, considerată *monument al prozei literare egiptene*. Conține detalii de pe vremea domniei faraonului Mineptah (1224 - 1210 î.Hr.). Din secolele XII - XI î.Hr. datează **Călătoria lui**

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Unamon, sol faraonic în Siria, consemnările surprinzând, incipient, decăderea statului antic de pe Nil.

Literatura egipteană, având multiple conotații sociale, integrează, de asemenea, lucrările: *Satira meseriilor*; *Povestirile țăranului bun de gură*; *Învățămintele lui Neferti*. Ultima, păstrată în original pe un papirus aflat la Muzeul *Ermitaj*, din Sankt Petersburg (Federația Rusă), conține referiri privind răscoala anului 1750 î.Hr., dar și îndemnuri pentru reinstaurarea *concordiei*, adresate nemulțumiților. Se adaugă *Povestirea unui naufragiat*, relatând peripețiile unor corăbieri prin Marea Roșie, pe durata cât au transportat minereul necesar atelierelor armatei egiptene.

Un aspect demn de reținut, privind istoriografia egipteană, este cel referitor la simplificarea *grafierii*. Astfel, pe vremea Dinastiei XXV (751 - 656 î.Hr.), numită și *etiopiană*, s-a răspândit scrierea *demotică*, maniera favorizând realizarea unor cronici de valoare. Se înlocuia, prin urmare, sistemul hieroglifelor tradiționale cu metoda lineară, ajungându-se, în final, la 24 de semne, considerate accesibile.

Ca sinteză a scrisului cu conținut tematic, referitor la prima putere a lumii antice, pe la 320 î.Hr., preotul erudit, Manethon din Sebennytyos, a elaborat *Istoria Egiptului*, folosind limba greacă. Perioada faraonică era împărțită, pentru întâia oară, în 31 de dinastii. Motivul opțiunii pentru elină este simplu: începând din 332 î.Hr., Egiptul a intrat total în structurile create de Alexandru Macedon (336 - 323 î.Hr.), fără să opună rezistență militară, devenind apoi stat elenistic distinct, condus de Dinastia Ptolemeilor. Ulterior, va fi transformat în provincie italică (30 î.Hr.). Datorită potențialului material și culturii spirituale, cea din urmă presupunând inclusiv istoriografia, Egiptul nu a ajuns la romanizare efectivă.

Statul reprezentativ din Orientul antic, **Mesopotamia**, unde elaborat literatură polivalentă, stăpâna, la mijlocul Mileniului IV î.Hr., zonele dintre fluviile Tigru și Eufrat, acolo unde se află, astăzi, Irakul. În zona sudică a Mesopotamiei, numită Sumer, apare, spre finalul mileniului amintit, scrierea *cuneiformă*. Evenimentele cotidiene importante, dar și alte sensuri memoriale s-au imprimat pe tăblițe de argilă crudă, care, după arderea într-o tehnică specială, au devenit adevărate *cărți de lut*. Acum, sunt considerate elemente

PETRE POPA

---

istoriografice originale, atestând organizarea structurilor teritoriale integrate acestui areal.

Pe vremea Dinastiei III din Ur (2065 - 1955 î.Hr.), s-a înregistrat maxima înflorire a culturii sumeriene, iar în secolul XIX î.Hr. asirienii au adoptat scrierea *cuneiformă babiloneană*, răspândită în zonele apropiate. Sub conducerea regelui Hammurapi (1728 - 1686 î.Hr.), Babilonul a cunoscut dezvoltarea semnificativă. De atunci datează celebrul *Cod de legi*, unul dintre cele mai importante texte legislative ale Antichității, descoperit la Suza în 1901. Certifică procesul centralizării statale și fenomenul consolidării proprietății individuale din Mesopotamia. Deși document cu conținut prioritar juridic, *Codul lui Hammurapi* se poate interfera, prin ceea ce precizează, istoriografiei Marelui Babilon.

Tot pe timpul regelui amintit s-au cristalizat cele două *eposuri* ale literaturii mesopotamiene, având caracter religios-istoric, intitulate: *Poemul creațiunii (Legenda despre Potop)* și *Poemul lui Ghilgameș*, personalitate reală, legendară, întrucât semnifică, așa cum s-a spus, strădaniile pământenilor pentru a învinge moartea!

Importanță deosebită prezintă, completând subiectul adus în discuție, domnia regelui asirian Tiglatpalassar I (1112 - 1074 î.Hr.), devenit, pentru un timp, stăpân peste întreaga Mesopotamie, precum și asupra unor spații aflate între Golful Persic și Marea Mediterană. Faptele sale au fost consemnate pe un mare număr de tăblițe cuneiforme, adunate, ca urmare a inițiativei suveranului, împreună cu alte surse asemănătoare, în prima bibliotecă asiriană înființată la Assur. Ulterior, regele Assurbanipal (668 - 626 î.Hr.) a organizat marea bibliotecă din Ninive, având circa 22 000 de tăblițe, al căror conținut istoric este de necontestat. Prin asemenea mijloace de scriere au ajuns să fie cunoscute, spre exemplu, lucrările *Convorbirile unui stăpân cu sclavul său* și *Poem despre un om care suferă fără vină*, având conținut social pronunțat, izvorât, așadar, din realitățile Mesopotamiei, ori ale noilor geografii, subordonate strategiei de amplă respirație universală.

Asemănător Egiptului, toate deciziile regilor, precum și demersurile *factorilor de putere*, perindate în Antichitatea dintre Tigru și Eufrat, sunt conexe direct voinței zeilor. De aceea, exprimările istoriografice apar sub formule ca: liste regale, inscripții votive, anale,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

descrieri de călătorie, prezentarea expedițiilor militare și a legăturilor diplomatice, etapele ridicării unor imobile. Așa, de exemplu, consemnări lapidare relevă aspectul că, atunci când Regatul Noului Babilon se afla sub conducerea lui Nabucodonosor II (605 - 562 î.Hr.), a fost edificat celebrul zigurat Etemenaki, cunoscut, frecvent, sub denumirea de **Turnul lui Babel**. Construcția piramidală în trepte avea, la ultimul nivel, sanctuarul folosit pentru observații astrale.

Mesopotamia a decăzut treptat, datorită luptelor prelungite dintre principalele orașe-state pentru supremație. În 539 î.Hr., intră sub stăpânire persană. Babilonul a cedat, atunci, fără lupte, în fața lui Cyrus II cel Mare (559 - 530 î.Hr.). Peste aproximativ două secole, *satrapia* privilegiată persană a fost ocupată de Alexandru Macedon, pătrunzând, apoi, în sfera de influență a elenistismului. Urmările au devenit vizibile și pentru domeniul analizat.

Spre finalul Mileniului I î.Hr., aproximativ între 280 - 260 î.Hr., Berossos, mare preot al zeului Bel, a elaborat, în limba greacă, **Istoria Babilonului**, una dintre cele mai controversate lucrări de acest gen din literatura antică. Părerile pro sau contra derivă de la faptul că, autorul, matematician și astronom, a lăsat multe aspecte mesopotamiene neelucidate, deseori pline de confuzii. Semnificația demersului sporește pe măsura dimensionării capitolelor consacrate stătalității din timpurile reale, apropiate vieții sale.

După cum este cunoscut, **Fenicia** a fost, de asemenea, un renumit stat antic, aflat pe litoralul estic al Mării Mediterane (astăzi, aproximativ, suprafața axială a Libanului). Locuitorii tradiționali, meșteșugari, negustori și navigatori celebri, au cutreierat țările apropiate sau mai îndepărtate, înființând prima colonie din lumea veche, respectiv Cartagina, aflată în Africa septentrională. Metropola era înfloritorul oraș fenician Tyr, iar evenimentul întemeierii este datat, cert, 814 î.Hr.

Relațiile intense cu neamurile vecine, preocupările pentru dezvoltarea științei și culturii, au favorizat definitivarea, în secolul XIII î.Hr., a scrierii *consonantiste*, inspirată din cea egipteană și cretană, apariția *discursului* istoric, realizarea analelor referitoare la așezarea urbană Tyr, probabil primele consacrate unei cetăți antice. Fenicienii au suportat, succesiv, suzeranitatea asiriană (secolele IX -

VII î.Hr.), dominația Regatului Noului Babilon (secolul VI î.Hr.), stăpânirea persană satrapică (secolele V - IV î.Hr.).

În iulie 332 î.Hr., după un asediu de șapte luni, Alexandru Macedon a ocupat Tyrul. Fenicia beneficiază, în continuare, de statutul acordat zonelor elenistice, regăsit vizibil și nuanțat. Cu toate că, principalele opere tematice originale nu s-au păstrat, existența scrierilor a fost probată prin afirmații ulterioare, demne de încredere. Bunăoară, cărturarul grec, Philon din Byblos (64 - 161), autor al *Istoriei feniciene*, s-a inspirat, cert, dintr-o lucrare similară a secolului IX î.Hr., aparținând preotului elenizat Sanchuniathon din Berytos, amintit de istoricul grec Eusebios (c.260 - c.340), episcop de Caesarea (Palestina). De asemenea, eruditul grec Marinus din Tyros (secolul I d.Hr.), unul dintre fondatorii *geografiei matematice*, a realizat o altă scriere cu conținut adecvat, făcând referiri inclusiv la geto-daci, valorificată, apoi, de Claudiu Ptolemeu (90 - 168), din Alexandria.

Istoriografia universală a preluat din **Palestina** antică exprimări având, prevalent, spirit dogmatic. Evidențiem faptul că denumirea de Palestina a fost folosită, inițial, de Herodot, pentru a diferenția teritoriul *Țării filistenilor*, cuprins între Marea Mediterană și Deșertul Sinai, de împrejurimile imediate. În secolul XIII î.Hr., s-au așezat, acolo, mai multe triburi ale ebreilor. La 1025, este consemnat, documentar, statul unit israelito-iudeu, recunoscut continental.

Din vremea regelui David (1013 - 973 î.Hr.), datează realizarea celor *150 de psalmi*, atribuiți chiar monarhului, grupați, apoi, în *Cântarea cântărilor*. Deși au conținut preponderent religios, oferă direcționări privind etnogeneza sau comportamentul locuitorilor din zonele amintite. În secolele IX - VI î.Hr., au apărut, după unele supoziții, anumite pasaje din *Vechiul Testament*, redactarea formei definitive a primelor *Șase Cărți* ale lucrării (întâia parte a *Bibliei*) realizându-se, în secolul V î.Hr., de învățații evrei. Au folosit, ca și fenicienii, scrierea alfabetică proprie, mult simplificată comparativ cu cea întâlnită în alte state antice orientale.

Valoarea *Vechiului Testament* se degajă, mai întâi, ca operă teologică, dar, în același timp, este și izvor istoric. Ebreii au fost multă vreme dominați de alte neamuri, uneori deportați, iar în consecință, evoluția seminției a cunoscut multe sinuoșități. Asemenea particularități sunt ilustrate, frecvent, în scrisul tradițional din

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Palestina. Ființa supranaturală, Dumnezeu, își oferă protecția pentru toți evreii, aflați liberi, în suferință sau integrați *diasporei*, constituită pe diverse coordonate geografice. Religia, ca sens doctrinar, le-a menținut unitatea etnică și spirituală, indiferent de evenimentele derulate favorabil, sau în detrimentul lor.

Pentru secolul IX î.Hr., sunt atestate inscripții ebraice, folosind alfabetul fenician, care consemnează anumite date istorice. În veacul imediat următor, au apărut primii proroci, Amos și Hosea, predicând unitatea statală de factură distinctă. Peste câțva timp, regele Iosia (639 – 608 î.Hr.) realizează o amplă reformă, introducând **Cartea Legii** (621 î.Hr.). De la sfârșitul secolului VIII î.Hr., Iudeea se va confrunta, succesiv, cu ocupația asiriană, babiloneană sau persană, iar dn 332 î.Hr., este inclusă în imperiul lui Alexandru Macedon.

Etapile existenței poporului evreu au fost relevate istoriografic, în primul rând, așa cum s-a precizat anterior, sub maniera *descripțiilor* religioase, din conținutul cărora se pot detașa inclusiv sensuri majore, specifice dinamicii generale a țării. Sinteza preocupărilor tematice se va regăsi în eforturile și realizările istoricului Josephus Flavius (37 - c. 100), concretizate prin cele două opere redactate la Roma. Este vorba de **Războiul iudaic**, lucrare amplă, elaborată între 77-79, și **Antichități iudaice**, frescă elocventă a lumii evreiești clasice, structurată pe 20 de cărți, apărute în 93 - 94.

Relevante pagini privind existența milenară a evreilor au fost traduse în limba engleză, la Universitatea din Oxford, sub genericul **Cărțile Sfinte din Est** (1878 - 1905). Inițiativa aparține eruditului britanic, de origine germană, Friedrich Max Müller (6 decembrie 1823 - 28 octombrie 1900). După 1878, acesta introduce, în facultățile de profil din Anglia, cursul **Istoria religiilor**, menținut didactic și astăzi. După descoperirea recentă a manuscriselor de la Marea Moartă, existența generică a evreilor este superior demonstrată.

Despre **Persia**, din 1935, statul asiatic musulman **Iran**, cunoaștem faptul că, în Antichitate, era mare putere economică, dar, mai ales, militară, a timpurilor invocate. Totodată, învățații persani au elaborat numeroase lucrări de factură diversă, promovând, sistematic, științele exacte.

Un loc aparte îl ocupă, însă, informațiile cu caracter religios. Așa, de exemplu, Persia a folosit sistemul dualist al zeilor antici:

Ormuzd întruchipa binele, adevărul, viața, iar Ahriman reprezenta răul, minciuna, moartea. În secolul VI î.Hr., a trăit filosoful Zarathustra (599 - 522 î.Hr.), considerat creatorul sistemului doctrinar al statului condus de Dinastia Ahemenizilor (705 - 330 î.Hr.). Insista pentru practicarea unei credințe unitare în Ahura Mazda, divinitate supremă, ocrotitoarea poporului și regilor.

Oferită de mesopotamieni, grafierea persană cuneiformă se exprimă, în vremea domniei regelui Darius I (522 - 486 î.Hr.), prin multiple sensuri proprii. Dovada concludentă este impresionanta inscripție săpată pe stânca de la Behistun, din porunca marelui monarh, unde sunt reliefate evenimente majore, comparabile cu: înfrângerea răscoalei magului Gaumata, supunerea provinciilor, restabilirea unității statului, cucerirea Babilonului, Siriei, Asiei Mici, Egiptului și Punjabului, stabilirea capitalei oficiale la Persepolis (*Cetatea perșilor*).

Nuanțe particulare pentru lumea antică persană furnizează colecția de cărți sacre *Avesta*. Elaborată începând cu prima jumătate a Mileniului I î.Hr., este definitivată sub Dinastia Sasanizilor (226 - 651). Deși cuprinde, în principal, legende, mituri sau rugăciuni, creația reprezentativă pentru această etapă oferă numeroase detalii specifice studiului societății la cumpăna erelor pre și post creștine.

Surclasat de armata lui Alexandru Macedon la Issos (333 î.Hr.), astăzi Iskenderun (Turcia), apoi la Gaugamela (331 î.Hr.), statul persan nu a fost integrat, totuși, elenismului, iar existența proprie va continua. Evoluția ulterioară a Persiei este relevată, special, prin scrieri grecești, romane, arabe, otomane și din extremitatea estică.

Orientul Îndepărtat, descifrat relativ târziu de europeni, are în **India** antică un *pol major* de interes, atașat spiritualității preelene, inclusiv pentru domeniile influențate, covârșitor, de religie. Inițial, indienii l-au venerat pe zeul Brahma, considerat principalul creator al Lumii, constituind, împreună cu Șiva și Vișnu, *trinitatea* divină hinduistă. Mileniile III - I î.Hr. amintesc perioada când, în India, se definesc *vedele*, cele mai vechi texte sacre, sugerând *cunoașterea*, *eroismul*, *știința*, *determinarea*, respectiv: *Rig-Veda* (imnuri); *Suma-Veda* (cântece); *Vadjur-Veda* (sacrificiul); *Atharva-Veda* (descântece și magie).

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Pe la 1000 î.Hr., s-a conturat, după o lungă perioadă de laborioase căutări stilistice (circa 500 de ani), cea mai importantă dintre aceste patru culegeri, **Rig-Veda**, care, pe lângă elemente de mitologie, cosmogonie, filosofie și literatură magică, conferă, sau induce, componente ale originalității poporului indian. De asemenea, comentariile învățaților din prima jumătate a Mileniului I î.Hr., intitulate **Upanișadele**, preamărind creația, au, în subsidiar, valoroase informații cu sens istoric despre lume, om, infinit, spirit universalist brahman.

Complexitatea gândirii indiene a fost puternic marcată, începând cu a doua jumătate a Mileniului I î.Hr., de doctrina religioasă formată pe baza preceptelor prințului Siddhartha Gautama, numele laic al idolatrizatului Buddha Sakya Muni (655 - 486 î.Hr.), întemeietorul doctrinei fundamentale contrare brahmanismului. Tematic, budismul *luminează* alte judecăți de valoare privind trecutul și viitorul propriei etnii, chemată spre perfecțiune, prin *nirvana*. Tot în această perioadă, Vardhamana Mahavira a pus bazele *jainismului*. Legendarul ascet din secolul VI î.Hr., supranumit Jinna (*Învingătorul*), a creat noua școală filosofică, opusă, de asemenea, brahmanismului. Jainismul propaga deschis concepția atomistă, dar și aderența la metempsihoză, adică susținerea ideea reîncarnării succesive, după moarte, sub formă de plante, animale sau ființe umane, ce vor exista, presupunem, aievea.

Secolele IV - III î.Hr. temporalizează scrierea celebrei creații indiene **Mahabharata**, urmată, în veacurile IV - II î.Hr., de opera **Ramayana**. Ambele epoei sunt elaborate în sanscrită, limba cultă a renumiților arieni, cuprinzând numeroase referiri *paseiste*. Astfel, **Mahabharata**, atribuită lui Vyasa, ilustrează, prin cele peste 200 000 de versuri, **Povestea marelui război al bharașilor**, dimensiune neobișnuită în spiritualitatea universală. Este, practic, *enciclopedia simbolică* a societății hinduse, monumentul inegalabil al vechii literaturi indiene, cu valențe istorice. **Ramayana**, autor prezumtiv, Valmiki, compusă din 24 000 de distihuri, cuprinde povestirea peripețiilor prințului Rama, revenit în lumea reală, conform *jainismului*, sub cea de a șaptea reîncarnare a zeității Vișnu, componentă a *triadei* divine hinduiste, amintite mai sus.

PETRE POPA

Asemenea idei dominante susțin inclusiv creațiile poetului și dramaturgului Kalidasa (secolele IV - V). Dintre lucrările acestui delicat psiholog, plin de lirism, cu stil virtuos, realizate în limba sanscrită, amintim, pentru conținutul pluralist, epopoea *Raghuvamsa*, poemul *Meghaduta*, drama *Sakuntala*, integrate spiritualității continentale majore.

Deseori, istoriografia indiană veche recepta influența luptei pentru supremație dintre statele peninsulei, având, ca urmare, un accentuat caracter subiectiv, iar frământările și incertitudinile religioase imprimau comportamentului uman anumite inconsecvențe. Totuși, valoarea scrierilor notificate rămâne incontestabilă, în sensul *paralelismului* universal.

Vechea cultură indiană s-a intersectat cu cea persană (secolul VI î.Hr.), a cunoscut *panoplia* greacă și, pentru puțină vreme, elenismul. Datorită acestor particularități, India atrage atenția analiștilor de atunci, ori a celor care le-au urmat. Așa, de exemplu, profesorul orientalist britanic, de origine germană, Friedrich Max Müller (1823 - 1900), nominalizat la istoriografia evreilor, a studiat îndeaproape specificitatea indiană, realizând mai multe introspecții comparate. Traduce și editează, pentru Universitatea din Oxford, în engleză (1846 - 1850), opera *Rig-Veda*, preluată, apoi, de alte limbi europene. Despre gândirea indiană a relatat, pe larg, savantul român, Mircea Eliade (1907 - 1986), cu deosebire în *Histoire des croyances et des idées religieuses/Istoria credințelor și ideilor religioase, I* (1976), *II* (1978), *III* (1983), volume apărute, inițial, la Editura *Gustave Payot*, Paris (Franța), *tălmăcite*, ulterior, și la București (1981, 1986, 1988).

Fizionomia **Chinei** antice a fost originală și densă, oferind civilizației mondiale componente fundamentale. Importanță prezintă, în primul rând, folosirea scrierii bazate pe *ideograme*, inventată, probabil, prin Mileniul IV î.Hr. Consemnările certe sunt atestate, frecvent, după secolele XVI - XV î.Hr. În veacul X î.Hr., s-a realizat prima culegere literară cunoscută, *Cartea versurilor*, sau *Cartea cântecelor (Cântarea cântărilor)*, ilustrând aspecte tradiționale.

Pentru perioadele următoare, societatea chineză primește puternice influențe religioase, datorate, mai ales, răspândirii *daoismului*, părinte spiritual fiind considerat filosoful Lao-Tse (604 -

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

531 î.Hr.). Doctrinar, *daoismul* se definește ulterior (secolele I - III), când s-a instituit *cultul Lao-Tse*, iar noțiunea filosofică *dao*, respectiv *drum* sau *cale* în natură, societate, comportament, devine principiu sacru, exprimat prin extaz mistic. Religie oficială din 440, până în veacul XVII, *daoismul* este dislocat de *budism*.

Dependența formulărilor istorice de filosofia și religia chineză a cunoscut o nouă etapă în secolele VI - V î.Hr., datorită *confucianismului*, elaborat de învățatul Cong Fu Ce, notificat Kong-Zi (551 - 479 î.Hr.). Maestrul (*Ce*), gânditor și moralist prolific al lumii antice, a pus bazele așa-zisei *religii utilitariste*, aplicând criteriile *jen* (iubirea aproapelui, omenia) și *yi* (echitatea), specifice dorinței categoriilor aflate la baza *piramidei sociale* orientale (țărani, meșteșugari, negustori, soldați). Înțelepții vor elabora, pentru a-l susține, patru scrieri: **Lun-ju** (convorbirile cu școlarii); **Ta-hio** (dialectica); **Ciong-long** (calea de mijloc); **Meng-ce** (gândirea abstractă). Nu după multă vreme, s-a afirmat filosoful Mo-Ti (468 - 376 î.Hr.), pledând pentru dragoste, armonie umană, revenire la existențialismul inițial. Totodată, scrisul istoric din China s-a adaptat teoriilor elaborate de filosoful Men-Țzi (372 - 289 î.Hr.), latinizat Mencius, continuator al lui Confucius. Aristocratizează conceptele mentorului său.

Multe lucrări din această *geografie* au prezentat invaziile mongolilor și efortul considerabil depus pentru construirea Marelui Zid, început, prin 214 î.Hr. Edificarea originalei *metereze*, înșiruite pe crestele munților Chinei de Nord, singura de pe Pământ ce se poate distinge cosmic, a durat decenii și măsoară circa 4 000 de km. Este, ca utilitate, descriere și înfățișare, impresionantă *fortăreață în lanț*, cu adevărat solitară.

Gândirea chineză tradițională se regăsește, esențializată, în cele cinci cărți celebre (**King**), respectiv: **Ji-King** (schimbare); **Șu-King** (istorie); **Și-King** (cântec); **Li-King** (ceremonie); **Ciun-Cieu-King** (de primăvară și toamnă).

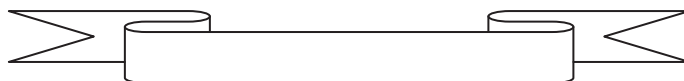
Anul 104 î.Hr. marchează, propriu-zis, afirmarea istoriografiei *clasice* din această țară a Orientului Îndepărtat. Atunci, învățatul Ssûma-Chlen (145 - 86 î.Hr.), supranumit *Herodotul Chinei*, inițiază redactarea operei **Shinchi** (*Însemnări chineze*). La începutul primului mileniu al noii ere, filosoful Wang-Chung (27 - 97) lansa

---

materialismul, influențând, major, discursul intelectual. Concomitent, Pan-Ku (32 - 92) elaborează *Istoria Dinastiei Vechiului Han*, iar în 105, omul de cultură, Tsai-Lun, inventează hârtia, folosită pentru tiparul cu litere din lut. Distincția realizărilor chineze antice se va cunoaște și aprecia pe măsura pătrunderii călătorilor străini în Extremul Orient.

Originalitate prezintă civilizația **hitiților**, localizați spre centrul Asiei Mici. Existența lor este temporară (mileniile II - I î.Hr.), înflorește în secolul XVII î.Hr. și decade prin veacurile XIII - XII î.Hr. Folosind o limbă proprie, locuitorii, sub ascultarea regelui Hattușil III (1282 - 1250 î.Hr.), vor reconstrui reședința Hattușaş, arhitectura fiind impresionantă (astăzi, aşadar, localitatea Bogazköy, din Turcia). Descifrarea scrierii hitite, reprezentând cele mai vechi texte indo-europene cunoscute, aparține cehului Bedřich Hrozný (1879 - 1925), tradus și în România. .

Bazată, prevalent, pe informații orale, mituri sau legende, influențată, substanțial, de curente filosofale, prelucrând uneori surse discutabile, istoriografia preelenă din Orientul Apropiat și Îndepărtat nu se poate eluda. Ca dovadă, a fost relansată, secular, de numeroși autori și factori *decidenți*, inclusiv religioși, cărora le-a trezit un mare interes. Bunăoară, Consiliul de Stat din Beijing a decis, în 1982, organizarea Departamentului pentru redactarea *Marilor scripturi budiste chinezești*. Sunt valorificate opt izvoare istorice: *Scripturile de pe plăcile de piatră*; *Scripturile budiste Zifu*; *Scripturile budiste Qisha*; *Scripturile Puning*; *Scripturile budiste Yongle-Nan*; *Scripturile budiste Jinshan*; *Scripturile datând din Dinastia Qing*; *Scripturile coreene*. Totalizează 22 de volume, coordonarea aparținând savantului Ren Jiyu. Este prima realizare mondială cu asemenea anvergură tematică, valoarea degajând, universalist, *clasicismul* și *contemporaneitatea* limbii chineze. Asupra altor preocupări vom reveni în capitolele următoare.

III. ISTORIOGRAFIE GREACĂ PÂNĂ LA THUCYDIDES

„*Et quasi cursores vitae lampada tradunt*”
(„*Și ca alergătorii, [oamenii] își trec
din mână în mână făclia vieții*”).

Lucretius
(*De rerum natura*)

Așa cum rezultă din analiza precedentă, civilizația preelenă, constituită, majoritar, în spații extraeuropene, *livrează* numeroase direcționări istoriografice, suprapuse, fundamental, *Antichității orientale*. Mediile științifice au interferat Egiptul, Mesopotamia, Fenicia, Palestina, Persia, India, China, *septet clasicizat*, la care adaugăm Statul Hitit. Împlinirile *mileniilor primordiale*, după cum sugerează conținutul expresiei de mai sus, au fost transmise, prin *făclia vieții*, spre toate punctele cardinale. Treptat, datorită unor condiții favorabile, acestea erau *conservate*, sistemic, în următoarele perioade și entități istorice, iar anumite opere sunt, astăzi, conjunctural, varietăți *bibliofile*, regăsite, selectiv, pe suport de hârtie, ori surse digitale.

Civilizația realizată de grecii antici ocupă un loc primordial în dezvoltarea Omenirii. Spiritul Eladei a străbătut secolele, iar istoriografia relevanței clasice s-a format în marile *polisuri* continentale sau insulare, uneori coloniale, de unde a radiat, apoi, spre celelalte zone ale Lumii. Cu toate că autorul care inspiră cuvintele folosite pentru *moto*, la acest capitol, Titus Lucretius Carus (c.99 - 55 î.Hr.), a fost gânditor latin, cunoscut, mai ales, prin *Poemul naturii*, lucrare scrisă în *hexametri* (versuri alcătuite din șase *picioare*), *decelând* concepția atomistă a gânditorului grec Epicur (341 - 270 î.Hr.), sensul profund al expresiei sale îl găsim, inițial, la eleni, operele lor valoroase ajungând, benefic, în actualitate.

Multe personalități din Atena, Sparta, Megara, Milet, Calcis, Argos, Micene, Theba au transformat pasiunea pentru cercetare într-o

---

adevărată profesiune de credință, *prelevând* cariera universală a subiectului adus în discuție. Ca dovadă, comparativ cu celelalte demografii ale Pământului, grecii realizează, de timpuriu, departajarea dintre științe și arte, principalele segmente umaniste având protecția unei *muze*, fiica lui Zeus și a Mnemosinei. Se naște, astfel, un adevărat *panteon al inspirației*, aflat, simbolic, în Pieria, la poalele Muntelui Pierus (Macedonia), din care au făcut parte *muzele*: Caliope (*poezie epică și elocință*); Clio (*istorie*); Erato (*poezie de dragoste*); Euterpe (*poezie lirică și muzică*); Melpomene (*tragedie*); Polimnia (*imnuri și retorică*); Talia (*comedie*); Terpsihora (*dans*); Urania (*astronomie*). După cum se poate observa, istoricii au fost ajutați, credibil, de o *muză* specială, dovedind, spre beneficiul intelectualismului, preocupări dintre cele mai constante.

Lumea elenă (latinii îi vor numi pe *eleni* cu termenul de *greci*) s-a exprimat, inițial, prin civilizația cretană, folosind, așa cum precizam anterior, *scrierea lineară B*, urmată de *tipul linear A*. Demersul favorizează maniera elaborării lucrărilor tematice, lecturarea acestora, dar și extensia informațiilor în perimetrul bazinului Mării Mediterane, sau pe alte coordonate geografice. Din secolele X - IX î.Hr., grecii au preluat și adaptat alfabetul fenician, adăugând vocalele. Ca urmare, sfera de acțiune a creației culte urbane, interferată, frecvent, tradițiilor sătești, se redimensionează în mod evident.

Știrile și comentariile primare din Elada antică au avut, identic mai multor state orientale, conținut mitologic, faptele oamenilor fiind dovada voinței zeilor. Pe la 800 î.Hr. (prezumții virtuale, 752 î.Hr., plus/minus 50 de ani), s-au transpus, din maniera oralistă, în cea scrisă, poemele *Iliada* și *Odiseea*, atribuite lui Homer, celebru *aed* (baladist) nemuritor. Capodopere ale literaturii universale, interferate genului epic, dezvăluie, pe lângă bogatul conținut miraculos, anumite evenimente istorice, dovedite, ulterior, în bună măsură, ca fiind adevărate. Legendarul Homer (a trăit, cândva, prin secolele XII - VIII î.Hr.), este înfățișat posterității folosindu-se imaginea *bătrânului orb peregrin*, care versifica și recita cu dexteritate, dar, atractiv, gânduri, bucurii, frustrări, ce îi acaparaseră ființa, talentul, imaginația.

Transcrisă, pentru început, în limba elină (greaca veche), tradusă și acceptată, apoi, de cele mai multe graiuri ale

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Mapamondului, *Iliada* cuprinde 24 de cânturi. Prezintă, din punct de vedere istoric, un episod al luptelor duse de grupurile aheilor (1230 - 1225 î.Hr.), contra cetății Troia, numită și Iliion. Este vorba, așadar, de Războiul troian, la care, conform celor spuse de Homer, au participat inclusiv grupuri de *thrax* (traci), sub conducerea lui Rhesos, ca prieteni ai asediaților (IX = 4 - 6, 72; X = 420 - 427). Rhesos, apropiat lui Priam, ultimul rege al Troiei, avea un splendid car de luptă, ferecat „cu aur și argint”, tras de „cai mari și (...) mândri/Albi ca zăpada” și „la fugă (...) repezi ca vântul”, purta arme „grozave de aur”, asemănătoare cu cele ale zeilor. Consemnarea certifică existența civilizației bronzului în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Așezarea străveche Troia s-a identificat pe țărmul de est al Asiei Mici, în apropierea strâmtorii Dardanele (Hellespont), astăzi, colina Hisarlâc, din Turcia. Inițial, a fost *antamată* de Heinrich Schliemann (1822 - 1890), arheolog german autodidact, acesta organizând, pe cheltuială proprie, mari săpături la Troia, Micene și Tirint. Ulterior, cercetările au fost continuate, sistematic, de arheologi americani, concluzionându-se că, pentru perioada dintre Mileniul III î.Hr. și secolul VI î.Hr., se pot distinge, la Troia, două straturi de cultură materială, cel cu numărul *VII A* fiind caracteristic etapei cuprinse între 1350 - 1200 î.Hr. Se suprapune, parțial, legendelor descrieri homerice, referitoare la războiul amintit.

În ceea ce privește *Odiseea*, poemul are, de asemenea, 24 de cânturi. Prezintă peripețiile lui Ulise (Odiseu), de la plecarea din Troia, până la reîntoarcerea în Itaca. Acest periplu conferă, presupusului autor, posibilitatea de a reliefa caracteristicii specifice societății din acele vremuri. A fost tradusă, în limba latină, prin 240 î.Hr., de Livius Andronicus (c.280 - 204 î.Hr.), primul poet italic cunoscut. Prezenta, la Roma, piese grecești originale, adaptate gusturilor concetățenilor săi. Atât *Iliada*, cât și *Odiseea*, lucrări cu conținut preponderent narativ, sunt izvoare documentare perene ale Greciei antice, oportune definirii credibilității discursului istoriografic universal, în cel mai larg sens al cuvântului.

La granița dintre literatură și istorie așezăm creațiile realizate de Hesiod din Ascra (Beoția), realizate prin 700 î.Hr. Autorul, considerat cel mai însemnat poet al perioadei arhaice grecești, după cum mărturisește direct, a fost fiul unui locuitor rural din Eolida,

---

imigrat în Boeția, aici născându-se inclusiv fratele său, Perses. Multă vreme a avut preocupări tipic țărănești, fiind redus la ascultare de cei bogați și supus capriciilor climaterice. Activitatea agricolă îl inspiră să scrie, versificând, *Munci și zile*, precum și poemul-catalog *Theogonia* (*Genealogia zeilor, Ansamblul divinităților*).

După invocarea zeilor sau a rolului acestora pentru creionarea destinului uman, Hesiod se adresează, în *Munci și zile*, fratelui său, Perses, implicit celorlalți consăteni. Sugerând câteva modalități privind organizarea preocupărilor cotidiene, adaptate mediului agrar din Ascra, conchide că exprimările „*vârstei de aur*”, acceptate legendar, au rămas de domeniul amintirilor, deoarece „*zeii au ascuns oamenilor izvoarele vieții*”. În consecință, devenea obligatorie strădania permanentă, eforturile depuse solitar fiind insuficiente pentru dobândirea hranei pe un an întreg. De altfel, Hesiod reaşază oamenii, retrospectiv, într-o „*prismă a vârstelor*”, sugerând că locuitorii au cunoscut, de-a lungul timpului, valoarea diferitelor metale: aurul, argintul, bronzul și fierul. Succesiunea descifrează treptata decădere a calității comportamentului pământenilor.

Generic, lucrarea *Munci și zile* surprinde traseul parcurs de societatea gentilică spre orânduirea structurată pe familii, grupuri, clase, categorii, caste, diferențiate material. Ca urmare, concluzia transmisă lui Perses se transformă într-o realitate certă: „*Dacă aceasta-ți e soarta, mai bine muncește cu toată râvna*”, deoarece bogăția nu va cădea din cer. Trândăvia, furtul, înșelătoria, discordia, risipa erau, pentru autor, defecte corigibile ale anumitor săteni. Morala lui Hesiod, comparativ cu exprimările exersate de Homer, care a fost, prevalent, adeptul eroului-războinic, rămâne în sfera pragmatismului agricol: „*Munca ți-aduce avere și multe mioare ți-aduce./Tuturor zeilor le este mai drag acel ce muncește./Nu e rușine-a lucra, ci lenea e doar de ocară*”.

Poemul-catalog *Theogonia* este consacrat de Hesiod creatorilor Universului, încercând restructurarea zeilor pe generații. Se adresează nu atât țăranilor, cât mai ales basileilor, capabili să promoveze spiritul de dreptate și elocință. Apreciază că prin unirea lui Zeus cu Themis, întruchipând *Ordinea*, au fost zămislite „*orele, legalitatea, dreptatea și pacea înfloritoare, protectoare a muncilor oamenilor muritori*”. De remarcat faptul că, în *Theogonia*, se amintește, distinct, fluviul Istru

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

„*cel care curge frumos*”, operă a zeiței Tethys, fiica zeului primordial, Uranus, *titanidă* legendară a Mării.

Secolele VII - VI î.Hr. au însemnat apogeul liricii arhaice grecești, evidențiindu-se producțiile realizate de Archiloch din Paros, Alceu din Mytilene (sfârșitul secolului VII - începutul secolului VI î.Hr., recunoscut pentru versul *alcaic*), Sappho din Lesbos, Tirteu (secolul VII î.Hr., poezii patriotice, adunate în culegerile *Elegii* și *Cântece de război*), Anacreon din Teos, Theogonis din Megara. Paginile lor degajă sensuri istorice. În această ordine de idei, consemnăm, totodată, lucrarea *Etiopida*, aparținând poetului Arktinos din Milet, a cărui imaginație a ajuns până spre Pontul Euxin, unde întâlnește *amazoane*, dar și condiții inospitaliere pentru navigatori. Insula Leuke, sau Insula Albă (astăzi, Insula Șerpilor), era, atunci, un loc înnobilit cu legende referitoare la Achile.

Cabotajul, deschis pe Marea Neagră (navigație comercială de-a lungul coastelor), multiplică referirile privind aspectele pontice. Astfel, cel mai mare poet al Eladei, Pindar din Theba (c.518 - 438 î.Hr.), în volumul *Pitice*, reliefează condițiile naturale și avantajele economice proprii acestei zone maritime, colonizată ulterior de grecii imigrați prin comunitățile traco-geților, cimerienilor și sciților. Despre cei din urmă amintește inclusiv poetul Simonide din Chios (556 - 468 î.Hr.), amplasându-i, generos, pe „*Tanaisul cel Lung*”, numit, ulterior, Fluviul Don.

Pentru secolul VI î.Hr., s-au remarcat *logografii* ionieni, scriitori în proză, cunoscuți *iovatori* ai domeniului. Tematic, narațiunile erau bazate, în egală măsură, pe imaginație, dar și pe fapte reale. Conținutul istoriografic, desprins din operele lor, urmărea, principal, descifrarea unor documente anterioare, prelucrarea informațiilor ce aveau rezonanță tradițională, consemnarea anumitor evenimente contemporane.

Dintre primii *logografi*, amintim nume precum: Cadmos din Milet, Scylax din Karyadna și, în mod special, pe Hecateu din Milet (c.540 - 470 î.Hr.). Om politic, renumit cărturar, preocupat de cercetarea trecutului, Hecateu este autorul remarcabilei analize *Descrierea Pământului*, păstrată fragmentar, realizată în urma unor călătorii de lungă durată prin Europa, Orientul Apropiat, Africa de Nord. Referindu-se la Egipt, a concluzionat că, teritorial, această țară

---

este „*un dar al Nilului*”. Datorită modalității de prezentare și interpretare a realităților, îl putem considera un adevărat precursor al lui Herodot.

Opera sa este îmbrăcată în aura miticului, dar introspecția și aprecierile asupra realităților înconjurătoare apar la Hecateu, comparativ cu predecesorii, mult mai riguros ilustrate. Titlul amintit înscrie, printre alte neamuri, pe crobizi și trizi (terizi), localizați „*la miazăzi de Istru*”. De asemenea, face anumite referiri la Orgame, cetate lângă Istru, identificată, ipotetic, cu Argamum, așezare aflată în aria sudică a Deltei Dunării, aproximativ zona actuală a orașului Babadag, din Dobrogea.

Rigoarea lui Hecateu din Milet este dovedită și în lucrarea ***Genealogiile***, păstrată, de asemenea, fragmentar. Autorul rămâne adeptul selecțiilor valorice temporale, raportate permanent, prin comparație, la actualitatea vremurilor sale și fenomenele întâlnite constant în natură. Printr-o asemenea modalitate a dorit să apropie mitologia de conceptele umane obișnuite.

Un alt *logograf* este Hellanicos din Lesbos. Istoriografic, i se pot aprecia eforturile pentru stabilirea cronologiei posteroare Războiului troian (1230 - 1225 î.Hr.), adusă până în prima jumătate a veacului V î.Hr., când a elaborat ***Obiceiurile Pământului***. Implică, pentru acest calcul, informații preluate de la sanctuarul zeiței Hera din Argos. De asemenea, rămâne important întrucât a scris ***Istoria Atenei (Atthis)***, prima monografie clasică erudită, consacrată unei așezări antice. Referirile lui Hellanicos au în vedere, totodată, aspecte demografice, etnografice sau religioase din zonele Eolia și Arcadia (Grecia), ori din cele locuite de mezi, perși, sciți. Opera lui precizează, de exemplu, că Zalmoxis era zeul „*geților din Tracia*”. Demersul său, presupunând autenticitate, reliefează concludent și convingător, substanța analizei, încercarea de concluzionare inedită asupra evenimentelor ori faptelor prezentate cititorilor.

Logografii sunt urmași de strălucita perioadă când Atena a devenit centrul de interes al lumii grecești. Faptul este datorat mai ales lui Pericle (490 - 429 î.Hr.), renumit om politic, conducător al partidei democratice. S-a aflat, ca prim-strateg, la cârmuirea *Cetății*, între 445 - 429 î.Hr., atunci când se asigură vigurozitatea dezvoltării multiple,

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

iar artele și științele au prosperat prin exprimarea de excepție a *pleiadei elevațiilor*, acceptați etern în panoplia mondială.

Multe dintre piesele dramaturgilor Greciei antice prezintă, constant, fapte istorice, izvorâte din viața socială, politică, militară, religioasă. Uneori, ilustrează confruntările cu alte state, așa cum au fost *Războaiele medice* (490 - 449 î.Hr.), purtate pentru supremația în bazinul oriental al Mării Mediterane împotriva perșilor, victoria revenind elenilor. Renumiți autori de tragedii și comedii foloseau, ca sursă de inspirație, realitatea intrinsecă, ori ficțiunea spirituală, conferind posterității adevărate tablouri cromatice privind existența umană polivalentă.

Atenianul Eschil (525 - 456 î.Hr.), creator a șapte tragedii identificate, dintre acestea, mai importante, *Prometeu înlănțuit* și *Perșii*, stabilește, pe planul ideilor, un nou raport al omului cu mitologia. Versurile sale reliefează, într-o manieră originală, conflicte comunitare sau confruntări militare, așa cum au fost luptele dintre greci și perși. Denumirea de tragedie derivă de la cuvântul *tragos* (țap), reprezentațiile având loc primăvara, sub forma serbărilor pentru zeul vinului și al viței-de-vie, Dionysos, numite *Cântecele țapilor*.

Contemporan cu Pericle, la Atena, este Sofocle (497 - 405 î.Hr.), autor a opt tragedii păstrate până astăzi, celebre devenind *Antigona* și *Oedip rege*. Acceptând rolul destinului, personajele sale invocă, totuși, în replicile pe care le rostesc, multe fapte reale, cu conținut istoric. Omul nu este copleșit de preceptele mitologice, exprimând frecvent voința și libertatea de gândire sau acțiune. Sofocle a menționat, pentru prima oară în literatura greacă, etnonimul de *geți*. Consemnarea din lucrarea *Triptolemos* îl amintește pe „*Charnabon, care în timpurile de față domnește peste geți*”, fără a localiza însă, din punct de vedere geografic, acest neam.

La rândul său, Euripide (480 - 406 î.Hr.), tot cetățean atenian, căruia îi sunt atribuite 92 de piese de teatru, dintre acestea 17 fiind cunoscute, face deseori incizii retrospective pentru abordarea versificată a subiectelor predilecte. În *Medeea*, *Andromaca* sau *Electra*, voința oamenilor este egală cu cea a zeilor, a căror existență și putere îi apar lui Euripide îndoielnice. Asemenea viziune, privind eliberarea ființei terestre superioare de sub tutela ignoranței, a devenit

element de factură tranzitorie, subiectele abordate având perspective controversate milenar.

Un tablou interesant al vieții social-politice din Grecia antică înfățișează cele 11 comedii scrise de Aristofan (446 - 386 î.Hr.). **Pacea**, **Viespile**, **Broaștele**, ca să amintim titlurile mai însemnate, abordează subiecte reale, dezavuează vehement abuzurile, corupția, nedreptatea și superficialitatea unor conducători ai timpului, aristocrați sau democrați demagogi. Aristofan rămâne, prin versurile sale acide, un adevărat avocat al țărănimii și categoriilor mijlocii urbane. Spuse mai ales la procesiunile vesele, organizate toamna, cu ocazia culesului viilor, în onoarea zeului Dionysos, manifestările numite *comos* (de unde termenul comedie), celelalte creații de atare factură au, indiscutabil, valoare documentară. Din analiza acestora se pot desprinde concluzii referitoare la structurile habitatului, raportul dintre personalități și cetățeni, eșafodajul sistemului economic, propriu Antichității elene clasice.

În istoriografia universală, un loc deosebit revine învățatului grec Herodot (c.484 - 425 î.Hr.), supranumit, de latinul Marcus Tullius Cicero (106 - 43 î.Hr.), *părintele istoriei și geografiei*. S-a născut în Asia Mică, la Halicarnas, vizitează Orientul Apropiat, Egiptul, Libia, Sicilia, Italia, zonele Pontului Euxin, stabilindu-se apoi la Atena. Aici a colaborat cu strategul Pericle, se apropie de conceptele dramaturgului Sofocle, acceptă onoruri publice, cunoaște filosofia sofistă. Opera lui fundamentală se numește **Istorii** sau **Muzele**, fiind formată din nouă cărți. Este prima încercare de a unifica, într-o viziune proprie, sinteza cunoștințelor referitoare la realitățile precedente, sau pe care autorul însuși le-a cunoscut nemijlocit, cu determinismul natural. Lucrarea este scrisă în dialectul ionic, devenit limba prozei științifice elene.

Epicentrul demersului descriptivist rămâne, evident, Grecia și relațiile *polisurilor* cu *barbarii*, prezentate prin prisma informațiilor anterioare, ori trăite direct, având conținut geografic, antropologic, etnografic, demografic, istoric, religios, economic, militar. De-a lungul călătoriilor, Herodot a încercat să rețină tot ceea ce vedea sau auzea, prelucrarea surselor documentare realizându-se fără ierarhizare valorică riguroasă. Asemenea modalitate i-a atras, din partea contemporanilor preocupați de cunoaștere, pe lângă laude, multe

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

dezaprobări, precum și etichetări contrare obiectivului prestabilit. *Derobează*, inițial, aspecte ale universului din afara lumii natale, tocmai pentru a evidenția, comparatist, superioritatea civilizației orașelor-state egeene față de alte spațialități. Plasează Grecia în *centrul Lumii*, iar Atena, în *centrul Eladei*. Predilect, el nu a analizat, ci a descris, ilustrând, prin astfel de manieră, constatările personale, directe, nedisimulate.

Caracterizarea unor personalități include folosirea *discursului*, transpus ca modalitate de comunicare cu cetățenii. Fără să se îndepărteze, tranșant, de structura lucrărilor tematice elaborate anterior, raportate mai ales la maniera mitologilor, logografilor, poezilor sau dramaturgilor atenieni, Herodot devine, prin excelență, autor global, nu segmental. Conținutul scrierilor sale este plasat, preponderent, în actualitatea generală a secolelor de la jumătatea ultimului mileniu precreeștin, când istoria a fost relansată ca știință complexă, necesară stabilirii anumitor instrospecții. Evită, așadar, prezentarea solitară a momentelor, oricât de semnificative ne apar astăzi.

Printre etniile amintite de Herodot se află și cea a geților, înscrisi în paginile referitoare la campania regelui persan Darius I (522 - 486 î.Hr.), contra sciților războinici din apropierea Mării Negre (514 î.Hr.). De la acest autor emblematic cunoaștem, de exemplu, că geții se considerau nemuritori: „*Credința lor este că ei nu mor, ci că acela care piere se duce la Zalmoxis, divinitatea lor*”. Totodată, Herodot precizează originea etnică a geților: „...*ei sunt cei mai viteji și mai drepti dintre traci*”.

Deplasarea realizată la Olbia, renumită colonie a grecilor, aflată în partea nordică a Mării Negre (mijlocul secolului V î.Hr.), îi dă posibilitatea să scrie despre Don, fluviul constituind, o vreme, granița estică a sciților, să nominalizeze pe agatârși și neuri, primii ajunși unde „*râul Maris izvorăște*”, ori să amintească uniunea tribală a siginilor de neam iranian, atestați, ulterior, în Câmpia Tisei. Prin 444 - 443 î.Hr., cunoscutul istoric a participat la întemeierea coloniei grecești Thourioi, din Italia (pe vatra cetății tradiționale Sybaris), unde a locuit până la moarte (425 î.Hr.).

Herodot din Halicarnas, personalitate marcantă a lumii antice, rămâne, înainte de toate, un observator primordial în sistemul valoric al istoriei și geografiei universale. Afirmate cu aproape 2500 de ani în

---

PETRE POPA

---

urmă, principiile și detaliile transmise posterității sunt importante pentru a demonstra sorginea multor etnii ale lumii, preocupările și limitele lor. Istoriografia generală nu se poate concepe fără ilustrarea demersului său major, devenit suport incontestabil pentru toți cei ce l-au urmat.

Spațiul nord-dunărean cunoaște prima versiune a *Muzelor* lui Herodot din 1645. Una dintre copiile manuscrisului de atunci, intitulat *Istoria lui Trodotu*, datând din 1816, a fost găsită, în 1908, de Nicolae Iorga (1871 - 1940), la Mănăstirea Coșula (Botoșani), ctitorie a dregătorului Mateiaș Coșovei, vistierul domnului moldovean Petru Rareș. Ulterior, numeroși autori vor analiza, din diverse unghiuri de vedere, viața și activitatea lui Herodot, suprapuse mai ales evoluției autohtone ori continentale.

Timpul când s-a afirmat Herodot, dar și alte personalități amintite în acest capitol, ori în cel imediat următor, interferează numeroase concepte și dezbateri ideologice elene, un loc aparte ocupând *sofismul*. Fondatorii doctrinei au propagat, comparativ cu vechile *școli filosofice*, o nouă concepție socială, dezvoltând idei convergente emancipării personale. Cetățenii erau îndemnați să se detașeze de originile native gentilice, reevaluând, totodată, tradițiile, catalogate, uneori, ca perimate și anacronice pentru spiritualitatea secolelor invocate. Exponențial, s-a ilustrat oportunitatea descifrării sensurilor și limitelor cunoașterii, iar adevărul infailibil se problematiza. Ca urmare, *sofiștii* deveneau incomozi pentru mai mulți oficiali ai timpului.

Bunăoară, Protagoras (c.485 - c.415 î.Hr.), originar din Abdera (Tracia), considerat *lider de opinie*, susținător al ideilor democratului Pericle, era bănuțit, postum, de ateism (411 î.Hr.), iar opera lui, *Despre zei*, a fost arsă în piața Atenei. Adversarul cel mai înverșunat al sofiștilor, atenianul Socrate (469 - 399 î.Hr.), susținea existența unor valori etice absolute, neînțelese de rațiunea umană. Luând ca simbol ideatic expresia „*Cunoaște-te pe tine însuți*”, de pe frontonul templului din Delfi, considera *invitația* un suport al *fericirii individuale*. Acuzat de antistatalitate, este condamnat la moarte (399 î.Hr.). Omenirea mergea, însă, mai departe!

Evenimentul care a imprimat o nouă traiectorie discursului istoriografic universal devine *Războiul peloponesiac* (431 - 404 î.Hr.).

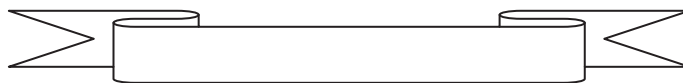
DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Confruntarea, datorată neînțelegerilor Ligii de la Delos cu Liga Peloponesiacă, respectiv opoziția prelungită dintre democrația ateniană și regimul militar spartan, superior pe câmpul de luptă, se finalizează prin neutralizarea puterii celor două beligerante. Contextul determină însă, benefic, exprimarea unor modalități excepționale privind domeniul analizat.

Diplomația elenă servea, atunci, obiectivării partizane strategiei marilor *polisuri*, dar și alianțelor teritoriale, convenite prin raportare la sistemele valorilor Antichității clasice. Dintre aceste grupări se detașau, tradițional, interesele *Ligii de la Delos*, formulate amintind insula eponimă (3,15 km²), aflată în Arhipelagul Cicladelor egeene. Confederația, organizată sub *patronajul* Atenei, cuprindea principalele orașe-state din Grecia, fără Sparta și Theba. După aproximativ cinci decenii de la constituire (478 - 477 î.Hr.), *disoluția* survine pe timpul războiului amintit în paragraful precedent. Istoriografic, deseori este notificată *Prima ligă maritimă ateniană*.

Opozantă era, așadar, *Liga Peloponesiacă*, titulatură derivată de la Peninsula Peloponnisos (21 000 km²), suprapunând sudul Greciei, între Marea Egee și Marea Ionică. A fost una dintre confederațiile puternice ale vremurilor, consolidată prin *hegemonia* Spartei (secolele VI - IV î.Hr.) și Thebei (secolul IV î.Hr.), victorioasă în conflictul citat mai sus. Apoi, regiunea Pelopones era ocupată, succesiv, de Macedonia, Imperiul Roman, Imperiul Bizantin. După secolul XIII, această *geografie* se numește Moreea. Scrierile tematice privind momentele invocate sunt prezentate în capitolul următor.

IV. SCRISUL ISTORIC DE LA THUCYDIDES LA POLYBIOS

„*Ab uno disce omnes*”.
(„*După unul cunoaște-i pe toți*”).
Vergilius
(*Eneida*)

În evoluția intelectualismului antic, grecii vor conserva, la interferența secolelor V î.Hr. - IV î.Hr., ascendența spiritualității proprii, comparativ cu exprimarea celorlalte popoare, datorită inclusiv activității științifice realizată de învățatul Thucydides (c.460 - 396 î.Hr.). Ca succesiune firească a vremurilor elene, acesta l-a urmat, folosind *arena istorică ateniană*, pe Herodot, fără a-i adopta, întru totul, maniera cercetării și interpretării.

De altfel, având în vedere faptul că Thucydides nu îl considera pe Herodot, prin excelență, istoric, ca sens major al obiectului disciplinei, ci, mai mult un *logograf*, se poate deja reține aspectul unor deosebiri ce definesc aceste personalități. Pentru ansamblul sistemului tematic universal, Thucydides are o contribuție esențială, datorită, mai ales, modului concludent în care a conceput și a realizat principala sa operă, *Războiul peloponesiac*, denumită, constant, *vârf de lance* al discursului istoriografic mondial.

Marele analist s-a născut în bogata familie ateniană Oloros, descendentă, după unele genealogii, dintr-o dinastie tracică. Reprezentanții de vază ai *filiațiunii* amintite erau, de asemenea, Miltiade (540 - 489 î.Hr.), general atenian, *strateg al polisului*, comandantul armatei din Atena și Plateea, învingătoarea perșilor la Maraton (490 î.Hr.), precum și fiul acestuia, Cimon (c.507 - 449 î.Hr.), adversar al democraților Temistocle (525 - 460 î.Hr.), Efialte (500 - 461 î.Hr.), Pericle (490 - 429 î.Hr.), dar victorios, *prin glorie postumă*, la Eurymedon (c.469 î.Hr.), în prelungitele *războaie medice* (490 - 449 î.Hr.).

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Pentru biografii, Thucydides a fost, ca om politic, admirator și susținător al democrației instaurate în Atena (445 - 429 î.Hr.) de prim-strategul Pericle. Datorită conținutului selectiv, folosirii unor documente oficiale, ilustrării cauzelor sau urmărilor evenimentelor prezentate, Thucydides este considerat, totodată, întemeietorul *criticii istorice*, înscriindu-se, detașat, printre precursorii premodernismului.

Cu un an după ce a survenit moartea lui Herodot, deci, prin 424 î.Hr., Thucydides a început să redacteze paginile referitoare la **Războiul peloponesiac** (431 - 404 î.Hr.). Lucrarea, având același titlu, cuprinde opt cărți. Înfațișează lupta pentru supremație dintre Sparta și Atena, finalizată cu victoria primului oraș-stat din Pelopones, urmată de instituirea, în reședința Atticeii, a sistemului oligarhic. Ulterior, competiția va influența decăderea *combatantelor* și ridicarea vertiginoasă a Macedoniei.

Reamintim faptul că autorul, fiind strateg atenian, a participat activ la acest război. Dar, unitățile sale militare erau surclasate prin victoria armatei spartane, condusă de Brasidas (424 î.Hr.), luptele desfășurându-se în apropierea așezării Amphipolis din Thracia. Conform regulilor timpului, istoricul era *ostracizat* și expulzat, trăind, dincolo de zidurile Atenei, în zonele nordice, vreme de două decenii. Spre mijlocul anului 404 î.Hr., i se permite reîntoarcerea în *Cetate*. Sfârșitul vieții sale survine, probabil, în 396 î.Hr., fără a reuși finalizarea proiectului fundamental. Cartea a VIII-a, ultima păstrată, se oprește la derularea și analiza evenimentelor din 415 î.Hr.

Este de presupus că Thucydides, aflat încă din copilărie într-un elevat mediu urban, a cunoscut o bună parte dintre lucrările celor mai importanți oameni de cultură, aparținând etapelor precedente. Lecturase, cu certitudine, epopeele homerice, literatura de factură clasică, epică, dramatică sau logografică, filosofia sofistilor, aserțiunile lui Socrate (469 - 399 î.Hr.), direcționate contra acestora. Opera **Războiul peloponesiac**, denumită inițial *Istoria războiului dintre peloponesieni și ateniieni*, s-a elaborat pe timpul exilului din Thracia, în localitatea Scaptehyle, fiind scrisă „*la umbra unui platan*” și definitivată la Atena, după cum opinează latinistul Marcellinos.

Intuitiv, Thucydides a făcut primele comentarii despre noul eveniment încă de la declanșare, propunându-și, după propria-i afirmație, să prezinte „*adevărul clar al faptelor petrecute și al celor*”

---

care se vor petrece iarăși vreodată, potrivit firii omenеști la fel sau în chip asemănător". În comparație cu Herodot, care a urmărit realizarea unei istorii universaliste, demers extrem de dificil pentru acele timpuri, Thucydides a cantonat asupra motivațiilor esențiale, caracterizării etapelor, prezentării anumitor personalități integrate, nemijlocit, evenimentului, referirile vizând exclusiv Războiul peloponesiac. Prin emiterea unor judecări de valoare, având sens generalizator, este considerat, după atâtea veacuri, un prototip riguros pentru consacrați.

De altfel, *piatra unghiulară* a credibilității afirmațiilor se conturează datorită câtorva coordonate de largă perspectivă, obligații acceptate profesional în cazul istoricilor. Printre acestea, enumerăm: relatarea exactă a cauzelor și desfășurării evenimentelor, excluzând ideea că exagerările impresionează pe cititori; folosirea corectă a documentelor, incluzând aici martorii oculari, martorii neoculari, scrierile tematice elaborate anterior; conexiunea izvoarelor; interpretarea proprie asupra celor prezentate; conturarea unei strategii laborioase și stabilirea limitei temporale pentru finalizarea inițiativei; asumarea întru totul a răspunderii morale în fața generațiilor viitoare.

Analizând conținutul operei **Războiul peloponesiac**, se observă că Thucydides a valorificat numeroase informații și dovezi din arheologie, lingvistică, etnografie, mitologie, oratorie, economie, demografie, artă, justiție, sociologie, psihologie, armată, structuri statale, politologie. De asemenea, caracterizează o serie de oficialități, care i-au fost contemporane, precum Alcibiades, Nicias, Archidamos, Brasidas, Cleon, Pericle, se referă la numeroase criterii și norme diplomatice, apreciază logica păcii, folosește discret improvizația, discursul, dialogul, portretul, deducția, speculațiile filosofale.

Începutul lucrării devine tentant pentru lectură: „*Thucydides din Atena a scris istoria războiului dintre peloponesieni și atenieni, arătând cum s-au luptat între ei. El a început să scrie chiar de la izbucnirea războiului, deoarece presupunea că va fi un război mare și cel mai de seamă dintre toate câte fuseseră duse mai înainte...Acest război a constituit cea mai puternică zguduire, atât pentru eleni, cât și pentru o parte din barbari și, s-ar putea spune, chiar și pentru o foarte mare parte din omenire*”.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Privite în ansamblu, cele *opt cărți* amintite sunt, deopotrivă, actuale, retrospective, moderatoare. Definesc: prezentarea complexă a unui conflict de lungă durată; particularități specifice timpului; comportamente umane; marile momente de această natură. Modalitatea folosită de autor va deveni „*un câștig pentru totdeauna*”, așa cum notifica, însuși Thucydides, în sensul dorinței și hotărârii îndubitabile de a servi adevărul. Cu toate intențiile declarate deschis, de a nu fi partizan în descifrarea faptelor și stabilirea concluziilor, uneori s-au folosit datări aproximative, anumite explicații nu sunt finalizate, iar spiritul atenian, rănit în orgoliul propriu de victoria Spartei, transpare vizibil. Meritele lui Thucydides, demersul său științific sunt însă remarcabile, cultura universală având, în volumul *Războiul peloponesiac*, un reper de excepție.

Apreciat de mulți istorici greci sau oameni politici aparținând generației lui, cum a fost, de exemplu, Pherekydes din Leros (*Genealogii*), dar și ulterior, precum Philochoros (*Inscriptii Attice*), Demetrios din Phalerai (*Istoria celor zece mii*), Thucydides va fi cunoscut, acceptat sau combătut, în continuare, de reprezentanții etapelor elenistică, romană, bizantină, italiană, franceză, engleză, germană. Un loc distinct îl ocupă lucrarea *Viața lui Thucydides*, scrisă, probabil, în secolul V, de Marcellinos, amintit mai sus.

Referitor la traseul operei sale, cunoaștem câteva detalii: între 400 - 350 î.Hr., un anonim a lansat forma care a circulat multă vreme; Xenophon continuă, prin *Hellenicele*, șirul evenimentelor oprite narativ la 411 î.Hr.; Diodorus din Sicilia impune actualul titlu, în latină, traducerea este semnată de Lorenzo Valla (1452); renaștătorii au reinventat „*istoria à la Thucydides*”. În ceea ce privește *Ediția princeps* (1502), apărută la Veneția, se datorează clasicistului, om de cultură și librar, Aldus Pius Manutius (1452 - 1516). Prima tălmăcire integrală românească s-a realizat de Mihail Jacotă (1941), iar, în deceniile următoare, varianta cea mai utilizată aparține traducătorului Nicolae I. Barbu (1966).

Demografiile întâlnite în *excursul* lui Thucydides sunt raportate inclusiv spațiului nostru geografic și istoric. Localizează pe geți „*dincolo de Haemus*”, între „*fluviul Istros și Pontos Euxeinos, mai mult spre mare*”, precizând apoi: „*Geții și populațiile acestui ținut se învecinează cu sciții, au aceleași arme și sunt toți arcași călări*”.

Totodată, *Cartea a II-a*, paragraful 98(4) amintește că odrisii și geții, formând împreună o armată de 150 000 de luptători, din care 1/3 erau călăreți, s-au aflat, sub conducerea regelui odrisilor, Sitalkes, ca aliați ai Atenei (429 î.Hr.), participând la confruntările cu Macedonia.

Evolutiv, între lucrarea *Războiul peloponesiac*, semnată de Thucydides, și *Istoria universală*, a lui Polybios, Omenirea a parcurs aproximativ două secole și jumătate. Este etapa când lumea Greciei antice a trecut prin momente grele. Democrația ateniană decade, fiind înlocuită, ca urmare a unei lovituri de stat, sprijinită din umbră de Sparta (411 î.Hr.), prin conducerea câtorva politicieni bogați (*oligarhi*). Drepturile Adunării poporului (*Ecclesia*), ale altor instituții tradiționale au fost mult diminuate, iar discordanța dintre sclavi și proprietari devine tot mai evidentă. Războiul fratricid, care se prelungește 27 de ani, angrenând mii de oameni și un potențial material relevant, s-a răsfrânt, direct, asupra scrisului tematic, domeniu aflat în declin vizibil, comparativ cu perioadele precedente.

Cu toate acestea, mai mulți oratori atenieni, precum Demosthenes (c. 384 - 322 î.Hr.), Lysias, Isaios, Isocrate, Eschyne, ori filozofii sofiști, Prodicos din Keos și Protagoras, opozanții conceptelor lui Socrate (469 - 399 î.Hr.), au exprimat preocupări literare bilanțiere. Gruparea l-a acceptat ca mentor pe atenianul, prin origine, Xenophon (c.430 - 355 î.Hr.), devenit cel mai important istoric grec din etapa premergătoare afirmării elenismului.

Declarat continuatorul etapelor abordate de Thucydides, analistul Xenophon nu a fost admirator al regimului democratic atenian, dimpotrivă, s-a dovedit susținător fervent al exprimării autocratismului promovat de polisul spartan. Ca dovadă, perseverează în extensia potențialului familiei sale cavalererești, iar spre finalul vieții, îl vom găsi proprietar al domeniului din Scillus (Elida), dăruit de Agesilaos, regele Spartei. Pentru serviciile aduse împotriva *patriei* natale, Atena, dar, mai ales atunci când a condus militarii poloponesieni, luptători în oastea regelui persan, Cyrus cel Tânăr, susținut de spartani, rănit mortal (401 î.Hr.), Xenophon era exilat, decret revocat, după unele opinii, de prim-strategul Eubulos (367 î.Hr.). Alungat și de *prieteni* (371 î.Hr.), se stabilește, ulterior, în Corint. *Cetățeanul izolat* a murit la aproape 75 de ani.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Având o viață trepidantă, plină de încercări dramatice, Xenophon a găsit resurse intelectuale, provenite, mai ales, din cultura elevată primită în adolescență, să elaboreze opera sa complexă. Este compusă din lucrări diverse: de filosofie ori morală, precum: *Amintiri despre Socrate, Banchetul* și *Apologia*; cu caracter politic, respectiv: *Statul spartanilor, Statul atenienilor* și *Hieron*; având conținut economic, printre care: *Economicul, Despre venituri*; cu sens didactic, purtând titlurile: *Comandantul de cavalerie, Tratatul despre vânătoare, Tratatul despre călărie*. Cele mai valoroase sunt elaborările istorice: *Hellenicele, Anabasis, Educația lui Cyrus, Agesilaos*. După precizările biografului său, Diogene Laertios, scrierile amintite au fost realizate în etapa 403 - 355 î.Hr.

Concluzii de ordin pragmatic se pot desprinde, evident, din *Hellenicele*, structurată pe șapte cărți, prezentând succesiunea istoriei Greciei după momentele descrise anterior de Thucydides. Debutul este plasat în 411 î.Hr., iar sfârșitul surprinde lupta de la Mantinea și moartea generalului Epaminondas (c.420 - 362 î.Hr.), restaurator al regimului democrat în Theba, cetate devenită, temporar, hegemonul Eladei. Xenophon a prezentat, cu mult talent, realitățile acelor decenii, când au existat, succesiv: supremația Spartei, în urma victoriei din Războiul peloponesiac; restabilirea regimului politic tradițional la Atena; revenirea puterii spartane ca urmare directă a succeselor asiatice și corintice; victoria concludentă a noii stăpâniri. Autenticitatea ilustrării evenimentelor *derobează* participarea nemijlocită a autorului la multe dintre acestea, cunoașterea directă a celor mai importante personalități amintite, logica înlănțuirii tomurilor editate succesiv.

Lucrare memorialistică, *Anabasis* îl prezintă pe Xenophon integrat corpului expediționar spartan, condus chiar de autor, aflat în *solda* lui Cyrus cel Tânăr, care disputa tronul persan cu fratele său, Artaxerxes II (404 - 359 î.Hr.), cel din urmă fiind victorios. Opera are șapte cărți, textul principal, valoros din punct de vedere istoriografic, făcând referiri la „*înțoarcerea celor zece mii de mercenari*”, după lupta pierdută în localitatea asiatică Cunaxa (401 î.Hr.), apropiată Babilonului, până la revenirea pe țărmul autohton. Rolul personal jucat pe timpul replierii, cu succes, a soldaților din Pelopones, descurajați prin moartea protectorului persan, spre patria lor, este narat

---

simplu, fără emfază, realist și emoționant. Interesante sunt, de asemenea, judecățile moralizatoare privind lupta pentru putere la popoarele orientale, calitățile oamenilor de rând în situații limită, consemnările geografice, economice, sociale, genealogice.

Volumul *Educația lui Cyrus*, cunoscut sub titlul *Cyropedia*, ilustrează, de-a lungul a opt cărți, mai ales, viața și acțiunile de excepție îndeplinite de Cyrus II cel Mare (559 - 530 î.Hr.), component al Dinastiei Ahemenizilor (c.705 - 330 î. Hr.), fondatorul Imperiului Persan antic prin cucerirea Mediei (550 î.Hr.), Lidiei (547 î.Hr.), Babilonului (539 î.Hr.). Inexplicabila sărăcie a scrisurii tematice arab, referitor la această etapă, ajuns prea puțin în actualitate, este suplinită prin lucrarea lui Xenophon, care contribuie, efectiv, la ilustrarea evoluției marelui stat din Orientul Mijlociu spre apogeu.

O altă lucrare personală, *Agesilaos*, îi conferă lui Xenophon posibilitatea să-și exprime, fără echivoc, atitudinea filospartană, prin elogiul adus regelui cu acest nume. Dincolo de convingerile sale politice, autorul operează, în cele mai multe cazuri, cu date și fapte reale, subordonate adevărului, detaliile ridicând valoarea biografiei personajului principal.

Inferior ca organizare și expunere a discursului în comparație cu predecesorul său, Thucydides, istoricul Xenophon excelează, precumpănitor, atunci când relatează amintiri individuale semnificative, iar plasarea consecventă pe baricada spartană echilibrează, sensibil, tematica subiectelor abordate spre sfârșitul secolului V î.Hr. și în prima jumătate a veacului IV î.Hr., de literatura greacă specializată.

Amintește inclusiv pe geți (*Anabasis*), folosind contextul integrării celor 2 000 de luptători din această etnie în armata regelui odrisilor, Seuthes, atras de Sparta contra soldaților atenieni, debarcați, spre sfârșitul secolului V î.Hr., la Chersones, așezare nord-pontică (astăzi, localitatea Kerki, din Crimeea).

Xenophon, care a tratat, cu generozitate, subiecte politice, economice, filosofice, militare sau pedagogice, a fost admirat și prețuit încă din timpul vieții de numeroși cititori, cu deosebire pentru simplitatea și naturalețea paginilor elaborate. Opera sa cunoaște numeroase editări ori reeditări, iar numele lui onorează dicționarele și enciclopediile lumii civilizate. În limba română, datorită, mai ales,

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

traducerilor, studiilor introductive și notelor, realizate de Maria Marinescu-Himu (1907 - 1995), sunt receptate: ***Statul spartan. Statul atenian*** (1958); ***Anabasis*** (1964); ***Viața lui Cyrus cel Bătrân*** (1967).

Personalitate distinctă a Greciei antice, țară zguduită periodic de evenimente complexe, autorul invocat este ultimul mare istoric elen clasic, înainte de afirmarea concluziilor ulterioare, aparținând, cu deosebire, scrierilor lui Polybios. Una dintre aserțiunile lui Xenophon este permanent valabilă: „*Faptele eroilor aduc glorie, și orice om caută, într-un fel sau altul, prietenia cu cei curajoși*”.

Celebrii istorici eleni, Thucydides și Xenophon, rămân nemuritori! Analiști de excepție transmit *lectorilor*, din toate generațiile, moralitatea respectului pentru *adevăr, virtute, demnitate*. Ca urmare, instrspecția sensului valoric al operelor scrise de acești *corifei*, listate mai sus, constituie un gest intelectual firesc. Relevante sunt, în atare dezbateri, formulările extrase din ***Dictionnaires encyclopédiques généraux***, editat la Paris (1925), care *adoptă* criteriile folosite de Pierre Larousse (1817 - 1875).

Așa, de exemplu, referindu-se la Thucydides (pagina 1710), *tomul* concluzionează: „*Istoric grec foarte mare, autorul operei Războiul peloponesiac, martor imparțial și independent, pasionat de compoziție desăvârșită, care se citește ușor și plenar, discursul fiind magnific*”. Despre Xenophon, aceeași sursă (p.1749), printre altele, spune: „*Istoric ilustru, filosof și general atenian, unul dintre elevii preferați ai lui Socrate..., spirit curios și ingenios, martorul lucrurilor din timpul său, scrie simplu, elegant, spiritual*”. Asemenea caracterizări, măgulitoare, acoperite *factologic*, regăsim în numeroase izvoare narrative.

V. ISTORIOGRAFIE ELENISTICĂ

„*Il vivere è un correre alla morte*”
(„*Viața este o cursă spre moarte*”).
Dante Alighieri
(*Purgatoriul*)

Cuvintele celebrului renașcentist florentin, Dante Alighieri (1265 - 1321), se pliază, cum nu se poate mai bine, sensului lumii elenistice, personalităților din acele vremuri, care au realizat puntea de legătură între civilizația Orientului antic, spiritualitatea polisurilor grecești și realizările *Cetății Eterne*, murind apoi frumos, spre a intra, definitiv, în universalitate. Perioada elenistică (336 - 30 î.Hr.) este cuprinsă, temporal, de la urcarea pe tronul Macedoniei a tânărului împărat, Alexandru cel Mare (336 - 323 î.Hr.), până la cucerirea orașului egiptean Alexandria de trupele romane sub conducerea lui Octavianus. Arealul Deltei Nilului ajungea, atunci, provincia ultimei puteri a Lumii vechi (30 î.Hr.).

În urma Războiului peloponesiac (431 - 404 î.Hr.), finalizat cu diminuarea drastică a rolului orașelor-state Atena și Sparta, altădată renumite material sau spiritual, prevalența elenă, obosită de numeroase confruntări militare, a permis exprimarea vertiginoasă, pe multiple planuri, a Macedoniei. Din punct de vedere istoriografic, prezentarea acestor coordonate, favorabile preluării, din mers, a supremației zonelor balcanice, egeene, mediteraneene și ale Asiei Mici, devine oportună.

La obținerea succeselor, rolul hotărâtor a revenit, inițial, regelui Filip II (359 - 336 î.Hr.). Monarhul conferă armatei și finanțelor, prioritar, vigoarea proprie marilor comunități. De asemenea, în 351 î.Hr., inițiază cucerirea orașelor din Peninsula Calcidică, înfruntând cu indiferență *filipicele* strălucitului orator atenian, Demosthenes (384 - 322 î.Hr.), conducătorul partidei antimacedonene, devenite, cu timpul, prin conținut și realism, surse documentare. Ca urmare a victoriei de

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

la Cheroneea (august 338 î.Hr.), se oficializează hegemonia macedoneană asupra Greciei. Prima măsură importantă, adoptată de noul stăpân, a fost înlocuirea autonomiei organizării polisurilor, cu statul teritorial, acțiune administrativă, dar și politică. S-a vizat, mai ales, dislocarea sistemului atenian democrat, unificarea structurală, anularea tradițiilor convergente.

Cunoscutul rege anunța apoi, prin Congresul pelenic de la Corint (337 î.Hr.), pacea generală în Grecia și declanșarea războiului contra Persiei. Nu a avut șansa să conducă oștirea în confruntarea directă cu puterea orientală, deoarece monarhul macedonean, Filip II, a fost asasinat (336 î.Hr.). Tronul și proiectele erau preluate de fiul său, Alexandru III, având numai 20 de ani! Se născuse la 356 î.Hr., în orașul Krenides, ulterior Philippi, precedând cu puțin moartea lui Xenophon (355 î.Hr.). Dascăl i-a fost, începând cu 434 î.Hr., marele filosof Aristotel. Eponimia urbană amintită, premieră pentru Elada, memora faptele unor personalități celebre, onoarea acordându-se, atunci, regilor macedoneni numiți Filip.

Rezultatele militare, înregistrate de combatanții tânărului Alexandru, deosebit de rapide, surprind atât pe analiștii contemporani, cât, mai ales, pe cei din generațiile următoare. Imperiul imens, înglobând Macedonia, Grecia, Mesopotamia, Fenicia, Persia, Egiptul, spații dunărene, adriatice, indiene și altele, a fost efemer! Istoria despre Alexandru cel Mare, numit uneori Makedon, este, preponderent, cronică bătăliilor sale, încununate prin victoriile de la: Theba (octombrie 335 î.Hr.), Granicos (mai 334 î.Hr.), Issos (noiembrie 333 î.Hr.), Tyr (iulie 332 î.Hr.), Gurile Nilului (noiembrie 332 î.Hr.), Gaugamela (1 octombrie 331 î.Hr.), Bactria (329 î.Hr.), Hydaspes (326 î.Hr.).

Multe pagini referitoare la această perioadă sunt consacrate prezentării *falangei macedonene*, constituită din 9 000 de soldați, formând nucleul armatei imperiale, descrierii marșului pe distanța celor 18 000 de km., străbătuți de oastea supusă lui Alexandru cel Mare, punctării momentelor ce amintesc propunerea pacifistă a regelui persan, Darius III (336 - 330 î.Hr.), respinsă categoric de cuceritor, declinarea ofertei privind căsătoria cu fiica acestui renumit satrap al Orientului Mijlociu, ucis prin conjurație (iulie 330 î.Hr.). De asemenea, prezintă interes aventura detașamentelor în zilele traversării

---

munților Hinducuș, necunoscuți până atunci grecilor sau macedonenilor, asediul prelungit, vreme de șapte luni, asupra orașului fenician Tyr, transbordarea fluviilor Tigru și Eufurat, atingerea râului Hyphasis, din India, punctul cel mai estic al expediției (326 î.Hr.).

Importanță ocupă: întemeierea localităților (70) care purtau numele lui Alexandru Macedon, reprezentativă devenind Alexandria Egiptului (331 î.Hr.); căsătoria legendarului împărat cu mai puțin cunoscuta Roxana, fiica nobilului persan Oxyartes, din Sogdiana (327 î.Hr.); răzmerița soldaților ajunși în Orientul Îndepărtat (326 î.Hr.); constituirea celor 10 000 de noi familii la Suza, prin stabilirea în teritoriu a tinerilor bărbați macedoneni (324 î.Hr.); moartea fulgerătoare, având numai 33 de ani, la Babilon (13 iunie 323 î.Hr.), a fondatorului celui mai întins stat din finalul mileniului precreștin. Destrămarea a fost inevitabilă! Asemănător altor cazuri, majoritatea scrierilor originale din timpul vieții împăratului nu s-au păstrat, deși în campanii era însoțit, permanent, de cronicari apologeți.

Pe durata domniei lui Alexandru cel Mare, în vremea *diadohilor* succesori, sau a existenței regatelor Ptolemeilor (Egipt), Seleucizilor (Siria) și Antigonizilor (Macedonia), cultura elenistică a fost dominată de autorii greci, aspect datorat mai ales faptului că limba oficială a rămas elina. Reamintim, în asemenea context, detaliul referitor la scăderea vizibilă a valențelor scrisului istoric imediat după Xenophon, până la Polybios. Cu toate acestea, elemente specifice se pot desprinde invocând narațiunile, lucrările literare, filosofice, geografice.

Așa, de exemplu, între 404 - 336 î.Hr., când are loc tranziția lumii elene spre elenism, teoreticienii au lansat mai multe variante privind natura umană și existența statului antic, interesante pentru istoriografie. Filosoful Socrate (469 - 399 î.Hr.), nominalizat mai sus, combătând sofistii, care foloseau pe planul ideilor raționamente corecte, dar greșite în conținut, dezvoltă verbal (nu a lăsat nimic scris) teza privind cunoașterea de sine a Omului, ceea ce îi va aduce, individual, *fericirea*! În sens politic, Socrate a fost împotriva regimului democrat atenian. Va aprecia spiritulitatea geților, concepția lor referitoare la viața viitoare, alături de zeul suprem, Zalmoxis.

De asemenea, în opera *Charmides*, Platon (c.427 - 347 î.Hr.), adeptul lui Socrate, dorea consolidarea regimului aristocratic. Statul

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

ideal urma să fie format din trei *caste*: filosofii conducători, gardienii apărători, ambele privilegiate, agricultorii și meseriașii producători, cu obligația întreținerii grupurilor eletiste, fără a participa la adoptarea deciziilor. După Platon, sclavii nu făceau parte din stat. Autorul atenian amintește, cu admirație, pe Zalmoxis, pământean generic, mare *taumaturg* al geților, terapeut integralist, tămăduitorul organismului uman prin tratarea părților componente, ceea ce „*te face nemuritor*”, personaj devenit, apoi, *celest*.

Fără a pătrunde în tainele istoriei, filosoful Aristotel (384 - 322 î.Hr.), numit și *Stagiritul*, după orașul natal Stagira, din Peninsula Calcidică, elaborează scrieri apropiate analizei dezvoltării sociale din timpul său. Ca dovadă, în *Politica* este adeptul statului sclavagist, unde *puterea efectivă să fie deținută de păturile mijlocii ale proprietarilor*. Amintim, totodată, pentru verticalitatea de nuanță civică, numele lui Isocrate (436 - 338 î.Hr.), intelectual rafinat al Atenei. Susținea înlăturarea discordanței dintre orașele-state grecești, ceea ce ar fi imprimat un alt curs evenimentelor contemporane lui, raportate direct la puterea persană. Tradiția oratoriei îi evidențiază discursurile consacrate polisului democrat, intitulate *Panegiric* și *Panateneic*.

Etapa direcționării spre elenism nu excelează, așadar, în lucrări tematice ample, istoria fiind depășită de celelalte muze. Erau în atenție fenomenele imediate, caracterizate prin: restructurarea social-politică, plasarea marilor proprietari în prim-planul succeselor economice, diminuarea rolului polisurilor, incertitudinea echilibrului comunitar, parvenirea beneficiarilor ocazionali de pe urma competiției greco-macedonene. Spre mijlocul secolului IV î.Hr., treptat, istoria tradiționalistă se va revigora, devenind factor de echilibru al culturii universale.

Ca dovadă, retorul Theopomp, născut la Chios, elev al lui Isocrate, a realizat, în veacul dominat de faptele lui Alexandru cel Mare, două opere, verosimile pentru relansarea scrisului tematic, intitulate *Istoria elenistică* și *Istoria filipică*. Prima urmărea prezentarea principalelor momente din evoluția clasicismului antic, fără a întruni, însă, valențele unei lucrări de sinteză. Cea de-a doua, consacrată perioadei ascensiunii macedonene pe timpul regelui Filip II (359-336 î.Hr.), are tentă biografică. Ambele conțin elemente

---

informale variate, care, unite și comparate cu alte documente, prefigurează concluzii asupra temelor aduse în discuție. Menționăm faptul că monarhul Filip II a cunoscut zonele dunărene și pontice, urmărind, strategic, ocuparea coloniilor grecești, ori supunerea autohtonilor.

La rândul lui, Ephoros (408/405 - 334 î.Hr.), originar din Asia Mică, dar stabilit la Atena, a realizat *Istoria universală*, interferată, prezumtiv, tematic și cronologic, operei lui Herodot. În paginile lucrării, Ephoros amintește faptul că „*primii (locuitori) de lângă Istru sunt carpizii (karpidai)*”, ceea ce presupune că autorul a vizitat locurile invocate, sau culegând informații utile, din surse adiacente.

Deși pe timpul domniei lui Alexandru cel Mare (336-323 î.Hr.) predomină momentele referitoare la dinamica stăpânirii macedonene în Grecia sau asupra zonelor orientale, au existat uneori excepții. Astfel, în 330 î.Hr., folosind simbioza istorico-geografică, a apărut lucrarea *Despre Ocean*, scrisă de Pytheas din Massalia, autorul prezentând însemnări asupra călătoriei din Atlanticul de Nord. Explorând coastele occidentale spaniole și arhipelagul britanic, noul navigator a fost primul învățat care a formulat teoria mareelor.

Victoriile răsunătoare dobândite de Alexandru Macedon au intrat foarte repede în memoria aceluși timp, devenind epicentrul elaborărilor aparținând veacurilor următoare. În asemenea context, spiritualitatea elenistică, inclusiv cea cu tematică istorică, nu s-a creat pe vremea Imperiului Macedonean, ci după disoluția teritorială a dominației. Atunci, caracterul cosmopolit era plener, demonstrând simbioza elementelor specifice diferitelor popoare. Principalele centre radiante au fost: Alexandria, Siracusa, Pergam, Antiohia, Rodhos. Locul Atenei, *polis* care dăduse strălucire elenă secolului V î.Hr., era preluat de Alexandria, capitala nord-africană a regatului Ptolemeilor.

Noul centru urban al Egiptului devenise polul reprezentativ al culturii și științei universale, dominat, însă, autoritar, de învățații greci. Aici au creat numeroși poeți, matematicieni, filosofi, astronomi, medici, geografi, istorici. Amintim câteva nume înscrise ariei de exprimare elenistică: Menandru (342 - 292 î.Hr.), autor de comedii; Theokritos (c.315 - 250 î.Hr.), poet, originar din Sicilia; Aristarh din Samothrace (c.215 - 143 î.Hr.), critic și filolog, analist al unor texte din Homer, Hesiod, Alceu sau Pindar; filosofii Diogene din Sinope

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

(c.412 - 323 î.Hr.), Epicur (341 - 270 î.Hr.), Zenon din Citium (c.336 - 264 î.Hr.), întemeietor al stoicismului, termen derivat de la cuvântul *stoa* (portic, galerie); matematicienii Arhimede din Syracuza (287 - 212 î.Hr.), Eukleides (Euclid) din Alexandria (secolul III î.Hr.), Eratosthenes din Cirene (c.275 - 195 î.Hr.). Se pot adăuga mai mulți arhitecți, graficieni, constructori, decoratori, pictori, sculptori, așa cum sunt Lysip (c.370 - 324 î.Hr.) și Apele, cei care l-au immortalizat, în renumite statui sau tablouri, pe Alexandru Macedon.

Enumerarea completează panopia relevantă a prezentării unor preocupări ce au vizat și alte componente ale spiritului elenistic. Printre acestea amintim, în primul rând, edificarea, la Alexandria, a celebrului Museion, considerat cea mai mare instituție de cultură, având o impresionantă bibliotecă, fondul de manuscrise ridicându-se, atunci, la peste 500 000 de exemplare. Conform tradiției, aici a fost tradusă din ebraică, în limba greacă, varianta primară a *Vechiului Testament*. Toate bilanțează importante elemente istorice.

Secolul III î.Hr. lansează, în Egiptul elenistic, romanul popular *Alexăndria*, autor necunoscut până astăzi. Evocă, folosind uneori elemente miraculoase, fantastice, ireale, figura și viața lui Alexandru cel Mare. Ulterior, textul original devine european, la români fiind tradus, din limba greacă, prin filieră sârbă (1620), în colecția *Codex Neagoeanus*. Variante ale ideilor lucrării vor constitui readaptări pentru folclor sau onomastică. Deși narațiunea nu excelează ca suport documentar, *Alexăndria* rămâne printre primele scrieri referitoare la eroul invocat, ajunsă în zilele noastre.

Cel mai important istoric al elenismului este Polybios (203 - 120 î.Hr.). De origine grec, născut la Megalopolis, în Arcadia, realizează *Istoria universală*, având 40 de cărți. Primele cinci s-au păstrat integral, iar celelalte, fragmentar. Cu toate că a supralicitat soarta umană, conferindu-i rol primordial în derularea evoluției generale, Polybios interpretează esența evenimentelor. De aceea, îl apropiem, ca tematică, de Herodot și Ephoros, iar ca rigoare, de Thucydides. Confruntarea militară dintre Roma și Cartagina, pentru supremația în zona occidentală a Mării Mediterane, s-a derulat prin așa-numitele *războaie punice* (246 - 241 î.Hr.; 218- 201 î.Hr.; 149 - 146 î.Hr.). Relatarea cuprinde etapa dintre cel de Al Doilea Război

---

Punic (218 - 201 î.Hr.) și transformarea Greciei în renumită provincie romană (146 î.Hr.).

Demersurile publice ale istoricului se suprapun, în măsură considerabilă, extensiei, dincolo de Peninsula, a statului republican italic. Elenismul se va prăbuși treptat, iar Polybios a fost contemporan cu o bună parte a momentelor ce au determinat un asemenea fenomen, plasat la interferența decăderii Atenei și afirmarea supremației noului *lider* internațional.

Începând cu Polybios, intelectualii de origine și limbă elină vor intra sub influența spiritualității romane, adaptându-se, majoritar, condițiilor specifice acelor vremuri. Deseori, scrierile lor au reliefat măreția *Cetății Eterne*, disponibilitățile aristocrației, succesele militare răsunătoare, obținute pe diverse coordonate geografice. Exemplul lui Polybios, care a scris în limba greacă, este edificator. Luat ostatec de romani, devenea, la 167 î.Hr., prototipul cetățeanului care, în schimbul libertății, se conforma cerințelor formulate de noii stăpânitori.

Ca istoric experimentat, stabilește criteriile ce au favorizat ridicarea explozivă a Italiei antice, ajungând la concluzii definitive, în sensul că fenomenul s-a datorat, prioritar, decăderii economice a lumii grecești și elenistice, incapabilă să se opună, cu succes, structurilor politice și militare preopinente. De asemenea, interferează, aprioric, întâmplarea, potrivit căreia „*destinul participă continuu la luptele Omenirii*”. Coroborând faptele cotidiene interne cu intervenția factorilor externi, autorul aduce realitatea romană într-o ipostază privilegiată, întrucât „*contemporanii pot doar s-o privească uimiți, iar urmașii nu vor ajunge niciodată s-o întrecă*”.

Opera lui Polybios a fost elaborată, totuși, folosind sistemul principiilor deductibile. Printre acestea amintim: analiza critică a lucrărilor apărute în etapele precedente; accentuarea cauzelor, pretextelor și urmărilor atribuite unor cardinalități; evidențierea rolului legilor fundamentale în stat; prezentarea calităților guvernamentale; identificarea conexiunilor dintre fenomenele sociale și cele din natură.

În ceea ce privește primul dintre acestea, Polybios se apropie de sfera istoriografiei premoderne, apelând, frecvent, la interpretarea *modulată* a conținutului literaturii elaborate anterior. Pentru definitivarea demersului, călătorește pe urmele derulării diferitelor

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

evenimente, aprofundează paginile antecesorilor, poartă discuții cu martorii oculari, sistematizează concluziile asupra momentelor adiacente vieții personale.

Deseori, Polybios, asemănător cu Thucydides, a declarat că dorește să respecte întru totul adevărul. Escamota astfel elaborarea unor simple povestiri, acordând prelevanță relatărilor bazate pe ilustrarea realității, favorabile rezolvării formulei specifice acestui demers. Îl preocupa răspunsul la întrebarea: „*Cum, când și din ce motiv?*” s-au declanșat, desfășurat și finalizat anumite momente istorice. Așadar, pentru urmași, impunea metodică scrierii viitoarelor opere „*credibile, robuste, pragmatice, globale, de amploare*”.

Un aspect interesant, din punct de vedere al *decriptării* fenomenologiei specifice elaborărilor polybiene, îl reprezintă evaluarea rolului Constituției. Legile fundamentale determinau, în statul roman, cadrul juridic pentru optimizarea raporturilor cu cetățenii, instituțiile specializate, *cutumele* urbane ori rurale. De aceea, istoricul a considerat respectarea Constituției ca fiind „*cea mai însemnată cauză a reușitei oricărei acțiuni*”.

Tipurile guvernării se împart, după Polybios, în două mari categorii: *cele bune*, adică monarhia, aristocrația, democrația, respectiv *cele rele*, citându-se tirania, oligarhia, olocrația („*tirania mulțimii*”). Făcând apel la situațiile întâlnite până atunci, autorul atenționa oficialii că, uneori, monarhia poate deveni tiranie, aristocrația se transformă în oligarhie, iar democrația tinde să ajungă olocrație. Pentru a se evita asemenea discrepanțe, sugera creșterea continuă a rolului statului, definit garantul echilibrului social-politic. Arhetip era considerată evoluția concludentă a Romei italiice.

Scrierile lui Polybios amintesc cititorilor despre existența milenară a polisurilor grecești, apropiată, ca sens, fenomenelor din natură: după constituirea cetăților autonome, a urmat perioada de înflorire, apoi decăderea treptată și pierderea prestigiului european. Voit sau nu, redefinirea unor asemenea realități elene ori elenistice ilustra, discret, atitudinea proromană a autorului *Istoriei universale*. Intelectual notoriu, era apropiat confrăților pasionați de cunoașterea trecutului diferitelor popoare. Recomanda selectarea valențelor ansamblului, departajând, din interior, particularitățile afirmării comunitare.

Prin dimensiunea redactărilor și atitudine civică, Polybios face parte, indiscutabil, din pleiada autorilor care au contribuit, nemijlocit, la îmbogățirea discursului istoriografic, asigurând ilustrarea unor realități precedente vieții lor, dar mai ales a celor din etapele cunoscute nemijlocit, componente ale elenismului. Este considerat întemeietorul istoriografiei pragmatice.

Etapa tratată evidențiază inclusiv preocupările altor învățați din această categorie, autori ai unor lucrări de limba elină, abordând, însă, provocări romane. Din atare unghi de vedere, arhetipul *decantării* spiritului grec și elenistic în vasta cultură latină poate deveni, bunăoară, istoricul și filosoful reprezentând zonele orientale, Posidonius (135 - 51 î.Hr.), născut în Siria. Scrierile lui, apărute între 70 - 65 î.Hr., atunci când Peninsula Balcanică era deja transformată în provincii romane, relevă tendința politică, militară ori culturală a diminuării rolului vechilor așezări, subordonate noii administrații. Atașat grupării stoicilor, Posidonius exersa, deopotrivă, idei *esoterice* (ascunse) și *exoterice* (publice), iar occidentalii moderni i-au metamorfozat, aidoma lui Panètius, dialogul interior: „*Tu as beau me faire souffrir, douleur! Je n'avouerais jamais que tu es un mal!*”, „*Degeaba mă faci să suport durerea! Nu voi mărturisii niciodată că tu ești un rău*”.

Transferul tematic spre Italia antică este elocvent și în preocupările lui Diodorus din Sicilia (c.80 - 21 î.Hr.), născut în așezarea Agyrion. Realizează scrierea de factură universală, ***Biblioteca istorică*** (25 î.Hr.), structurată pe 40 de cărți, 15 păstrându-se integral, folosind limba greacă. Surprinde generalități până la războaiele purtate de Iulius Caesar în Gallia (58 - 51 î.Hr.). Bazată în mare măsură pe lucrări anterioare, opera lui Diodorus din Sicilia apare, astăzi, comparativ cu alte proiecte asemănătoare, ca fiind o prezentare punctuală a retrospectivei de factură apropiată, lipsind analiza specificității propriie evenimentelor continentale majore.

Referirile la zonele locuite de geți amintesc pe Dromichaites, numit „*basileu al tracilor*”. Îi învinsese, între 300 - 290 î.Hr., pe Agathocles și pe tatăl acestuia, Lysimach, diadoh al Thraciei, cucerite de macedoneni. Căzut prizonier, Lysimach a fost cruțat de furia războinicilor victorioși, datorită intervenției autoritare a monarhului amintit. Regele, relatează Diodorus din Sicilia, i-a determinat pe

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

luptătorii autohtoni să accepte, pragmatic, ideea „*că este mai bine să-l cruțe pe bărbatul captiv... care se va arăta recunoscător celor ce i-au dăruit viața*”.

Originar din Grecia tradițională, slujitor al elenismului în cea mai mare parte a vieții sale, Dionysos din Halicarnas (secolul I î.Hr. - secolul I d.Hr.), devine un important cronicar al *Cetății Eterne*. Reprezenta orașul întemeiat de coloniștii doriene în secolul XII î.Hr., pe coasta de sud-vest a Asiei Mici, acolo unde, în veacul IV î.Hr., se ridicase, onorând gloria stăpânului satrapiei Caria, celebrul mormânt-templu pentru Mausol. Publică lucrarea ***Antichitățile romane***, formată din 20 de cărți, păstrate fragmentar, reliefând, selectiv, succesele orașului-stat de pe Tibru, de la întemeiere (753 î.Hr.), până în 266 î.Hr. Coroborate cu alte scrieri, tomurile autorului amplifică substanța fundamentală a literaturii dedicate reședinței oficiale a primului regat din Peninsula Italică. Astăzi, localitatea antică Halicarnas este așezarea Bodrum, din Republica Turcia.

La sfârșitul elenismului și începutul exprimărilor imperiale romane, a trăit Strabon (63 î.Hr. - 19 d.Hr.), originar din Amaseea, Cappadocia. Livrează posterității lucrarea ***Geographia***, structurată pe 17 cărți. Redactarea s-a încheiat în 18 d.Hr. Este considerată operă importantă a timpului, dovadă concludentă privind posibilitățile conlucrării dintre istorie și geografie. În Cartea a VII-a, Strabon ilustrează anumite detalii referitoare la: graiurile geto-dacilor, Zalmoxis, Burebista, Deceneu, Muntele Sfânt Cogaionon. Demonstrează, așadar, integrarea noastră tradițională în existența universală, prin intersectarea spiritualității autohtone cu lumea dominată, atunci, de inițiativele lui Iulius Caesar sau ale împăratului Octavianus Augustus.

Traseul elenistic se finalizează, în mare măsură, cu asemenea demersuri de certă valoare, oglindind certificarea trecerii istoriografice pe sub impresionantul arc de triumf al latinității. Atare principiu regăsim în numeroase sinteze cu caracter științific, apărute, prevalent, după instituirea editorială a direcționărilor enciclopedismului. Sugestivă este viziunea franceză, din 1925, asupra scrierii lui Polybios. Opera ***Istoria universală***, prezentată în paginile anterioare, se consideră *model de narațiune, îmbogățit prin selectarea evenimentelor profunde, substanțializate, pline de idei*.

PETRE POPA

Măgulitoare este, totodată, aprecierea la adresa lui Diodorus din Sicilia. Autorul grec, suprapunând biografic spiritualitatea *veacului augustin*, aflat la interferența mileniilor *păgân și creștin*, este etichetat, pentru relatările sale universaliste din ***Biblioteca istorică***, foarte precis, *capabil să sorteze valorile timpurilor precedente ce îl conving*. Apoi, ***Geografia*** lui Strabon, personalitate ce a cunoscut debutul acțiunilor împăratului roman Tiberius (14 - 37), primește *verdictul de operă prețioasă*, conservată perpetuu.

Generic, termenul *elenism* suprapune denumirea vechilor triburi grecești, din sudul Tesaliei, zonă administrată, succesiv, de celelalte comunități apropiate (secolele VIII-VI î.Hr.). Civilizația elenistică va cunoaște apogeul, după cum s-a precizat, între 323 î.Hr. (moartea lui Alexandru cel Mare/Macedon) și 30 î. Hr. (cucerirea Egiptului de romani), predominantă fiind celebritatea artei, *difuzată* din: Atena, Alexandria, Pergam, Rodhos (secolele IV-I î.Hr.). Chintesența succesului mondial constă în influența stilurilor Orientului asupra creației clasice grecești, determinând: grandoare arhitecturală (*Farul din Alexandria*); înflorirea urbanismului (*Agora din Atena*); promovarea unor teme noi în sculptură (*Venus din Milo*); interferarea picturii cu mozaicul (*Bătălia de la Issos*); ceramica policromă (*micile statuete de Tanagra, Beoția*). Universalismul civilizației elenistice s-a definit, așadar, inclusiv prin istoriografie.

Din atare perspectivă, este locul să amintim și câteva scrieri referitoare la *cele șapte minuni ale Lumii Antice*. Primul autor a fost, prezumtiv, Filon din Bizanț, informații grupate, apoi, sub titlul latin, ***De septem orbis miraculis***. Editarea versiunii *italice* aparține lui Leon Allatius, regăsită în culegerea ***Thesaurus antiquitatus graecarum***, volumul VIII, coordonator, Jean-Frédéric Gronovius (1611 - 1671). *Clasic*, enunțăm: *Piramida cea mare de la Gizeh; Grădinile suspendate din Babilon; Templul Artemisei din Efes; Mausoleul din Halicarnas; Statuia lui Zeus din Olimpia; Farul din Alexandria; Colosul din Rodhos*. Forurile UNESCO dezbat oportunitatea extinderii acestui *tablou* universalist!

**VI. ELABORĂRI ISTORIOGRAFICE ROMANE
DIN SECOLELE REGALITAȚII ȘI REPUBLICII**

„*Nil sine magno vita labore
dedit mortalibus*”
(„*Fără mare trudă,
viața n-a dat oamenilor nimic*”).
Horatius
(*Satire*)

Maxima fixată pe frontispiciul acestui capitol este expresia convingerii că toate realizările din perioada analizată s-au datorat, în primul rând, marilor inițiative și acțiuni umane, istoria răsplătind eforturile semenilor noștri, de atunci, prin includerea faptelor săvârșite de ei în eternitatea milenară.

Școala istoriografică latină s-a constituit concomitent cu stabilirea și consolidarea instituțională, proprie structurilor peninsulare, folosind suportul metodologiilor antice din Orientul tradițional, Grecia, statele elenistice. În consecință, pentru câteva secole, scrisul tematic roman a fost elaborat de autori eleni, activitate interferată, vremelnic, preocupărilor italice. De asemenea, conținutul unor opere, din *noua generație*, s-a inspirat, cu succes, din cele precedente, *amalgamarea* favorizând spiritualitatea universală.

Debutul istoriografiei latine clasice se poate plasa sub forma *Analelor*, elaborate, frecvent, în veacul III î.Hr. Statul roman are o existență reală de 1 229 de ani, de la 753 î.Hr., reper acceptat ca reprezentând întemeierea *Cetății Eterne*, până la 28 august 476, atunci când Capitala cunoaște începutul domniei primului conducător barbar, generalul de neam germanic, Odoacru (476 - 493). După un *condominium* formal, va fi ucis de Theodoric cel Mare (454 - 526), rege al ostrogoților din 475, în urma victoriilor obținute, succesiv, la Aquileia, Isonzo, Verona (489), Adda (490).

De-a lungul timpului, Roma antică a cunoscut: *structuri regale* (753 - 509 î.Hr.), instituindu-se regimul politico-administrativ specific democrației militare; *structuri republicane* (509 - 27 î.Hr.), puterea aparținând, de regulă, celor doi magistrați (*consuli*), aleși prin aprobarea *comitiilor centuriate* și învestiți cu puteri absolute; *structuri imperiale* (27 î.Hr. - 476), șeful statului bucurându-se de calitate *sacrosante*.

În succesiunea veacurilor, istoria Italiei este dominată, preliminar, de etrusci. Prin Mileniul I î.Hr., aceștia locuiau regiunile nord - vestice, numite Etruria, astăzi, Toscana, unde, supunând pe *aborigeni*, au înființat 12 orașe, influențând puternic evoluția Peninsulei pentru secolele VI - V î.Hr. Monografia scrisă de Raymond Bloch (1914 - 1997), directorul programelor, *Ecole Pratique des Hautes Etudes*, din Paris, intitulată **Etruscii** (1958), elaborată pe baza concluziilor desprinse în urma săpăturilor arheologice prelungite, inițiate la Bolsena, cândva, reședința Volsinii, ilustrează, convingător, rolul acestui neam în civilizația italică. Exponent al *Școlii pariziene* de la Roma, autorul este publicat, succesiv, în: Franța și Anglia (1958, 1961, 1963); Italia (1959, 1963); România (1966).

La rândul lor, etruscii vor cunoaște, însă, dominația definitivă a latinității. Ca sens al acestei simbioze, renumitei lucrări de artă etruscă, **Lupoaica Capitolină**, i s-au adăugat **Gemenii**, predestinații Romulus și Remus. Contopirea efectivă a celor două importante etnii, aparținând Erei Vechi, se va concretiza, elocvent, în fapte europene răsunătoare. **Lupoaica** a fost instalată, la Roma, pe Capitoliu (circa 500 î.Hr.), este realizată din bronz și a devenit, de atunci, simbolul perpetuu al *Cetății Eterne*.

Spiritul pragmatic al comunităților romane, preluarea experienței conlocuitorilor, exprimând realizări notabile în toate domeniile, infuziile culturale din partea altor popoare, au reprezentat premisele demarării, de timpuriu, a sistemului istoriografic, devenit, pe parcursul anilor, unul dintre cele mai bogate și riguroase ale Europei. La aceasta au contribuit, totodată, factori adiacenți, care vor da patină demersului spre universalitate.

Astfel, constituirea și dezvoltarea vertiginoasă a viitoarei metropole Roma, pe *Septimontium*, s-au transformat într-o adevărată celebritate, oglindită, pregnant, prin numeroase izvoare. Cele șapte

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

înălțimi cunoscute sunt: *Palatino* (43 de metri altitudine față de fluviul Tibru), locuită de latini; *Quirinale* (55 de metri), stăpânită de sabini; *Campidoglio* (50 de metri), aflată între cele două coline amintite anterior, denumită și citadela Arx, unde s-a edificat Capitoliul; *Caelio* (51 de metri), populată de luceresi și etrusci; *Aventino* (64 de metri), ocupată de plebei; *Esquilino* (65 de metri), plasată la baza teatrului Colosseum, cucerită de latini; *Viminale* (58 de metri), inițial, zonă liberă. Au inspirat numeroase pagini de istorie, geografie, etnografie, literatură, economie, religie. Ulterior, în perimetrul urbei au intrat arealele *Ianicul* (94 de metri) și *Vatican* (63 de metri).

Totodată, în scrierile anticilor sunt prezentate principalele puncte de intrare în Cetate: *Porta Carmentalis*, aflată la poalele Capitoliului; *Porta Trigemina*, amplasată la baza Aventinului; *Porta Capena*, din imediata apropiere a înălțimii Caelio. De aici, pornea *Via Appia*, care ducea spre Latium, regiune suburbană înfloritoare (17 200 km²), *patria latinilor* încă din Mileniul II î.Hr.

Existența tradițională a Romei antice consemnează succesiunea la tron a celor șapte regi legendari, de origine latini, sabini, etrusci, numele acestora, transmise până spre contemporaneitate, *îngemănând* o bună parte din faptele ce le-au fost acordate. Îi rememorăm pentru completarea amplului tablou al evoluției orașului-stat, condus, 244 de ani, prin: Romulus (753 - 717 î.Hr.); Numa Pompilius (717 - 673 î.Hr.); Tullus Hostilius (662 - 641 î.Hr.); Ancus Marcius (639 - 616 î.Hr.); Traquilinius Priscus (616 - 579 î.Hr.); Servius Tullius (578 - 535 î.Hr.), victima complotului patricienilor; Tarquinius Superbus (535 - 509 î.Hr.), izgonit din *Cetate*, datorită stăpânirii poporului prin autoritarism.

Regalitatea peninsulară a fost precedată de alte etape temporale, urmele străvechi datând încă din Preistorie, atribuite ligurilor nordici și siculilor sudici. Pe la mijlocul Mileniului II î.Hr., au venit din Europa Centrală triburile de latini, sabeli și umbri, constituind o comunitate de factură urbană, organizată sub denumirea *Liga perpetuă*, având sanctuar comun pentru toate etniile. La 754 î.Hr., perioadă apropiată fundării Romei, va începe, spre zonele italice sudice, colonizarea inițiată de greci. Sunt constituite renumitele centre meșteșugărești și comerciale Cumae, Sybaris, Crotona, Tarent (singura așezare întemeiată de Sparta), Syracuse, devenită, pe timpul

---

tiranului Gelon (485 - 478 î.Hr.), cel mai important habitat economic, politic și cultural din Sicilia. Ca dovadă, Gelon, tiran al Gelei și al Siracusei, apare, în diverse izvoare, ca figură marcantă a Europei vremurilor sale. Motivația se bazează pe transformarea orașului Siracusa, fostă colonie a Corintului (secolul VIII î.Hr.), în *epicentrul* arealului sicilian. Anexează, apoi, zonele stăpânite de Cartagina, colonie feniciană (814 î.Hr.) din Africa septentrională, învinsă la Himera (480 î.Hr.). Noua fizionomie teritorială a Siracusei va influența dezvoltarea economică și culturală a Italiei de Sud.

Precizăm faptul că, documentar, orașul Gela, port sicilian la Marea Mediterană, se întemeiasă în 689 î.Hr. de coloniștii eleni, veniți din Rodhos și Creta. Astăzi, Siracusa, de asemenea port la Marea Mediterană, cucerit de romani în 212 î.Hr., este un *sit* cu valoare continentală autentică: templul lui Apolo (secolul VI î.Hr.), teatrul (secolul V î.Hr.), templul Minervei (secolul V î.Hr.), alte edificii ori ruine milenare. În același perimetru se află și orașul Agrigento, colonie a polisului grec Akragas (secolele VI - V î.Hr.), ocupat, succesiv, de Cartagina (secolele IV - III î.Hr.) și de romani (210 î.Hr.). Aici, regăsim temple dorice vestite, dedicate Concordiei, lui Zeus și *Dioscurilor*, respectiv Castor și Polux, fiii atotputernicului universal.

Prin intermediul acestor coloniști, care au contribuit la definirea a ceea ce denumim *Grecia Magna*, s-au transferat, spre Italia, componente esențiale din spiritualitatea înfloritoarelor polisuri, cu deosebire scrierea. Alfabetul elen a fost cunoscut și folosit inițial de etrusci, preluat apoi de latini, care, treptat, l-au adaptat specificului limbii lor, îmbunătățindu-i grafiera și structura. De aceea, primele inscripții sau opere de factură tematică s-au realizat în limba elină, multe având, prin urmare, conținut latin. Cea mai veche epigrafie, cu litere asemănătoare celor grecești, este datată pe la 600 î.Hr., în vremea regalității.

Etapa invocată, bine determinată din punct de vedere cronologic, depune mărturii privind creațiile *orale latine*, constând din descântece, imnuri religioase, satire, anale, cântece de petrecere și familiale, mici exerciții poetice, prezentate la serbările organizate cu ocazia strângerii recoltelor. Asemenea exprimări au influențat, împreună cu generozitatea greacă și elenistică, dimensiunile regăsite

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

în epica, lirica, dramaturgia sau istoriografia cu caracter european, conferind amplitudine culturii clasice romane.

Un loc important în asemenea cadru îl ocupă legendele, asemănătoare oralismului balcanic. Acceptând prelungirea ideatică a poemelor homerice, înscriem legenda referitoare la Eneas (Aeneus), suprapunând perioada de început a constituirii comunității latine. Tradiția plasează pe Eneas, fiul lui Anchise și al zeiței Venus, în finalul Războiului troian (1230 - 1225 î.Hr.), personaj care, după căderea urbei Ilion, a plecat spre Italia pentru întemeierea unui nou oraș. Ajungând aici, trece prin mai multe peripeții, iar după stabilirea în Latium, se va căsători cu fiica regelui Latinus, erou eponim. Eneas devine astfel întemeietorul gintei romane. Ideea va domina în creația poetului Vergilius (70 - 19 î.Hr.).

Cei 472 de ani, cât durează republica la romani (509 - 27 î.Hr.), s-au dovedit fertili pentru istoriografie. Este perioada când, conform aprecierilor elaborate de Raymond Bloch și Jean Cousin, au avut loc *Aventura terestră* (509 - 269 î.Hr.) și *Aventura maritimă* (268 - 133 î.Hr.). În prima etapă, după trei războaie purtate cu samniții, considerați cei mai viteji dintre triburile sabelilor, asemănător sabinilor, romanii au ocupat Peninsula Italică. În cea de-a doua, Marea Mediterană devine *lac interior*, fiind anexate Sardinia, Corsica, Sicilia, Cartagina, Macedonia (148 î.Hr.), Grecia (146 î.Hr., numită apoi Achaia), Hispania, Gallia, Cyprus, Syria, Numidia (Africa Nova), Illyria, Egiptul, alte teritorii organizate provincial. Așadar, elenismul înceta definitiv!

Asemenea extensie nu putea să rămână în afara preocupărilor intelectualilor vremii, unii fiind de origine și limbă greacă, ajunși slujbașii Romei. Cuceritorii erau conștienți de marele lor demers civilizator, iar notorietatea impunea imortalizarea prin glorie. Analizând bilanțier, se poate aprecia că istoriografia romană este cuprinzătoare și definitivă, mai ales pentru perioada republicană. Operele elaborate atunci, concomitent cu ilustrarea valențelor interne, sunt izvoare esențiale, privind formarea anumitor popoare, cu deosebire pentru *Eurasia*. Denumirea a fost folosită prima dată de geologul austriac Eduard Suess (1831 - 1914), pentru a desemna ansamblul polivalent format din Europa și Asia, ocupând 1/3 din suprafața uscatului, locuită de aproximativ 3/4 din populația Globului.

Cercetătorul a elaborat *Istoria Pământului*, teoria contracției *Terrei*, precum și o lucrare referitoare la structura munților Alpi.

În evoluția istoriografiei romane, unul dintre numele generice este, probabil, cel al lui Appius Claudius Grecus. Versurile sale ilustrează elemente reale, din vremea constituirii neamurilor italice, aflate, temporal, la cumpăna dintre Protoistorie și Antichitate. Apoi, întâiul poet latin clasic, Livius Andronicus (c.280 - 204 î.Hr.), nominalizat mai sus, convins de valoarea indubitabilă a poemelor homerice, traduce, în 240 î.Hr., *Odiseea*, realizând astfel, ca sens elenistic, transferul simbolic de concepte eline fundamentale spre lumea romanității republicane.

Judecări de valoare detașează opera lui Cnaeus Naevius (c.270 - 200 î.Hr.). Scriitor latin, născut în Campania, a creat tragedii cu subiecte inspirate din Italia, folosind așa-numita manieră *fabula praetexta*. Tot lui i se datorează primul poem epic, intitulat *Războiul punic*, având referiri directe la încheștarea militară dintre Roma și Cartagina (246 - 141 î.Hr.), definită „*tatonarea forțelor marilor rivale*” din bazinul apusean al Mediteranei.

La începutul anului 200 î.Hr., a apărut prima operă romană cu conținut exclusiv istoric, *Annales*, scrisă în limba greacă de senatorul Quintus Fabius Pictor (c.254 - 200 î.Hr.). Originalul s-a pierdut. Inițiativa autorului deschide calea afirmării prozei tematice, dezvoltând specificități peninsulare adaptate concepției locuitorilor privind înțelegerea trecutului. Asemenea prezentări enunțative, nu neapărat analitice, numite simplu, *anale*, se vor realiza frecvent în perioadele republicană sau imperială, demonstrând înclinarea unei părți a cititorilor spre stilul lapidar, lipsit, uneori, de considerente globale generaliste.

Valențe istoriografice prezintă elaborările lui Quintus Ennius (239 - 169 î.Hr.), poet latin, adept al difuzării și cunoașterii, în Italia antică, a culturii grecești sau elenistice. Evocă, prin poemul epic *Analele*, tradiția Romei, folosind apreciate figuri stilistice. De asemenea, tragediile sale, inspirate după *filosoful scenei*, Euripide (480 - 406 î.Hr.), includ momente din etapa sporirii puterii republicane. Aduagă epigrame, satire, comentarii.

Spiritualitatea romană a înregistrat, datorită activității politice și științifice, realizate de Marcus Porcius Cato Maior, cunoscut sub

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

numele Cato cel Bătrân (234 - 149 î.Hr.), un mare succes. Este vorba de elaborarea primei opere istorice scrise în limba latină, intitulată, semnificativ, *Origines*. Devenind consul (195 î.Hr.), apoi cenzor (184 î.Hr.), autorul a avut posibilitatea să reflecteze, din interiorul structurilor administrative, conduse nemjlocit, asupra sensurilor generalizatoare privind toată perioada italică supusă analizei.

Riguros și selectiv în prezentarea faptelor, Cato cel Bătrân (era de origine plebee), evită, pe cât posibil, atitudinea exclusivist aristocrată, adresându-se tuturor cetățenilor. Introduce în paginile sale *discursurile*, dovadă a cunoașterii istoricilor eleni, este favorabil tradițiilor autohtone, bazate pe comportamentul uman sincer și demn, formulează critici la adresa începuturilor decăderii moravurilor comunitare, susține consolidarea statului prin cuceriri.

Invocând realitatea transformării republicii romane într-o mare putere, Cato cel Bătrân invita oamenii de cultură să elaboreze lucrări în latină, renunțându-se la limba greacă. Totodată, maniera abordării documentare a tradiției sau contemporaneității, de la întemeierea Romei, până în vremea lui, depășindu-se astfel conjunctura, va influența orientarea tematică și conținutul scrierilor viitoare. Devenite mai convingătoare în ceea ce privește analiza cauzelor, desfășurării ori urmărilor evenimentelor, nuanțările cultivării sentimentelor de atașament față de localitatea natală, sau pentru țară, sunt precise, clare, optimiste, evidente.

Semnatar și al unui *Tratat de agricultură*, cel ce ne-a lăsat *Origines*, Marcus Porcius Cato Maior, conferă scrisului în limba latină valoare esențială, îmbinând, așadar, paseismul cu activitatea economică prioritară, adresabilitatea fiind accesibilă atât celor de la temelia piramidei sociale, cât demnitarilor.

Enciclopedistul strălucit al Romei republicane este Marcus Terentius Varro (116 - 27 î.Hr.), erudit recunoscut. Pe lângă tomurile privind agricultura (*Economia rurală*) sau filologia (*Despre limba latină*), a realizat și satire. În 56 î.Hr., i-a apărut capodopera *Antichitățile*, frescă a societății clasice romane, mult mai analitică și complexă comparativ cu demersurile altor autori. Conținutul științific al scrierii determină folosirea acesteia ca izvor istoric ulterior. Neimplicându-se în viața politică, opiniile lui Marcus Terentius Varro

---

s-au detașat de tonul oficial, sensul *Antichităților* etalând responsabilitatea specifică personalităților universale.

Motivații favorabile ne determină să apreciem, distinct, contribuția lui Marcus Tullius Cicero (106 - 43 î.Hr.) la îmbogățirea istoriografiei. În calitate de consul, a demască conspirația pusă la cale de omul politic Lucius Sergius Catilina (c. 108 - 62 î.Hr.) împotriva Senatului republican. Prin celebrele discursuri *Catilinarele*, va replica, peste secole, pledoariei lui Demosthenes (384 - 322 î.Hr.) și *Filipicelor* sale. Arta oratoriei, de înaltă ținută intelectuală, favorizează, vizibil, sporirea calității prozei, eticii sau elocinței latine. Asasinat din porunca generalului Antonius (c. 82 - 30 î.Hr.), rămâne una dintre figurile elevate ale Antichității. Selectând operele cunoscute, amintim, în mod special, scrierea filosofică inspirată de concepția lui Platon, *Despre natura zeilor*, precum și eseul *Despre îndatoriri*, având conținut moralizator.

Contemporan cu Marcus Tullius Cicero a fost Caius Iulius Caesar (100 - 44 î.Hr.), om politic, general, memorialist, orator. Datorită faptelor de arme, este considerat unul dintre străluciții strategii ai vremurilor. În 60 î.Hr., a constituit, fiind consul, *primul triumvirat*, împreună cu Cneius Pompeius Magnus (106 - 48 î.Hr.), om politic și general roman, respectiv Marcus Licinius Crassus (115 - 53 î.Hr.), politician remarcat la înfrângerea răscoalei lui Spartacus (73 - 71 î.Hr.). Ajuns guvernator al provinciei Gallia Narbonensis (58 î.Hr.), Caius Iulius Caesar cucerește, ulterior, toată Gallia, transformată în provincie romană.

Revenirea sa în Italia, dinspre nord, conducând armata peste râul Rubicon, afluent al Padului, prin depășirea graniței spre Gallia Cisalpină (49 î.Hr.), va marca începutul războiului civil, declanșat împotriva adversarilor peninsulari, cu deosebire a lui Cneius Pompeius Magnus, care a fost înfrânt la Pharsalos (48 î.Hr.). Adepții acestuia erau surclasați, definitiv, la Thapsus (46 î.Hr.) și Munda (45 î.Hr.). Caius Iulius Caesar a triumfat!

În opera *De vita XII Caesarum*, istoricul Suetonius (70-150), secretar al împăratului Hadrianus, reproduce cuvintele lui Caesar la trecerea Rubiconului (49 î.Hr.): „*Alea iacta est!*” („*Zarurile au fost aruncate!*”). Precizăm faptul că, legile romane stipulau, expres, interdicția traversării de generalii autohtoni a râului amintit, venind,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

dinspre nord, în fruntea armatelor proprii. Atitudinea lui Iulius Caesar ignorase, aşadar, *normele de drept* și constrângerile prestabilite.

Ajuns stăpânul teritoriului italic și al celui adiacent, Caius Iulius Caesar va instaura, de fapt, dictatura personală. Regimul impus îi grăbește sfârșitul, survenit la 15 martie 44 î.Hr. (*Idele lui Marte*). Era ucis, în Senat, de complotul în fruntea căruia s-a aflat Brutus, considerat fiul său adoptiv, colaborator direct, Cassius. Momentul a fost fixat de grupul opozanților oficiali.

Datorită lucrărilor *De Bello Gallico* și *De Bello civili*, Iulius Caesar a contribuit atât la îmbogățirea istoriografiei romane, cât și a celei universale. Scrierile amintite au fost realizate într-o formă literară sobră, elegantă și atractivă pentru cititorii de limbă latină clasică. Așa cum arată titlurile, operele, sub forma *Comentariilor*, sunt consacrate prezentării războiului purtat de Republica Romană pentru supunerea Galliei și extinderea puterii spre Europa Centrală sau de Vest. Consacră multe pagini ilustrării luptelor interne dintre grupările adverse, existente în sistemul politic și administrativ din etapa finală a secolului I î.Hr. Pentru ambele evenimente, un rol covârșitor l-a avut armata, cea mai influentă instituție publică.

Descrierea campaniilor în *De Bello Gallico* (58 - 49 î.Hr.) reliefează potențialul militar considerabil al statului roman, reprezentând, în esență, capabilitatea poporului, dornic să-și arate superioritatea comparativ cu neamurile vecine. Discursurile, manieră folosită frecvent, au o considerabilă doză biografică, autorul însuși apărând în prim-planul acțiunilor, evitându-se însă referirea directă asupra sa, preferând invocarea persoanei a treia. Realizate din centrul strategic pe care Iulius Caesar l-a condus direct, ori pe seama prelucrării altor surse, demne de toată încrederea, *Comentariile* referitoare la luptele cu galli (grecii i-au numit celți) s-au bazat pe o documentare temporală, în foarte puține cazuri intermediată. Asemenea aspect sporește valoarea operei citate.

Talentul și rigoarea favorizează lui Iulius Caesar *insertarea* unor aspecte ce dau culoare pasajelor privind, de exemplu, cadrul natural galez, comportamentul dușmanilor în fața învingătorilor latini, modul de viață de dincolo de granițele Republicii Romane. Apelează la virtutea specifică ostașilor, filtrând beneficiile educației, lansează îndemnuri pentru susținerea eforturilor de război spre gloria *Cetății*

Eterne, insistă asupra demnității militare. Maniera rezistă criticilor virulenți, dar și mileniilor.

Apoi, în *De Bello Civili*, sunt *panoramate* confruntările militare interne din 49 - 48 î.Hr., favorabile lui Iulius Caesar. Principial, lucrarea degajă dinamism, cronologie, seriozitate. Spiritul politic agresiv față de adversari nu a convins întru totul pe contemporani, cu atât mai mult pe pacifiștii sau democrații secolelor următoare. Comparând cele două elaborări, prima se impune ca valoare, fiind considerată și astăzi prototip pentru autorii dornici să-și scrie memoriile. Interesul față de Caesar, din punct de vedere românesc, a sporit pe măsura cunoașterii operelor sale, cu atât mai mult cu cât, în unele pagini, vorbește despre „*hotarele dacilor*”, făcând referiri la puterea regelui Burebista.

În același an cu Iulius Caesar s-a născut, probabil, Cornelius Nepos (c.100 - 24 î.Hr.), autor de limbă latină, afirmat concomitent cu o serie de învățați greci, stabiliți la Alexandria și Roma. Datorită inclusiv demersurilor sale, istoriografia italică va egala, într-o bună măsură, portofoliul extern referitor la Peninsula. Opera ce l-a impus atenției cititorilor și specialiștilor rămâne *De viris illustribus (Despre bărbații celebri)*, spații apreciable fiind consacrate ideii modelării personalității umane. Dorind să ofere cât mai multe detalii referitoare la figurile impunătoare ale acelor timpuri, autorul conturează îndeosebi portrete, analizând sumar, ca demers tematic, faptele eroilor săi preferați.

Un mod original de a elabora istorie fundamentală, cu specific roman, îl va promova Caius Sallustius Crispus (86 - 35 î.Hr.). Cunoscut inițial ca om politic, sabinul Sallustius, născut la Amiternum, a devenit colaborator al lui Iulius Caesar, care îl va propulsa spre funcția de proconsul al provinciei Africa Nova (Numidia), înființată în 46 î.Hr. După dispariția protectorului, revine la Roma și, retrăgându-se din alte activități, se consacră scrisului, abordând, cu predilecție, evenimente traversate direct.

Completează viitoarea bibliografie universală cu trei lucrări. Prima este intitulată *De conjuratione Catilinae (Despre conjurația lui Catilina)*, eveniment derulat în 63 î.Hr., finalizat cu victoria Senatului. Autorul nominalizat s-a detașat de sistemele doctrinare ale timpului, devenind analist al cauzelor și efectelor momentului, circumscrise

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

amplitudinii vieții republicane. Concepută inițial ca o relatare informală, scrierea exprimă densitate și rigoare, surprinse prin decantarea policromiei societății romane. Cartea reproduce și câteva discursuri, după moda grecilor, particularitățile demonstrând oratoria lui Marcus Tullius Cicero, una dintre redevabilele reproduceri ale Antichității, atașate sensurilor istorice.

Cea de-a doua scriere motivează, subiectiv, *De Bello Iugurthino (Războiul lui Iugurtha)*, făcând ample referiri la campaniile militare romane victorioase în Numidia (111 - 105 î.Hr.). Finalitatea aduce transformarea zonei în provincia Africa Nova, astăzi, Algeria. Regele Iugurtha (118 - 105 î.Hr.), comandantul detașamentelor autohtone, surclasate de oștirea generalului Caius Marius (155 - 86 î.Hr.), în luptele sângeroase din 107 - 105 î.Hr., sfârșește captiv la Roma.

Având misiuni administrative senatoriale în Africa Nova, Caius Sallustius Crispus a cunoscut, nemijlocit, starea nativă a *barbarilor*, rămânând impresionat de tenacitatea lor. Constatarea îl determină să evedențieze, prin alternanță, calitățile armatei romane, cu deosebire atitudinea ofițerilor superiori, participanți la campanie, generalizate la nivelul trupelor marii puteri. În partea introductivă, autorul face unele referiri la Războiul punic din 218 - 201 î.Hr., luat ca suport pentru ilustrarea eforturilor învingătorilor lui Iugurtha. Interesante sunt relatările privind raporturile umane sau statale, generând reflexia: „*Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur*”/„*Concordia mărește valoarea lucrurilor mici, discordia năruie valoarea celor mari*”. Folosită în *Viața lui Iugurtha*, prezintă actualitate nedisimulată! Remarcăm cercetarea, cu această ocazie, a unor izvoare de *sorginte* africană, ceea ce reprezenta premieră absolută în cultura romană.

Ultima lucrarea importantă a lui Caius Sallustius Crispus este *Historiae*, apogeu al demersului său științific. Era structurată pe cinci cărți, din care s-au păstrat numai câteva fragmente dispartate. Epicentrul operei îl constituia evaluarea grupajului evenimentelor dintre 78 - 67 î.Hr., petrecute cu deosebire în spațiul geografic subordonat autorității republicane romane, ori clientelar Italiei. Esența unor asemenea momente se compune din: continuarea războaielor mithridatice, izbucnirea și înfrângerea răscoalei lui Spartacus, anularea

---

legislației lui Lucius Cornelius Sylla, consolidarea stăpânirii asupra zonelor Pontului Euxin. În atare context, Sallustius amintește despre etniile localizate de-a lungul fluviului Danubius, respectiv „*numele pe care Istru îl poartă în cursul său superior, unde îmbrățișează... pământul germanilor*”, iar spre vărsarea maritimă, străbate teritoriul locuit de moesi „*ce sunt tot una cu vechiul neam aprig al geților*”.

Pe lângă aspectele particulare, autorul *reiterează*, în scrierile sale, principii morale din lumea romană, dezavuează fuga după îmbogățire, se ridică împotriva personalităților lipsite de calități reale pentru conducerea structurilor statale, susține tradiția conlucrării sociale, favorabilă succeselor republicane. La tratarea fenomenelor istorice, Sallustius a fost influențat de scrierile grecești, stilul din ***Războiul peloponesiac***, folosit de Thucydides, fiindu-i de mare ajutor. Lucrările lui sunt cunoscute spațiului românesc direct în limba latină, ulterior, prin traduceri. Astfel, Alexandru Zane a îngrijit o primă tipografie (1840), intitulată ***Războiul catiliniar sau Conjurația lui Catilina și a soților săi***, urmată de alte volume, ori variante credibile.

La sfârșitul erei precreștine, *cultura majoră* romană este îmbogățită prin creația realizată de Publius Vergilius Maro (70 - 19 î.Hr.), născut aproape de Mantua (Italia). Remarcat, mai ales, ca poet, va *antama* subiecte cu tematică enciclopedică, interdisciplinară. Aflat, inițial, sub atracția liricii alexandrinilor, devine, treptat, un admirator al literaturii clasice grecești, finalizând prin a se apropia de concepțiile filosofului roman Lucretius (99 - 55 î.Hr.). Protejat de Octavianus Augustus și ajutat pentru finalizarea proiectelor de Caius Cilnius Maecenas (c.70 - 78 î.Hr.), Vergilius s-a dovedit atât un excelent *interpret* naturalist, prin ***Bucolicele*** (scrieri de factură pastorală), cât și un moralist înțelept (***Georgicele***), adresându-se, prioritar, locuitorilor mediului agrar. Prieten și colaborator politic al lui Octavianus Augustus, Caius Cilnius Maecenas s-a înconjurat de literați, istorici, plasticieni, printre care Horatius, Vergilius, Titus Livius. Numele lui a devenit sinonim cu cel de protector și sprijinitor al artelor (*mecenat*).

Deosebită pentru istoriografia universală este epopoea ***Eneida***, structurată pe 12 cărți, unde sunt glorificate vechile virtuți romane, Vergilius mizând pe relansarea moralității la începutul Principatului. Exista, oficial, ca formă de stat, din 16 ianuarie 27 î.Hr. Creația invocată s-a realizat de Publius Vergilius Maro prin studierea atentă a

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

demersurilor predecesorilor Cnaeus Naevius și Quintus Ennius, citați mai sus, adaptate talentului și timpurilor proprii.

Personajul său preferat, Aeneas (Eneas), este considerat întemeietorul legendar al poporului latin, apropiindu-se, astfel, de Homer, în sensul contopirii viziunii asupra trecutului cu eroismul mitologic. Poetul îi supralicitează rătăcirile maritime, ulterioare participării la războiul troian, eveniment prezentat anterior, oprirea îndelungată pe teritoriul Cartaginei, regina Didona îndrăgostindu-se de el, sosirea în Italia, luptele pentru întemeierea orașului Lavinium, viitorul megalopolis Roma. Presupusul fiu al lui Eneas este Iulius, străbunul lui Octavianus Augustus, fondatorul Dinastiei Iulia-Claudia (14 - 68 î.Hr.).

În Cartea a VI-a, Vergilius ajunge cu Eneas, simbolic, pe Câmpiile Elizee, unde creionează interesanta introspecție privind evoluția poporului latin, meritul personalităților care i-au dat măreție și durabilitate. Succesiunea faptelor debutează prin versurile: „*Armele cânt și pe acel bărbat care întâiul de soartă/Dus de pe al Troiei liman, a venit pe-a Lavinului coastă-n/Țara Italiei; mult asvârlit pe uscat și pe mare*”.

Între eroii Eneas și Ulise, preluat din *Iliada*, există multe similitudini, demonstrând perpetuarea conținutului poemelor homerice, intermediat de cultura romană clasică, spre modernitate. Spirit delicat, admirator al naturii, înzestrat cu talentul marilor oameni de spirit din *Cetatea Eternă*, Publius Vergilius Maro nu a reușit, spre insatisfacția celor ce l-au citit și admirat, să finalizeze *Eneida*. Cu toate acestea, capodopera este și astăzi lucrare fundamentală pentru cunoașterea neamului din care a făcut parte.

Reținem aspectul că, în *Eneida*, se versifică și despre „*Gradivus tatăl,/Cel care veghează geticele țarini*”. Așadar, celebra „*Epopoe națională a Romei antice*” devine izvor istoric pentru perioada geto-dacilor, devansând creația lui Publius Ovidius Naso (43 î.Hr. - 17), mai ales precizarea făcută în *Tristele*, unde se amintește „*getul care se închină la Marte*”.

Spre sfârșitul perioadei republicane, în Italia se organizează prima bibliotecă publică (40 î.Hr.), inițiativa aparținând consulului Caius Asinius Pollion (c.77 î.Hr. - 3 d.Hr.). Era cunoscut, de asemenea, ca orator și poet, prieten cu Vergilius, Horatius, ori alți

---

intelectuali rafinați. Este timpul când, la Brundisium, s-a reînnoit *cel de-al doilea triumvirat*, Antonius primind Orientul, Octavianus-Occidentul, iar Lepidus-Africa. Evenimentul va grăbi instaurarea noii forme de stat, respectiv *Imperiul*. Cu aceste personalități sunt contemporani mai mulți autori, având reale calități de analiști, fără partizanat, ceea ce le-a impus *nimbul* generațiilor viitoare.

Cel mai cunoscut istoric de la interferența epocilor pre și post creștină, în lumea romană, a fost Titus Livius (59 î.Hr. - 17). Născut la Pataviam (Padova), în Italia, inițiază, chiar din primul an al domniei împăratului Octavianus Augustus (27 î.Hr. - 14), elaborarea și publicarea unor cărți din *Ab Urbe condita (De la întemeierea Cetății)*. Asemenea eveniment editorial coincide cu edificarea, la Roma, a Panteonului, templu consacrat tuturor zeilor, ctitor fiind generalul Marcus Vipsanius Agrippa (c.63 - 12 î.Hr.), remarcat, în bătălia de la Actium (31 î.Hr.), ca susținător al lui Octavianus. Datorită expunerilor foarte clare, într-un stil considerat încă de atunci strălucit, Titus Livius a devenit unul dintre cei mai valoroși, documentați și apreciați analiști ai Antichității.

Opera amintită insistă asupra prezentării zonelor latine, începând cu 753 î.Hr., reper fixat, prin consensul preoților, oamenilor politici și de știință, ca fiind cel al așezării pietrei fundamentale a Romei, până la anul 9 î.Hr. Istoricul a conceput lucrarea însumând 142 de cărți, din care s-au păstrat numai 35, având formă fragmentară sau rezumativă. Concomitent, Titus Livius a dat la iveală scrieri filosofice, juridice, retorice, fiind integrat grupului intelectualilor de elită, încurajați și sprijiniți moral, ori material, de Caius Cilnius Maecenas, nominalizat în paginile precedente. S-a cunoscut îndeaproape cu Publius Vergilius Maro, creația poetului amintit folosindu-i ca inspirație tematică.

Deoarece nu a participat direct la viața publică, avea preocupări îndreptate, prioritar, spre studiul tradițiilor specifice mării puteri, cu deosebire cele ale orașului-stat de pe Tibru. Relevant, Titus Livius a militat, în scris, pentru evidențierea faptelor reale, arborând seriozitate pentru tratarea subiectului, în consens cu dorințele romanilor de a vedea patria, din nou, bine organizată, victorioasă, glorificată.

Printre ideile majore, întâlnite în opera sa, menționăm: relevarea rolului istoriei în definirea personalității umane, a popoarelor

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

în ansamblul lor; folosirea exemplelor pozitive sau negative, extrase din experiența de viață, necesare contemporanilor și urmașilor; descrierea succeselor cetățenilor, considerate o îmbinare a eforturilor pământenilor cu voința zeilor, mai ales în cazul conducătorilor statului.

În elaborările lui, Titus Livius *resuscitează* spectacularul, folosind ingrediente referitoare la: structurile sociale proprii acelor vremuri; rolul armatei, religiei, politicii; dimensiunile bogăției și ale sărăciei; caracterizarea distinctă a etapelor ilustrate; oportunitatea relansării moralei străbune, ce poate corecta moravurile; raportul dintre puterea Romei și a zonelor învecinate; evidențierea avantajelor originii latine a cetățenilor.

Apariția lucrării *Ab Urbe condita* constituie apogeul istoriografiei romane republicane, exprimat ca sens tematic și valoare științifică. Triumful *școlii peninsulare*, asupra scrierilor elaborate în limba greacă, referitoare la lumea italică, devenea astfel deplin, ireversibil, covârșitor pentru spiritualitatea universală. Fără să manifeste tendințe *nihiliste* reciproce, dimpotrivă, completându-se, istoriografia elenă, elenistică și romană au făcut, împreună, demersuri privind: alegerea subiectelor, respectarea adevărului, descifrarea cauzelor și aprecierea urmărilor anumitor evenimente, folosirea izvoarelor, apropierea de cititori, virtualizarea seculară.

De-a lungul Regatului și Republicii Romane, contribuții la definirea realității au avut actele emise de forurile statului, legile, mitologia, memoriile, alte înscrisuri devenite surse documentare. Din atare unghi de vedere, se detașează consemnările tribunului poporului Caius Sempronius Grachus (154 - 121 î.Hr.), provenit dintr-o familie de plebei, militant social. Preconizând rezolvarea crizei agrare prin acordarea de pământ săracilor, a fost ucis de complotul aristocrației senatoriale. Totodată, notificările generalului și omului politic Lucius Cornelius Sylla (138 - 78 î.Hr.), consul prin 88 î.Hr., conducător al campaniei orientale din 87 î.Hr., victorios, în calitate de șef al grupării *optimașilor*, contra *popularilor* (lider, Caius Marius), inițiatorul dictaturii personale, din 82 î.Hr., pot favoriza caracterizarea etapelor temporale invocate.

La interferența erelor republicană și imperială plasăm *Istoria universală* (20 î.Hr.), realizată de Cneius Pompeius Trogus (secolul I

PETRE POPA

î.Hr. - secolul I d.Hr.). Având 44 de cărți, dar păstrată fragmentar într-un *Compendium*, alcătuit de Iustinus (secolul III), lucrarea conține, printre altele, *ecuația* conform căreia „*dacii sunt un vlăstar al geților*”. Concluzia, reprezentând o excelentă pistă referitoare la sorginta analizei domeniului, ilustrează acumularea cunoștințelor referitoare la spațiul carpato-danubiano-pontic, devenit, pentru anumite etape, provincie romană.

Selecția autorilor și a titlurilor din primele două perioade, caracteristice succeselor raportate de romani, poate continua! Exprimăm convingerea că demersul nostru a surprins, totuși, reperate semnificative, din care *decupăm*, pentru actualitate, câteva principii cu sens generalizator. Astfel, prevalența are conceptul responsabilității față de adevăr, exersat cu succes de majoritatea intelectualilor nominalizați, ceea ce explică transferul valoric al capodoperelor spre universalizare. Concomitent, istoricii acelor timpuri au intuit, pe bună dreptate, relaționarea existenței lor fizice efemere și perenitatea fundamentelor pe care le-au servit cu devoțiune.

Transformat în Imperiu la confluența de epoci, milenii și secole, statul roman va avea multă vreme *cardinalitate* pentru Omenire, dimensiune reflectată inclusiv prin scrierile tematice ulterioare. Prăbușirea sistemului roman nu a fost o catastrofă! Din punct de vedere istoriografic, schimbarea oricărui regim politic și a structurilor administrative favorizează multiplicarea exprimărilor analitice, redimensionarea strategiei guvernamentale, apariția programelor *novative*, sporirea interesului altor popoare față de teritoriile aflate în tranziție. Gestionarea unor asemenea caracteristici, vizibile, prevalent, pe teritoriul Italiei antice, nu a presupus convulsii sociale majore, iar noua *formulă* statală va deveni putere intercontinentală de necontestat.

**VII. ISTORIOGRAFIE ÎN IMPERIUL ROMAN PÂNĂ LA
CONSTANTIN CEL MARE**

„*In hoc signo vinces*”
(„*Sub acest semn vei învinge*”).

Eusebios

(*De vita Constantini*)

Sintagma de mai sus reprezintă deviza împăratului Constantin cel Mare (306 - 337), având și semnul crucii, înscrise pe stindardele armatei sale, anterior luptei victorioase cu Maxentius (28 octombrie 312). Ne-am oprit la această expresie, folosită, deseori, pentru a intui calea ce trebuie urmată în vederea realizării unui ideal moral, deoarece, perioada imperială la romani confirmă, mai ales, marile izbânzii asupra altor neamuri, dar și triumful creștinismului, ambele ipostaze devenind elemente componente ale istoriografiei universale.

Cea mai vastă *geografie* teritorială a vremurilor antice, suprapunând începutul erei noastre, aflată sub unică stăpânire, devenea lumea italică, existentă, ca structură apuseană, de la 16 ianuarie 27 î.Hr., până la 28 august 476. Pe durata celor 503 ani, în fotoliul imperial se vor perinda peste 70 de importante personalități ale timpului, majoritatea covârșitoare fiind militari și oameni politici. Era clădit, inițial, *Principatul* (27 î.Hr. - 284), instituindu-se, apoi, *Dominatul* (284 - 476).

După moartea lui Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus, marea putere a fost condusă de: Dinastia Iulia-Claudia (14 - 68), respectiv de la Tiberius Iulius Caesar, la Aulus Vitellius; Dinastia Flaviilor (69 - 96), inaugurată de Titus Flavius Vespasianus și încheiată de Titus Flavius Domitianus; Dinastia Antoninilor (96 - 193), din care a făcut parte grupul împăraților de la Marcus Cocceius Nerva, până la Marcus Didius Severus Salvius Iulianus; Dinastia Severilor (193 - 235), începută de Lucius Septimius Severus Pertinax și finalizată prin Marcus Aurelius Severus Alexander.

Anterior *Dominatului*, statul roman cunoscuse o anumită dispersie a originii împăraților, cei mai mulți fiind din lumea considerată, cândva, *barbară*. În timpul Dinastiei Antoninilor, datorită noilor cuceriri, se exprimă apogeul întinderii teritoriale și al autorității centrale. Cu deosebire, Marcus Ulpius Traianus (98 - 117) a adus prosperitate, îndepărtarea granițelor, teamă în rândul dușmanilor, respectul prietenilor, glorie militară. Printre neamurile integrate romanizării s-au aflat și cele din zonele daco-moesiene, constituindu-se astfel condițiile favorabile plămădirii limbii române și a poporului român. Spre sfârșitul secolului III, *Principatul* va suporta ampla criză din economie, armată, religie, politică externă, administrație, reliefând incapacitatea menținerii și folosirii vechilor modalități de conducere.

Pentru evitarea năruirii catastrofale, împăratul Caius Aurelius Valerius Diocletianus (284 - 305) introduce *Dominatul*. Noua reformă a presupus: întărirea puterii supreme, conferită unui *dominus et deus* (*domn, monarh absolut și zeu*), implantarea, la Roma, a ceremonialului de sorginte orientală, diminuarea rolului Senatului, transformarea magistraturilor în formule onorifice. Totodată, s-a creat *tetrarhia* (conducerea statului de patru persoane), avea loc o nouă împărțire administrativă, armata era reorganizată, iar fixarea prețurilor maximale devenea oportună. *Tetrarhia* era formată din doi împărați, inițial, Diocletianus și Maximianus, respectiv doi cezari, Galerius și Constantinus. Ulterior, s-a renunțat la această variantă guvernamentală, pentru consolidarea supremației personale, folosindu-se armata.

Continuând acțiunile inițiate, Constantin cel Mare (306 - 337) departajează competențele civilă și militară, stabilește noua ierarhie pentru demnitari, numiți, atunci, comites (însoțitori), Senatul fiind desființat. Urmărind apropierea de *zonele fierbinți*, a transferat capitala de la Roma la Bizanț (330), devenit, din 328, Constantinopol. Evenimentele ulterioare nu vor favoriza însă reconsolidarea prestigiului statului unic roman, care, la moartea împăratului Theodosius I (379 - 395), s-a divizat între fiii săi: Flavius Honorius (395 - 423) devine conducător al zonelor apusene, iar Flavius Arcadius (395 - 408) va conduce părțile orientale, transformate, ulterior, în Imperiul Bizantin (*Imperiul Grec*).

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Ultimul oficial suprem al Imperiului Roman Occidental, areal supus unor atacuri insistente din partea migratorilor, a fost Romulus Augustulus (475 - 476), detronat de mercenarul Odoacru, căpetenie a herulilor germanici. Dând dovadă de mărinimie istorică, noul stăpân, aliat al Romei, nu a distrus însemnele autorității continentale, care sunt trimise la Constantinopol. Numele copilului-împărat, având numai 13 ani, propulsat în funcție de tatăl său, patricianul Orestes, reamintește, printr-o interesantă asociere, de întâiul rege roman, Romulus, dar și de primul principe, Augustus, deschizătorii lungilor perioade pline de izbânzi. *Cetatea Eternă* se prăbușește, așadar, pentru prima oară, în secolul V (28 august 476), consecințele fiind zguduitoare pentru civilizația mondială. Totuși, romanitatea diminuată nu a sucombat! Continuă datorită popoarelor și limbilor neolatine, științei și culturii, tehnicii militare, relațiilor social-economice, adaptate condițiilor temporale, exprimându-se, constant, prin istorie, artă, religie fundamentală creștină.

Aceste câteva considerente, referitoare la Imperiul Roman, motivează, fie și numai parțial, evoluția istoriografiei vreme de peste o jumătate de mileniu. Preocupările unor spirite de excepție, privind consemnarea, descrierea sau analiza marilor evenimente și etape ale evoluției statale, vor reprezenta, pentru generațiile succesive de cercetători, un gest moral nobil, expresia seriozității lor profesionale și responsabilității civice, determinări proprii multor intelectuali italici. Împreună cu aceștia se vor afla, deseori, exprimând sentimente elogioase, ori dezavuare, numeroși scriitori provinciali ai timpului, sau din alte zone geografice.

Analizele tematice, indiferent de opiniile exprimate, au contribuit la perpetuarea imaginii imperiului, constituit, extins, apoi, diminuat până la dezorganizare, așa cum s-a întâmplat în toate cazurile Antichității universale. Maxima expansiune a Romei, în zonele Orientului, a fost obținută prin războiul cu perșii (297 - 298), cucerirea Armeniei, stabilirea graniței pe fluviul Tigru. Pentru celebrarea victoriei, în Capitală, au avut loc *jocurile seculare*, iar Diocletianus a inițiat construirea celebrelor terme, care îi promovează și astăzi, cu succes, renumele.

Interferența dintre literatura elenă și cea de limbă latină s-a dovedit viabilă încă din primele decenii ale noii forme administrative

---

romane. Majoritatea autorilor cu preocupări istorice ai Peninsulei se maturizează prin evaluarea, cât mai aproape de adevăr, a faptelor derulate anterior, ori în timpul vieții lor. A fost etapa când prevalau referirile la viața aristocrației, detașate de interesele categoriilor sociale productive, pe seama cărora se obțineau succesele militare externe răsunătoare și dezvoltarea relevantă a economiei interne.

Reliefările esențiale, suprapuse exprimării Imperiului, debutau printr-o lucrare cu conținut diversificat. Astfel, în 43 - 44, Pomponius Mela publică volumul intitulat *De chorographia libri tres*, autorul inserând valoroase informații cu conținut istoric, după modelul predecesorilor atenieni sau alexandrini.

La granița firească a interdisciplinarității dintre cultura Greciei și a Romei antice s-a aflat Dion Chrysostomos, important, deopotrivă, prin opera sa, atât pentru istoriografia generală din prima etapă a Imperiului, cât și pentru cunoașterea geto-dacilor. Născut în 40, la Prusa, așezare din Bithynia Asiei Mici (astăzi, Brussa/Bursa, Turcia), component al unei familii de origine greacă, a studiat retorica și filosofia, călătorind mult și integrându-se fățiș acțiunilor pentru eliberarea teritoriilor sud-balcanice de sub stăpânirea marii puteri a timpului. Din atare cauză, prin 87, era surghiunit în ținuturile geților, unde cunoaște, direct, colonii grecești, întemeiate spre zonele vestice ale Pontului Euxin, precum și raporturile acestora cu autohtonii. Ajuns la Roma în 97, s-a adaptat cerințelor impuse de împăratul Marcus Ulpius Traianus, devenind colaborator apropiat al noului conducător, oferindu-i, deseori, importante detalii asupra teritoriilor nord-dunărene, obiect al campaniilor militare de la începutul secolului II, finalizate prin apariția noii provincii Dacia.

Învățatul Dion Chrysostomos a realizat, așa cum au notificat diverși autori, *Istoria geților*, care, însă, nu s-a păstrat. Câteva fragmente se regăsesc, sumar, în două opere târzii, semnate de Cassiodoros și Iordanes, elaborate la începutul Evului Mediu universal. De asemenea, în 96, călătorește prin interiorul arealului locuit de geto-daci, respectiv Dobrogea, Moldova de Sud, Muntenia de astăzi, și, probabil, la Sarmizegetusa, în urma periplului scriind *Orationes (Discursuri)*.

Din conținutul consemnărilor, distingem scopul inițiativei: dorința de a cunoaște locuri și oameni ce se aflau la extremitatea

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Imperiului Roman. „*Se întâmplă, arată autorul, că am făcut o călătorie lungă, drept la Istru și în țara geților și a misilor, așa cum îi numește Homer și cum e denumită astăzi populația. Am mers acolo nu ca neguțator de mărfuri...nici nu am dus vreo solie pentru aliați sau vreo alta cu nume frumos, din acelea care fângăduiesc numai cu gura..., ci veneam doritor de a vedea oameni luptând unii pentru stăpânire și putere, iar alții pentru libertate și patrie*”. A mers, de asemenea, la Olbia (astăzi Porutino, Ucraina), distrusă, ulterior, de Burebista, unde, după aproape un secol și jumătate, se păstrau încă urmele și amintirea evenimentelor din veacul I î.Hr.

Cunoscând nemijlocit locuitorii din nordul și sudul Dunării, Dion Chrysostomos le-a așezat numele alături de celelalte neamuri importante ale vremii: „*Și iarăși este nevoie să se bucure de plăcerile (vieții - n.n.) atât ionianul, cât și tesalianul, și italiotul, și **getul**, și indul, și spartanul...*”. Precizările făcute de autorul grec, integrat istoriografiei imperiale romane, cu privire la zonele pontice și danubiene tradiționale, a favorizat cercetarea milenară.

Aproximativ în aceeași perioadă, analistul latin, Frontinus (c.40 - 103), apreciat pentru elaborarea unor tratate de tactică militară și hidrologie, amintește despre lumea geto-dacilor din apropierea înălțimilor Șureanu, pe timpul regelui-basileu Coryllos. Numindu-l Scorilo, precizează că acesta nu a purtat războaie cu Imperiul Roman timp de 40 de ani, domnind în pace la Sarmizegetusa Basileion, după Comosicus, până la Duras.

Un autor reprezentativ, care s-a consacrat, în bună măsură, ilustrării tradițiilor romane, scriindu-și opera în timpul Imperiului, a fost Plutarh din Cheronea (c.46 - 120). Intelectual elevat de limbă elină (literatură, genealogie, filosofie, istorie), va realiza lucrarea cunoscută, mai ales, sub titlul *Vieți paralele*, cuprinzând 46 de biografii ale unor importanți oameni de stat, greci și romani. Studiază, inițial, la Atena, călătorește, apoi, în Asia, Egipt și Italia. Vremelnic, a fost *preceptor* al viitorului împărat Hadrianus (117 - 138). Reîntors în Grecia, i se acordă calitatea publică de *arhonte*, participând la Academia Platonice, pentru care elaborează *Scrieri morale*.

Intenția nedisimulată a lui Plutarh a fost prezentarea politicianilor, comandanților militari, oamenilor importanți din alte domenii peninsulare, concomitent cu aspectul referitor la paternitatea

---

greacă a unor figuri dintre cele mai relevante. Prin urmare, alege modalitatea poziționării, în paralel, a câte două nume, unul din perimetrul spiritual al Eladei, celălalt aparținând Italiei. Ca arhetip, optează pentru Alexandru cel Mare și Iulius Caesar, transferați, simbolic în fața istoriei, pentru a le judeca proiectele, succesele ori eșecurile. Devenind atractivă structural, cartea nu își propune analiza, în detaliu, a faptelor acestor personalități, cu efecte bune sau rele pentru generațiile viitoare, ci insistă asupra caracterizării lor în calitatea de cetățeni vizionari ai timpului când au trăit.

Apropierea dintre cele două comunități se realizează, așadar, într-o manieră originală, ambele fiind prezentate ca popoare civilizate, din rândurile cărora s-au distins numeroase celebrități. Titlul cunoscut al lucrării a fost *Viața oamenilor iluștri din Grecia și din Roma*. Impunea, pentru literatura vremii, genul biografiilor, consacrate anumitor conducători, pornind de la criterii prestabilite, favorabile, ori în dezavantajul celor reliefați.

Valoarea științifică a *Vieților paralele* este și astăzi apreciată, în ciuda unor inadvertențe întâlnite textual, neacoperite, veridic, prin adevărul istoric. După unele indicii, opera era cunoscută în cultura română a secolelor XVIII - XIX, traducerea certă datând, însă, din etapa imediat următoare. Interesul istoricilor autohtoni privind scrierile lui Plutarh a sporit, mai ales, după valorificarea informației referitoare la alianța dintre Dicoes, rege dac în perioada de la Burebista la Decebal, pentru zonele estice, cu generalul roman Antonius. Contextul descrierii confruntării militare de la Actium (31 î.Hr.), atunci când este prezentat învinsul lui Octavianus, respectiv Antonius, asociază celui din urmă pe basileul autohton Dicoes.

Spre sfârșitul veacului I, lumea romană a cunoscut câteva momente speciale, dincolo de războaie, ori succesiuni la tronul imperial. Așa, de exemplu, în 79 are loc marea erupție a vulcanului Vezuviu, fiind acoperite de lavă cele trei orașe apropiate: Herculenum, Pompei, Stabiae. În asemenea condiții tragice și-a pierdut viața enciclopedistul latin Caius Plinius Secundus, cunoscut sub numele Plinius cel Bătrân (23 - 79), autor, printre altele, al operei *Istoria naturală* (37 de cărți). Scrierea amintește inclusiv Dacia, restructurată ca urmare a destrămării regatului autoritar (*arché*) al monarhului Burebista (82-44 î.Hr.). Născut la Cumae, fosta colonie elenă Kyme,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

savantul și-a găsit sfârșitul realizând observații directe asupra fenomenului amintit, necunoscut până atunci. Apoi, în 82, s-a finalizat, după șapte ani, construcția celebrului Colosseum din Roma, devenit unul dintre celebrele ansambluri arhitecturale, religioase, culturale, sportive sau militare ale Lumii.

Cel mai mare istoric al Romei Imperiale este Publius Cornelius Tacitus (55 - 120), originar din localitatea Interamne, aflată în Umbria, regiune a Italiei Centrale. Pradigma savantă este un reper al spiritualității universale, multe generații de cercetători preluând atât metoda, cât și punctul de vedere privind conținutul științific al concluziilor, promovate, comparatist, de autori. Întreaga operă a lui Tacitus demonstrează energie, seriozitate, acuratețe, expresivitate, stil atractiv, cronologie riguroasă. A fost, deopotrivă, om politic (senator, consul, apoi, praetor), logician analist, suprapunându-și viața cu împărați cunoscuți, de la Nero, până la Hadrianus. Intelectual de vază din rândurile aristocrației, Tacitus s-a declarat adept al obiectivității, în sensul apărării, prin scris, a principiului „*Sine ira et studio*” („*Fără mânie și părtinire*”).

Prima lui lucrare importantă este *Dialog despre oratorie*, unde a dezvoltat, luând ca model pe Marcus Tullius Cicero, amintit anterior, câteva precepte referitoare la structura, conținutul și limbajul care trebuie să fie respectate în discursuri. Recomandă coordonatele înțelegerii sensului major al acestei arte antice, precum și finalizarea scopului propus. În 98, s-a impus în cercurile elevate ale marelui oraș prin *De vita Iulii Agricole*, dedicată socrului său, generalul roman Cneius Iulius Agricola (37 - 93), remarcat în luptele din Britannia, ucis, apoi, din ordinul lui Domitianus. Tot atunci, elaborează descrierea *Germania*, supunând atenției cititorilor, dar mai ales oficialităților, semnificative amănunte privind modul de viață al locuitorilor celto-gali, deveniți superiori romanilor prin comportament civic, militar, religios, moral.

Opera capitală a lui Tacitus, intitulată *Annales*, a apărut în 116, fiind formată din 18 cărți, păstrate fragmentar. Cuprinde analiza perioadei 14 - 68, de la moartea împăratului Octavianus Augustus, la încheierea domniei lui Tiberius Claudius Drusus Germanicus Caesar, cunoscut sub numele Nero. Anterior, realizase *Istoriile*, descripție consacrată deceniilor de la 69, până la 96, constituită din 12 cărți.

Dându-și seama că această primă cronologie nu are, totuși, un început concludent, care să oglindească evoluția societății romane imediat după moartea lui Octavianus (14), considerat fondatorul Imperiului, Tacitus, inspirat, elaborează *Annales*.

Așadar, în succesiunea logică a derulării faptelor din imensul stat antic, aceste lucrări pot deveni două volume temporale succesive: *Annales* (14 - 68); *Istoriile* (69 - 96). Printre evenimentele consemnate de Tacitus se află și cel referitor la victoria regelui dac, Diurpaneus (Decebal), asupra armatei generalului Cornelius Fuscus (87), prezentat ca insucces al strategiei promovate de împăratul Domitianus (81 - 96).

Exprimarea stilistică este clară, directă, pe înțelesul tuturor categoriilor umane, *pigmentată* cu nuanțări critice, mai ales la adresa înaltei societăți, uneori lipsită de virtuți reale, plină de moravuri dubioase și corupție aristocrată. În acest mod, Tacitus găsea explicația cauzelor prăbușirii Republicii și decăderii rolului Senatului. Ca metodă de cercetare, consacră, în primul rând, oportunitatea studiului documentelor arhivei oficiale, constituită pe vremea lui Iulius Caesar, formată din *Acta Senatus* și *Acta diurna populi romani*.

De asemenea, a folosit cu multă chibzuință povestirile despre trecut, operele autorilor ce l-au precedat, informațiile primite de la participanții la momente cruciale, însemnările unor figuri proeminente ale Imperiului. Cele mai fidele i-au rămas, însă, propriile observații, constatările directe și concluziile generalizatoare. Acestea din urmă au îmbrăcat, deseori, haina *istoricului moralizator*, favorabilă dorinței de a-și convinge contemporanii pentru a evita repetarea anumitor fapte reprobabile, opunându-se, astfel, declinului statal, devenit vizibil spre sfârșitul Dinastiei Flaviilor (69 - 96).

Conform unor mărturisiri, Tacitus era preocupat să scrie, special, despre începutul Dinastiei Antoninilor (96 - 193), accentuând domniile împăraților Nerva și Marcus Ulpius Traianus. Îl interesa, totodată, perioada lui Octavian Augustus. Proiectele sale au rămas pure intenții, deoarece, la 120, pe vremea domniei lui Publius Aelius Hadrianus (117 - 138), trecea în eternitate. Viața, activitatea publică, dar, mai ales, opera sa, au intrat în patrimoniul fundamental roman, devenind, apoi, bunuri ale spiritualității universale.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Relansarea puterii *Cetății Eterne*, pe vremea lui Marcus Ulpius Traianus (98 - 117), stimulează creația istorică. Impresionat de succesele militare ale noului conducător, Caius Plinius Caecilius Secundus, numit, frecvent, Plinius cel Tânăr (c.62 - 120), a realizat ***Traiani Panegyricus/Panegiricul lui Traian***. Preocupat, ca și bunicul său, Plinius cel Bătrân, amintit mai sus, de științe, va studia la Roma, intrând în grupul colaboratorilor împăratului, ajungând chiar sfătuitor al acestuia. Prin vasta corespondență cu importanți oameni politici și de cultură, adunată ulterior în tomuri, a contribuit la depozitarea selectivă a numeroase aspecte, proprii realităților cotidiene. Anumite detalii se referă la campaniile imperiale din Dacia și Moesia, atunci când regele Decebal este învins (101 - 102; 105 - 106).

În cultura Imperiului Roman, un loc special revine lucrării ***De vita Caesarum***, aparținând, așa cum s-a amintit, lui Caius Suetonius Tranquillus (c.70 - c.150). Semnatarul, mare documentarist, este realizatorul unor biografii consacrate conducătorilor statului italic, de la omul politic, generalul și oratorul Caius Iulius Caesar (100 - 44 î.Hr.), până la împăratul Titus Flavius Domitianus (81 - 96). Cele 12 personalități, Iulius Caesar, Octavianus Augustus, Tiberius, Caligula, Claudius, Nero, Galba, Otho, Vitellius, Vespasianus, Titus și Domitianus, i-au stârnit interes mai ales pe timpul când, între 119 - 121, Suetonius a fost secretar al împăratului Hadrianus (117 - 138). Apărută prin 120, cartea îmbină anecdote pitorești cu fapte reale, atribuite celor nominalizați.

Stilistic, portretistica devine *clasicistă*, în sensul că prima parte reliefează cronologia principalelor demersuri oficiale, realizate de persoana prezentată, iar cea de-a doua înfățișează cititorilor caracteristicile obișnuite ale oamenilor ajunși pe aceste înalte funcții, integrându-i comunității, familiei, prietenilor. Sunt accentuate trăsături preluate, valoric, de istorie, dar și cele condamnate în decursul timpului, fără să se analizeze complexitatea împrejurărilor, cauzelor sau efectelor ce le-au determinat. Comparativ cu alte scrieri, unde personalitatea se detașează de semeni, folosind discursuri personificate, Suetonius a renunțat la asemenea modalități, reușind să contureze, preponderent, calitățile pământene ale *cezarilor*, suprapuse arealului respectiv. Ideatic, Suetonius l-a urmat pe Plutarh, dar, ca structură, se departajează de acesta. Ambii au, însă, importante

---

contribuții la cunoașterea perioadelor evocate, precum și la transmiterea, peste secole, a faptelor unor distinși *demnitari* antici.

Opera lui Suetonius a fost relansată occidental pe timpul Renașterii, ediția *princeps* fiind tipărită la 1470. Pentru spațiul românesc, traducerea, având titlul *Viețile celor doisprezece cezari*, apare la Brașov (1867), inițiativă datorată bibliografului Gavril Munteanu (1812 - 1869), cărturar și academician, autor de manuale, dicționare, memorii.

Pentru secolele II - III, *istoriografia greacă de limbă latină* a revenit spectaculos în Imperiul Roman, preocuparea mai multor autori dovedindu-se amplă, convingătoare, pragmatică. Inițial, amintim lucrarea *Geographia* sau *Îndreptar geografic*, realizată de Ptolemeu din Alexandria, notificat, deseori, Claudios Ptolemaios (c.90 - 168). Oferă detalii nuanțate, privind cadrul natural, etnic sau demografic al diferitelor popoare europene. Autorul amintește, distinct, lumea geto-dacilor, formată din 12 triburi, numeroși fiind albocensii, buridavensii, costobocii, piefigii, ratacensii, sabocii. Informațiile au fost preluate și prelucrate de Ptolemeu dintr-o sursă cu aceeași tematică, elaborată, la sfârșitul secolului I î.Hr., de Marinus din Tyr, fondatorul *geografiei matematice* tradiționale.

Tot atunci, se remarcă intelectualul polivalent grec, Pausanias, autor al lucrării *Descrierea Eladei*, structurată pe zece cărți. Sunt prezentate inclusiv zonele coloniale, constituite prin acțiunile metropolelor, derulate la Pontul Euxin (Marea Neagră), amintite mai sus, ceea ce a presupus informarea minuțioasă asupra acestui perimetru, în care excelau comerțul și navigația.

Un alt analist elen, Flavius Arrianus (c.95 - c.175), s-a exprimat, deopotrivă, ca om politic și istoric al mării puteri. Născut în Bithynia, regiune din nord-vestul Asiei Mici, devenită provincie italică (74 î.Hr.), se adaptează noilor condiții statale, ajungând senator la Roma pe timpul împăratului Traianus. Prin 134, împăratul Hadrianus i-a încredințat funcția de guvernator al Cappadociei, din centrul Asiei Mici, provincie romană întemeiată în anul 17.

Având posibilitatea să viziteze localități stăpânite, cândva, de Alexandru cel Mare, învățatul Flavius Arrianus, identic titlului folosit de Xenophon, listat anterior, scrie *Anabasis*, dedicată prelungitelor expediții macedonene spre est. Renumitul comandant este înfățișat

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

posterității ca preferat al zeilor, dar și al armatei organizate conform fizionomiei strategice orientale. Prin *extrapolare*, Flavius Arrianus a relatat despre războaiele dacice inițiate de împăratul roman Traianus, dar, paragrafele cu asemenea subiect nu ajung până spre zilele noastre.

În același cadru temporal se plasează activitatea unui alt gânditor de origine greacă, Appianus (c.100 - 162). Păstrată fragmentar, opera lui fundamentală, *Istoria Romană* (24 de cărți), este una dintre cele mai prețioase ale timpului antic, finalizarea scrierii survenind în jurul anului 160, pe vremea domniei împăratului Antoninus Pius (138 - 161). Originar din Alexandria elenistică, Appianus, s-a stabilit la Roma, ajunge cavaler, apoi magistrat.

Pentru sistematizarea ideilor, cronologia suprapune capitole mari, consacrate principalelor etape ale evoluției generale, începând cu întemeierea Romei, până în deceniile vieții sale. Ca urmare, Appianus a prezentat și campaniile împăratului Traianus în Dacia, consacrand evenimentului *Cartea 23*, care nu s-a păstrat. Importante sunt relatările asupra războaielor civile, mai puțin abordate anterior. Fără să abunde în detalii nesemnificative, opera *Istoria Romană* surprinde, cu predilecție, momentele ce au determinat schimbări spectaculoase, atât în Peninsula Italică, ori pe teritoriul *clientelar* extern, dominat, atunci, cu autoritate.

Din dorința realizării unor concluzii bazate mai puțin pe legende, integrate, însă, realităților trecutului, învățatul grec, Lucian din Samosata (120 - 180), a elaborat tratatul *Maniera de a scrie istorie*. Inițial, dezaprobă conexiunea dintre mitologie și adevăr, întâlnită, frecvent, la autorii antici. Treptat, se convinge de capacitatea analiștilor privind posibilitatea selectării reale a faptele diurne, redade apoi, în scris, cititorilor. Ca urmare, cei pasionați aveau posibilitatea să cunoască, realmente, uneori benefic, evenimentele anterioare existenței lor. Lucian din Samosata a frecventat gruparea liberilor cugetători, calitate probată, special, prin *Dialogurile zeilor* și *Dialogurile morților*. Dominante sunt verva și spiritul doctrinelor filosofice necondiționate religios. Datorită unor asemenea considerente, în secolul XIX, Lucian din Samosata a fost gratulat cu apelativul *Voltaire al Antichității*.

Semnificativ pentru începutul decăderii Imperiului este faptul că anumiți autori greci, deși au abordat tematică italică, au revenit la

---

scrierea în limba elină. Printre aceștia se numără și Dio Cassius Cocceianus (c.155 - 236), originar din Niceea (astăzi, Iznik, Turcia), provincia Bithynia. Opera sa, purtând titlul *Istoria Romană*, cuprinde 80 de cărți și a *incizat* evoluția statală de la începuturi, până în secolul III. Este păstrată fragmentar, sau în rezumate ale bizantinilor. Fiind consul prin 229, pe timpul împăratului Alexandrus Severus (222 - 235), autorul va avea posibilitatea să studieze, nemijlocit, în Biblioteca de la Roma. Majoritatea documentelor, cu caracter descriptivist preliminar, le-a folosit copios în demersul său, considerat de critici ca bazându-se, prioritar, pe surse editate.

În asemenea condiții, Dio Cassius devine riguros, mai ales, spre finalul *Istoriei Romane*, atunci când înfățișează fapte contemporane vieții lui. Pentru zona nord-dunăreană, autorul amintește locuitorii care trăiau „*dincolo de Istru și poartă numele de daci, fie că sunt geți, fie că sunt traci din neamul dacilor*”.

Cele mai importante detalii, privind confruntarea militară dintre oștirea regelui dacilor, Decebal, și armata împăratului roman, Marcus Ulpius Traianus, sunt furnizate, prevalent, de Dio Cassius, *catalogat*, prin urmare, adevăratul cronicar pentru acele timpuri. Coroborat cu alți naratiști antici, devine un autentic izvor, credibil pentru caracterizarea componentelor organizării provinciilor Dacia și Moesia, sau pentru etnogeneza românească. În original, *Istoria Romană* s-a păstrat numai fragmentar (perioada 69 - 10 î.Hr.), ceea ce suprapune ultimele decenii ale Republicii și primii ani ai Imperiului.

Apreciat este, apoi, cercetătorul grec, Herodian (170 - 240), pentru relatările din *Istoria Imperiului Roman*. Referirile acoperă etapa 180 - 238, de la moartea lui Marcus Aelius Aurelius Verus, până la domnia lui Marcus Antonius Gordianus Sempronianus. Este vorba de succesiunea a 11 împărați, dovada instabilității într-o perioadă de numai 58 de ani. În 1960, opera lui Herodian era tradusă la Editura Academiei Române din București.

Imperiul Roman a fost confruntat, la începutul secolului IV, cu prelungite lupte interne și de eliberare a popoarelor provinciale. Atunci, se edita *Istoria Augusta*, cunoscută indirect. Atribuită unui grup de autori, Capitolinus, Gallicanus, Lampridius, Pollion-Trebellius, Spartianus, Vopiscus, ilustrează deceniile 117 - 284. Bogată în informații referitoare, cu predilecție, la domniile dintre

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

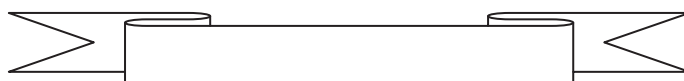

Marcus Ulpius Traianus și Marcus Aurelius Carinus, *descripția* prelucra evenimente majore, prezentate în pagini elaborate anterior, luând ca model cronologic opera lui Suetonius.

Așa cum rezultă din comentarii adiacente, *Istoria Augusta*, făcând referiri și la Dacia posteroară confruntărilor cu Marea Putere, finalizează, în bună măsură, seria tematică special consacrată perioadei clasice a Imperiului Roman. Începând cu secolul IV, etapa gestionată de Constantin cel Mare (306 - 337) prefigurează numeroase schimbări spirituale, cu influențe asupra celorlalte domenii existențialiste.

Capitolul finalizat cu aceste considerente reprezintă, de fapt, introducerea în temă privind valențele istoriografiei Imperiului Roman, entitate care a *guvernă*, secular, ample teritorii din Europa, Africa, Asia. Coordonatele intercontinentale schițate au determinat preocupări asidue pentru ridicarea standardului exprimărilor publice, din partea autorilor evocați, iar succesele incontestabile, reverberate până astăzi, vor propulsa numele și faptele lor spre eternitate.

La Roma s-au intersectat, așadar, opinii ale multor istorici, proveniți din Italia, Gallia, Hispania, Britannia, Egipt, Numidia, Peninsula Balcanică, Persia, sugerând *pluralismul* etnic, militar, economic, religios, cultural, științific. Era definit, astfel, un *conglomerat* intelectual mai puțin vizibil în alte spații geografice, dar benefic segmentului teoretic, asupra căruia insistăm prin cele ce urmează.

VIII. ISTORIOGRAFIE PATRISTICĂ

„*Punitis ingeniis, gliscit auctoritas*”
(„*Persecuția îi sporește geniului prestigiul*”).
Tacitus
(*Annales*)

Cunoscutul istoric roman, Publius Cornelius Tacitus (55 - 120), formulând expresia citată, se apropie, vizibil, de ipostaza în care s-a aflat, de-a lungul timpului, fondatorul creștinismului, *Iisus*/Domnul/Mântuitorul, numit, totodată, *Christos* (limba greacă), sau *Mesia* (limba ebraică). Prin concepțiile sale, devenite baza unei noi doctrine filosofice și religioase, acesta a reușit să-și apropie nenumărați adepți, atrăgând, totodată, furia opozanților și persecuția până la crucificare. Prestigiul îi va crește, însă, permanent, spiritual, devenind nemuritor.

Pentru a susține un asemenea generos demers, am găsit de cuviință să consacram un capitol special, din *discursul* nostru, reevaluării contemporane a principalelor idei desprinse din scrierile consacrate promovării practicilor eclesiastice, superioare exprimării politeismului tradițional din lumea antică orientală, elenă sau italică.

Istoriografia patristică s-a constituit în condițiile răspândirii creștinismului, principalele scrieri fiind redactate în limbile greacă, latină, germană și slavă. La baza acestora se află însă lucrări mai vechi decât cele consacrate noii credințe, elaborate cu deosebire în spațiul dominat de mozaism, sau de alte religii monoteiste, apropiate ca sens uman categoriilor sociale dezavantajate economic, care își căutau suportul moral într-o forță supranaturală izbăvitoare.

Amintim, în acest sens, *Vechiul Testament*, realizat în secolele XIII - XII î.Hr., recunoscut atât de iudei, cât și de creștini. A fost interpretat *alegoric* de Filon Iudeul (25 î.Hr. - 40 d.Hr.), fondatorul doctrinei despre *Logos*, mediator între Dumnezeu și Lume. Este structurat în trei părți: *Pantateuhul* sau *Tora (Legea)*, *Profeții* și

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Hagiografele, completate, prin noua religie, cu *Apocrifele*, preluate după o variantă din Alexandria elenistică, detașate, în mare măsură, de conținutul celorlalte componente ale *Vechiului Testament*, considerat, ulterior, prima parte a *Bibliei*.

Traducerea în limba română a *Vechiului Testament* datează din 1582, fiind cunoscută prin genericul *Palia dela Orăștie*, operă datorată tipografului Șerban, fiul diaconului Coresi (1510 - 1581). Tălmăcește prima Carte, *Geneza*, și Cartea a doua, *Exodul*, larg răspândite în zonele nord-dunărene. Folosește apelativul de *români* și nu cel de *rumâni*, termen întâlnit pentru întâia oară într-o consemnare din arealul amintit mai sus.

Deosebit de important pentru istoriografia patristică a devenit *Noul Testament*, elaborat în secolele I - IV d.Hr. și recunoscut numai de creștini. Printre autori înscriem pe apostolul Pavel, numit inițial Saul, apoi Paul (c.3 - 64/67), considerat mare teolog și misionar reprezentativ. Martirizat la Roma, a militat pentru organizare, disciplină, principii eclesiastice active. În același timp, tot la Roma a realizat activitate doctrinară și pastorală sfântul Petru (c.10 - 67), primul apostol al lui Iisus, devenit întâiul papă. I s-a dedicat hramul cunoscutei basilici din Vatican.

În *Noul Testament*, regăsim *Tetraevangheliarul canonic*, apărut în secolul II, format din *Evangeliiile (Veștile bune)* după Matei, Marcu, Luca, Ioan, urmat de *Faptele Apostolilor*, *Epistolele Apostolilor*, *Apocalipsa*. Pentru a realiza continuitatea și unitatea religiei monoteiste promovate din Locurile Sfinte, *Noul Testament* a devenit partea a doua a *Bibliei*. Ca esență, sunt reproduse mituri privind crearea Lumii (*Geneza*), unele preluate de la popoare mai vechi, legende, prescripții sacerdotale, texte moralizatoare, alte precepte cu conținut teoretic, privind viața și moartea. La 1688, s-a tradus în Țara Românească *Biblia de la București*. Pentru spațiul dunărean, hramul multor biserici poartă numele lui Ioan Evanghelistul, numit *Teologul* (? - c.100), amintit în *Noul Testament*, discipol favorit al lui Iisus, autor al *Evangeliei a IV-a* și al profeticeii scrieri, *Apocalipsa*.

Creștinismul primar a luat naștere în secolul I, fiind specific, mai ales, comunităților elene din Efes, Smirna, Pergam, Sardes. Se extinde, apoi, în zonele Palestinei, ocupată de romani, transformată în

---

provincie (71), concomitent cu Epirus. Treptat, s-a răspândit aproape în tot Imperiul Roman, fiind îmbrățișat, predilect, de locuitorii nevoiași ai satelor și târgurilor Africii Septentrionale, Asiei Mici, Europei Răsăritene sau Occidentale. Pe timpul domniei lui Nero (54 - 68) au loc numeroase persecuții împotriva adepților din Italia, Corsica, Sardinia, Gallia. Datorită furiilor sale, Nero și-a ucis mama (Agrippina), soția (Octavia), mentorul (Seneca/Fiul), prezumtiv, dând foc Romei (64), acuzându-i de acest incendiu pe adepții noii doctrine. Se va sinucide (68), atunci când statul era confruntat cu disfuncționalități administrative, sociale, etnice, religioase.

Din vremea acestui împărat datează *Apocalipsa*, realizată, așadar, de Ioan *Teologul* (68), una dintre primele cărți consacrate explicării fantastice, pentru creștinism, a sfârșitului Lumii. În 150, a apărut o altă lucrare teologică, elaborată de Iustin, iar în 180, au început să fie cunoscute *Scrierile* lui Irineu. Tot în secolul II, s-au făcut importante referiri la noua credință de autori consacrați analizei istorice: Tacitus, Plinius cel Tânăr, Suetonius, cel din urmă comentând *Epistolele lui Pavel*.

De asemenea, Quintus Septimius Florens Tertullianus (c.155 - 220), născut în Cartagina, s-a remarcat datorită valoroaselor scrieri adecvate, elaborate în limba latină (*Adversus Judaeos*), dar și prin ampla activitate apologetică, fiind considerat unul dintre fondatorii *patristicii*, sistem ideologic atribuit astăzi *părinților bisericii*. Confirmă că în vremea aceea creștinismul era răspândit inclusiv în ținuturile sarmaților, dacilor, sciților și ale altor neamuri apropiate.

În 185, s-a născut la Alexandria, în Egipt, viitorul exeget și teolog Origenes (m. 254), apreciat pentru atitudinea consecventă în favoarea creștinismului, promovată, mai ales, prin lucrarea intitulată *Împotriva lui Celsus*. A căutat să fundamenteze noi elemente dogmatice, folosindu-se de concepțiile filosofiei platonice, numite, frecvent, *idealismul obiectiv*. În literatura patristică, Origenes este acuzat pentru interpretarea abstractă a *Bibliei*, fără să insiste asupra calităților scrierii bazate pe principii esențiale, izvorâte din realitate. L-a avut *maestru* pe filosoful alexandrin Ammonius Saccas, întemeietorul școlii spirituale neoplatoniciene.

Restructurarea religioasă în Imperiul Roman, prin trecerea de la politeismul tradițional la monoteism, a generat numeroase conflicte

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

ale împăraților Traianus (98 - 117) sau Septimius Severus (193 - 211) cu practicanții noii credințe, interzisă conform dispozițiilor oficiale. Unul dintre urmașii acestora, Alexandrus Severus (222 - 235), a favorizat însă răspândirea creștinismului, alături de menținerea celorlalte exprimări majoritare. Drept consecință, au luat ființă mai multe episcopate în Europa de Apus, cum a fost cel din Beauvais (Franța), organizat de patristicul Lucian.

Ulterior, împăratul Diocletianus (284 - 305) a relansat ofensiva contra creștinilor, cu deosebire împotriva misionarilor, elaborând *Actele martirice*, sau *Martirologiile*. Conform edictelor din 303 - 304, pe tot teritoriul stăpânit erau considerați *paria* numeroși adepți ai noii religii, fiind condamnați la moarte, ori la muncă silnică, alături de *autohtoni*, propovăduitorii *alogeni*, veniți în zonele dunărene din Alexandria, Caesarea, Ierusalim. Represiunile, derulate în majoritatea provinciilor nu vor avea urmările scontate de conducătorul amintit și colaboratorii săi politici ori militari. Deși unii locuitori au renunțat definitiv, ori temporar, la noile convingeri, cei mai mulți rămăneau fermi în comportamentul lor cotidian.

După potolirea *valului furios*, o parte dintre *proscriși* se vor reîntoarce la Sfânta Cruce. În aceste condiții, la Cartagina a apărut mișcarea sectară a episcopului Donatus (311), care a solicitat canoane grele pentru creștinii ce-și renegaseră credința în timpul prigoanei lui Diocletianus, revenind ulterior spre Biserică. Donatismul nu a avut succes, fiind combătut cu fermitate de patristici.

Totodată, preotul Arius din Alexandria (280 - 336) a întemeiat secta arienilor, prin intermediul căreia s-a negat, încă de la începutul secolului IV, natura divină, dar și identitatea de substanță a Fiului, Iisus/Christos, cu Tatăl/Dumnezeu. Întâlniți, mai ales, în provinciile periferice ale Imperiului Roman, inclusiv în Germania, arienii au fost condamnați ca eretici prin hotărârile adoptate de primul *sinod ecumenic*, desfășurat la Niceea (325). Termenul *ecumenic* derivă de la cuvântul grec *oikumene*, folosit pentru a defini Lumea, ca sens generic, universal.

Convocarea acestui *for eclesiastic*, denumit și *Adunarea episcopală*, hotărârile adoptate având autoritate asupra tuturor bisericilor creștine, nu ar fi fost posibilă fără legalizarea creștinismului prin *Edictul de toleranță* al împăratului Constantin I cel Mare (306 -

337), asociat, inițial, la domnie, cu Licinius (307 - 324), emis în ianuarie 313 la Mediolanum (Milano). Asemenea decret a proclamat libertatea de credință și egalitatea în drepturi pentru toți locuitorii vastului areal, indiferent de opțiunile lor spirituale.

Contextual, precizăm că viitorul împărat, Constantin I cel Mare, s-a născut, în 274, la Naissus (astăzi, Niș, Serbia), așezare din provincia Dacia Mediterranea. Component al *tetrarhiei*, apoi, stăpân al unei bune părți din teritoriu, îi va învinge, succesiv, pe Maxentius, prin bătălia de la Pons Milvius, lângă Roma (28 octombrie 312), ulterior, pe Licinius, la Adrianopol (323) și Chrysopolis (324). Decesul lui Constantin cel Mare survine în localitatea Nicomedia, din Asia Mică (22 mai 337).

Numele marelui demnitar și al mamei sale, Elena, rămân simboluri perene ale militanților pentru triumful creștinismului. Personalitatea împăratului determină subiectul lucrării *De vita Constantini*, realizată de Eusebios (c.260 - 340), episcop al orașului Caesarea (astăzi, Kayseri, Turcia), centru cultural din Cappadocia, autor considerat întemeietorul istoriografiei patristice.

Bibliografia de specialitate înscrie pe Eusebios, mai întâi, cu *Istoria universală (Cronica)*, structurată pe două secțiuni: succesiunea principalelor evenimente din evoluția marilor popoare antice, începând cu chaldeenii și până la 325; calculul temporal-comparatist, privind cronologia dezvoltării Orientului, Greciei și Romei. În bună măsură, propune atenției cititorilor multiple date semnificative, relevate frecvent prin lucrări anterioare, fără explicarea aprofundată a subiectelor abordate.

În al doilea rând, Eusebios deschide noi provocări tematice, elaborând *Istoria ecleziastică*, operă ce relansează limba greacă. Prezintă: principalele caracteristici ale creștinismului popular și doctrinei din primele trei secole ale erei noastre; personalitățile distinse în constituirea sistemului instituțional propriu acestui domeniu al convingerilor umane; acțiunile realizate de episcopate; confruntările de idei din interiorul sistemului ideologic conturat la începutul veacului IV, imediat după momentul hotărâtor al deciziei supreme, din 313, de la Milano (Italia).

Apărută în 314, *Istoria ecleziastică* are stil convingător, iar ca suport, ampla documentare privind etapele anterioare, folosind surse

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

existente, mai ales, la Caesarea și Byzantion (din 11 mai 330, oficial, capitala imperială Constantinopol). Evenimentele de pe timpul activității autorului, derulate până la victoria concludentă a lui Constantin I cel Mare, împotriva lui Licinius (324), sunt preluate selectiv, îmbinate cu texte narative, ori consemnări logice, favorabile apariției, dezvoltării și consolidării ideologiei creștine.

În al treilea rând, Eusebios a devenit un competent analist pentru *De vita Constantini (Viața lui Constantin)*, lucrare laudativă, dedicată împăratului *sanctificat* după moarte, pe bază de hotărâre ecumenică, împreună cu Elena, înțeleapta sa mamă. În perspectiva mileniilor, putem aprecia preocuparea autorului de a lăsa urmașilor un asemenea discurs, consacrat succeselor publice și particulare ale personalității invocate.

Gânditorul Eusebios, ca și alți patristici, a fost preocupat de legăturile dintre divinitate, popor, caesar și instituțiile eclesiastice. Din atare unghi de vedere, a stabilit un raport convențional pentru componentele Universului: *Dumnezeu, Cuvânt, Împărat, Cetățean, Credință*. Apreciază că *Ființa Nevăzută*, dar *Supremă*, stăpânește *Lumea* prin *Cuvânt* (considerat *Intendent*), iar acesta se apropie de oameni prin *Locotenentul* său, respectiv *Conducătorul statului*. Toate treptele ce unesc asemenea structuri strategice conferă *Credinței* rolul esențial. De aici, oportunitatea stabilirii unor relații cât mai fructuoase între factorii pe umerii cărora se sprijină doctrina creștină. Eusebios a concluzionat că marea putere, oferită pământenilor, derivă, întotdeauna, de la Dumnezeu („*Nulla potestas sine a Deo*”).

Concomitent cu elaborarea unor asemenea lucrări, aparținând perimetrului spiritual propriu zonelor orientale, noua religie se va răspândi, convingător, în provinciile romane din Apusul Europei. Ca dovadă, în 350, primul episcop got, Wulfila (311 - 383), a tradus din latină, pentru conducătorii etniei sale, *Biblia*, dovedindu-se a fi cel mai vechi text german cunoscut. Totodată, se remarcă activitatea scriitorului latin Arnobius, apologet convingător al creștinismului printre italici și alte neamuri, atestat în primele decenii ale secolului IV. Moartea sa este consemnată, pe la 327, aproape de Roma. În a doua jumătate a veacului amintit, s-a evidențiat Auxentius, de origine germanică, episcop la Durostorum, astăzi, Silistra (Bulgaria).

Perioada extensiei noii religii, deși considerată propice istoriografiei de natură să evalueze, insistent, supremația principiilor, comparativ cu vechile credințe, nu este lipsită de exprimări având conținut laic. Bunăoară, în 367, a apărut principala operă semnată de Eutropius, funcționar la curtea împăratului roman, Flavius Valens (364 - 378), stăpân asupra teritoriilor răsăritene. Autorul a realizat, de fapt, un *Compendiu* în limba latină al istoriei scrise de alți învățați, intitulat *Breviarium ab Urbe condita*, având zece cărți. Valoroasele referiri privind evoluția Romei, de la întemeiere, până spre mijlocul veacului IV (364), deci, înaintea divizării Imperiului (395), se întrepătrund cu multiple informații, care surprind inclusiv aspecte specifice zonelor aflate dincolo de Italia antică.

Fără să regândească dinamica generală a *Cetății Eterne*, Eutropius și-a asumat imensa responsabilitate de selectare a celor mai relevante momente, folosind, pentru aceasta, documentarea prin lectură, ori studierea actelor oficiale, existente în Cancelaria statului. Concluzionează apoi, direct, asupra evenimentelor din vremea domniei împăratului protector. Calitatea demersului istoric constă în valoarea intrinsecă a sintezei, dublată prin seriozitatea și acuratețea informațiilor, oferind posibilitatea valorificării superioare a detaliilor de către generațiile viitoare. În *Cartea a opta*, Eutropius prezintă efectele colonizării, desfășurată sistematic, folosindu-se masiv dislocări demografice, efectuate, prioritar, în provinciile tradiționale din imperiu, pentru a realiza, astfel, refacerea celor distruse prin campanii militare prelungite și costisitoare.

În ultima grupă a *algoritmului* citat intra și Dacia Traiană, redimensionarea civică fiind coordonată, nemijlocit, de forurile centrale și nu prin cele provinciale. Ca urmare, aici s-au adus, opinează Eutropius, coloniști „din toată lumea romană pentru popularea orașelor și cultivarea ogoarelor, căci Dacia fusese secătuită de bărbați în urma războiului cu Decebal”. Fără să insistăm asupra anumitor inadvertențe ale descripției, este corectă precizarea că, în Dacia, s-au împământenit agricultori, minieri ori meșteșugari din Hispania, Gallia, Noricum, Pannonia, Illyricum, Asia Mică, Africa de Nord, toți fiind *latinofoți*, în mare măsură, creștini, contribuind implicit la romanizarea zonelor de la nordul Dunării și implantarea, folosind *filiera* italică, a noii doctrine religioase.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

La 17 ianuarie 395, prin moartea împăratului Theodosius I, aflat pe tron din 379, s-a încheiat, practic, cea mai importantă etapă a existenței Lumii Romane (*Orbis Romanus*). Era vremea *partajării* imperiului! Totuși, pe timpul acestei domnii (379 - 395), creștinismul s-a impus legal și ireversibil datorită **Decretului** din februarie 391, atunci interzicându-se, oficial, *cultele păgâne*. Cu momentele enunțate deveneau contemporani importanți intelectuali, care au scris în limbile greacă și latină. Consecvent, vor aborda o tematică vastă, polivalentă.

Primul mare istoric, de la interferența celor două veacuri, este Ammianus Marcellinus (c.330 - 400). General italic, având origine greacă, realizează opera ***Rerum gestarum libri*** (390), unde regăsim etapa 96 - 376. Era formată din 31 de cărți, păstrate, în original, fragmentar. Autorul, folosind limba elină, dar tradus și cunoscut ulterior, mai ales, în latină, va opta pentru ilustrarea evoluției statale prin continuarea demersurilor lui Tacitus, adică ***Annales*** (14 - 68) și ***Istoriile*** (69 - 96). Ca urmare, se arată interesat de perioada imperială începând cu Nerva, până la domnia lui Valentinian, pentru zona apuseană, respectiv Valens, în arealul răsăritean.

Din conținutul capitolelor, ajunse spre contemporaneitate, referitoare la anii 353 - 376, rezultă atitudinea responsabilă față de detaliile inserate în pagină, preponderente fiind concluziile bazate pe izvoare certe, mai puțin ideile stabilite prin deducții conjuncturale. Cu toate acestea, Ammianus Marcellinus nu s-a ridicat la valoarea lui Cornelius Tacitus. Uneori exagerează, atunci când, spre exemplu, supralicitează puterea Romei, alteori se arată neîncrezător pentru viitorul moral al Cetății, folosește discursurile, parțial demodate temporal, abundă în paragrafe teoretice. Interesantă este, fără echivoc, aserțiunea personală, referitoare la manierismul diverșilor autori: „*Istoricul care, în mod conștient, trece sub tăcere anumite evenimente, comite o înșelăciune la fel de mare cu aceea a istoricului care inventează fapte ce nu au existat niciodată*”. Afirmățiile rămân actuale permanent!

Precizările, explicând exercitarea puterii romane asupra zonelor daco-moesiene, completează informațiile precedente, sau ulterioare, privind: campania militară, condusă de împăratul Traianus (101 - 102); urmările cuceririi și stăpânirii imperiale (106 - 271); retragerea aureliană previzibilă (271 - 274); etnogeneza românească. De aceea,

---

Ammianus Marcellinus poate fi integrat grupului format din Plinius cel Tânăr, Dio Cassius, Rufius Festus, Cassiodorus, Zosimos, Iordanes, scriitori antici, ori evocând începutul medievisticii, în paginile cărora se află consemnări deosebit de utile privind existența și continuitatea locuitorilor arealului nostru tradițional.

Ca valoare tematică, opera lui Ammianus Marcellinus rămâne o sinteză bine venită și credibilă înaintea divizării Imperiului Roman, precedând momentul, așadar, cu numai cinci ani. De asemenea, prin conținut, echilibrează principalele direcții ale istoriografiei din primele decenii complementare oficializării creștinismului. Este etichetat ca fiind singurul mare analist din ultima perioadă a statului intercontinental unitar. Preocupările lui se încadrează spiritualității generice antice, definită printr-un sistem vizionar, adaptat specificului și cerințelor intelectualismului de atunci.

În secolele IV - V, până la căderea Romei sub stăpânirea neamurilor germanice (476), importante contribuții, adiacente acțiunilor pentru răspândirea, cunoașterea canonică, susținerea principiilor și definitivarea instituțională a creștinismului, au adus mai mulți patristici din zonele danubiano-pontice, unde sunt atestate episcopii de sine stătătoare, sau *suffragane* mitropoliilor. În Dobrogea de astăzi, denumită, pe baza reformei administrative a împăratului Diocletianus (297), Scythia Minor, existau mai mulți *horepiscopi*, iar la Tomis se afla un scaun ecumenic. **Actele martirice** îi nominalizează, aici, la începutul veacului IV, pe eparhii Evangelicus, Efrem și Tit. De asemenea, în acest spațiu geografic și cultural a propovăduit Sfântul Andrei. Un episcop al locului onorează lucrările primului Sinod ecumenic (325), istoricul Eusebios amintind în paginile dedicate celor adunați la Niceea: „*Nici scitul nu lipsea din ceată*”.

Pentru 369, este atestat scriptic, la Tomis, episcopul Vetranion (Bretanion), de origine cappadocian, conlucrând permanent cu misionarii ce acționau, vădit, la nordul Dunării. A fost urmat de Gherontie (Terentie), participant la următorul Sinod ecumenic (381), desfășurat în Constantinopol. Apoi, documentele eclesiastice consemnează numele episcopilor: Teotim I (392, 400); Timotei, participant la lucrările celui de al treilea Sinod ecumenic (431), ținut la Efes; Ioan; Alexandru (449, 451); Teotim II (458).

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Din provincia romano-bizantină, Scythia Minor, sunt originari mai mulți monahi de prestigiu, regăsiți cu evlavie în literatura ecleziastică. Astfel, Teotim I, episcop nominalizat anterior, s-a evidențiat și ca *naratist*, apologet al creștinismului, acceptând, fără rezervă, ideile expuse, cu multă dăruire, prin liturghia ortodoxă, din 398, inițiativa patriarhului Constantinopolului, Ioan Gură de Aur. Numit, inițial, monahul Ioan Hrisostom (347 - 14 septembrie 407), Ioan Gură de Aur devine mare teolog, renumit predicator, autor prolific, orator celebru, cu elocință, apărătorul operei lui Origenes (185 - 254), adeptul evoluției și deschiderii noii religii spre cunoaștere. După moarte, este *beatificat*. La rândul său, Teotim I a contribuit la propagarea doctrinei creștine printre goți și huni, aceștia din urmă gratulându-l cu titlul „*Zeul romanilor*”. Lucrările lui sunt elaborate în limba greacă, ediții ulterioare regăsind, astăzi, bibliofil.

Un alt important patristic, originar din zona Dunării Inferioare, a fost Aeticus Histrus (secolul IV), teolog de limbă latină. Principala lui scriere, identificată în Biblioteca Vaticanului datorită eruditului Vittorio Peri, surprinde prin reliefaarea caracteristicilor graiurilor italice, vorbite de daco-romani. Cunoașterea și folosirea alfabetelor ebraic, grec, roman, preglagolitic demonstrează ampla sa cultură, preocuparea continuă pentru asimilarea principiilor doctrinei creștine de locuitorii Peninsulei Balcanice.

Contemporanul renumitului poliglot a fost episcopul Nicetas (c.336 - 414), cu misiuni pastorale în Remesiana (astăzi, Arcer, Serbia), din provincia imperială Dacia Mediterranea. Scrie folosind limba latină, contribuind, așa cum spune Vasile Pârvan, la creștinarea daco-romanilor din Dardania, până la Gurile Dunării, motiv pentru care cunoscutul istoric îl definește, sugestiv, prin sintagma „*Apostolul nostru național*”. Activitatea lui Nicetas se regăsește condensată în opera sfântului Paulinus din Nola (353 - 431).

Născut la Bordeaux (Franța), acesta îmbrățișează de timpuriu monahismul, ajungând episcopul localității italiene amintite, acolo unde, în anul 14, decedase, la 76 de ani, împăratul Octavianus Augustus. Paulinus a elaborat mai multe lucrări cu conținut ecleziastic, importante devenind, pentru doctrina creștină, *Scrisori* și *Poezii latine*. Este sanctificat. Versurile sale apreciază acțiunile

consecvente, inițiate de Nicetas, în zonele răsăritene ale Imperiului Roman, favorizând triumful noii religii.

Titlurile lucrărilor de istorie patristică *listează*, frecvent, numele Sfântului Ioan Cassian (c.360 - 435). Principala sa operă este intitulată ***Tratat despre întruparea Domnului***, fiind elaborată la solicitarea celui ce va deveni papa Leon I cel Mare (440 - 461). Originar dintr-un *vicus* de pe valea Casimcei (Dobrogea), Ioan Cassian a călătorit în Palestina, Egipt, Constantinopol, Italia, realizând activitate, inițial, într-un așezământ din apropierea Bethleemului. Se stabilește, apoi, la Massilia (astăzi, Marseille, Franța), unde întemeiază două mănăstiri, fondând, astfel, monahismul de factură occidentală.

Accesând temporalitatea cuprinsă între divizarea Imperiului Roman (395), și ocuparea Capitalei occidentale de neamurile germanice (476), plasăm volumul ***De Civitate Dei***, aparținând teologului Aurelius Augustinus, receptat prin numele Sfântul Augustin (c.354 - 430). Născut în Africa, străbate multă vreme Peninsula Italică, dar s-a reîntors, ca preot, dincolo de Marea Mediterană, devenind *episcop* al orașului continental Hippo Regius. Este autor, totodată, al scrierilor: ***Confesiuni***, având, predilect, natură autobiografică, dar și declarativă, privind ilustrarea obiectivelor de natură strategică religioasă; ***Solilocviile***, respectiv dialoguri pluraliste dogmatice; ***Predici*** (alocuțiuni uzuale).

Ocuparea și jefuirea Romei de vizigoții lui Alaric I (24 august 410) îl motivează pe Aurelius Augustinus să elaboreze, în limba latină, principala sa lucrare, ***De Civitate Dei*** (413), amintită mai sus. Are caracter istoric, dar nuanțat eclesiastic, demonstrează preocupările autorului pentru statornicirea echilibrului între tradiția statalității prospere și situația de la începutul secolului V, când semnele decăderii erau evidente. Analitic, urmărește câteva idei cardinale, precum: evoluția socială, administrativă, politică, militară și spirituală a Romei în veacurile I - IV; superioritatea noii credințe, comparativ cu politeismul costisitor și arogant; motivația succesului răspândirii creștinismului, devenit realitate notorie; esența acestei religii, parte componentă a structurilor proprii existenței umane, libertății și perfecționării morale.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Lansându-se în explicarea unor concepte sensibile, privind raportul dintre Omenire și Dumnezeu, autorul conchide viguros că Ființa Supremă ar fi creat realitatea cu aproape șase milenii înaintea adoptării creștinismului, timpul subsumând numeroase tragedii. Pentru asemenea momente, spune gânditorul, zeii *panteici* nu au fost niciodată responsabilizați, în vreme ce oficialitățile secolului V acuză apologia creștină de *atragera migratorilor*.

Își propune să stabilească noua *periodizare biblică*, prin redimensionarea evoluției, folosind mai multe repere: departajarea celor două mari etape istorice, datorate nașterii lui Iisus; domnia naturii, domnia legii, domnia grației divine, care prefigurează *triada* vârstelor existenței umane; suprapunerea zilelor săptămânii cu șapte trepte succesive ce conduc Omenirea spre Paradis. Este un admirator al statului roman republican.

Totodată, Sfântul Augustin arată că, în realitate, există două Cetăți: entitatea Diavolului, dominând dorințele acaparatoare ale unor persoane imorale, în sensul larg al cuvântului, respectiv atotputernicia lui Dumnezeu, diriguată prin rațiune, înțelegere, unitate, virtute, dragoste, credință. De asemenea, pentru întâia oară a convenit asupra unui paralelism între *Civitates Dei* și *Civitates Terra*. Prima degajă superioaritate din punct de vedere spiritual, există veșnic, îl primește pe Iisus *Mântuitorul* spre a evalua, exigent, faptele și gândurile oamenilor, iar a doua îmbracă, frecvent, aspecte derizorii, este sortită pieririi, va fi înlocuită cu o altă Cetate, având *locuitori* dintre înaltele valori, selectate prin voința dumnezeirii.

Opera și activitatea Sfântului Augustin au reprezentat un capitol verosimil al doctrinei creștinismului occidental, devenit catolic și experimentând, nejustificat, tendință universalistă. Ca dovadă, anumite concepte de amplitudine spirituală, rezultate din conținutul operei sale, au fost radical schimbate, printre aceasta aflându-se înlocuirea ideii de *Civitates Dei* cu instituția eclesiastică obișnuită, având, în primul rând, existență pământească, cu atribuții religioase pragmatice și utilitariste.

La începutul veacului V, s-a afirmat învățatul spaniol Paulus Orosius. Născut la Aragon, va avea preocupări constante în domeniile paseiste și teologiei, fiind unul dintre discipolii autorului patristic prezentat anterior. În 417, redactează, folosind limba latină, lucrarea

---

Istorie contra păgânilor, unde a dezvoltat, prin șapte cărți, ideea referitoare la păcătoșenia oamenilor cu mult înaintea apariției creștinismului. În acest mod, urmărește să apere și să încurajeze practicantii noii religii, deseori puși la stâlpul infamiei datorită abandonării politeismului, ceea ce ar fi atras, chipurile, revărsarea mâniei zeilor asupra Italiei peninsulare. Concluzionează, în polemica angajată cu alți teoreticieni occidentali, că puterea cerească are rolul determinant în definirea personalității umane, care trebuie să se perfecționeze continuu, pentru a intra, cu smerenie, în sferile predestinate ale spiritualității veșnice.

Paulus Orosius a cunoscut și studiat mulți scriitori romani antici, din etapele precedente. În acest context, s-a informat asupra zonelor din Europa de Sud-Est, stăpânite, cândva, de marele Imperiu, aflând anumite detalii cu privire la geto-daci. Așa, de exemplu, va reproduce din Tacitus, atunci când a prezentat victoria lui Diurpaneus (87) asupra prefectului pretoriului, generalul-cavaler Cornelius Fuscus, ucis în lupta de la Tapae (astăzi, Bucova, Banat), pe timpul domniei împăratului Domitianus. Alături de Tacitus, Martialus, Iuvenal și Iordanes, Paulus Orosius este un valoros izvor narativ pentru istoria integrată romanității.

În prima jumătate a secolului V, considerat, prin căderea Romei sub stăpânire străină, ca reprezentând sfârșitul Antichității clasice și începutul Medievalității, Constantinopolul a devenit cel mai important reper al creștinismului oriental. Deși, oficial, cele două structuri religioase s-au departajat ceva mai târziu (1054), totuși, divizarea administrativă din 395 a presupus, incipient, îndepărtarea organizatorică și dogmatică a Romei față de Bizanț. Prin **Decretul** împăratului Theodosius II (408 - 450), emis în 421, toate instituțiile eclesiastice creștine din zona răsăriteană erau subordonate episcopului primat de onoare al Constantinopolului. Apoi, al patrulea Sinod ecumenic, desfășurat la Calcedon (451), recunoaște demnitatea de *patriarh*, în egală măsură, pentru Roma, Bizanț, Alexandria, Antiohia, Ierusalim.

Ca urmare, reședința din Bosphor va deveni epicentrul noii religii pentru o bună parte a credincioșilor din Europa, Africa sau Asia, calitate remarcată prin scrierile istoriografiei patristice. Au fost elaborate, în secolul V, mai multe lucrări teologice sub jurisdicția

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

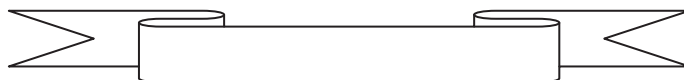
---

acestei patriarhii, frecvența dezbaterilor principiale sporește, remarcându-se, totodată, pe plan continental, ori universal, personalități originare de pe teritoriul păstorit din Capitala imperială răsăriteană.

Unul dintre reprezentanții de seamă ai patristicii, exprimate în această zonă, a fost Nestorius (c.380 - 451), important demnitar creștin, patriarh de Constantinopol (428 - 431), fondatorul nestorianismului. Expune concepția opusă arianismului, prin care susținea că Iisus are atât natură umană, cât și natură divină, cea mai importantă fiind prima dintre acestea, opusă celeilalte. Cu toată extensia nestorianismului, întemeietorul teoriei era combătut virulent în Sinodul al treilea ecumenic, desfășurat la Efes (431), retrăgându-i-se, atunci, majoritar, funcțiile publice. Ideile sale sunt etichetate ca erezie, inclusiv la ultimul Sinod ecumenic (al șaptelea), ținut la Niceea (787), ceea ce demonstrează dorința firească a marilor prelați pentru menținerea unității Bisericii Ortodoxe.

Apărarea fundamentalismului a fost preocuparea principală și a patristicului din Marseille, de la mijlocul veacului V, pe numele său monastic Salvianus. S-a arătat favorabil acțiunilor novatoare din Imperiul de Apus, condamnat la pieire datorită moralității îndoielnice a conducătorilor. Milita pentru instaurarea structurilor puternice, de factură dumnezeiască, regăsite, mai ales, la neamurile considerate, cândva, barbare.

Acceptarea creștinismului pe teritoriul statului roman (secolele III - V) favorizează inclusiv activitatea patristicului Dionisie Exiguul (cel Mic), originar din Scythia Minor (c.460 - 545). Călugăr înzestrat cu harul gândirii profunde, călătorește la Alexandria, Constantinopol, Roma, unde susține consolidarea doctrinei oficiale. Apropiat istoricului Cassiodorus, devine colaborator al mai multor înalți pontifi, de la Anastasie (496 - 498), până la Vigilius (537 - 555). Vorbea fluent limbile greacă și latină, dovedindu-se mare cunoscător al Sfintei Scripturi. Este considerat autorul cronologiei creștine, ceea ce a presupus o autentică reformă calendaristică. Intrarea în Feudalism s-a făcut, așadar, sub un nou ev religios și temporal.

**IX. ASPECTE ISTORIOGRAFICE OCCIDENTALE DIN
ETAPA IMEDIAT URMĂTOARE CĂDERII ROMEI**

„*Impavidi progrediamur*”
(„*Pășim neclintit înainte*”).
Ernst Haeckel
(*Enigmele Universului*)

Ocuparea *Cetății Eterne* de neamurile germanice, spre sfârșitul secolului V (476), a conferit unui important număr de istorici posibilitatea să prefigureze, concomitent cu acest eveniment, de referință în existența Omenirii, începutul Evului Mediu european. Comparativ cu Antichitatea clasică, noua etapă reprezintă un anumit regres, mai ales în ceea ce privește calitatea factorilor economici ori culturali. Cu toate acestea, Lumea „*a pășit neclintit înainte*”, după cum avea să aprecieze filosoful și biologul german Ernst Haeckel (1834 - 1919), redresându-se treptat și pregătind intrarea, prin revoluție, în societatea modernă.

Ca denumire convențională, Evul Mediu s-a folosit cu predilecție în operele umaniștilor, pentru a sublinia astfel, din punct de vedere al succesiunii temporale, perioada până la Renaștere. Este sinonim cu orânduirea feudală, termen ce amintește *feudul*, reprezentând proprietatea funciară, acordată de senior vasalului său. Realitatea istorică evocată a durat, pe continentul nostru, aproape un mileniu, luându-se, ca reper final, evenimentele anului 1453. Atunci, Constantinopolul intrând sub stăpânirea turcilor, conduși de renumitul sultan Mehmed II (1451 - 1481), se prăbușește, ireversibil romanitatea teritorială bizantină.

După evoluția relațiilor politice, economice, sociale, militare, culturale sau religioase, structurile medievale au parcurs, în cele mai multe zone geografice, trei etape importante: *Feudalismul timpuriu* (secolele V - XI), când a dominat producția naturală închisă, orașele și comerțul decăzând comparativ cu Antichitatea orientală ori greco-

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

romană, cei mai numeroși fiind locuitorii satelor, statalitatea afirmându-se acum prin alți parametri, determinați de apariția noilor popoare; *Feudalismul dezvoltat* (secolele XI - XIII), caracterizat prin diversificarea preocupărilor umane, trecerea la economia de schimb, consolidarea marilor domenii, sporirea rolului orașelor, desăvârșirea ierarhiei nobiliare, desfășurarea unor ample campanii militare, crearea statelor centralizate și a monarhiilor absolute; *Feudalismul târziu* (secolele XIII - XV), având ca suport mai ales Renașterea și Umanismul, amendarea, prin reformă, a catolicismului autoritar fundamentalist, apariția unor noi realități economice, sociale, financiare, juridice, proprii tranziției spre modernitatea capitalistă, ce se va înfăptui, preponderent, prin revoluțiile burgheze.

O asemenea problematică, vastă și complexă, devine subiect pentru mai multe elaborări din Evul Mediu universal. Unele vor continua, tematic, scrierile antice de limbă latină și greacă, altele însă, elaborându-se în graiurile popoarelor apărute pe vatra vechiului Imperiu Roman, au ilustrat modificările din zonele Mării Mediterane, ale Europei de Apus sau de Nord, din interiorul Bizanțului, Orientului Îndepărtat, Lumii Noi transatlantice.

Încă din veacurile IV - V, strategia adoptată de marile puteri în fața valurilor succesive migratoare s-a dovedit vulnerabilă, prin excelență în luptele directe purtate contra germanicilor. Treptat, în epocă s-au impus noii cuceritori, cu deosebire pentru Europa de Vest, concentrarea masivă a *invadatorilor* constatându-se, mai ales, în Italia, Spania și Gallia, unde au acționat, cu succes, vizigoții, ostrogoții, francii. După victoria de la Naissus, a împăratului Claudius II (268 - 270), obținută în 269, contra goților, aceștia se vor constitui în două mari grupuri: ostrogoții (greutungii) și vizigoții (tervingii).

Astfel, în succesiunea evenimentelor, având multiple repercusiuni istoriografice, interes prezintă faptul că împăratul roman, Iulius Nepos (474 - 475), a fost obligat să recunoască, în 475, deplina suveranitate a vizigoților din Spania, unde conducătorul oficial al acestora, regele Euric (466 - 484), a impus *Codex Euricianus*, una dintre primele legiuri germanice europene. Existența noii puteri era afirmată, așadar, printr-un document important de nuanță juridică, evidențiind rigoare morală și militară, superioară celei romane.

La 28 august 476, Odoacru, după cum s-a precizat anterior, devenea stăpânul Romei, dar, Evul Mediu în Italia se va inaugura, practic, prin regatul ostrogoților, inițiat de Theodoric cel Mare (493 - 526). Îl surclasa, pe primul ocupant germanic al marelui oraș, succesiv, la Isonzo, Verona, Adda, Ravenna (490 - 493), stabilindu-și reședința în ultima localitate. Theodoric cel Mare a încercat contopirea romanilor cu goții, urmărind formarea unei entități de nuanță convențională latină. Ca urmare, s-a folosit, mai multă vreme, de *Codex Theodosianum*, constituit din acte imperiale promulgate după 312, reprezentând motivația existenței statale în noile condiții interne și internaționale.

De asemenea, la Curtea regală au fost chemați diverși gânditori, având origine romană, printre aceștia aflându-se constructorul-arhitect al Mausoleului bizantin, edificat în Ravenna pentru Theodoric cel Mare, istoricul Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator, învățatul Boethius, teologul Benedict de Nursia. Toți au lăsat patrimoniului universal importante creații, ce surprind specificul vieții derulate în preajma monarhului amintit, energic și inteligent.

Așa, de exemplu, matematicianul, poetul și filosoful Boethius, născut la Roma (c.470), multă vreme colaborator apropiat și ministru al regelui Theodoric cel Mare, scria *Consolarea prin filosofie*, simbioză elevată între gândirea abstractă și realitățile timpurilor, conținut ce-i conferă valoare istoriografică. Acuzat pentru trădare, învățatul a fost condamnat la moarte prin ardere pe rug (525), moment ce dezvăluie atitudinea brutală a ostrogoților, concomitent cu bunăvoința și încrederea manifestate uneori față de elita romană.

În preocupările vizând răspândirea creștinismului printre locuitorii occidentali, s-a remarcat canonicul Benedict de Nursia (480 - 543), doctrinar integrat sistemului religios universal. Creator al monahismului în așezarea italiană Monte-Cassino, adepții săi au format Ordinul benedictinilor (529) devenit, într-o perioadă relativ scurtă, unul dintre cele mai active de la începutul Evului Mediu. Scrierile lor savante se interferează istoriografiei.

Secolul VI ilustrează, într-o măsură sporită, preocuparea privind relansarea discursului tematic, prin elaborarea de opere cât mai cuprinzătoare, ale căror subiecte relevă transferul de la lumea romană spre noile popoare medievale. Dacă pentru exprimarea

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Antichității, istoriografia a fost prefațată, deseori, de valoroase descrieri geografice, la începutul Feudalismului s-au impus, în evoluția structurilor proprii diferitelor state, nuanțările juridice, devenite tot mai frecvente.

Bunăoară, în 500 - 501, regele burgunzilor, Gundibald, a emis *Lex Burgundiorum*, iar în 506, regele vizigot, Alaric II, a promulgat, în Spania, *Lex Romana Visigotorum (Breviariul lui Alaric)*. Ulterior, pe vremea domniei lui Clovis, în statul francilor a apărut (508 - 511) *Legea salică*, devenită sursă esențială pentru reconstituirea aspectelor sociale specifice comunităților din fosta provincie imperială Gallia. Asemenea documente converg spre concluzia că *barbarii* romanilor s-au organizat temeinic, conform normelor proprii, folosind, deseori, experiența italică, iar vechea lor civilizație se adapta la particularitățile evoluției primului mileniu creștin.

În domeniul propriu-zis al istoriografiei s-au remarcat, de asemenea, pentru început, autori de inspirație romană. Aflat, așa cum s-a arătat, la curtea regelui ostrogot Theodoric cel Mare, istoricul Cassiodorus (c.485 - 578) a elaborat, la Ravenna, *Istoria goșilor* (12 cărți), *Instituțiile (Variae)*, culegere de legi, precum și *Cronica*, toate în limba latină. De asemenea, a început transcrierea unor valoroase documente vechi.

Cea mai prolifică activitate a eruditului învățat aristocrat roman, Cassiodorus, s-a înregistrat pe timpul domniei regelui ostrogot Eutaric, atunci când se consideră definitivată întrepătrunderea etnică relevată în toate domeniile. Prin lucrările cu tematică adecvată, autorul amintește uneori raporturile geto-dacilor cu statul roman, ori cu alogenii goți, iar acțiunile realizate pe plan științific s-au intersectat cu cele ale patristicului Dionisie Exiguul (cel Mic), amintit mai sus. Fragmentar, opera lui Cassiodorus se va regăsi datorită citării în scrierile ulterioare ale altor autori.

Paralel cu elaborările istorice din Italia ostrogotă, în veacul VI, este vizibilă dorința unor analiști, aparținând spațiului francilor, pentru a aborda același domeniu tematic. Reprezentativ este considerat Grigore din Tours (c.538 - 594), originar din Clermont-Ferrand (Franța), cunoscut teolog-monah de limbă latină. Principala lui lucrare, *Istoria francilor*, este consacrată, în special, prezentării perioadei inițiale a merovingienilor, dinastie *patronimică*, aflată la

---

conducerea statului începând cu 481. Marele lui merit rămâne cantonat, mai ales, în domeniul prelucrării numeroaselor documente originale, deși, stilistic, demersul propriu nu excelează.

Având genealogie civică, dar ajungând episcop la Tours, a urmărit, sistematic, evaluarea momentelor cu nuanță tranzitorie, accentuând deseori și fenomene eclesiastice majore, având ca punct de referință activitatea Sfântului Martin, considerat *Apostolul Galliei*. Acesta se născuse în Pannonia, devenise adevărată personalitate a secolului IV, contribuind, esențial, la răspândirea noii doctrine religioase printre comunitari. Ca urmare, Grigore din Tours a considerat că preceptele creștine, adoptate într-o perioadă relativ scurtă de locuitorii *Hexagonului*, au conferit calitate privilegiată nobililor și regilor franci, lideri predestinați să-l venereze, în mod special, pe Dumnezeu, comparativ cu alte neamuri europene.

Numită, inițial, *Zece cărți de istorie*, uneori consemnată în bibliografia sub genericul *Istoria eclesiastică a francilor*, opera lui Grigore din Tours l-a impus ca fondator al existenței literare a poporului său. Este numit *Herodot al istoriografiei medievale*. Epitetul motivează faptul că autorul a elaborat scrieri originale, plasate la începutul Feudalismului.

Suprapunerea, în mod frecvent, a preocupărilor laice medievale occidentale cu teologia, a prevalat datorită misiunilor novatoare de excepție, inițiate de Grigore I cel Mare (540 - 604). Originar din Roma, a urcat, succesiv, treptele ierarhiei teologice, devenind papă în ultimii 14 ani ai vieții. Ulterior, a fost sanctificat. Intelectual de certă valoare, format în spiritul culturii latine clasice, marele pontif a militat cu ferveare pentru triumful creștinismului apusean, impunând primatul Bisericii Romane în structura eclesiastică a spațiului geografic invocat. Considerat un adevărat moderator pentru derularea serviciilor parohiale dedicate Ființei Supreme, ceea ce acum numim, frecvent, *ritul gregorian*, fenomenul s-a extins la majoritatea instituțiilor de cult catolic, în jurul cărora au gravitat, multe secole, muzicienii și literații.

Un exemplu elocvent îl reprezintă Isidor din Sevilla (c.560 - 636), prelat și învățat spaniol, născut la Cartagina (Africa). În calitate de episcop al orașului citat, a consacrat mulți ani colecționării unor documente scrise și altor obiecte antice, precum și elaborării câtorva

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

opere originale, atât în Spania, cât și în Anglia, fiind considerat *savant al timpului*. Mentori spirituali i-au rămas istoricii secolelor precedente: Varro, Suetonius, Eusebios, Augustinus, Orosius.

Portofoliul enciclopedic universal evidențiază, dintre multiplele preocupări ale lui Isidor din Sevilla, mai întâi, realizarea tratatului *Etimologiarum Libri XX*, inspirat după lucrările aparținând învățaților amintiți, elaborat în limba latină și folosit frecvent de mediile creștine vest-europene. Traseul editorial cuprinde apoi *Cronica mare* și *Cronica mică*, având un pronunțat caracter teologic, prin care a ilustrat, pe baza unei ample interpretări, evoluția Omenirii din 5211 î.Hr., considerat *timp al Genezei*, până la 615. Anumite concluzii ale autorului au fost vehement combătute, cu deosebire cele referitoare la cronologie. Opera reprezentativă a devenit, totuși, *Istoria goților, vandalilor și suevilor*, în care Isidor din Sevilla dovedește calități de naratist și documentarist, susținând, *pro domo*, superioritatea „Spaniei vizigote, țară a catolicilor liniștiți”, comparativ cu numeroase zone înconjurătoare *turbulente*.

Pe la mijlocul secolului VI, s-a evidențiat Iordanes, intelectual ostrogot romanizat, care a scris, de asemenea, în limba latină. Cea mai importantă lucrare realizată de apreciatul autor este *Istoria Imperiului Roman*. Traversează, tematic, o amplă perioadă, de la statul antic, puternic și temut de *lumea barbară*, până la decădere și altoirea pe trunchiul autohton a structurilor alogene germanice, implantate în 551. Tot Iordanes a elaborat o istorie a goților, numită *Goția*, uneori *Getica*, prețioasă și pentru informațiile referitoare la geto-daci. Originalitatea demersului său rămâne însă minim, întrucât a folosit copios paragrafe sau aprecieri disparate, extrase din operele predecesorilor. Cum însă scrierile realizate de aceștia, în marea lor majoritate, se păstrează fragmentar, ori s-au pierdut total, gestul analistului a devenit o autentică sursă informală, demnă de încredere.

Astfel, pentru istoria noastră veche, aspect evocat deja, Iordanes prezintă valoroase detalii privind categoriile sociale numite tarabostes și comati, descrie structurile statale din vremea lui Deceneu, Comosicus ori Coryllos, modul de viață al geto-dacilor, categorica victorie, din 87, a lui Decebal (Diurpaneus), contra armatelor romane, luptele împăratului Traianus purtate în Moesia

---

(iarna 101 - 102), oferind, totodată, argumente veridice, privind etnogeneza românească.

Comparativ cu alți autori de la începutul Evului Mediu, istoricul Iordanes a folosit construcții stilistice superioare, plăcute cititorilor. Deși cele scrise despre geto-daci nu îi sunt contemporane, prelucrează cu multă migală pasaje din opere anterioare. În *Getica*, marelui preot Deceneu și supușilor acestuia le aduce un adevărat omagiu moral: „*Observând înclinarea (geto-dacilor - n.n.) de a-l asculta în toate și că sunt din fire deștepți, (Deceneu - n.n.) i-a instruit în aproape toate ramurile filosofiei: căci era un maestru priceput în acest domeniu. El i-a învățat etica, dezvățându-i de obiceiurile barbare; i-a instruit în știința fizicii, făcându-i să trăiască după legile naturii...; i-a învățat logica, făcându-i superiori celorlalte popoare în privința minții; dându-le un exemplu practic, i-a îndemnat să petreacă viața în fapte bune...*”. Asemenea *perorații* pot continua!

Preocupări multiple a dovedit arhiepiscopul de Rouen, cunoscut sub numele teologic Pretextas, asasinat, în 586, la curtea regelui Chilperic I, monarh ce stăpânea câteva zone ale francilor. Din lucrările sale, realizate sub maniera *cronicilor*, s-au extras, ulterior, importante precizări, referitoare, mai ales, la consolidarea dinastiilor medievale și a creștinismului catolic.

Veacul VII a fost inaugurat, ca și altele din Evul Mediu, întâmplător, cu mai multe legiuri, din care se desprind concluzii privind evoluția generală a zonelor occidentale. În acest cadru se înscrie primul cod din lumea anglo-saxonă, elaborat în 602 - 604, denumit *Legiurea lui Ethelbert*, cu aplicabilitate limitată la regatul Kent. Teritoriul deținea hegemonia *Heptarhiei*, formată, în secolele V - VI, din Sussex, Wessex, Essex, Bernicia, Deira, Mercia, Anglia, Kent. Apoi, la 614, a apărut *Edictum Chlotharii*, când puterea regelui franc, Clotar II (584 - 629), era redusă datorită concesiilor acordate aristocrației. În 653 - 672, regele vizigot Receswinth, din Spania, a domnit pe baza unui *Forum Judicum*, ceea ce demonstrează, convingător, preluarea normelor de drept italic și adaptarea principiilor la realitatea entităților feudale de atunci, dependente eclesiastic de Roma.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Cel mai cunoscut istoric al perioadei a fost Beda Venerabilul (c.673 - 735). Teolog englez, s-a dedicat vieții monahale și scrisului de factură, preponderent, religioasă. După moarte, va primi *sanctificarea*. A elaborat mai multe opere, cert recunoscute în spiritualitatea universală devenind *Natura lucrurilor* și *Istoria eclesiastică a poporului englez*. Se adaugă cele ce abordează o nouă viziune asupra cronologiei existenței Universului, comparativ cu teoriile aparținând Sfântului Augustin sau lui Isidor din Sevilla.

Astfel, în *De temporibus* și *De temporum ratione* relansează ideea Facerii Lumii, plasată, temporal, în 3952 î.Hr. Pornind de la conceptul din secolele IV - V, al Sfântului Augustin, conform căruia pământului ar avea, începând cu *Geneza*, șase vârste succesive, la care învățatul adăuga atunci vârsta a șaptea, ce ducea spre Paradis, Beda Venerabilul a combătut *fixația* ulterioară, din veacul VII, a lui Isidor din Sevilla, când se acordau numai 800 de ani penultimei etape. Plusând cu generozitate încă 1 200 de ani, Beda ajungea spre secolul XX. Așadar, în ceea ce privește cronologia, etapa medievală stimulează numeroase controverse, religioase ori civile.

Referitor la *Historia ecclesiastica gentis anglorum*, autorul a tratat o problematică mult mai amplă decât sugerează titlul. Bunăoară, în partea introductivă dezvoltă cunoștințe de factură geografică, privind fosta provincie romană Britannia, evoluția entității de-a lungul secolelor antice, legăturile statornicite cu zonele apropiate. Documentarea s-a bazat atât pe surse interne, cât și pe izvoare externe. În continuare, sunt relevate începuturile anglo-saxone, constituirea statului insular, răspândirea creștinismului, formarea instituțiilor eclesiastice. Elaborată în limba latină clasică, opera lui Beda Venerabilul s-a bucurat de aprecierile monarhilor și ale altor cititori autohtoni, ori din medii străine, iar în secolul IX, s-a tradus din latină în engleză, reeditându-se periodic.

Din 568, se creează, în Italia de Nord, regatul longobard, capitală fiind orașul Pavia, ajuns la apogeu pe timpul domniei regelui Liutprand (712 - 744). Detalii prezintă, mai ales, opera italianului Paulus Diaconus (c. 725 - 799), *Istoria longobardilor*, editată, recent, în România (Iași, 2011), autorul fiind reprezentativ pentru secolul VIII, când s-a organizat, de altfel, și Statul Papal (756). Este perioada în care longobardii au fost *biruiți* de regele Pepin cel Scurt (751 - 768),

---

Francia oferind, atunci, marelui pontif, Ștefan II (752 - 757), *Patrimonium Sancti Petri*. Era format din exarhatul Ravenna, constituit la sfârșitul secolului VI de împăratul bizantin Mauricius (582 - 601), împreună cu ducatul Roma.

Exegetul Paulus Diaconus / Paul Diaconul a fost, în primul rând, un admirator al învățatului antic Eutropius, propunându-și, programatic, să-i continue opera. De aceea, a elaborat *Istoria Romei*, sintetizând perioada 364 -553, când marea putere a început să decadă, formându-se, apoi, noile regate occidentale, cele mai importante fiind de origine germanică. Inspirat de conținutul altor lucrări scrise de predecesorii săi, Paul Diaconul a narat și evenimente din Imperiul de Răsărit, până în vremea domniei lui Iustinianus I (527 - 565). Paragrafele ilustrează, cu valoare sporită, evoluția *cetăților eterne*: Roma peninsulară și Bizanțul portuar.

În mediile enciclopedice, interes deosebit suscită, așadar, *Istoria longobarzilor*. Deși efemeră, aproximativ două secole, existența statului amintit se dovedește, folosind optica autorului, esențială, privind interferența dintre specificul vechilor așezări romane, lumii orientale și existența francilor. Cartea are conținut laic, se bazează pe tradiții și *eposuri* cu nuanță eroică, folosește toponime, descrie vestigii renumite. Documentarea a luat în calcul nu numai actele oficiale, de la Curtea regală a longobarzilor, unde Paul Diaconul s-a aflat o parte din viață, dar și izvoare aparținând altor etnii sau autori, mărturii orale, relatări și concluzii ale contemporanilor. Acreditează, printre primii, ipoteza prelungirii romanității occidentale până spre epoca împăratului bizantin Iustinianus I, citat mai sus, stăpânind, vremelnic, teritorii în Europa de Vest. După aceea, s-au impus, definitiv și irevocabil, noile structuri medievale, *agrementate* prin catolicism.

Paralel cu apariția unor lucrări specializate, cultura universală s-a îmbogățit, la sfârșitul secolului VIII - începutul secolului IX, datorită scrierilor inspirate din realitățile social-politice occidentale. Pentru acest timp, se remarcă: învățatul anglo-saxon Albinus Flaccus (753 - 804), care a elaborat *Opere didactice*, asemănătoare, din punct de vedere al conținutului, cu vechea literatură moralizatoare egipteană; teologul german Rabon Maur (c.774 - 856), cel ce și-a asumat răspunderea, în fața Bisericii, scriind volumul *Despre Univers*, având

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

multiple referiri la raportul dintre existența umană, Ființa Supremă și realitatea înconjurătoare; autorii poemelor epice *Chansons de Geste*, dedicate conducătorului francilor, Carol cel Mare (768 - 814), nepotului său, Roland, nobilului Raul de Cambrai; cunoscutele creații *Cântecul nibelungilor*, din Germania, și *El Cid*, din Spania.

Devenit împărat al Occidentului la 25 decembrie 800, prin binecuvântarea papală a lui Leon III (795 - 816), Carol cel Mare, inițial rege, s-a impus atât prin fapte de arme, cât și în domeniul cultural-religios, pe timpul lui având loc o adevărată *Renaștere carolingiană*. Au fost stabilite noi raporturi între stat și biserică, s-au obținut victorii externe răsunătoare, viața economică a prosperat, iar legăturile cu Imperiul Bizantin sunt diversificate. Pe plan istoriografic, majoritatea demersurilor întreprinse de autorii curții se concretizează în cronici, superioare, ca sferă informațională ori valoarea stilistică, perioadei Dinastiei Merovingienilor.

Cele mai importante opere tematice, prin care se glorifică personalitatea și domnia lui Carol cel Mare (768 - 814), aparțin autorului Eginhard (c.770 - 840), de origine germanică. Aflat multă vreme în calitate de secretar al cancelariei Dinastiei Carolingiene, ca dealtfel și preceptor în familia imperială, Eginhard a avut posibilitatea să judece sensurile politicii conducătorului amintit din interiorul instituțiilor vremii. De asemenea, a studiat *Annales regni francorum*, colecție apărută în 795 și completată până la 829. Cele mai interesante informații acoperă etapa ulterioară anului 741, cu accente vizibile pe domnia *universală*, de la începutul secolului IX, reeditare prezumtivă a puterii europene și intercontinentale romane.

De-a lungul deceniului 820 - 830, istoricul Eginhard a scris *Vita Caroli*, dedicată memoriei lui Carol cel Mare, considerată și astăzi una dintre cele mai complete biografii medievale. Având ca model *De vita Caesarum*, elaborată de Suetonius în secolul II, prezentarea eroului, mort la Aachen în 814, este amplă, cuprinde relatări dinamice, proprii anilor de glorie, amintește demersuri imperiale răsunătoare, superioare dinastiei precedente, caracteristici ale sistemului ecleziastic, urban și rural.

În esență, puterea civilă apare, poate pentru prima oară în Feudalism, într-o lumină cu mult mai favorabilă decât cea religioasă. Se insistă asupra faptului că, forurile administrative au obligația să se

---

subordoneze, prioritar, monarhului, contribuind efectiv la finalizarea inițiativelor întreprinse de șeful statului. Așadar, Eginhard a fost adeptul echilibrului între structurile laice și cele bisericesti, partizan al supremației puterii regelui, raportată la nobilime, vizionar în ceea ce privește relansarea și valorificarea chintesențelor antice.

Limba latină s-a folosit, vreme îndelungată, inclusiv în cercurile elevate din spațiul irlandez, unde, pentru veacul IX, se remarcă filosoful și teologul Ioannes Scotus Erigena (c.815 - 877). O parte din lucrările elaborate erau cunoscute, inițial, de francezi. Născut într-o localitate apropiată țărmului atlantic, exprimă, din tinerețe, anumite rezerve față de dogmele religioase susținute prin teoriile predecesorilor săi. Principalele opere, *Despre predestinare* și *Despre împărțirea naturii*, sunt titluri ce relevă opțiunea autorului pentru a polemiza pe teme existențialiste, vizând raportul dintre om, mediu și dumnezeire. Redimensionând evoluția generală, gânditorul a propus o nouă periodizare, având trei etape, implicând, fiecare dintre acestea, succesiv, calități relevante ale dezvoltării perpetue.

Astfel, Erigena a așezat semnul egalității între *Vechiul Testament* și prima temporalitate a Omenirii, cea de-a doua este contemporană cu elaborarea *Noului Testament*, iar ultima reprezintă atotputernicia lui Dumnezeu. Toate sunt circumscrise unei călătorii terestre perpetue spre *Biserica veșnică*, respectiv instituția creștină occidentală. Autorul a acceptat ideea dispariției pământene în favoarea vieții celeste, fără de sfârșit, contravenind astfel teoriei aparținând discipolilor Sfântului Augustin, agreată în Statul Papal. Noua cronologie nu se va impune în cultura universală, dar constituie un interesant exercițiu pentru antamarea domeniului invocat.

În veacul X, viața politică a Europei Centrale cunoaște unele modificări favorizante suveranilor germanici din Dinastia Saxonă, care își vor impune autoritatea asupra Italiei. Ca dovadă, Otto I cel Mare (936 - 973) a fost încoronat, de papa Ioan XII, în orașul lombard Pavia, ca rege al Peninsulei, devenind apoi, la 2 februarie 962, împărat romano-german. Concomitent, s-a remarcat analistul Liudprand (c.920 - 972), episcop de Cremona (961 - 972). Principalele sale opere sunt: *Antapodosis*, în realitate, istoria Italiei pentru perioada 888 - 949; *Relatio de legatione Constantinopolitana*; *Istoria lui Otto*.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Posteritatea, apreciindu-l, îi va acorda calificativul măgulitor de *savant al secolului*.

Referitor la autor, se impun câteva precizări. Deși a fost teolog, analizează cu toată responsabilitatea, momente civice diversificate, în domeniul scrisului tematic depășind granițele ideologice, impuse prin normele catolicismului. Ca dovadă, referirile la evenimentele speciale, derulate în Italia (888 - 949), descifrează slăbiciunea temporară a Statului Papal, privind apărarea teritoriilor proprii, atunci când anumite zone și structuri administrative au fost scoase de sub controlul pontifical. Era etapa campaniilor sudice ale arabilor, nordice și centrale inițiate de maghiari, afirmării influenței bizantine. Aristocrația din Roma s-a opus, uneori, creșterii puterii bisericii fundamentaliste, aplicând, tranzitoriu, *pornocrația* (914 - 963). Exemplul este inclusiv arestarea papei Ioan X (914 - 928), din ordinul Maroziei, fiica senatorului Theophylactus, amintind genealogii elene.

Intrat în dizgrația oficialilor peninsulari, mai ales în urma unor călătorii la Constantinopol, după care a prezentat realități întâlnite acolo, considerate superioare Romei, Liudprand ajunge biograful lui Otto I cel Mare. La solicitarea monarhului reprezentativ al Europei, învățatul italian a dat la iveală *Historia Ottonis*, una dintre cele mai apreciate scrieri medievale. Aici se regăsește, condensată, evoluția statelor germanice după *Tratatul de la Verdun* (august 843). Se reliefează: decăderea Dinastiei Carolingiene; ascensiunea Dinastiei Saxone; înfăptuirile din vremea domniei lui Otto I, considerat, pe drept cuvânt, cel Mare (*Primul Reich*).

Paseist, importanță prezintă și relatările din sfera geografică scandinavă. Aflată la debut, istoria acestor locuri s-a exprimat, predilect, în manieră mitologică ori legendară. Unul dintre autorii secolului X a fost Soemond Sigfusson, culegerea realizată numindu-se *Edda*. Ilustrează fapte eroice ale locuitorilor autohtoni, stăpânii pământurilor din Europa de Nord, aflați, deseori, sub amenințarea vitregiei naturii, sau a statelor vecine.

Sfârșitul primului mileniu creștin aparține, istoriografic, unui autor din sihăstria germană, cunoscut sub numele Călugărul Widukind (919 - 973). Analizând, constant, aspecte militare, descrie, prin lucrarea *Res gestae Saxonicae*, victoriile concludente obținute de armatele teutonilor medievali în diverse bătălii. Figura centrală

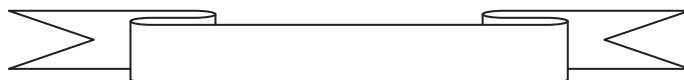
rămâne, la final, tot împăratul Otto I, apropiat, datorită criteriilor specifice manierei stilistice, de personajele timpurilor antice, modalitate devenită, ireversibil, desuetă și neconvingătoare.

Anul 1000 marca aproape cinci secole de la căderea Imperiului Roman de Apus sub neamurile germanice (28 august 476), dar și primul mileniu consacrand nașterea lui Iisus. Încă de atunci, asemenea *cifre rotunde* erau considerate *fatidice*. Lumea creștină va suporta, peste puțin timp, *Marea Schismă*, având multiple urmări asupra istoriografiei mondiale. În 1054, conducătorii spirituali ai ortodoxismului și catolicismului se *excomunicau*, reciproc, dar oficial!

Originar, cuvântul *schismă* provine din latina literară (*schisma*), pentru limba română, decisivă fiind intermedierea franceză (*schisme*). Demersul presupune separarea formală a unui grup de credincioși, dintr-o comunitate religioasă, care, anterior, i-a *păstorit*. Extinzând, semnificația acestei delimitări se poate motiva prin *discordanța principiilor*, uneori a modului în care se derulează *protocolul* religios, *tipicul* slujbelor uzuale, *ritualitatea* momentelor cotidiene vieții și activității *omului muritor*.

Marea Schismă, din 1054, depășea acest cadru generalist, *intrând în scenă* interese politice, militare, juridice, administrative, financiare, proprii bisericii romano-catolice și bisericii ortodoxe. *Sciziunea* se va explica prin câteva acte și declarații oficiale, devenite, treptat, documente istorice, asupra cărora ne vom *apleca*, selectiv, în paginile următoare.

Retrospectiv, anumite neînțelegeri eclesiastice s-au *degajat* încă din 395, când Imperiul Roman era divizat în entitățile occidentală și orientală, fiecare *Curte civilă* dorind să beneficieze de susținerea factorilor religioși, reprezentând teritoriul gestionat. Pe aceeași linie se înscriu hotărârile adoptate la *conciliile* apusene și *sinodurile* răsăritene, deseori opozante doctrinar sau pragmatic. După 1054, *competiția* va îmbrăca haina prevalenței pentru: *investitura nobiliară* (1075 - 1122); organizarea cruciadelor (1096 - 1270); motivarea conflictului dintre papii de la Roma și cei de la Avignon (1378 -1417).

**X. LUCRĂRI REPREZENTATIVE
PENTRU SPAȚIUL ISTORIC VEST-EUROPEAN
ÎN SECOLELE XI - XV**

*„Pro captu lectoris habentia
fata libelli”*

*(„Intrate în mâna cititorului,
cărțile își au soarta lor”).*

Terentianus Maurus

(De litteris, syllabis, pedibus et metris)

Evoluția lumii vest-europene, în secolele XI - XV, a determinat completarea portofoliului istoriografic cu noi opere valoroase. De-a lungul acestor veacuri, anumite momente cardinale au influențat prestigiul unor popoare, impunându-le, cu prioritate, în realitățile cotidiene. După 1054, Biserica Romano-Catolică a reușit să-și asigure, pentru un timp, supremația pe plan religios în spațiul geografic italian, francez, german, hispanic, englez, precum și în unele state mai mici, din arealul european, ori adiacent. La 3 - 4 martie 1075, Grigore VII (1073 - 1085) emite *Dictatus papae*, document prin care s-a proclamat autoritatea universală a marelui pontif. Începe, totodată, lupta pentru investitură (1075 - 1122). Beneficiind de asemenea climat, unii autori au continuat să scrie pagini dedicate sau apropiate, conceptual, doctrinei catolice occidentale.

Paralel cu exprimarea preceptelor enunțate, au apărut analize având un pronunțat și viguros caracter laic, iar cunoscuți oameni de cultură au abordat subiecte din segmente considerate divergente cu ideologia oficială medievală. Această diversitate tematică a favorizat progresul în mediile intelectuale, cu ample determinări și pentru alte domenii ale existenței umane. În consecință, așa cum a apreciat Terentianus Maurus, originar din Cartagina africană, pe măsura publicării, soarta cărților, mai ales a celor de istorie, s-a hotărât în primul rând de cititori. Autorii au fost adulați, ori dezaprobați, în

---

raport de modalitatea suprapunerii conținutului scrierilor elaborate cu logica lectorilor din diferite medii sociale.

Stagnarea cvasitotalitară a medievismului occidental, vizibilă în prima etapă feudală, s-a dovedit, deci, anacronică și dăunătoare. Treptat, au fost găsite resorturile prin care dialogul cu alte zone este relansat, atât pe plan economic, cât și cultural. Dezvoltarea meșteșugurilor, comerțului, navigației ori sistemului financiar, spargerea domeniului nobiliar, autonomia urbană, conturarea unor alternative religioase, acceptarea de jure și de facto a ideilor altădată repudiate, recunoașterea valorilor lumii bizantine, a celor arabe sau de pe alte continente, au oferit istoriografiei din Europa de Vest ample surse informaționale, stimulatorii în demersurile ce s-au dovedit utile.

De asemenea, organizarea temeinică a structurilor centrale, proprii statelor monarhice, stabilirea granițelor, delimitarea provinciilor, permanentizarea dinastiilor ereditare, compromisul între regalitate și papalitate, multiplele confruntări militare, acțiunile protestatate pentru diminuarea obligațiilor nobiliare, organizarea sfaturilor orășenești, înființarea unor instituții publice, amplificarea interesului față de creațiile anticilor, inventarea și extinderea tiparului cu litere mobile din metal au influențat scrisul istoric, devenit mult mai sistematizat în comparație cu veacurile V - X. Pe măsura consolidării popoarelor reprezentative vest-europene, latina s-a folosit mai ales în biserică, dincolo de această instituție impunându-se, benefic, limbile entităților respective, cu o largă aplicabilitate economică, juridică, spirituală.

Raportate la ritmul evoluției spre societatea modernă, pentru unele țări din Europa Occidentală s-au conturat, în secolele XI - XV, adevărate *școli istoriografice*. Anumite concepte sistemice novatoare se vor transmite de-a lungul mai multor generații, contribuind, substanțial, la creșterea rolului spațiului geografic continental în definirea *civilizației mondiale*.

Exemplul elocvent îl constituie **Franța**, care, sub Dinastia Capetiană, continuată, apoi, prin Casa de Valois, ambele însumând 602 ani, a relevat o dinamică internă convingătoare, cu suficiente implicații privind imaginea *Hexagonului* pe arena internațională (secolele XI - XV). Personalități ale timpului s-au înscris, prin operele

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

elaborate atunci, în cultura universală, multe devenind etalon pentru țările vecine, ori în perspectiva noilor veacuri.

Luând ca reper, pentru etapa invocată, anii de naștere ai principalilor istorici din Franța, amintim, în primul rând, pe Guibert de Nogent (1053 - 1124). Teolog benedictin, adept al principiilor ordinului religios constituit, în 529, de Sfântul Benedict la Mănăstirea Monte-Cassino, din Italia, unde, prin munca asiduă a unor erudiți s-au conservat importante valori din literatura greacă și romană, Guibert accepta, deliberat, transferarea din categoria nobililor curteni, într-o funcție ecleziastică. A devenit, astfel, abate la Notre-Dame din Nogent, localitate apropiată locurilor natale, Clermont-Oise. S-a remarcat în administrarea mării sale abații, dar, mai ales, prin contribuția istoriografică dedicată cunoașterii și interpretării *mobilurilor* aflate, convergent, la originea primei cruciade occidentale (1096 - 1099).

În istoria medievală, sunt cunoscute opt cruciade: 1096 - 1099; 1147 - 1149; 1189 - 1192; 1202 - 1204; 1217 - 1221; 1228 - 1229; 1248 - 1254; 1270. Inițiate de papalitate, cu participarea militară a unor monarhi, sau alți conducători occidentali, cruciadele au urmărit, ca pretext, eliberarea Locurilor Sfinte de sub stăpânirea musulmană, dar, scopul determinant rămânea constituirea unei *monarhii teocratice*, prin cucerirea Imperiului Bizantin (Roman de Răsărit) și a celorlalte puteri din Orientul Apropiat.

Principala operă elaborată de Guibert se intitulează *Gesta dei per francos*. Prezintă, inițial, lucrările Conciliului de la Clermont, prezidat de papa Urban II (noiembrie 1059), care a hotărât organizarea expediției. Continuă cu ilustrarea situației Franței în vremea campaniei declanșate de țărănime, condusă de călugărul Petru din Amiens, urmată de aprecierea contribuției nobililor la luptele din Orient, având în fruntea „Grupului de Nord” pe Robert Courteuse, fiul lui Wilhelm/William (1066 - 1087), *Cuceritorul Angliei*. Adaugă, apoi, detalii privind evenimentul enunțat, succesele sau insuccesele primilor cruciați, relevând rolul participanților din Franța la acțiunea pentru cucerirea Ierusalimului, care a avut, ca prim regent occidental, pe Godefroy de Bouillon.

Deși nu se dovedește un analist imparțial, evidențiind, mai ales, capacitatea *partizanilor* săi în atare demers militar și religios, totuși,

---

Guibert a devenit, ca perspectivă istorică, un adevărat *depozitar* pentru finalul secolului XI. Pe baza conținutului operei lui s-au elaborat, ulterior, noi descrieri privind, așadar, prima cruciadă, din 1096 - 1099, ori lucrări referitoare la situația economică, administrativă și socială a Franței. Începea, astfel, să se contureze *sistemul istoriografic* medieval francez.

Un alt autor, având pondere în ilustrarea specificului teritoriului vest-european, este Sugerius (c.1081 - 1151). A fost mulți ani abate al Mănăstirii Saint-Denis, instituție eclesiastică datând din 628, aflată la opt km nord de Paris, renumită pentru intensa activitate culturală, vizând consemnarea tradiției franceze. Sugerius a devenit, în același timp, demnitar la Curtea regală a Capetienilor, slujind cu devoțiune domniile monarhilor Ludovic VI cel Gros (1108 - 1137) și, parțial, Ludovic VII cel Tânăr (1137 - 1180). Între 1147 - 1149, pe timpul cât conducătorul statului s-a integrat acțiunilor militare specifice cruciadei a doua (1189 - 1192), este numit regent, mulți apropiați considerându-l „*Părintele patriei*”.

Pentru domeniul compendiilor, Sugerius rămâne, mai întâi, testamentarul ideii de la începutul secolului XII, privind valorificarea documentelor existente în așezarea monastică Saint-Denis, sub formula *Istoriile Franței*. Ca urmare, realizează o valoroasă prelucrare a surselor, cuprinzând cele mai elocvente referiri ale cronicarilor la: constituirea etniei francilor; formarea domeniilor și ierarhiei nobiliare; granițele statale medievale.

În al doilea rând, Sugerius relansează *scrierea politică*, dedicată, nominal, regelui Ludovic VI, purtând titlul biografic *Vita Ludovici VI Grossi*. De asemenea, a proiectat o lucrare cuprinzătoare consacrată, special, lui Ludovic VII cel Tânăr, care s-a alăturat inițiativei papei Eugeniu III (1143 - 1153), în organizarea cruciadei amintite, având ca motivație „*apărarea credinței*”, ceea ce îi va aduce regelui Franței mari beneficii morale și materiale.

Secolul XIII a debutat printr-o nouă provocare militară și religioasă, în care Franța s-a implicat nemijlocit. Se concretiza, astfel, cruciada a patra (1202 - 1204), finalizată prin constituirea Imperiului Latin de Răsărit (1204 - 1261). Despre eveniment s-a scris manierist, întrucât, victoria apusenilor asupra Bizanțului era obiectiv strategic major. Pentru papa Inocentiu III (1198 - 1261), momentul a fost un

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

succes incontestabil, demonstrând superioritatea catolicismului occidental asupra ortodoxismului.

Istoric *virtual*, pentru această perioadă, este Geoffroi de Villehardouin (c.1150 - 1213), proclamat mareșal de Champagne. Opera lui, numită ***Istoria cuceririi Constantinopolului***, scrisă în 1207 - 1208, detaliază cauzele, desfășurarea și urmările campaniei din 1202 - 1204. Autorul s-a aflat în statul major al cruciadei, împreună cu alți mari nobili francezi, printre care sunt amintiți demnitarii Balduin de Flandra și Ludovic de Blois.

Folosind narațiua dinamică, uneori surprinzător de realistă, Geoffroi de Villehardouin prezintă tentația de a se ocupa, inițial, Egiptul, dar prin stratagema, demnă de toată lauda, a dogelui Venetiei, Enrico Dandolo (avea, atunci, 90 de ani și era aproape orb), aflat în relații de comerț înfloritor cu statul din Delta Nilului, cruciații au fost determinați să atace Bizanțul, de unde „o pradă atât de bogată n-a mai fost luată niciodată”.

În domeniul scrisului tematic francez s-a remarcat, de asemenea, Jean de Joinville (c.1224 - 1317). Născut în localitatea Haute-Marne, arondismentul Wassy, aproape de Joinville, se consacră genului memorialistic, excelând, mai ales, prin ***Istoria lui Ludovic IX cel Sfânt*** (1226 - 1270). Consilier al apreciatului monarh, plasat pe toată durata domniei, însumând aproape o jumătate de veac, la interferența intereselor bisericii catolice cu cele ale societății civile franceze, care încuraja acțiunile urbane sau ale micii nobilimi, Jean de Joinville l-a înfățișat pe rege cu multă naturaleză, sensibilitate și acuratețe. Opera sa reprezintă o importantă sursă documentară pentru viitoarele sinteze privind dimensiunile Franței feudale.

Autorul scrie despre cruciada a șaptea (1248 - 1254), în cadrul căreia Ludovic IX a exercitat rolul comandantului militar unic, în luptele din Egipt. Deși încheiată fără succes, regele va organiza cruciada a opta (1270), pe timpul confruntărilor murind, însă, de ciumă. Papalitatea îl va sanctifica „pentru luptele grele purtate împotriva musulmanilor”. Datorită lui Jean de Joinville, s-a realizat un pas important spre cunoașterea *premodernității* Europei de Vest.

Spiritual, Franța s-a constituit, deseori, într-un spațiu cultural de largă respirație, ceea ce a favorizat exprimarea și altor nume, apropiate segmentului analizat. Dintre acestea amintim, în mod

---

PETRE POPA

---

special, pe Toma d'Aquino (1225 - 1274), personalitate proeminentă a secolului XIII. Filosof, teolog și susținător al unității bisericii catolice, s-a remarcat în fața marilor pontifi prin echilibrul stabilit, ca reper teoretic, între gândirea savantului grec antic, Aristotel (384 - 322 î.Hr.), și creștinism, adică, rațiune și credință. Acceptă ideea subordonării conceptelor filosofice prin superioritatea dogmei religioase. Principala sa operă, *Summa Theologiae*, este atât un reper în viața ecleziastică, dar și în istoriografia generală. Sensul discursului intelectual, realizat de Toma d'Aquino, recomandă și astăzi amplitudinea exprimării universaliste a catolicismului occidental. Neotomismul a fost acceptat oficial de *curia* papală în 1879, iar fondatorul, canonizat la 1323, este permanent invocat.

Tot în secolul XIII, Parisul devine un important centru universitar vest-european, fiind organizată, începând cu 1253, Școala de Înalte Studii *Sorbona*, care preceda pe cea de la Roma (1303). De asemenea, în veacul amintit s-a trecut la folosirea limbii franceze pentru elaborarea scrierilor istorice, dislocând latina literară. Debutul a fost făcut de învățații cunoscutei abații Saint-Denis. Aici, datorită teologului Mathieu de Vendôme, s-a declanșat acțiunea pentru selectarea evenimentelor păstrate în cronicile de curte, sau consemnate ecleziastic, în vederea constituirii colecției *Grandes chroniques de France*. Prima sinteză din această serie a fost realizată în 1274, iar altele vor surprinde momente relevante până la finalul secolului XV. Avansul vest-european devenea vizibil!

Mathieu de Vendôme a participat activ la viața politică, fiind adeptul consolidării puterii centrale în defavoarea fărâmițării nobiliare. Pe timpul domniei regelui Filip III (1270 - 1285), Curtea de Judecată Centrală (*Parlamentul*), care exista de pe vremea predecesorului său, Ludovic IX cel Sfânt, a sporit ca importanță, la aceasta contribuind implicit monahul nominalizat. De altfel, pentru câțva timp, autorul-cronicar a fost regentul Franței și ministru al Parlamentului. Va muri în 1286. Demersurile sale au urmărit, consecvent, creșterea rolului Franței în Europa Occidentală, atât prin valorificarea tradiției istorice, înscrise în paginile marilor *tomuri*, dar, mai ales, datorită angajării statului într-o reconstrucție internă ce viza progresul economic, social, cultural.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Ca expresie a înnoirilor, au luat naștere Statele Generale (1302), formate din reprezentanții clerului, aristocrației, orășenimii, iar regele Filip IV cel Frumos (1285 - 1314) a reșezat relațiile externe ale Parisului cu Statul Papal, ori prin raportare la celelalte țări vest-europene. Nu peste multe decenii, la conducerea *Hexagonului* se va impune Dinastia de Valois (1328 - 1589).

Asemenea aspecte au devenit subiectul lucrărilor elaborate de Jean Froissart (c.1338 - 1400). Autor laic de limbă franceză, realizează, direcțional, prezentarea evoluției țării sale, făcând referiri și la Anglia, Scoția, teritoriile provinciale, intitulată *Chronique de France. Dangleterre. Descoce. De Bretagne. De Flandre. Et lieux circumvoisins*. Accentuează, distinct, evenimentele din etapa 1325 - 1400, selectiv pe cele derulate anterior, cu urmări vizibile asupra judecării Occidentului.

Reliefând meritele *spiritului burgund* în evoluția Franței, Jean Froissart a devenit, totodată, martor ocular pentru: prima parte a Războiului de 100 de ani, dintre Anglia și Franța (1337 - 1453); mișcarea protestatară urbană, condusă de Etienne Marcel (1355); declanșarea și înăbușirea *jacqueriei* (1358). Descrie începutul formării statului Burgundia (1363), resorturile politice și economice ale impunerii supremației acestuia (1392), asigurată prin colaborare fructuoasă cu Casa monarhilor de Orleans.

La sfârșitul secolului XIII, când sursele informaționale erau, totuși, nesistematizate, demersul istoriografic al lui Jean Froissart apare temerar și *pavată cu intenții bune*. Aflat într-o lume occidentală sfârțecată de lupte pentru supremație teritorială ori religioasă, autorul înfățișează viitorilor săi cititori evenimentele într-o *cadență* firească, dar, evocă însă mai puțin cauzele sau efectele nemijlocite. *Plonjonul* tematic are loc, preponderent, în domeniul militar, conferind șanse, din atare unghi de vedere, un suport consolidat pe idei deja vehiculate. Fiind cavaler, deseori a redactat pagini istorice *îmbrăcat* în *armura* specifică timpului. Erau deceniile care demonstau, inclusiv prin scris, faptul că, prelungitele confruntări nu favorizau părțile combatante, din contră, aduceau discordie socială, instabilitate statală, dezorganizare economică, derută în rândurile credincioșilor.

Istoriografia secolului XV din Franța este inaugurată, de asemenea, printr-o lucrare de factură burgundă, aparținând analistului

---

Georges Chastellain (1405 - 1475). Făcând referiri mai ales la perioada 1419 - 1474, opera sa, *Marea cronică a ducilor de Burgundia*, a continuat, cu intermitențe, prezentarea conflictului militar franco-englez, până la ultima bătălie (Castillon, 17 iulie 1453), încheiată cu victoria *cocoșilor gallici*. Oferă apoi informații cu privire la prima parte a domniei regelui Ludovic XI (1461 - 1483), inițiatorul reformelor ce au favorizat dezvoltarea manufacturilor, navigației și comerțului, legalizarea controlului finanțelor publice, diversificarea exportului.

Astfel, în 1469, Statele Generale au recunoscut monarhului dreptul de a conduce fără ca acestea să fie consultate, legislația realizându-se prin decrete ale Curții. Cronică lui Georges Chastellain s-a încheiat atunci când izbucnea conflictul dintre Franța și Burgundia (1474). Peste câțiva timp, la 5 ianuarie 1477, Ludovic XI obținea victoria de la Dijon, reședința oficială a ducilor burgunzi în secolele XIV - XV, iar cultura specifică viitoarelor provincii se contopea cu spiritualitatea pariziană.

Continuarea demersurilor interne pentru deplina centralizare a Franței, derulate de-a lungul domniilor regilor Ludovic XI (1461 - 1483) și Carol VIII (1483 - 1498), la care se adaugă începutul războaielor pentru Italia (septembrie 1494 - octombrie 1495), contrare dominației în zonă a Casei de Habsburg, reprezintă nucleul tematic al scrierilor realizate prin strădaniile cronicarului și omului politic Philippe de Comynes (c.1445 - 1509). În principala carte, *Memorii*, autorul evocă perioada 1464 - 1498, enunțând, pe lângă evenimente cardinale, diverse conotații referitoare la rolul istoriei în definirea preocupărilor umane. Sunt descifrate sensurile strategiilor majore, atât pe vreme de război, cât, mai ales, în anii pașnici, atunci când locuitorii doresc prosperitate bine direcționată.

Philippe de Comynes a fost consilier al ducelui Carol Temerarul (1433 - 1477), ultimul conducător al Burgundiei, precum și al mai multor monarhi din Dinastia de Valois a Franței. Această calitate i-a dat posibilitatea să *perceapă direct istoria și să gândească în scris* din interiorul administrațiilor amintite. Folosind uneori precepte religioase, implică divinitatea ca factor suprem decizional, mai ales pentru momente dificile.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Celebra lui maximă, conform căreia „*Sfârșitul justifică existența*”, denotă predilecția pentru viața filosofală, în care narația este subordonată gândirii. Asemenea manieră concluzivă, izvorâtă, prioritar, din *Școala istoriografică franceză* a secolelor XI - XV, se va răspândi, treptat, în toată Europa Occidentală, precum și în alte spații geografice, dominate inițial doctrinar, dar absolutist, de catolicism, apoi de ideile Umanismului.

După dispariția Imperiului Roman de Apus, un rol important în formarea și consolidarea feudalismului a revenit **Lumii Germane**. Din acest areal au pornit, începând cu secolul XI, noi inițiative care au favorizat încercarea de restaurare a unității occidentale sub stindardul aparținând monarhiilor din dinastiile de Franconia și Hohenstaufen, sau prin recucerirea zonelor orientale. Concomitent, au fost derulate ample acțiuni pentru răspândirea catolicismului, dezvoltarea vieții urbane, impunerea supremației față de Statul Papal, stimularea culturii autohtone. În asemenea condiții, s-a conturat *istoriografia germană*, ulterioară anului 1000, când autori valoroși au elaborat opere folosind limba latină, ulterior graiul popular tradițional.

Ca și în Franța, multe lucrări s-au realizat de teologi. Unul dintre aceștia este Otto de Freysing (c.1114 - 1158), episcop și cronicar german, participant la cruciada a doua (1147 - 1149), alături de alți prelați, nobili, oameni de rând, sub conducerea regelui Conrad III (1138 - 1152). Autorul a încercat să stabilească o nouă periodizare în existența Omenirii, pornind de la statele antice și dezvoltând teoria Sfântului Daniel, ce se relansase la începutul erei noastre. Conform acesteia, evoluția avea ca suport temporal existența a patru vechi imperii - babilonian, persan, grec și roman, ultimul fiind o creație a lui Dumnezeu, necesară favorizării extensiei creștine. Prin conturarea logicii medievale, ulterioară secolului V, s-a emis ipoteza că „*dispariția statului cezarilor și al auguștilor*” a încheiat cea de-a patra etapă monarhică a istoriei universale, intrându-se, concret, în „*împărăția veșnică a Bisericii*”.

Otto de Freysing a formulat, pentru prima oară, teoria „*translatio imperii*”, în sensul că ultima perioadă, cea romană, își continua existența, dorită de Ființa Supremă, sub conducerea *francilor vestici*, uniți de împăratul Carol cel Mare (800 - 814), apoi, prin stăpânirea germanicilor lui Otto I cel Mare (936 - 973). Acceptată un

---

timp, mai ales în cercurile oficiale cărora le aparținea gânditorul, dar și de influenți demnitari ai Vaticanului, treptat, cronologia structurată pe existența celor patru mari imperii a decăzut vizibil, cu deosebire atunci când statele medievale se vor centraliza. Predominantă rămânea, așadar, contopirea cursului vechi și nou al Omenirii, prin apariția, acceptarea, difuzarea ideilor creștinismului.

Principalele opere semnate cu numele Otto de Freysing sunt consacrate istoriei generale, ori situației teutonilor din acele decenii, notificate prin: *De duabus civitatibus* și *Gesta Friderici Imperatoris*. A relansat, în manieră proprie, sinteza faptelor derulate începând cu *Geneza*, până spre contemporaneitatea secolului XII. Realizările autorului se subordonează, în egală măsură, atât demersului spiritual, cât și celui politic.

Prima lui lucrare demonstrează certa erudiție, acumulată prin studii în Germania și Franța, împletirea compilației din scriitori precedenți cu multiple nuanțări personale, referitoare, mai ales, la principiile existenței continentale, până în 1146. Cea de-a doua urmărește să evidențieze superioritatea patriei sale, comparativ cu celelalte țări vest-europene, în special pe vremea începutului domniei lui Frederic I Barbarossa (1152 - 1190), încoronat împărat (1155). Preamărește faptele conducătorului, victoriile concludente pe câmpul de luptă, imprimând lecturii optimism, încredere în viitor. Atitudinea subsidiară, implementată stării sufletești, denotă o fațetă discretă a gândirii particulare, deseori pesimistă, suprapusă, frecvent, deducțiilor universal infinite.

Un alt analist etnic este Eike von Repgove, reprezentant al *școlii saxone* de istoriografie medievală. Dorește să facă referiri la toată lumea germană, intenția fiind greu de rezolvat atunci, întrucât unitatea statală propriu-zisă se va realiza prin elocvente demersuri moderne. Ca dovadă, în *Cronica saxonă*, unde prezintă evenimente întâmplute cu mult înaintea Evului Mediu, spațialitatea este limitată, ca de altfel și în cazul lucrării *Oglinda saxonă*. Tematic, ori structural, putem realiza o anumită similitudine între exprimările burgunde din Franța și literatura saxonă din Germania, ambele contribuind la cunoașterea particularităților regionale, proprii spiritualității teritoriilor medievale respective.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Varietatea preocupărilor intelectualilor laici germani este demonstrată prin creația poetului Ane von Hartman (1170 - 1220), care a prelucrat numeroase subiecte istorice de inspirație cavalierească franceză. De asemenea, autorul a lansat, la începutul secolului XIII, *poemul moral*, dedicat eroilor proveniți din diferite categorii sociale. Exemplul elocvent este **Sărmanul Heinrich**, personaj legendar, căzut la datorie ca anonim, devenit un adevărat simbol al cutezanței emblematic, specifică acestor comunități de-a lungul vremurilor.

Între 1401 - 1464, a trăit filosoful Nicolaus Cusanus, autor al tratatului **De concordantia catholica**. Este realizat în perioada 1431 - 1436, exprimând acuratețea reflecțiilor privind conservarea unității credincioșilor din spațialitatea germană, divizați spiritual, dar și politic, prin apariția curentelor protestante.

La interferența istoriografiei medievale cu societatea modernă plasăm **Cronica din Nürnberg**, realizată de Hartmann Schedel în limba latină (1492), tradusă, apoi, pentru germani. Lucrarea este dovada creșterii rolului orașelor bavareze, favorizând structurile sociale și economice occidentale, paralel cu adaptarea scrisului tematic la cerințele graiurilor autohtone.

Fenomenele specifice medievismului dezvoltat vest-european au fost oglindite și prin elaborările realizate în climatul afirmării istoriografiei din **Anglia**. Cel mai important autor al secolului XII poate să fie considerat Ioan de Salisbury (c.1110 - 1180), având, inclusiv, preocupări filosofice, prieten cu Thomas Becket (c.1118 - 1170), arhiepiscop catolic și cancelar al statului.

Perioada în care s-a remarcat Ioan de Salisbury suprapune *stingerea* dinastiei originare din Normandia franceză și preluarea tronului londonez de Dinastia Plantagenetilor. Ultima va introduce restricții pentru aplicarea jurisdicției eclesiastice prin **Constituțiile de la Clarendon**, favorizând principiul *common law* (*dreptul unitar*). În 1169, Anglia a început cucerirea Irlandei, iar la 29 decembrie 1170, Thomas Becket era asasinat de cavalerii credincioși regelui Henric II (1154 - 1189).

Asemenea evenimente majore, din realitatea engleză, nu și-au găsit, direct, oglindirea în opera autorului amintit. Insistă, prioritar, asupra răspândirii unor concepte, referitoare, de exemplu, la rolul forței pentru definirea momentelor cruciale din existența perpetuă a

unui popor, ori specifice vieții *muritorilor*. Principala scriere, semnată Ioan de Salisbury, este *Historiae Pontificalis* (nefinalizată), consacrată prezentării celor mai importante figuri eclesiastice, ajunse în funcția supremă a Scaunului apostolic de la Roma, precum și faptelor săvârșite de autorități, spre beneficiul credincioșilor.

În debutul secolului XIII s-a remarcat, prin demersuri de factură istorică, învățatul Mattheus Paris, călugăr benedictin, format intelectual în Franța, a cărui remarcabilă activitate este consemnată, însă, la Mănăstirea Sfântul Albanos, din Anglia. A urmărit, reușind parțial, să realizeze o relatare cu sferă de cuprindere universală, având, în epicentru, stătalitățile britanice.

Inițiativa s-a concretizat în *Chronica minor*, referitoare la perioada 1067 - 1253, ulterioară regelui Wilhelm Cuceritorul (1066 - 1087), până spre jumătatea domniei prelungite a suveranului Henric III (1216 - 1272). Sunt decenii engleze cu o mare încărcătură istorică, unele momente prezentând unicitate în Europa occidentală de atunci. Printre acestea s-au aflat: recensământul general din 1086, cunoscut ca fiind *Cartea judecării de apoi (Domesday book)*, ce oferă informații asupra structurilor demografice, sociale și economice senioriale; adoptarea, în 1181, a hotărârii privind modalitatea de constituire a armatei unice prin *Assize of arms*; impunerea celebrei *Magna Charta Libertatum* (15 iunie 1215), lege supremă pentru controlul puterii centrale, exercitate de regele Ioan fără Țară (1199 - 1216).

Teologul Mattheus Paris a realizat apoi *Chronica maior*, prelucrând scrieri mai vechi, referitoare atât la lumea anglo-saxonă, dar și la alte popoare. Interes deosebit prezintă, pentru istoriografia universală, precizările originale asupra etapei 1235 - 1259, întâlnite întâia oară într-o lucrare de această factură. Este perioada unor ample frământări în societatea engleză, începând cu oficializarea, prin *Statutul de la Marton*, a deposedării obștilor țărănești de pământul folosit tradițional, terminând cu formarea, la Oxford, a *Consiliului celor 15*, ce avea drept de veto asupra hotărârilor regale, consolidându-se, astfel, pozițiile administrative, economice, politice ale marilor seniori. Remarcăm, la autorul englez, aspectul diversificării tematice a cronicilor sale, supralicitând cadrul eclesiastic, în care se formase ca erudit.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Una dintre importantele puteri europene medievale a fost **Ungaria**. Prin creștinarea catolică, în 1001, la Strigoniu, a regelui Ștefan I (997 - 1038), statul pătrundea în sfera intereselor papalității. Ca urmare, pentru redactarea lucrărilor proprii se va folosi, multă vreme, limba latină, ca de altfel și în cancelaria oficială sau bisericească. Spre sfârșitul secolului XI, apărea, probabil, opera ***Gesta hungarorum***, primă scriere cu acest titlu, după cum opinează istoricul maghiar Makkai László, (1946), text care, însă, nu s-a păstrat.

În vremea regelui Bela III (1172 - 1196), un alt autor, al cărui nume convențional a devenit *Anonymus*, realizează, inspirându-se din lucrarea precedentă, o veritabilă variantă pentru ***Gesta hungarorum*** (***Faptele ungurilor***). După anumite surse, Anonymus ar fi fost originar din Italia. Cronologia inserată face trimitere la mai multe etnii cu care maghiarii au avut legături în secolele IX - XII, printre acestea aflându-se și formațiunile prestatale feudale din Transilvania. Locuitorii de aici sunt prezentați ca descendenți ai romanității din zona carpato-panonică, recunoscuți, de căpetenia maghiară Tuhutum, prin caracterizarea referitoare la „*bunătatea Țării Ultrasilvane*”, unde conducea „*Gelu românul*”.

Pentru istoriografia universală, *dinamica* Ungariei este relevată prin Simon de Kéza, plasat, aproximativ, spre sfârșitul veacului XIII. În ***De originibus et gestis hungarorum***, structurată pe două mari secțiuni, referitoare la huni, respectiv la unguri, arată că atunci când maghiarii s-au stabilit în Pannonia (896 - 900), sub conducerea lui Árpád, au găsit aici români, care supraviețuiau continuu, de pe vremea lui Attila (434 - 453), ca „*păstori și coloni ai romanilor*”. Demersurile cronicărești ale autorilor din secolele XII - XIII vor sta la baza amplelor relatări cu privire la evoluția Ungariei de-a lungul Evului Mediu și a relațiilor directe cu statele Europei.

Ca dovadă, în ***Chronicum pictum***, atribuită lui Kalti Mark, paragrafele de început au ca sursă documentară scrierea „*notarului de la Curtea regelui Bela*”. Referirile cele mai importante cantonează pe vremea domniei regelui Carol I Robert (1308 - 1342), implicat în conflictul militar cu voievodul Țării Românești, Basarab I Întemeietorul (c.1310 - 1352), învins de acesta din urmă la Posada (9 - 12 noiembrie 1330). Presărată cu multe elemente religioase, în spiritul impus de concepția teologică a catolicismului, opera lui Kalti Mark a

---

străbătut secolele, ajungând atât în limba latină, cât și tradusă, până spre zilele noastre, ceea ce dovedește valoarea și realismul conținutului factual. Nu peste multă vreme, în paginile lucrării *Chronica hungarorum*, János Thüroczi a făcut măgulitoare referiri la personalitatea lui Iancu de Hunedoara (1441 - 1456).

Fără a se putea compara cu mediul spiritual din Franța, Germania sau Anglia secolelor XI - XV, totuși, **Polonia**, intrată, de asemenea, în sfera de influență a papismului occidental, și-a remarcat existența prin câteva scrieri timpurii. Primele referiri concrete erau elaborate pe vremea Dinastiei Piaștrilor, atestată documentar, aproximativ, de la 960, până în 1386, prin afirmațiile călugărului francez Gallus Anonymus. Având calitatea de misionar apostolic, a realizat cronica domniei marelui cneaz al Cracoviei, Boleslaw III (1102 - 1138), pe timpul căruia statul s-a consolidat datorită glorioaselor acțiuni militare de nuanță cavaleriească, răspândindu-se, totodată, catolicismul. De altfel, în Polonia au acționat, insistent, componenți ai Ordinului dominicanilor, înființat la 1215 și confirmat de Marele Pontif în 1221. Prin intermediul acestora s-au transmis posterității diverse informații valoroase având, prioritar, caracter religios medieval.

În secolul XV, se remarcă autorul polonez Jan Dlugosz (1415 - 1480), analist polivalent, profesor, diplomat. Opera lui principală este *Historiae Polonicae*. Deși redactată în limba latină, conform uzanțelor timpului, generalizate european, lucrarea reliefează, preponderent, aspecte cu caracter laic, începând cu descrierea cadrului natural. Asemenea capitol, intitulat *Chorografie*, reprezintă, probabil, întâia încercare pentru definirea geografiei Poloniei feudale.

Ca succesiune, autorul *urcă*, prin demersul său, de la *obiceiurile pământului*, până spre sfârșitul veacului XV, traversând, astfel, evoluția tradițională a Poloniei. Adjudecă, de cele mai multe ori, valoroase concluzii bazate pe documente și analize pertinente. În asemenea context, relevantă este sinteza raporturilor cu vecinii, aducându-se, în prim-plan, de mai multe ori, figura voievodului Moldovei, Ștefan cel Mare (1457 - 1504). Referiri asupra relațiilor dintre statul român estic și Ungaria, dar prin prisma intereselor Poloniei, va face inclusiv cronicarul Wapowski (secolele XV - XVI).

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Preocupări în domeniul istoriografiei medievale se întâlnesc și dincolo de spațiul clasic al Europei de Vest. Un exemplu concludent îl constituie Saxo Grammaticus (c.1150 - 1220), învățat din **Danemarca**, născut la Seeland. A realizat lucrarea originală *Gesta danorum*, cuprinzând detalii până în 1185. Interesul pentru această operă este deosebit, moraliștii și literații găsind, dacă răsfoiesc paginile cărții, *Legenda lui Hamlet*.

De asemenea, în **Islanda** a trăit poetul, istoricul și omul politic Snorri Sturlusson (1178 - 1241), care a scris cronici versificate despre regii Norvegiei medievale. Este, totodată, autorul lucrării în proză *Edda nouă*, culegere de fapte eroice pentru perioada 1220 - 1230, numită, deseori, *Edda lui Snorri*.

La patrimoniul spiritual universal, contribuție distinctă au adus operele reprezentative elaborate în spațiul **Italiei** din secolele XI - XV. Fenomenul a fost favorizat de câteva aspecte particulare, ce se vor regăsi apoi în perioada *Renașterii*. Peninsula reprezenta arealul esențial care continua vechea cultură romană. Italia relansează, de timpuriu, viața urbană, întreruptă parțial la începutul Evului Mediu. Activitățile economice se diversifică, meșteșugurile, comerțul, navigația erau superioare altor zone geografice, iar relațiile feudale nu erau atât de încorsetate ca în Franța, Spania, Germania, Anglia. Prima țară din Europa unde s-a desființat iobăgia devine Italia.

Civismul, inclusiv în domeniul scrisului istoric, se departajează aici vizibil de structurile eclesiastice, ceea ce a favorizat premisele *Umanismului*. De reținut faptul că, în veacul XIII, matematicianul italian Leonardo Pisano (1180 - 1250) a introdus cifrele arabe în operațiunile financiare și cronologie, cu influențe majore pentru științe, arte, preocupări cotidiene.

Începând cu secolul XI, intelectualii italieni elaborează câteva narații tematice urbane. Așa, de exemplu, prin strădaniile mai multor autori laici, la Milano, renumit încă din Antichitate, se conturează prima *Cronică orășenească*, acțiune continuată la Florența (1110), Piacenza (1130), Pisa (1136), Genova (1142).

Se va răspândi, apoi, lucrarea denumită, convențional, *Cronica* (secolul XII), semnată de Fra Salimbene, prefațând, istoriografic, sensurile ideologiei unității teritoriilor italiene. Erau create, treptat, oportunități pentru declanșarea acțiunilor contrare divizării feudale,

---

ori confruntărilor dintre papalitate și forurile civile, dar favorabile constituirii organismelor comunale, agreate datorită multiplicării preocupărilor burgheze, superioare nobilismului.

Ca și alte entități catolice, Italia a cunoscut, în domeniile elaborării și editării scrierilor pe diverse subiecte, renunțarea greoaie la folosirea limbii latine, considerată oficială de Vatican. Este locul să amintim, totuși, preocuparea lui Dante Alighieri (1265 - 1321) pentru promovarea valorilor limbii italiene, întâlnită în romanul sentimental, *Viața nouă*, dar și în capodopera *Divina comedie*. Gestul marelui creator florentin, membru marcant al *guelfilor albi*, mort în exil la Ravenna, unde se află și mormântul său, arată tendința oamenilor *instruiți* privind amplificarea cerințelor necesare desprinderii de *cutumele medievale*, pentru stimularea trecerii spre modernitatea vest-europeană.

În 1216, au apărut la Florența, *modelate* și de alte orașe italiene, două grupări politice: *ghibelinii*, favorabili împăratului romano-german în confruntarea cu Marele Pontif pe tema investiției; *guelfii*, adepți ai papalității, care s-au divizat în *guelfii negri* (consecvenții), respectiv *guelfii albi* (moderații). Tot la Florența s-a conturat prima *școală italiană de istoriografie*. Aici, învățatul Dino Compagni (c.1257 -1324) a scris *Cronica întâmplărilor din vremea mea*, conexiunea dintre literatură și *paseism* conferind reședinței Toscanei superioritatea domeniului, comparativ cu celelalte comunități urbane autohtone, ori din țările sau regiunile vecine.

De asemenea, Giovanni Villani (c.1276 - 1348) a elaborat *Istoria florentină*, organizată pe două secțiuni. Prima reînvia tradiția scrierilor universaliste antice, iar următoarea așeza orașul în centrul existenței Italiei, ca expresie a dorinței constituirii statului unificat, având *epicentrul* la Florența. După unele aprecieri, în veacul XIII, localitatea număra peste 100 000 de locuitori, depășind populația din Roma sau Londra.

Pentru secolele XIV - XV, se remarcă, prin demersurile lor, alți autori italieni, desprinși aproape total de tradițiile cronicărești. Astfel, Marsilius de Padova (1290 - 1345), renumit gânditor, s-a postat, ideatic, pe principiul statului laic. În 1324, scrie *Apărătorul păcii*, unde își exprimă opinia referitoare la necesitatea înțelegerii tuturor factorilor decizionali, privind constituirea unei noi realități puternice a

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Europei de Vest. Important rămâne umanistul italian Poggio Bracciolini (1380 - 1459), integrat istoriografiei universale pentru apropierea de manuscrisele *corifeilor* Ciceron, Lucretius, ori ale altor *mentori* clasici, transpuși, ulterior, în lucrări monografice.

Remarcăm, de asemenea, opera realizată de Flavio Biondo (1388 - 1463), intitulată, prescurtat, **Decade**. Este subsumată tematic, prioritar, noilor fenomene social-politice, economice, culturale și religioase din secolul XVI, care anunțau ascendența spațiilor occidentale într-o etapă cu mult superioară Evului Mediu.

Elaborând sinteza evoluției patriei sale, de la Lumea romană antică, la realitatea italiană contemporană autorului, Flavio Biondo ilustrează, de fapt, prin scrierea amintită, istoria peninsulară între 472 - 1440, insistând asupra timpurilor pacifiste, atunci când oamenii locurilor s-au dăruit afirmării progresului și civilizației. Opera lui devenea context al generării apariției capitalismului, atât un semnal asupra necesității reevaluării retrospectivei, cât, mai ales, un îndemn provocator, vizând comportamentul, pe ansamblu, al societății europene pentru etapele următoare, dătătoare de speranțe și optimism.

Așadar, în fostul Imperiu Roman de Apus, intrat temporar, din veacul V, sub stăpânirea neamurilor germanice, devenit apoi, prin secolele IX - XI, excelent cadru geografic privind perspectivele consolidării popoarelor occidentale medievale, suprapuse noii organizări statale, s-au realizat importante elaborări istoriografice. Acestea vor constitui suportul documentar al scrierilor complexe, umaniste și renescentiste, care vor defini, tematic, evoluția demografiilor și specificitatea națiunilor perioadei moderne.

Preocupări asemănătoare vom întâlni cunoscând spiritualitatea ortodoxă balcanică, ori zonele orientale budiste sau arabe, așa cum reliefează capitolele următoare, consacrate unor analize de mare interes.

**XI. ISTORIOGRAFIE BIZANTINĂ
ȘI DIN ALTE STATE ORTODOXE PÂNĂ LA 1453**

„*Ius est ars boni et aequi*”
(„*Dreptul este arta binelui
și a echității*”).
Iustinianos I
(*Digestele*)

În evoluția umanității, **Imperiul Bizantin** a jucat un important rol civilizator, continuând, prin alte modalități, tradiția romanității clasice. La baza statalității *pars orientis* s-au aflat numeroase elemente din cultura antică, transferate, cu un oarecare succes, spre Evul Mediu, dezvoltate atât de Constantinopol, cât și de alte țări mai apropiate sau îndepărtate. Mulți împărați bizantini au condus conform preceptelor folosite de înaintașii lor din *Cetatea Eternă*, alții însă și-au constituit un sistem propriu de coordonare, raportat la condițiile istorice ale noilor vremuri, inclusiv religioase.

Din acest unghi de vedere, așa cum se va observa, perioada lui Iustinianos I (527 - 565) a reprezentat un adevărat *vârf de lance*, aspect ce ne-a determinat să folosim, ca idee diriguitoare a capitolului, unul dintre conceptele sale intrat, prioritar, în universalitatea domeniului juridic, dar având valoare și sens mult mai cuprinzătoare. Remarcăm aspectul că, după decăderea puterii imperiale constantinopolitane, diverse componente structurale vor fi regăsite inclusiv în spațiile românești, ceea ce îl inspiră pe savantul Nicolae Iorga (1871 - 1940) să vorbească, frecvent, despre un adevărat „*Byzance après Byzance*”.

Așa cum s-a precizat anterior, la desființarea unității marelui stat roman antic (17 ianuarie 395) și trecerea în eternitate a lui Theodosius I cel Mare (379 - 395), romanitatea răsăriteană a fost continuată, pentru mai multă vreme, de Imperiul Bizantin. S-a numit, deseori, Imperiul Grec, întrucât cancelaria oficializează limba elină.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Primul monarh răsăritean a fost Flavius Arcadius (395 - 408), aflat sub tutela unui *grup de sprijin*, constituit din generalul Rufinus, învățatul Eutropius, împărăteasa Eudoxia și Anthemius, prefectul pretoriului.

Pentru 1058 de ani, cât a durat Imperiul Bizantin, la conducerea marii puteri s-au perindat peste 90 de personalități. Atunci când Roma a căzut sub stăpânirea neamurilor germanice, împărat la Constantinopol era Zenon (474 - 491), cel ce a primit, de la Odoacru, prin emisari speciali, însemnele distincte aparținând zonelor romane apusene. Gestul a devenit, ca perspectivă istorică, un simbol al continuității, recunoscut pe plan politic de noii stăpâni al Europei de Vest. Reprezenta, probabil, o expresie de bunăvoință din partea acestora, deoarece, în fapt, împăratul Theodosius II (408 - 450) declanșase deja grecizarea lingvistică a instituțiilor statului. La 438, promulgase *Codex Theodosian*, scris în latină, considerat „*ultimul monument juridic al unității romane*”.

Finalul împărăției de la Constantinopol aparține lui Konstantinos XII Dragases (1449 - 1453), căzut în luptele cu turcii, purtate pe zidurile orașului din Bosphor la 29 mai 1453. Lua sfârșit, astfel, Imperiul Bizantin, a cărui istorie s-a scris mai ales prin faptele realizate de-a lungul unor domnii reprezentative: Anastasios I (491 - 518), Maurikios (582 - 602), Herakleios (610 - 641), Leon III Isaurikos (717 - 740), Michael III (842 - 867), Leon VI (886 - 912), Alexios I (1081 - 1118), Andronikos II (1282 - 1328), Manuel II (1391 - 1425). *Marea Schismă* a avut loc în vremea lui Konstantinos IX Monomachus (1042 - 1055).

Sorgintea denumirii are ca suport *chóra* (așezarea rurală) Byzanț, atestată la 667 î.Hr., aparținând metropolei elene Megara. Este folosită de greci, ulterior, ca *emporion*, *apoikia*, *colonia*, cunoscând, apoi, succesiv, administrația persană, macedoneană, elenistică, italică. Împăratul roman, Septimius Severus (193 - 211), va acorda atenție distinctă localității, devenite, între timp, oraș, iar Constantin cel Mare (306 - 337) transferă Capitala *augustină* unică la Byzantion (330). Din 328, se folosește noua denumire, Constantinopol, până la 1453, când devine Istanbul, reședința sultanilor otomani. Suportase presiunea avarilor (secolele VII - VIII), cruciaților occidentali, a celorlalte neamuri cu armate puternice.

Împăratul Iustinianos I, amintit mai sus, readuce Imperiul Bizantin existent, separat de Imperiul Roman de Apus, din 395, în prim-planul istoriei mondiale, stăpânind, aşadar, teritorii de la fluviul Eufrat, până la strâmtoarea Gibraltar. Spre sfârşitul Mileniului II, reşedinţa Turciei, Istanbul (fostul Bizanţ), avea peste şapte milioane de locuitori, aşezaţi atât în Europa (vechiul Stanbul, spre sud; Galata şi Pera/Beyoğlu, spre nord), cât şi în Asia (Skutari/Usküdar). Cele două continente, suport geografic tradiţional pentru Imperiul Bizantin, cucerit, pas cu pas, de musulmani, ofereau suprafeţe fertile europene, platourile înalte anatoliene, masivele Taurus (1 800 m), Vulcanii Muntoşi (3 000 m), Ararat (5 165 m), alte structuri asiatice, uneori şi nord-africane.

Pe parcursul secolelor, Imperiul de la Constantinopol, extins şi dincoace de Dunăre, declanşează ample acţiuni militare cu caracter ofensiv, ori pentru apărare de lungă durată. S-a afirmat ca epicentru al creştinismului ortodox, artei bizantine, economiei feudale diversificate, cunoscând apogeul marilor stăpâniri medievale şi, treptat, decăderea, până la prăbuşire. După victoria cruciaţilor occidentali din 1204, reşedinţa oficială a statului s-a transferat din Bosphor la Niceea (astăzi Iznik, Turcia), revenind în Constantinopol din 1261.

Pentru Bizanţ se poate vorbi despre o adevărată *şcoală de istoriografie*, plasată: *teritorial*, între Orient, Peninsula Balcanică şi Occident; *temporal*, unind Antichitatea cu Feudalismul; *tematic*, prin apropierea literaturii laice de cea ecleziastică; *metodologic*, exersând cronici, consemnări lapidare, compilaţii, diverse opere exhaustive originale, referitoare la numeroase componente ale gândirii sau acţiunii umane. Demersul analizelor a fost, de asemenea, retroactiv şi contemporan, universal sau zonal, laudativ şi dezaprobativ, descriptivist ori concluziv. Cele mai multe scrieri bizantine se bazează pe izvoare interne şi externe, promovează limba greacă, au trecut cu succes proba timpului, fiind elaborate, parţial, şi după instaurarea dominaţiei otomane (1453). Uneori, autorii se vor supune regulilor complicate ale jocurilor politice de la Curte, precum şi normelor juridice.

Din punct de vedere strict cronologic, învăţatul creştin cu preocupări istorice, martor ocular la divizarea Imperiului Roman

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

(395), este renumitul Grigore din Nysa (c.335 - c.400), teolog și predicator bizantin, originar din Cappadocia. Surprinde omentul prin consemnări de factură religioasă, conferind zonelor orientale un rol important în răspândirea creștinismului.

Frate cu Vasile cel Mare (330 - 379), Grigore din Nysa, inițial, episcop la Sebaste, în Armenia, devine, ulterior, adversar al arianismului amintit mai sus și un remarcabil patristic. Este canonizat. Alți autori au prezentat evenimentele din vremea domniei împăratului Anastasios I (sfârșitul secolului V - începutul secolului VI), cu deosebire măsurile fiscale favorabile orășenimii, acțiunile prin care mulți locuitori ai satelor erau legați de pământ, dar și primul război bizantino-persan (502 - 506), încheiat fără modificări teritoriale.

Una dintre cele mai febrile domnii răsăritene a realizat Iustinianos I (1 august 527 - 15 noiembrie 565), pe vremea respectivă încercându-se reconstituirea unității Imperiului Roman, acțiune realizată însă parțial. Istoriografia acestei perioade relevă, mai ales, preocupările împăratului pentru elaborarea și aplicarea unor legiuri. Astfel, în 529, s-a promulgat **Codex Iustinianos**, colecție a constituțiilor imperiale, ulterior completată (534). De la 30 decembrie 533, au început să se aplice **Instituțiile**, prescripții cuprinse într-un manual de drept roman, apoi **Digestele**, culegere de fragmente din scrierile jurisconsultilor romani, iar în 565, au apărut **Novellele**. Unite, formează **Corpus iuris civilis**.

De asemenea, unele cronici, precum și alte opere ale autorilor bizantini vorbesc despre răscoala *nika* din Constantinopol (11 - 18 ianuarie 532), atunci când oficialitățile, conduse de generalul Belizarie, s-au confruntat cu categoriile cetățenești nemulțumite, existente în demele Capitalei (*verzii* și *albaștrii*), masacrate cu brutalitate pe hipodrom. Sunt descrise, totodată, luptele cu vandalii, ostrogoții, perșii, slavii, se fac referiri, în același timp, la **Pragmatica Sancțiune**, din 14 august 554, prin care împăratul stabilea condițiile stăpânirii sale în Italia. Un loc aparte îl ocupă, analizând această domnie prelungită, comparațiile cu alte etape temporale, prezentarea culturii bizantine, a personalității lui Iustinianos I, dar și a soției sale, împărăteasa Theodora.

Astfel, istoricul bizantin Ioannes Malalas (c.491 - 578), originar din Antiohia, a realizat ceea ce a numit **Cronica**, începând cu viața

---

locuitorilor antici de pe Nil, până la finalul împărăției exprimate de Iustinianos I. Lucrarea este scrisă în limba greacă populară, are stil atractiv, nu emite concluzii definitorii, dar consemnează realități demne de toată încrederea. Devenită sursă documentară certă pentru alți autori, relansează, totodată, genul cronicăresc specific spațiului spiritual al romanității orientale euro-afro-asiatice.

Fondatorul istoriografiei clasice bizantine este Procopius din Caesarea (c.500 - 562). Contemporan cu Iustinianos I și Theodora, a cunoscut, apoi a prezentat, perioada invocată în calitate de consilier juridic și militar al generalului Belizarie, comandant-șef al armatei bizantine, pe care l-a însoțit în războaiele din Persia, Africa, Italia (527 - 540). Născut la Caesarea (astăzi Kayseri, Turcia), de pe țărmul estic al Mării Mediterane, în fosta provincie romană Cappadocia, Procopius s-a bucurat de educație aleasă în familie, una dintre cele mai bogate ale zonei amintite, studiind ulterior la Constantinopol. Opera lui este polivalentă, amplă și convingătoare.

Interesante sunt, de exemplu, calitățile pe care le-a atribuit lui Iustinianos I: demn, calm, harnic, crud, mincinos, bun, influențabil, milos, auster, oscilant, novator, fire mediocră, spirit înalt, trac romanizat, țaran macedonean, mare împărat, asemuit cu Temistocle și Cyrus II cel Mare, dar și cu Domitianus. Pentru Theodora, folosește epitete precum: seducătoare, frumoasă, inteligentă, aventurieră, norocoasă, subtilă, ambițioasă, răzbunătoare, curajoasă, extravagantă, autoritară, violentă, mândră, energetică, pizmașă, adorată, detestată, dansatoare superbă, împărăteasă celebră. Asemenea expresii sunt întâlnite atât în unele volume publice, dar mai ales în notificări secrete.

Remarcabilă pentru a-l aprecia pe Procopius din Caesarea rămâne scrierea *Războaiele cu perșii, vandalii și goții (Despre războaie)*, formată din opt cărți, după modelul autorilor eleni sau romani. A fost elaborată la Constantinopol și se tipărește între 545 - 553, peste câțva timp, îi va adăuga o sinteză a faptelor celor 38 de ani ai domniei lui Iustinianos I, din care, etapa 527 - 548 alături de împărăteasa Theodora, decedată la 51 de ani.

Lucrarea se bazează pe o amplă documentare, este riguros argumentată prin fapte și idei analitic, fără părtinire. Succesele ori nereușitele din campaniile contra acestor neamuri, orientale sau

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

occidentale, prezentate pe larg, vor interesa ulterior, în egală măsură, atât pe bizantinologi, cât și pe istoricii aparținând popoarelor adversare cândva lui Iustinianos I. Asemenea calitate dovedește probitatea autorului, manifestată de-a lungul celor mai interesante pagini ale discursului de factură istoriografică.

O altă realizare a lui Procopius din Caesarea este *De aedificiis*, scriere elaborată la solicitarea expresă a împăratului, opera devenind, în perspectiva strategică, adevărată biografie a cunoscutului conducător bizantin. Lucrarea apare în 554, când Iustinianos I avea 72 de ani și se afla de peste un sfert de secol pe tronul constantinopolitan.

Sunt ilustrate preocupările, pasiunea, dăruirea, insistențele împăratului pentru ridicarea construcțiilor civile ori eclesiastice, segment reprezentativ al existenței creștine, contopit, preponderent, cu ortodoxismul. Se evidențiază, detaliat, importante realizări, cu deosebire cele din reședința oficială, așa cum este Catedrala *Sfânta Sofia*, aflată, astăzi, în Istanbulul otoman. Altele aparțineau spațiilor italiene, prevalând Biserica *San Vitale*, din Ravenna, port la Marea Adriatică, ocupat de bizantini în 540. Centrul exarhatului din nordul peninsulei a fost înnobilit cu această superbă bijuterie, devenită celebră prin mozaicurile de mare rafinament, reprezentând numeroase *scene vivante*, inclusiv *consors imperii*.

Concomitent cu *De aedificiis* a scris, probabil, *Istoria secretă*, descoperită târziu, după 1700, la Caesarea, unde Procopius a revenit spre sfârșitul vieții. Ca stil și atitudine față de conducerea oficială a Bizanțului, lucrarea este elaborată distonant, comparativ cu celelalte opere, amintite mai sus, fiind aduse grave acuze *cuplului imperial*, superiorului direct al autorului, generalul Belizarie, precum și soției acestuia, Antonina.

La începutul *Istoriei secrete*, accentuează scopul și principiile care l-au călăuzit: „Am povestit, cum am putut, întâmplările petrecute până acum în războaiele purtate de poporul roman, rânduind toate aceste fapte după timpul și la locurile potrivite, iar amănunțele din cartea de față vor fi scrise în alt chip... Voi povesti întâmplările trăite de Iustinianos și Theodora, dar e foarte greu să le număr pe toate pentru că faptele scrise de mine vor părea urmașilor noștri mincinoase și de necrezut”. În atare mod, Procopius oferă un exemplu al limitelor conexiunii stabilite între obiectiv și subiectiv, realitate sau

---

ficțiune, consecvență ori discontinuitate. Așadar, prin cărțile sale, Procopius din Caesarea a relansat istoriografia zonelor balcanice și orientale, integrate vastei culturi bizantine, ajunsă, în secolele IX - XI, la o adevărată renaștere.

După 17 ani de la moartea lui Iustinianus I, domnia succesoriului, Maurikios (14 august 582 - 23 noiembrie 602), a consolidat sensurile evoluției Imperiului Grec. Pe plan intelectual, s-a remarcat Theophylactus Simocattes (570 - 640), autor al lucrării *Historiae*, unde prezintă, cu nuanțări valoroase, campania monarhului din 587 împotriva avarilor, derulată la nordul munților Haemus (Balcani). Amintește cuvintele „*Retorna, retorna*”, spuse, atunci, de un soldat aparținând trupelor aliate cu bizantinii, originar din tradiționalul spațiu daco-moesian, interpretate, ulterior, ca posibilă exprimare verbală, ce conducea spre formarea limbii române.

În deceniile următoare, Imperiul Bizantin s-a confruntat militar cu perșii, slavii, bulgarii sau arabii, aceștia din urmă ocupând, la 17 septembrie 642, Alexandria *egipteană*, celebra bibliotecă fiind incendiată. Apoi, între 673 - 687, flota constantinopolitană i-a învins pe arabii ajunși în Bosphor, folosind, pentru prima oară, *focul grecesc*. Urmărind reconsolidarea statalității, Leon III Isaurikos (717 - 740) a decis promulgarea *Eclogiei Isauriene*, important document medieval, declanșând mișcarea religioasă iconoclastă.

Asemenea momente din romanitatea orientală, dar și multe altele, sunt ilustrate în scrierea călugărului ortodox și cronicarului Theophanes Confessor (c.752 - 817), intitulată *Chronographia*. Remarcăm comentariile autorului, făcute asupra luptelor cu avarii, din 587, amintind, în atare context, cele rostite „*de soldatul dunărean*”, dar, sub varianta „*Torna, torna, fratre*”. Pronunția era considerată „*în limba părintească*”, provenită din latină, conturată sub o nouă formă, spre sfârșitul secolului VI creștin.

Așa cum s-a precizat, viața Imperiului Bizantin a fost diriguată prin elaborarea sistematică a numeroase legiuri. Aspectul confirmă inclusiv promulgarea *Procheionului* (870 - 879), renumit manual, specific dreptului civil, realizarea colecției legislative *Basilicalele* (890), sau detaliile oferite prin *Novella*, din aprilie 922, ce restabileau dreptul de *protimisis* asupra pământului, decizii convergente evoluției statului în perioada feudală.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Îmbinând alte preocupări majore cu plăcerea scrisului, Konstantinos VII Porphyrogenetos (944 - 959) a elaborat, sau coordonează personal, ample lucrări cu subiecte din istorie, agronomie, geografie, drept, hagiografie. Un loc important l-a ocupat, în strădaniile analitice ale monarhului (născut, 913), literatura politică, sau cea referitoare la organizarea Curții bizantine, în care sens remarcăm operele: *De thematibus*; *De administrando impero*; *De ceremoniis aulae Byzantianae*. Contribuie la completarea portofoliului tematic oriental în preajma anului 1000. Aceeași pasiune exprimă și Mihail Attaliates, demnitar, jurist, om de cultură. Scrie *Istoria*, pentru perioada 1034 - 1079, preluând multe informații din bibliotecile Romei.

Imperiul de la Constantinopol s-a confruntat cu prima cruciadă (1096 - 1099), asupra etapei insistând, mai ales, Wilhelm din Tyr. Expediția militară occidentală a urmat la puține decenii după finalizarea conflictului doctrinar, amintit anterior, dintre patriarhul Constantinopolului, Mihail Kerularios, și papa de la Roma, Leon IX, care, la 16 iulie 1054, s-au excomunicat reciproc.

Contemporan cu *Marea Schismă* a fost Mihail Psellos (1018 – c. 1096), născut la Nicomedia, localitate din Asia Mică. Filosof, istoric, om politic, având, totodată, preocupări în domeniile teologiei, muzicii, matematicii, a reînviat interesul față de gândirea lui Platon. Elaborează peste 200 de lucrări. Interes prezintă, mai ales, *Cronografia*, aferentă deceniilor 976 - 1077, atunci când Bizanțul pierde stăpânirile italiene (16 aprilie 1071), ultima confruntare, cu normanzii, desfășurându-se la Bari.

Tot în decursul veacului XI, a scris cronicarul Ioan Skylitzes, personalitate respectată a Palatului imperial. Intențiile declarate public, privind respectarea adevărului în demersurile sale intelectuale, îl determină să formuleze, deseori, observații critice față de predecesorii cu preocupări identice. Principala lui operă, *Cronica*, ilustrează aspecte solitare din existența lumii bizantine (811 - 1057; 1079 - 1081). Documentarea autorului s-a folosit, parțial, de învățatul Gheorghe Kedrenos, care editează *Istoria sinoptică*, prefigurând o tematică amplă, de la *Geneză*, până în 1057. Suprapune, astfel, inclusiv prima etapă prezentată de Ioan Skylitzes (811 - 1057).

Una dintre importantele dinastii bizantine este cea a familiei Comnenos, întemeiată de Isaakios I (1057 - 1059) și finalizată de Andronikos I (1183 - 1185). Alte nume sunt întâlnite, mai ales, în conducerea *Imperiului de la Trapezunt*, desprins din marea putere la 1204, ocupat apoi de turci (1461). Din scrierile acestei perioade, relevantă pentru istoriografia universală rămâne *Alexiada*, elaborată de Ana Comnena (1083 - 1148). Fiică a împăratului Alexios I (1081 - 1118), având vizibile preocupări pentru cunoașterea tradițiilor romanității orientale, Ana Comnena și-a propus, reușind finalizarea inițiativei, să reliefeze o prezentare mai amplă a domniei exercitate de tatăl său, demers în care a colaborat cu soțul ei, istoricul Nikephoros Bryennios (c.1062 - 1137).

Realizată ca un omagiu pentru *relansarea bizantină*, obținută, în domenii strategice ale statului, de monarhul Alexios I, scrisă într-un limbaj elevat și atrăgător, lucrarea *Alexiada* se înscrie printre cele mai valoroase elaborări dedicate originalei structuri medievale. Cercetătorii găsesc inclusiv referiri asupra Dobrogei de atunci, fiind amintiți conducătorii locali: Tatos (având reședința la Dristor); Sestlav (cu sediul oficial la Vicina); Satza (ce rezida la Preslav). În timpurile respective, teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră făcea parte din Thema Paradunavon (Paristrion), circumscripție provincială, existentă pentru etapa 971 - 1204.

Deși urmăreau, constant, situația internă a imperiului, asupra căruia se amplifică presiunile altor forțe militare, totuși, unii istorici preferă tratarea subiectelor cu conținut general, reușind să promoveze importanța patriei lor pe eșicherul structurilor intercontinentale.

Astfel, spre mijlocul secolului XII, s-a remarcat, datorită sistematizării informațiilor prelucrate, cronicarul bizantin Ioan Zonaras, mort în 1159. Realizează, prin folosirea unor valoroase izvoare antice, *Compendiu de istorie universală*. Sunt evidențiate, selectiv, evenimente de la Facerea Lumii, până spre finalul deceniului al doilea (1118), din veacul amintit, cunoscut și autorului.

Ulterior, Constantin Manasses (1143 - 1187), mitropolit de Navpaktos, a elaborat *Istoria sinoptică*, prezentând, sub forma unui *cronograf în versuri*, evoluția Omenirii, preliminară anului 1081. Reușește compromisul între sensurile civile și religioase, conferite marilor momente din lunga perioadă invocată, ceea ce favorizează

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

circulația lucrării în diverse medii autohtone sau străine. Prin 1331 - 1340, a fost tradusă de promotorii limbii slavone, dar în proză. Cronicarii Mihail Moxa, Macarie, Azarie, precum și alți învățați din spațiul românesc, au folosit *Istoria sinoptică*, opera lui Constantin Manasses, ca sursă bibliografică primordială.

Valoroase pentru istoriografia bizantină, cu sens universal, sunt și discursurile inserate în paginile lucrărilor semnate de: Ioannes Kinnamos (c.1143 - 1203), care a elaborat *Epitome*; Georgios Akropolites (1217 - 1282), autorul *Istoriei Imperiului de la Niceea*, existent între 1204 - 1261; Nikephoros Gregoras (c.1295 - 1360), adnotând *Istoria romeilor* (pentru etapa 1204 - 1359); Nicetas Khoniates (Akominatos), adversarul constituirii Imperiului Latin de Răsărit, structură *dijunsă* temporar.

Admirator al anticilor, acesta din urmă era plasat, ca atitudine cetățenească, în afara cercului *istoricilor Curții*, care proslăveau faptele, uneori minore, ale conducătorilor laici, eclesiastici și militari. S-a oprit, special, asupra răscoalei vlaho-bulgarilor, din 1185 - 1187, unde sunt întâlniți, ca aliați ai nemulțumiților, români nord-dunăreni ori cumani. În asemenea caz, Nicetas Khoniates aprecia: „*Iar capii răului și ai armatei, adică Petru și Asan și tovarășii lor de răscoală... s-au năpustit spre Istru și trecându-l s-au unit cu siiții (cumani) din vecinătate... Nu s-au mai mulțumit să poată păstra ce era al lor... ci nu mai îndurau să aducă daune împărăției romeilor și să unească domnia misienilor (vlahi) și a bulgarilor într-una singură*”. Se va stinge din viață în 1213.

Pe măsură ce Imperiul Bizantin a fost obligat să cedeze importante teritorii altor puteri, aflate în ascensiune, istoriografia proprie a decăzut, începând, mai ales, cu secolul XIV. Prin similitudine cu situații asemănătoare, precum Imperiul Roman de Apus, unii oameni de cultură au preferat, la intrarea turcilor în Constantinopol, retragerea din viața publică, activitatea lor realizându-se, apoi, în diferite capitale europene, ori asiatice. Sunt cunoscute, totodată, cazuri de *pactizare* cu noii stăpâni, aspect vizibil în organismele politice, economice, militare sau religioase, iar anumiți analiști se adaptează, prin scris, comandamentelor timpului.

Din prima categorie, specifică autorilor detașați de puterea otomană, s-a remarcat Georgios Spharantzes (1401 - 1478), fost

---

demnitar bizantin. După căderea Constantinopolului (29 mai 1453), îl regăsim, succesiv, ca refugiat, în Pelopones și Italia. Realizând lucrarea *Memorii*, se referă, special, la etapa 1401 - 1477, suprapusă vieții și responsabilităților oficiale, *disociată* apoi de obligațiile cotidiene, ceea ce conferă scrierii un pronunțat caracter autobiografic. Informațiile, propuse cititorilor, sunt selectate riguros, prezintă veridicitate, devenind sursă documentară pentru fixarea caracteristicilor proprii secolului XV. Uneori, își supralicitează rolul îndeplinit de-a lungul domniei ultimilor trei monarhi, plasați între 1391 - 1453 (Manuel II, Ioannes VIII, Constantinos XII).

Tot aici plasăm acțiunile inițiate de gânditorul Ioannes Bessarion (1395 - 1472), care, desprinzându-se din gruparea ce avea simpatii pentru otomani, a preferat să militeze în sensul relansării culturii antice grecești. Ca urmare, s-a preocupat de colecționarea și valorificarea unor remarcabile manuscrise eline, reeditează pe Aristotel, iar vechea istorie a Eladei era permanent invocată și comparată cu actualitatea veacului său.

Pe altă *baricadă* s-a postat Dukas (c.1400 - 1470), descendent al unei importante familii nobiliare, din rândurile căreia se ridicaseră, în secolele anterioare, patru împărați bizantini, aflați, mai ales, în conducerea statului asiatic de la Niceea. Elaborează *Istoria turco-bizantină*, având referiri la perioada 1341 - 1462. Analizând *dinamismul* ofensivei otomane, Dukas ajunge la concluzia că victoriile au fost favorizate de fragilitatea organizării și susținerii rezistenței zonelor grănicerești, iar structurile sociale deveniseră *anacronice*. În asemenea condiții, admira noua putere pentru voință și potențial militar. Distinct, sultanul Mehmed II (1451 - 1481) este elogiât. Opera, așa cum rezultă încă din titlu, realizează *simbioza* unor etape de importanță covârșitoare pentru viitorul zonelor euro-afro-asiatice.

De asemenea, Laonikos Chalkokondylas (1423/1430 - 1464/1465), deși retras în Italia după 1453, își consacră talentul pentru realizarea demersului pe tema *Creșterea puterii turcești, căderea împărăției bizantine și alte istorii despre felurite țări și popoare*, prescurtat, *Expuneri istorice*. Se referă, predilect, la perioada 1298 - 1463. Ilustrează, succint, începuturile și evoluția Imperiului Roman de Răsărit, precizează originea turcilor, conturând, apoi, dimensiuni universale, favorabile otomanilor. La aceeași concluzie ajunge și

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

atunci când amintește *mărinimia* sultanului Mehmed II, în relațiile cu Vlad Țepeș, domnul Țării Românești, apreciat de *padișah* pentru faptul că „... *face lucruri așa de mari și, mai presus de fire, știe să se folosească de domnia și de supușii lui...*”.

Corolarul dislocării Bizanțului este reliefat de Cristobul din Imbros, autorul scrierii *Din domnia lui Mehmed al II-lea*, având comentarii până la 1467. Acceptă vechea și noua împărăție, evoluția firească a Omenirii presupunând alternarea superiorității diverselor neamuri, fapt obișnuit de-a lungul mileniilor. Cuceritorului din 29 mai 1453 i se atribuie calități deosebite, atât pe câmpurile de luptă, dar și în organizarea statului. Prin Cristobul din Imbros, istoriografia bizantină prezenta ultimele pagini originale.

Peste secole, Dimitrie Cantemir (1673 - 1723) finalizează, ca premieră, *Istoria Imperiului Otoman/Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae* (1714 - 1716), tradusă, succesiv, în limbile: engleză (1734, 1756); franceză (1743); germană (1745). Apoi, Nicolae Iorga va edita: *Istoria Imperiului Bizantin, I - III* (Londra, 1907); *Geschichte des Osmanischen Reiches/Istoria Imperiului Otoman, I - IV* (Gotha, 1908 - 1913).

Spațiul ortodoxiei creștine a cuprins, în perioada medievală, ample zone geografice din **Rusia**, unde au circulat diverse creații, multe devenite importante surse documentare. Așa este cazul *letopisețelor* din jurul anului 1000, care atestă slavii de răsărit. Semnificație aparte are epopeea *Cântec despre oastea lui Igor* (1186), integrată istoriografiei universale, comparată, frecvent, cu alte *glose* europene. De asemenea, *Cronica lui Nestor*, datând de la începutul secolului XII, numită, uneori, *Povestea anilor trecuți*, conferă analiștilor posibilitatea refacerii traseului constituirii *Statului de la Kiev*, urmat de noi configurații teritoriale.

Ridicarea cnezatului Moscova aduce în prim-plan mai multe evocări eroice, așa cum este *Viața lui Alexandru Nevski*. Totodată, a circulat literatura ce prezintă lupta contra tătarilor, mongolilor, ori a cavalerilor teutoni, pentru secolul XII fiind cunoscută, pe această temă, *Povestea năvălirii lui Batâi*. În legătură directă cu extensia creștinismului, specific zonelor rusești, se află și prezentările *hagiografice*, multe oferind informații de interes general.

Un rol important în spiritualitatea universală îl are *Cronograful rus*, aparținând veacului XV. Referirile din vasta operă debutează, convergent altor ipostaze, cu Facerea Lumii, descrisă de *Biblie*, ajungând până la 1453. Cucerirea Constantinopolului de oștile turcilor a impresionat întreaga lume creștină, ceea ce se reflectă în diverse cărți, realizate de autorii timpului. Grafiera proprie, specifică structurilor lingvistice, a îngreunat răspândirea unor asemenea lucrări, preluate însă, frecvent, de celelalte popoare slave.

Istoriografia contemporană din Federația Rusă acordă atenție specială izvoarelor medievale. Astfel, în septembrie 1986, s-a organizat, la Moscova, reuniunea solemnă consacrată împlinirii a opt secole de la elaborarea capodoperei literaturii tradiționale, *Cântec despre oastea lui Igor*. Cercetătorii au revigorat conținutul principalelor surse autohtone, din etapele invocate, prezentând semnificația acestor exprimări pentru cultura continentală.

În **Serbia**, stat întemeiat spre sfârșitul secolului XI, istoriografia cunoaște primele exprimări la reședința dinastiei tradiționale, din Roscia. Preotul Sava, ulterior sanctificat, a realizat *Biografia lui Ștefan Nemanja*, radiografiind societatea de pe timpul acestui monarh (1168 - 1196). Primele decenii ale veacului XV au adus în peisajul literaturii de gen opera episcopului Danilo, sub formula colecțiilor dedicate structurilor regale din Serbia medievală, iar autorul Constantin *Filosoful* a scris despre despotul Ștefan Lazarevici (1389 - 1427), aflat la conducerea statului, câteva decenii, în perioada extensiei otomane.

Geografia slavonă a **Bulgariei** acceptă unele traduceri din literatura latină sau bizantină de limbă greacă, în special după adoptarea, la sugestia Constantinopolului (864 - 865), a religiei creștine, prin țarul Bogoris. Nu peste multă vreme (1018), împăratul de pe malurile Bosporului, Basileios (Vasile) II (976 - 1025), a cucerit, însă, toate teritoriile locuite de bulgari.

Pentru cultura proprie, un loc important revine învățaților Metodiu și Chiril (secolul IX), ultimul realizând și alfabetul *glagolitic*. Călugărul Hrabr a elaborat, apoi, un tratat referitor la începuturile scrierii slave, iar teologul Clement va transmite posterității informații privind viața și misionariatul creștin al celor numiți, deseori, *apostolii slavilor* (Metodiu și Chiril). Pe măsura decăderii Imperiului Bizantin,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Bulgaria a fost ocupată de turci, scrierile tematice autohtone devenind, timp de câteva secole, tot mai puține.

Sub influența romanității orientale s-au aflat, pentru diferite perioade, anumite state din partea estică a Mării Mediterane, apropiate Mării Roșii și Mării Negre, care au îmbrățișat religia ortodoxă. Aici, cu deosebire în etapele precedente impunerii puterii arabe sau turcești, diverși autori realizează, preluând elemente bizantine, opere cu caracter laic și eclesiastic.

Așa, de exemplu, reprezentativ pentru **Siria** este Iacob din Edessa (secolul VII), continuator al conceptelor aparținând lui Eusebios, episcop al orașului Caesarea (314), amintit anterior, considerat, așadar, fondatorul istoriografiei eclesiastice. Ulterior, s-a remarcat învățatul teolog Ioan Damaschinul (c.700 - 754), care, elaborând *Izvorul cunoștinței*, emite idei filosofice. La rândul său, Mihail Sirianul ilustrează, într-o lucrare din secolul XII, evoluția răspândirii creștinismului ortodox, iar la 1286, se lansa *Cronica*, realizată de Bar Hebreus (1226 - 1286). Armonizează unele detalii, referitoare la sistemul religios sirian, cu elemente din istoria bizantină, arabă și persană, fiind, până astăzi, un important *modul* documentar bibliografic, prefigurată milenar.

Fostul stat antic Aksum, **Ehtiopia**, s-a afirmat, completând segmentul literaturii adecvate, datorită lui Isac din Axun (secolul XIV), autor al operei *Gloria regilor*. Îmbină legende și evenimente reale, conținut valorificat consistent în veacul următor, când au început să fie elaborate cronici, anale, alte scrieri privind realitatea economică, socială, politică, militară.

Cândva, Alexandru Macedon extinsese stăpânirea imperială asupra **Gruziei (Georgia)**, integrată zonelor nordice ale Pontului Euxin. Istoricii medievali creștini au venerat asemenea tradiționalitate, consemnată prin *Letopisețul întâmplărilor Gruziei* (secolul IX). Conține referiri începând cu veacul IV î.Hr., până spre finalul primului mileniu al Ereii Noi. Sunt reliefate, dezaprobat, ocupațiile persană ori arabă, iar rezistența etnică și religioasă devine comportament moral de amplitudine.

În spațiile euro-asiatice orodoxe se află și **Armenia**. Cel mai important autor al acestui areal, remarcat la începuturile Evului Mediu este Moise Chorenati. Scrie *Istoria Armeniei* (secolul V), cunoscută

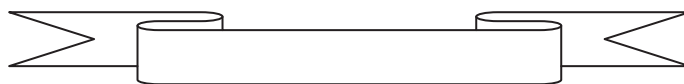
---

prin titlul *Istoria lui Moise din Hore*. Structurată pe trei părți, suprapune periodizarea acelor timpuri, de la *Armenia Mare*, până în 440, *derobând*, astfel, argumentație solidă și acuratețe cronologică. Totodată, originalul poem epic, *David din Sasun*, a transmis, peste veacuri, simbolic, lupta armenilor împotriva dominației arabe.

Diversitatea realității bizantine, precum și exprimarea altor locuitori, care au aderat la creștinismul oriental, conferă *pluralism* spiritualității medievale, iar îmbinarea religiei ortodoxe cu evoluția laică transferă culturii universale adevărate *tomuri* de inteligență, clarificări ideologice, echilibru.

Totuși, istoriografia rămâne dependentă față de administrația centrală, principiu regăsit, preponderent, în spațiul bizantin. Modificarea periodică a structurilor interne, dublată de *fragilitatea* granițelor exterioare a *impietat* ritmul elaborărilor reprezentative, iar ca urmare, aprecierile tematice sunt fragmentate. Tipologia statală evocă mai multe denumiri pentru acest areal: Imperiul Roman Creștin (330 - 610); Imperiul Grec Medieval (610 - 1204); Imperiul Latin de Constantinopol (1204 - 1261); Imperiul Bizantin de Trapezunt (1204 - 1261); Imperiul Bizantin de Niceea (1204 - 1261); Imperiul *clasic* Bizantin (1261 - 1453).

Efecte asupra *discursului istoriografic* a produs și diferența nivelurilor culturale din marile provincii, existente pe trei continente (Europa, Asia, Africa), ori calitățile atribuite împăratului *teologic*, cu *emanație* divină, egalul apostolilor, conducătorul neamurilor sale. Multă vreme, în Imperiul Bizantin a existat un *sextet* de factori constituționali: senatul, poporul, armata, biserica, legislația, cutumele. Fiecare va exersa multiple forme pentru *conservarea* prestigiului Marii Puteri, care, așadar, în secolul XV (29 mai 1453), se diluează, oficial, în Lumea otomană.

**XII. STATALITATEA EXTREMULUI ORIENT
ȘI A ZONELOR ISLAMICE REFLECTATĂ
ÎN ISTORIOGRAFIE MEDIEVALĂ**

*„Divina natura dedit agros,
ars humana aedificavit urbes”*
(„Divina natură a dăruit ogoarele,
măiestria omului a clădit orașele”).
Marcus Terentius Varro
(*Res rusticae*)

Evoluția statelor feudale din Extremul Orient și a celor integrate Lumii islamice prezintă, comparativ cu Europa Occidentală sau de Sud-Est, numeroase particularități. Astfel, relațiile medievale, specifice Chinei, sunt atestate preliminar secolului III, întrepătrunderea cu Antichitatea fiind evidentă multă vreme, aspect constat, inclusiv pentru India și Persia. La mongoli, turci, ori alte demografii, avansul spre societatea invocată s-a făcut direct din structurile gentilico-tribale. Japonezii și arabii subordonează această etapă complexă, obiectivelor favorizante constituirii propriilor structuri identitare.

Pornind de la asemenea considerații, periodizarea clasică medievală se poate aplica statelor din spațiul geografic enunțat, folosind anumite corective. Păstrăm, totuși, viziunea generalistă asupra istoriografiei universale, iar paginile următoare reliefează, prioritar, sensurile specifice lucrărilor de profil, suprapuse secolelor V - XV, în India, China, Japonia, Coreea, Vietnam, Mongolia, Iran, Turcia și principalul perimetru arab.

Unul dintre statele importante, definitiv pentru zonele orientale este, fără echivoc, **India**, patria lui Sakya Muni (565 - 485 î.Hr.), nume onorific, Buddha. În etapele următoare, discipolii săi au organizat patru *samgiti* (adunări), fiind elaborate trei lucrări: *Regulamentele busimnului*, *Scripturile budiste*, *Colecția tratatelor*

budiste. Constituie *tripitaka* limbii sanscrite, care identifică ample spații geografice, religioase, culturale, istorice, dar și valoroase *provocări* istoriografice.

Având existență antică îndelungată, oglindită prin operele prezentate anterior, literatura indiană medievală nu excelează în lucrări de sinteză. Pentru mileniul feudal, scrisul istoric este depășit de evoluția, în sine, a locurilor *ancestrale*. Vor circula, mai ales, legende, integrate religiei tradiționale, ce au *proslăvit* principii locali, povestiri cu sens retroactiv, creații poetice având tentă eroică, scrieri brahmanice în stil hindu (*Purana*). Volumele complexe, transmise până în zilele noastre, sunt puține.

Totuși, India a impus evoluției feudale un anumit specific, dedus din informații sumare, dar semnificative. A fost printre primele state orientale unde, după secolul IV, sclavii, altădată uciși, au devenit forță de muncă pe domeniile agrare. Multe dintre orașele antice s-au păstrat, așa cum este cazul așezării urbane Delhi, iar între puterea centrală și curteni, nobili, militari, negustori, la care adăugăm alte categorii sociale, a existat un dialog concordant. Nu au lipsit, bineînțeles, mișcările opozante, specifice lumii medievale.

Așa se poate explica, din punct de vedere istoric, existența, pentru o anumită etapă, a celebrului stat Gupta, strălucirea, în secolul XIII, a *Sultanatului de la Delhi*, refacerea unității teritoriale de către șahii Dinastiei Marilor Moguli, amplele acțiuni politice, conduse de prinții Podișului Dekkan, sau rezistența contrară europenilor. Noile drumuri comerciale pe apă, spre India, ocolitoare prin sudul Africii, s-au dovedit rentabile inclusiv pentru burghezia autohtonă în formare. De aceea, paralel cu extensia preocupărilor *Companiei Indiilor de Est*, a sporit interesul pentru cultura acestui areal, devenit, spre finalul Evului Mediu, *perla Coroanei engleze*.

În asemenea condiții, spiritualitatea indiană își va păstra, totuși, *patina* locală, dând coordonatelor universale anumite elemente de mare virtuozitate, din care se pot desprinde sensuri istoriografice pe măsură. Ca dovadă, în veacul VI, s-a elaborat *Kama-Sutra*, tratat original cu privire la conlucrarea umană prin respect reciproc și iubire, iar poetul hindu, Cantideva (secolul VII) definitivă culegerea *Amari cataka*, folosind limba veche sanscrită.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Un rol important în transmiterea semnificației faptelor cotidiene l-au avut monarhii cu preocupări de această natură. În primul sfert al veacului VII, regii din Dinastia Pallava au amenajat peșterile din sud-estul țării ca locuri sacre, înființând aici temple budiste, devenite apoi însemnate centre spirituale. Concomitent, regele Harșa (606 - 647) va da culturii indiene, pentru părțile septentrionale peninsulare, dimensiuni superioare, iar monarhul Yasovarman (730 - 740) devenea un mare protector al literelor și artelor din zonele stăpânite la sud-est de reședința Delhi, pe fluviul Gange. În acest climat favorabil, poetul și dramaturgul Bhavabhuti s-a remarcat pentru creațiile sale, multe având tematică istorică.

Secolul X a impus istoriografiei universale opera autorului indian Pușpadanta, intitulată *Marea Purana*, prezentare cuprinzătoare a Lumii, având însă sens cosmogonic. Totodată, la începutul Mileniului II, s-au ridicat impunătoare temple și palate provinciale, bogat decorate cu statui, basoreliefuri aurite și pietre prețioase, redând motive umane, zoomorfe, florale ori geometrice, multe dintre acestea desfășurând activitate culturală permanentă. Este elocvent exemplul scriitorului Somadera (1048 - 1123), cel ce a elaborat, într-un asemenea cadru emulativ, *Katha-sarit-Sagara*, renumită culegere de povestiri hindu.

Contemporan i-a fost poetul Calhana, cartea lui principală numindu-se *Șuvoiul regilor*. Reprezintă, în fapt, istoria renumiților monarhi din Kashmir, îmbibată însă cu multe interpretări despre natură și existența ireală, având îndemnuri ce amintesc dorința *păcii sociale*, precepte religioase, reflecții, mituri. În veacul XII, poetul hindus Jayadeva scrie *Gita-Govinda*, conexând literaturii diverse componente ale realității indiene medievale cu deschidere certă spre sensuri generalizatoare.

De altfel, creația indiană a intrat într-un dialog fertil cu spiritualitatea etniilor vecine. Edificator este cazul poetului hindu Amir Khusrav (1253 - 1325), scriitor de limbă persană, detaliu ce contribuia la cunoașterea operei sale prin intermediul altor popoare, într-un spațiu geografic de largă respirație orientală.

După 1266, în India s-a trecut, parțial, de la budism la islamism, hotărâtoare fiind, în această direcție, opțiunea religioasă a sultanului Balban (1266 - 1287). Totuși, credința cea mai răspândită a

---

rămas hinduismul, definit încă din secolele VI - VII, prin îmbinarea brahmanismului cu budismul, având însă două variante principale, vișnuismul, respectiv șivaismul.

Finalul perioadei abordate relevă creșterea potențialului analitic al intelectualilor autohtoni. Ca dovadă, marele învățat hindu, Sayana (m.1387), a elaborat unul dintre cele mai ample și docte comentarii la *Rigveda*, readucând în contemporaneitatea secolului XIV, sensurile celebrei creații, definitivată în jurul anului 1000 î.Hr. Atunci când lumea vest-europeană avansa spre epoca modernă, opera poetului hindu, Kabir (1450 - 1518), devenea cunoscută dincolo de hotarele țării sale, prezentând, într-un elevat limbaj literar și religios, motivații istorice privind existența indienilor de-a lungul unui mileniu, plin de contradicții complexe.

Ritmicitatea statalității feudale în **China** prezintă numeroase fluxuri și refluxuri. Încă din secolul III, structurile anterioare antice au început *asocierea* cu cele medievale, dar fărâmițarea teritorială și ierarhia tradițională au îngreunat evoluția firească a fenomenelor politice și sociale. Dinastia Tang (618 - 907) reușește să realizeze, apoi să mențină pentru un timp, unitatea administrativă, destrămată sub presiunea răscoalelor și a tendințelor centrifugale nobiliare. În 763, legiuirea ce desființa sistemul milenar, conform căruia împăratul era „*singurul mare proprietar al pământului*”, favorizează apariția feudului, precum și a micilor exploatații funciare, supuse, însă, unei fiscalități excesive.

Pe timpul Dinastiei Song (960 - 1279) au existat mai multe tentative centralizatoare, finalizate parțial. Relevantă este, în acest interval, dezvoltarea accentuată a unor vechi așezări urbane, un loc important, pentru economia și cultura vremii, ocupându-l orașele Guangzhou (Canton) și Yenching (Peking). Cel din urmă va deveni, în secolele XII - XIII, reședința Chinei de Nord. Expansiunea mongolă a incomodat vizibil evoluția generală pe vremea Dinastiei Yuan (1279 - 1368), eliberarea survenind în 1368, la instaurarea Dinastiei Ming (1368 - 1644). Ulterior, China intră sub stăpânire manciuriană prelungită, dar cunoaște influențe nipone sau occidentale, *suportate* de Dinastia Qing (1644 - 1911).

Am creionat asemenea repere cu scopul de a intui mai ușor demersurile intelectuale novatoare, integrate sensului specific

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

direcționării societății chineze spre veacurile medievale. Diversitatea structurilor etnice, conținutul complicat al *cutumelor* existente în ampla spațialitate din Extremul Orient, budismul, islamismul, creștinismul, daoismul, alte *ținte morale* au influențat tematica scrisului istoric.

Budismul, precizează documentele vremii, originar din India, a *pătruns* în China pe timpul Dinastiei Han de Vest (206 î.Hr. - 25 d.Hr.). Apoi, împăratul Ming-Ti (58 - 75), din Dinastia Han de Est (25 - 220), admite budismul, alături de alte credințe, în 67. Ascensiunea vertiginoasă a doctrinei se înregistrează, mai ales, după 220, devenind, în 504, religie oficială de stat.

Asemenea momente susțin *Marile scripturi budiste chinezești*, reproduse, inițial, în *Catalogul* bonzului Dao An, din Dinastia Jin de Est (317 - 420), completat ulterior. Sculptate în piatră sau gravate pe metal, sunt tipografiate (xilografură) din ordinul împăratului Taizu (secolul X), în primul volum, *Scripturile budiste Kaibao*, nuanțând valoroase detalii subiective.

Raportarea informației cu caracter adecvat, la istoriografia chineză, are, deseori, conotații universaliste. Ca dovadă, consemnarea chineză din 116 menționează deplasarea în Imperiul Han, probabil pentru prima oară, a unei solii reprezentând interesele romane occidentale, faptul presupunând intenția racordării eforturilor marilor puteri, din vremurile ce anunțau dimensiunile Mileniului I, spre îndeplinirea anumitor obiective de natură strategică, *descifrând* relevanță intercontinentală.

Principalul gen literar din China medievală suprapune stilul *analelor*, preluând, modelator, opera istoricului antic, Xi-Mazyeng (140 - 80 î.Hr.). Totodată, se exersează scrierea *memoriilor*, în special prezentarea formei statale și a tipologiei umane, conținutul sau analiza fenomenelor fiind mai puțin accentuate. Din asemenea lucrări, ce enunță evenimente, dar fără să emită neapărat concluzii, se pot desprinde numeroase idei, date, nume, fapte.

Bunăoară, surse documentare ilustrează aspectul că între 386 - 409 a avut loc un recensământ al familiilor, ceea ce presupunea înlocuirea evidențelor comunitare precedente printr-un nou sistem, adaptat cerințelor impuse de perioada tranziției spre feudalitate. Societatea s-a consolidat, apoi, prin oficializarea limbii chineze în

---

zonele nordice (493 - 494), folosită unitar de Cancelaria imperială și administrație. Cu toate acestea, diversele demografii sau etnii, unele numeroase, vor comunica separatist.

Interesul pentru cunoașterea trecutului determină realizarea primelor *colecții de manuscrise*, începând cu debutul veacului VI. Astfel, învățatul Hsiao-Yen poseda deja o elocventă zestre personală, constituită din documente originale budiste, completată cu noi valori în deceniile când a devenit împărat (502 - 556). Dinastia Sui (589 - 618) reușește unificarea legislației chineze, având multiple influențe în segmentele economice, sociale, culturale. Pe vremea acestei monarhii s-a încheiat, în 610, construirea Marelui Canal, măsurând peste 1 000 de km., dintre fluviile Huanhe (Galben) și Yangtse (Albastru), asigurându-se legături mult mai lesnicioase pentru provinciile nordice ori sudice.

Deși lumea chineză a cunoscut, în secolele VII – VIII, numeroase convulsii interne sau externe, totuși, portofoliul spiritual primește infuzie de robustețe prin activitatea de factură enciclopedică realizată de Wang-Wei (669 - 759), poet, muzician, pictor. În panoplia inspirației, un loc onorabil ocupă subiectele sau ideile având conținut istoric nuanțat, contribuind indirect la extensia discursului intelectual pe această temă.

Totodată, scriitorul Liu-Tzuniuan (773 - 819) a realizat povestiri parabolice subtile, cum sunt *Măgarul din Suiciou* și *Șobolanii din Iunciou*, posibile mărturii privind raporturile stabilite între purtătorii mesajelor umane de atunci. Reper simbolic poate să fie, totodată, viața poetului, filosofului și eseistului Han-Yii (768 - 824), supranumit „*prințul literaturii chineze*”, ale cărui demersuri au cuprins temporal de necontestat.

Un important punct de referință al istoriografiei medievale îl constituie *Codul Imperiului Tang*, realizat, în etapa 720 - 740, de învățatul Li-Lin-Fu. Este structurat pe șase volume, conținutul inspirând anumite decizii, specifice țărilor vecine. Prin asemenea legiuiri, statul chinez consolidează instituțiile proprii, capabile să conducă unitar provinciile și regiunile.

Experiența a fost continuată în primele secole din Mileniul II, când Dinastia Song (960 - 1279), amintită mai sus, a lansat noi provocări, având semnificație mondială majoră. Astfel: la Szechvan,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

s-a înființat Oficiul pentru emiterea banilor din hârtie (970); călugării au realizat, în 130 000 de exemplare, *Canonul budist* (972); tehnica redactării elaborărilor științifice s-a îmbunătățit prin apariția tiparului cu litere mobile din lut sau lemn (1041); lua ființă Academia Imperială de Pictură (1120); se organizează serviciul poștal, folosind peste 200 000 de cai, care *acoperă* principalele trasee imperiale.

Școala istoriografică chineză, din timpul Dinastiei Song, se va remarca, special, prin operele elaborate de analistul Ssûma-Kuang, grafiat, deseori, în literatura specializată, Xi-Maguang (1019 - 1086). Cea mai importantă se intitulează *Oglinda universală care ajută la cârmuire*, fiind vorba de istoria Chinei, începând cu veacul V î.Hr., până la 960. Elaborată cu talent, pe baza unei veritabile documentații, lucrarea dezvăluie în multe pagini, un autor incisiv, esențiale rămânând inclusiv consemnările lapidare, demne de interpretarea criticilor din generațiile ce l-au urmat.

În secolul XII, s-a impus atenției Chu-Hsi (1130 -1200), filosof neoconfucianist, ale cărui idei au vizat existența umană pragmatică, integrarea individului în societate, creșterea puterii statului. Pentru perioada imediat următoare, autorul Chi-Chun-Hsiang, prin *Orfelinul familiei Chao*, s-a alăturat celor ce au abordat drama și romanul cu tematică specială în China medievală. Ultimul gen literar poate fi exemplificat prin *Istoria celor trei regate*, o adevărată inventariere a faptelor semnificative din vremea dinastiilor enunțate anterior.

Cunoștințele europenilor despre China s-au îmbogățit ca urmare a călătoriei lui Marco Polo, realizată, în perioada 1275 - 1292, de-a lungul mai multor ape, drumuri, sate sau orașe. Apoi, prin folosirea, după 1403, a tiparului cu litere mobile din metal, scrierile chineze se vor extinde, vizibil, spre alte puncte cardinale. La sfârșitul secolului XIV, așa cum demonstrează recensământul populației din Imperiul Ming (1381), China avea peste 60 de milioane de locuitori, presupunând trei categorii: poporul, militarii, meșteșugarii. Perioada modernă va oferi suficiente *resorturi* pentru afirmarea lor în marele areal din Extremul Orient.

Istoriografia **Japoniei** medievale a fost vizibil influențată de trecerea directă a entităților gentilico-tribale spre Feudalism. Poporul japonez s-a constituit prin contopirea autohtonilor (ainos) cu aborigeni altaici siberieni și polinezieni, veniți din zonele sudice ale

---

Arhipelagului. Inițial, sunt remarcate mai multe *clanuri*, conduse de șefi militari și religioși, apoi, uniunea teritorială din câmpia Yamato a luat un serios avans în direcția posibilei organizări statale. Datorită legăturilor tradiționale cu Coreea și China, în secolul V, japonezii vor adapta, la specificul lor, structurile societății feudale asiatice.

Au apărut, în aceste condiții, nobilii (*daimyo*), alături de țărani dependenți (*tabe*), s-au întemeiat orașele Kyoto și Nara, care, treptat, vor obține autonomie, având foruri proprii de conducere. Devenită imperiu, Japonia a înregistrat o evoluție constantă de-a lungul secolelor, nefiind însă scutită de lupte interne, specifice acelor timpuri. Principalul conflict s-a iscat între împărat (*mikado*) și comandantul suprem al armatei (*shogun*), cel din urmă reușind să impună, prin forță, supremația coordonării efective a țării.

Cultura japoneză a primit infuzii de la învățații coreeni, atestați în Cancelaria niponă din veacul V, ori chinezi, care au implementat scrierea *pictografică*. Spre finalul secolului VI (594), budismul devenea, în Japonia, religie de stat. Peste puțin timp (604), se va elabora **Constituția celor 17 articole**, instituindu-se regimul monarhic absolut, consolidat punctual (646), datorită conținutului **Reformei Taika (Marea reformă)**. Autoritatea *clanurilor* decădea, succesul fiind în favoarea guvernului central. De aceea, scrierile istorice inițiale, anterioare *analelor*, au oglindit evoluția structurilor statale, *licitând* modalitatea analitică, dar, mai ales, sursele informative și documentare. După afirmațiile specialiștilor din Tokio, primele *anale* au fost elaborate, probabil, în jurul anului 600, dar textele nu s-au păstrat peste veacuri.

Numeroase detalii au intrat în preocupările autorilor după adoptarea, la începutul secolului VIII, a **Codului Taiho (Marele tezaur)**, fundament juridic pentru circa o jumătate de mileniu. Era redactat în limba chineză, oficială, temporară, pentru actele guvernamentale. Între 710 - 794, Curtea niponă s-a stabilit la Nara, unde au lucrat mulți învățați renumiți, primindu-se, totodată, numeroși oaspeți străini. Din Epoca Nara datează **Kojiki (Istoria veche)**, finalizată, în 712, de scriitorul șintoist Ono Yasumaro. Prelucează arhive și alte izvoare anterioare, prezintă în detaliu originea familiei dinastice, explică proveniența divină a împăraților, ca reprezentanți, pe

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Pământ, ai zeiței Amaterasu, stăpâna Soarelui, îndeamnă la cunoașterea legendelor și respectarea trecutului.

Tot la Curtea de la Nara s-au scris *Analele Japoniei* (*Nihomshoki*), 30 de volume (720), considerate cea mai veche *enciclopedie* niponă, conservată până astăzi. Inspirată, în bună măsură, din *Kojiki*, *analele* redau multiple informații prin intermediul povestirilor, legendelor, prezentării confruntărilor dintre pretendenții la putere în Capitală, ori provincial, sau al războaielor și neînțelegerilor sociale. Interferând, constant, *partizanatul* nobiliar, *Analele Japoniei* (secolul VIII) au suscitât multe comentarii în veacurile următoare, concomitent, atunci, cu scăderea rolului dinastiei și al budismului, importat, după cum se știe, din țările vecine. S-a remarcat, totodată, poetul Kakinamoto Nohitomo, care a compus valoroase creații literare de factură istorică.

Un reper al secolului XII, amintit inclusiv în paginile *analelor*, este obținerea, datorită stăruinței călugărului Eisai, a primelor recolte de ceai japonez (1191), plantă larg răspândită în zonele Extremului Orient, dar și pe alte coordonate regionale.

După 1200, societatea niponă a cunoscut anumite restructurări, servind, princial, scopul consolidării instituțiilor centrale. Astfel, în perioada 1222 - 1283, are loc reformarea budismului, prin adoptarea doctrinei cu specific local, elaborată de filosoful Nichiren. În august 1232, apare *Jōeishikimoku* (*Noul cod de legi*), reglementările fixând bazele raporturilor feudalo-vasalice, adecvate etapei respective. Peste un secol (1338), disputa dintre Curtea imperială și armată s-a finalizat cu victoria shogunilor, comandantul militar, Takauji, proclamându-se șef al statului. Reședința Japoniei se transfera la Kyoto. Până în 1868, puterea civilă și militară a împăratului a fost drastic limitată de shoguni, principalele atribuții monarhice exercitându-se, mai ales, în domeniul religios.

Pentru *segmentul* cultural, importantă este etapa 1368 - 1394, atunci când marele shogun, Yoshimitsu, a stimulat dezvoltarea filosofiei, artei, științei, realizându-se proiecte complexe, de mare interes privind caracterizarea etapelor medievale.

Continuând *analele* din perioadele precedente, elaborate, de această dată, în limba literară japoneză, prin abandonarea graiului chinez, noile scrieri au calitate superioară ca stil, topică, sferă

documentară. Principala limită rămâne exclusivismul subiectului primordial, respectiv ilustrarea exagerată a meritelor conducătorilor timpului, fiind consemnate prea puțin aspectele de ansamblu, contradicțiile specifice societății secolelor XIV - XV.

Elocvent, din atare unghi de vedere, este conținutul tomurilor *Faptele glorioase* și *Marea oglindă*. Sunt prezentate inițiativele lansate de principalii demnitari, efectele cardinale asupra evoluției structurilor fundamentale, agrare sau orășenești, raporturile dintre individ și comunitate, relațiile externe, ori particularitățile integrării continentale japoneze, comparativ cu determinările altor popoare din genealogiile Orientului Îndepărtat.

Corolarul literaturii tematice nipone, suprapusă, așadar, secolelor medievale, este *Istoria succesiunii legitime a împăratului*, scrisă de Sikafusa spre sfârșitul veacului XIV. Autorul abordează mai multe aspecte politice esențiale, locul central ocupându-l ideea legitimității dinastiilor autohtone tradiționale, concluzionându-se că diminuarea rolului acestora, prin luptele interne, însemna perturbarea generală a sistemului autoritar.

Dimensiuni teoretice asemănătoare prezintă și *Analele mării păci (Taiheiki)*, antologie realizată sub forma unei culegeri de întâmplări cu nuanțe istorice, autorii fiind mai mulți călugări budiști. În consecință, prevalează ideile religioase, unele tot de proveniență chineză, deși, oficial, doctrina budistă se adaptase specificului nipon. Deviza centrală a operei *Taiheiki*, în jurul căreia gravitează celelalte paragrafe, este reabilitarea puterii împăratului, prin dislocarea verosimilă a shogunilor.

În ansamblu, coordonatele Japoniei medievale probează numeroase și temeinice demersuri economice sau culturale, iar scrierile având conținut istoric ocupă un loc favorabil contextului preocupărilor intelectuale. Aspectul sporește ca valoare strategică, pornind de la faptul că poporul nipon s-a constituit, nemijlocit, în perioada medievală, fără să probeze, deci, experiență antică proprie.

Un asemenea principiu este valabil și pentru **Coreea**. Locuită din timpuri străvechi, peninsula asiatică a cunoscut realitățile medievale prin constituirea, în primele veacuri ale Mileniului I, a trei regate, unificate, sub Dinastia Koryo (935). Pentru secolele XIII - XIV, s-a aflat sub stăpânirea mongolilor. Eliberarea survenea pe

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

vremea regelui Kongmin (1352 - 1374), care va realiza importante reforme (1365), aliniind statul la cerințele feudale din Extremul Orient. În 1392, epicentrul țării a devenit orașul Hanyang (Seul), aici instalându-se longeviva Dinastie Yi (1392 - 1910).

Spiritualitatea coreeană medievală s-a format sub umbrela protectoare a culturii chineze. Ca urmare, scrierile istorice, elaborate în graiul autohton, aveau conținut local, dar, stilul și grafiera se asemănau foarte mult demersurilor similare, provenite de la marele vecin. Totuși, conducătorii coreeni au stimulat activitățile cu specific distinct, menite să creeze bazele exprimării independente. Așa, de exemplu, prin 682, s-a întemeiat prima școală superioară oficială în orașul Silla, obligatorie pentru funcționarii publici, iar de-a lungul veacului X, a existat o instituție centrală specializată în redactarea textelor fundamentale, bazate, mai ales, pe precepte budiste.

Cel mai important istoric din Coreea medievală a fost Kim Pu Sik (secolul XII). A scris opera intitulată *Cele trei regate*, prezentând tradiționalitatea regiunilor incipiente, sporirea potențialului datorită unificării, evoluția noului model social-politic și administrativ, până în perioada amintită. Autori anonimi au realizat, apoi, *Istoria statului Koryo (Koryo sa)*, cercetând, pentru documentare, numeroase surse primare, existente la Curtea suveranilor, lucrare integrată, ulterior, bibliografiei demersurilor pluridisciplinare. Accentuează meritele monarhiei autohtone, supralicitându-i rolul în succesiunea etapelor centralizării statale peninsulare.

Perioada premodernă se finalizează printr-un succes de prestigiu în cultura coreeană, respectiv folosirea alfabetului propriu (după 1446), ceea ce a conferit literaturii tematice adecvate, din vremurile imediat următoare, un câmp al afirmării mult mai generos, comparativ, așadar, cu mileniul precedent.

Prea puțin cunoscută de europeni, istoriografia medievală din **Viet-Nam** s-a conturat, convingător, la începutul veacului X. Evoluția statală generală se diferențiază față de Coreea, deoarece, încă din Antichitate, a existat Nam-Viet (*Țara Sudului*).

La mijlocul secolului VII, Imperiul chinez Tang și-a extins dominația asupra unor ample zone din Indochina. Totuși, Viet-Nam se eliberează de sub administrația mării stăpâniri (939), devenind, pentru mai mult timp, o adevărată putere în Asia de Sud-Est.

Aflată sub influența culturii amintite, în Viet-Nam s-a conturat, treptat, spiritualitatea autohtonă. Lucrarea reprezentativă, pentru domeniul analizat, datează din jurul anului 1200. Este elaborată în limba chineză și aparține învățatului Le Van-Huu. Discursul are titlul *Memoriile istorice ale marelui Viet*. Este pledoaria favorabilă cunoașterii tradițiilor acestui areal, exprimând un profil demografic, social, politic și economic distinct, aflat într-o geografie atractivă pentru locuitorii asiatici, ori de pe alte continente. În deceniile următoare, cel mai folosit gen de prezentare paseistă a devenit, tot după model chinez, realizarea *analelor*. Confruntat cu colonizarea franceză timpurie, Viet-Nam a preluat elemente din cultura europeană occidentală, reflectate în diverse opere tematice din perioada modernă.

Reevaluând extensia teritorială și rolul jucat de **Mongolia** în frământata lume medievală, devine oportună ilustrarea câtorva aspecte din realitățile acestor ținuturi. Populațiile cu asemenea origine vor trece direct, paralel cu alte etnii, de la Preistorie, la Evul Mediu, noile structuri teritoriale formându-se prin intermediul marilor uniuni tribale, constituite din tătari, merkiți, oirați, conduse de hani. Nobilii mongoli (*noioni*) au posedat întinse suprafețe funciare, pășuni, mari turme de animale, iurte, ape, organizându-și, obligatoriu, grupuri războinice permanente.

Dorința existenței unui stat mongol puternic s-a exprimat începând, mai ales, din secolul XIII. În 1206, *Huralul* (Adunarea căpeteniilor tribale) l-a ales ca unic conducător pe Temugin, domnind, până la 1227, sub numele Genghis-han. Inițial, coordonase un *ulus* (principat). Pe la 1243, noul lider, Batu-han, a format *Hoarda de Aur*, plasată pe cursul inferior al fluviului Volga, din care, în 1443, s-a desprins *Hanatul de Crimeea*. Cele mai mari victorii le-au obținut mongolii pe timpul lui Tamerlan (1370 - 1405), cunoscut prin numele uzual Timur Lenk, învingător, la Angora (1402), al renumitului sultan otoman, Baiazid I (1389 - 1402). Localitatea este, acum, Ankara, reședința oficială a Republicii Turcia.

Primele manifestări descriptive proprii au fost creațiile epice, cu subiecte inspirate din vitejia și eroismul soldaților. Prelungitele campanii asiatice sau europene (secolele XII - XIII) și-au găsit reflectarea în *Istoria secretă a mongolilor*, operă complexă, cu nuanțe documentare, având multiple referiri la cuceririle lui Genghis-han.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Comparativ cu alte popoare medievale, a căror existență s-a bazat, în primul rând, pe statornicie, evoluția comunităților mongole, aflate mereu în marș, este oglindită suficient de veridic și convingător, prin lucrarea amintită, ceea ce rămâne un merit incontestabil al autorilor din acele timpuri.

În vremea domniei lui Ulug-Beg (1409 - 1449), orașul Samarkand devenea cea mai importantă așezare urbană a mongolilor, dar și un mare centru cultural-științific internațional. De aici, învățații locali promovau un dialog fertil cu savanți chinezi și persani, ale căror țări s-au aflat, pentru o vreme, sub stăpânire mongolă. Dincolo de aspectele militare sau economice, interferența realităților civile și religioase ale acestor neamuri a favorizat calitatea demersului intelectual pentru întregul Orient.

Referindu-ne la istoriografia din statele medievale ce au adoptat islamismul, vom începe cu **Persia** (astăzi, Iran). A fost una dintre marile puteri ale Antichității, confruntată, însă, cu multiple fluctuații teritoriale în Feudalism, perioadă inaugurată prin secolul IV. Pe lângă existența miilor de localități rurale, în Persia erau relansate vechile așezări urbane, devenite importante centre economice și de cultură, precum: Teheran, Isfahan, Meshed, Tabriz.

Lumea persană a cunoscut, pe vremea Dinastiei Sasanizilor, prelungită până spre veacul VII, sporirea continuă a influenței în zonele de sud-vest ale Asiei, vigoarea dezvoltării intensive ridicându-se la nivelul Imperiului Bizantin. Ulterior, Persia a căzut sub stăpânire arabă, fiind inclusă în Califatul de la Bagdad. Eliberarea a survenit în secolul IX, dar pentru o scurtă perioadă, întrucât, în jurul anului 1000, are loc invazia turcilor selgiucizi, urmași de mongoli. Atunci când, în 1502, la putere a venit Dinastia Sefevizilor, structurile statale s-au re consolidat, destinul modern al Persiei fiind dependent apoi de influența statelor occidentale europene.

De-a lungul etapelor amintite, spiritualitatea persană a pierdut tradiționalitatea și strălucirea antică, exprimările medievale fiind vizibil dependente de religia islamică și limba arabă. Ca urmare, istoriografia s-a adaptat condițiilor concrete, rezultatele fiind livrate sporadic universalității. S-au elaborat, totodată, mai multe *coduri juridice* și erau conservate creațiile populare, integrate sensului existenței locuitorilor din această arie geografică.

În 825 - 845, a fost întocmită *Cartea canalelor*, culegere complexă de legi privind realizarea și întreținerea sistemului de irigații. Perioada imediat următoare este dominată de personalitatea învățatului Abul Kasim Mansur (Khorasan, 934/940 - 1020/1025), cunoscut în Europa sub numele Firdusi. A versificat, într-o modalitate de excepție, *Shah-Name (Cronica șahilor)*, considerată capodoperă a literaturii persane medievale. Tematica este amplă, etapa abordată fiind cuprinsă între *Geneză* și ocupația arabă, survenită în Persia după anul 600. Utilizează peste 50 000 de distihuri. Maniera este continuată prin creația *Yusuf Al Zuleihha*.

Poetul Firdusi oscilează între realitate și legendă, implică nume de regi care au condus efectiv poporul persan, dar și personaje cu puteri supranaturale, promovează optimismul sau pesimismul. Folosește, constant, exprimarea directă, riguroasă, ori numeroase sintagme, relatând într-o manieră agreată atât de generațiile sale, precum și de cele viitoare (istorici, oficiali, literați). În deceniile și secolele următoare, alți autori persani au elaborat lucrări segmentiale, privind evoluția mai multor localități sau regiuni, biografia unor conducători politici și personalități religioase, care, subsumate, sporesc utilitatea demersurilor culturale de anvergură, declanșate după eliberarea de sub arabi.

Totodată, istoriografia islamică exterioriza opere cu tematică universală. Cel mai important autor de origine persană a fost, în acest sens, Tabari (838 - 923), scrierea lui numindu-se *Istoria profeților și a regilor*. Din punct de vedere conceptual, așa cum rezultă inclusiv din această nouă lucrare, analiștii de credință mahomedană așezau înfăptuirile autohtonilor în epicentrul Lumii, doctrină menținută vreme îndelungată. Referitor la sursele documentare folosite de Tabari, concluziile formulate frecvent de cititori îi sunt favorabile, întrucât s-a demonstrat că demersul avea la bază numeroase date autentice și izvoare originale. Cele mai multe probează exactitatea prin similitudine, utilizându-se, în atare scop, descrierile altor istorici arabi ai timpului, ori posteriori secolelor IX - X.

Ca valoare incontestabilă s-a impus, apoi, savantul Abu Ali Ibn-Sina (980 - 1037), personalitate care a rezistat tuturor disputelor, fiind cunoscut în mediile spirituale prin numele latinizat Avicenna. Se născuse lângă Buhara, în hanatul uzbek de pe râul Amu-Daria, ocupat,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

vremelnic, de arabi. Prin urmare, Avicenna (Abu Ali Ibn-Sina) a folosit, mai ales, limba stăpânilor, atât de răspândită în epocă, dar și tradiționalul grai popular *dari*.

Marele învățat persan medieval, considerat unul dintre adevărații precursori ai enciclopedismului universal, a îmbinat reflecțiile existențialiste cu cele de medicină sau istorie, aflându-se, mental, sub imperiul ideilor aristotelice și neoplatonice. Autor al tratatului **Canonul medicinei**, care a stat, secole de-a rândul, la baza studiului comparat al anatomiei, Avicenna demonstrează calitățile superioare ale Omului, ca ființă gânditoare, ce poate influența sensul dezvoltării social-economice generale. Contemporanii l-au numit, deseori, *prințul filosofilor*.

Valoroase creații cu caracter literar-istoric persan au scris poeții Nizami (1141 - 1202), Saadi (1184 - 1291) și Hafiz (1300 - 1389), ultimul remarcându-se prin volumul **Divan**, inspirat de intensitatea luptei pentru centralizarea statală și consolidarea dinastiilor autohtone.

În timpul ocupației tătarilor, la Teheran a apărut lucrarea de factură documentară, **Culegere de cronici**, denumită, frecvent, **Istoria mongolilor din Persia**, realizată de omul politic Rashid Al Din (1250 - 1318), personalitate marcantă a lumii științifice orientale. Concepută ca monografie a timpului său, **Culegerea** conferă autorului posibilitatea să ilustreze, în primul rând, evoluția puterii mongolilor, precum și principalele caracteristici specifice marilor state sau zone geografice din apropierea teritoriilor natale.

Pentru a stăpâni asemenea multitudine de aspecte, Rashid Al Din a utilizat: documente originale romane; informații oferite prin scrieri din alte țări; observații asupra naturii; relatări cu conținut social-economic; declarații ale puternicilor timpului. Toate acestea au devenit puncte de sprijin în relansarea intelectualismului persan din perioada modernă.

Evul Mediu aduce în avanscenă o entitate nouă, reprezentând forța **Imperiului Otoman**. Turcii au trecut direct de la Preistorie spre Feudalism, în secolul IV, ocupând zonele munților Altai și lacului Aral. Existau, printre alte structuri, *formule* tribale de păstori uiguri, kirchizi, oguzi (kaia). Cei din urmă, sub presiunea mongolilor, ajung în Asia Mică, iar după 1015, oguzii pătrund în Orientul Mijlociu și Apropiat. Cu timpul, se organizează Imperiul Selgiucid (1038 - 1308),

---

care, treptat, va fi ocupat de Imperiul Otoman (1299 - 1922). Primele succese externe notabile s-au datorat sultanului Osman I (1281 - 1325), personalitate legendară.

Avansând spre Imperiul Bizantin, turcii au distrus în mare măsură civilizația antică, diminuând, totodată, realizările împăraților care au domnit la Constantinopol. De aceea, multe informații cu caracter istoric, referitoare la expansiunea lor asiatică sau europeană, sunt relatate, prevalent, prin lucrări scrise în limba greacă, oficială. Cele de proveniență otomană sunt puține sau incoerente, ori nu au ajuns până în contemporaneitate.

Consemnările autorilor bizantini explică, deseori cu uimire, dinamica înaintării turcilor pe teritoriile statelor vecine. În asemenea context, a fost ilustrată figura legendară a sultanilor, care au condus armatele de spahii în campaniile pentru cucerirea și supunerea marilor așezări urbane. Bunăoară, multe pagini sunt consacrate prezentării lui Ertogrul (m.1288), considerat întemeietorul semilegendar al statului otoman, ori pentru ilustrarea meritelor lui Osman I, amintit mai sus. În 1317, a început asediul asupra înfloritoare așezări bizantine Brusa, ocupată la 6 aprilie 1326 și declarată reședință unică a Imperiului Otoman. Pe vremea lui Orchan I (1326 - 1359), la 2 martie 1331, turcii au ocupat Niceea (astăzi, Iznîk), important centru eclesiastic ortodox din Asia Mică.

După ce au pătruns în Peninsula Balcanică, informațiile furnizate de istoricii creștini, sau aparținând autorilor originari din statele Orientului Apropiat, aflate sub dependență otomană, se diversifică. Surpriză de proporții devenea, așa cum rezultă din scrierile timpului, ocuparea, în 1362, a orașului Adrianopol, victoria contra bizantinilor fiind obținută prin vitejia trupelor sultanului Murad I (1359 - 1389). Aici se fixa, la 1365, noua Capitală a Imperiului, sub denumirea folosită și astăzi, respectiv Edirne.

Tomuri voluminoase sunt consacrate reliefării cuceririi epicentrului bizantin, megapolisul Constantinopol. La 29 mai 1453, sub comanda ambițiosului sultan Mehmed II (1451 - 1481), inima Imperiului Roman de Răsărit a încetat să mai funcționeze. Timp de trei zile, orașul a fost lăsat de învingători la dispoziția soldaților jefuitori. Nu peste multă vreme, reședința oficială a Imperiului

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Otoman s-a stabilit pe malurile Bosphorului, așezarea numindu-se, de atunci, Istanbul.

Organizarea statală a turcilor s-a făcut, preluând experiențe valoroase în materie, pe baza unor legiuri scrise, având suficiente semnificații colaterale. Fondatorul școlii otomane de drept este considerat Abu Hanifah (699 - 767), principiile sale civile adaptându-se însă la preceptele religiei musulmane.

Pe lângă această experiență, s-au realizat, pentru perioada la care ne referim, numeroase poeme epice, detașând, din subsidiar, idei istorice. O dovadă concludentă este culegerea *Povestirile celor 40 de viziri*, cunoscută și tradusă în multe țări ale Globului. De asemenea, savanții turci au întocmit *Atlasul Mării Mediterane* și *Harta Lumii*, prelucrând cu minuțiozitate cunoștințele acumulate până în Evul Mediu despre Mapamond.

Din secolul VI, se păstrează unele inscripții otomane, iar în veacul X, este atestată prima cronică turcă, numită, frecvent, *Ogüzname (Legendele despre Ogüz-Han)*. În cuprinsul lucrării se amintește inclusiv Ulak Ili (*Țara Vlahilor*), ai cărei locuitori sperau în oprirea noilor valuri migratoare dinspre Asia, atât de distrugătoare pentru poporul român încă neconsolidat.

În jurul anului 1400, a scris învățatul otoman Iahsi Fakih, unul dintre primii autori convinși de oportunitatea prezentării noilor realități intercontinentale. Pe vremea sultanului Mehmed II, numărul și calitatea operelor tematice a sporit, fapt datorat, mai ales, eforturilor evidente ale lui Orujd. A elaborat *Cronicile dinastiei otomane*, incluzând momentele semnificative ale veacurilor XIII - XV, când expansiunea teritorială a turcilor a fost continuă, viguroasă, încununată de remarcabile succese.

Dispariția Imperiului Bizantin și impunerea altei supremații în Asia Mică, Africa de Nord sau Europa de Sud-Est a demonstrat superioritatea militară a noii puteri, incapabilă să egaleze, însă, ca potențial, pentru perioada medievală, nivelul civilizației dislocate. Diferența va afecta, prevalent, domeniul economiei. Comparativ cu alte state islamice, Turcia a dispus, totuși, de un suport material mult mai generos, evidențiat, ca atare, prin descrițiile tematice. Bazându-se, exagerat, pe resursele naturale provenite de la popoarele

dependente, *Înalta Poartă* a progresat lent spre modernism, aspect integrat istoriografiei generale.

Un loc de excepție în perimetrul statalității feudale universale îl ocupă **arabii**. Ca atare, literatura polivalentă, dreptul, arta, știința, lansate de învățații arabi, se transformă într-un *scut aurit*, sub care s-a aflat, multă vreme, cea mai mare parte a musulmanilor.

Popor semit, devenit un autentic pol de putere medievală, arabii nu au traversat societatea antică, dar s-au inspirat din cultura orientală și elenismul nord-african, contribuind apoi la progresul general al Omenirii. Când au intrat pe *scena istoriei*, erau constituiți în triburi conduse de șeici. Locuiau, spre mijlocul secolului VII, mai ales, Peninsula Arabiei. Profitând de scăderea puterii Imperiului Bizantin, precum și statelor vecine, cuceresc, la începutul Evului Mediu, întinse arii din Asia și sudul Mării Mediterane. În 711, au ocupat Spania, rămânând, pentru aproape 800 de ani, *coabitânți* ai unor importante zone din Europa Occidentală.

Marele Califat Arab, clădit pe valorile civilizației antice, nu a revenit la timpul trecut, ci a vizat viitorul. De aceea, bazându-se pe experiența anterioară, promova, constant, perspectiva. Dovada o reprezintă, printre altele, edificarea noilor orașe Basra, Ormuz, Mecca, Medina, Bagdad, relansarea așezărilor urbane din fostul conglomerat roman, sau de pe vremea împăratului Iustinianus I, patina imprimată spiritualității într-un amplu spațiu geografic, de la râul Amu-Daria, din Orient, până la metropola spaniolă Sevilla.

Ca și în alte cazuri, teritorialitatea imensă era greu de stăpânit. Prin urmare, arabii au format trei puternice subdiviziuni continentale: Califatul de la Bagdad (Asia), Califatul de la Cairo (Africa de Nord) și Califatul de la Cordoba (Spania), ultimul desființat în 1492, consecință directă a luptelor prelungite, de eliberare, dar victorioase, ale peninsularilor (*Reconquista*).

Asemenea realitate va diferenția prioritățile cercurilor oficiale din țările cucerite, dar, mai ales, atitudinea intelectualilor, exprimată la curțile emiratelor, în cancelarii, moschei, geamii, instituții militare și administrative. Interesul *genetic*, manifestat în Feudalism de cărturarii arabi față de trecut și prezent, preocupările creative și spirituale, ori cele productive, au fost îndelung mediatizate, datorită intermedierei religiei musulmane.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Primele manifestări istoriografice majore apar la arabi în secolul VI, elaborările fiind sub maniera *odelor*, grupate, ulterior, folosind colecția *Wuallaqat*. Au precedat cu puțin persuasiunea vizibilă, incisivă și permanentă a credinței islamice, asupra unor ample zone geografice.

Profetul Mahomed (c.570 - 632) a început predicarea gândirii și revelației proprii în 610, ceea ce a condus, treptat, la formarea unei noi ideologii fundamentaliste pe Mapamond. Spectaculozitatea religiei alternative s-a amplificat prin Hegira (16 iulie 622), respectiv fuga lui Mahomed de la Mecca la Medina. Ambele orașe se află astăzi în Arabia Saudită. Momentul constituie data inițială a calendarului musulman, ziua fiind proclamată sărbătoare de Omar (634 - 644), al doilea calif arab, victorios militar și religios în Siria și în Egipt (642).

Orașul Mecca a fost scos, în 630, de însuși Mahomed de sub stăpânirea opozanților săi, devenind, la scurtă vreme, cel mai cunoscut centru religios musulman. Acțiunile Marelui Profet s-au bucurat de acceptul lui Abdallah Ibn Osman Abu-Bekr (572 - 634), primul calif arab, cuceritor al unor întinse teritorii din Mesopotamia și Palestina. A dispus, în 632, strângerea ideilor ce au rezultat din revelațiile lui Mahomed, contribuind astfel, decisiv, la viitoarea elaborare și editare a *Coranului*.

Despre Mahomed vor circula, pentru început, diverse legende, numite *hadise*. Au apărut apoi numeroase descrieri ale vieții și preocupărilor sale, considerate ca fiind momente unice. Adepții nu au prezentat, comparativ cu alte doctrine sacre, abundența faptelor supraomenești ori minunile atribuite Marelui Profet, adevărata măsură a nemuririi regăsindu-se exclusiv în *Coran*, operă cu valoare sfântă și dimensiuni indubitabil universaliste.

Ca urmare, concepția musulmanilor, izvorâtă din *Cartea* lor de căpătâi, are, în conținut, multiple sensuri religioase, filosofale, legislative, istorice, fiind interferată diversificării segmentelor existenței comunitare, inclusiv celor ce presupun, convergent și uzual, confruntările militare.

Sucesiunea acțiunilor cuceritoare, inițiate de arabi, a cuprins, la 17 septembrie 642, orașul Alexandria din Egipt, hărăzit să rămână un simbol mai puțin fast. Prin distrugerea celebrei bibliotecă, atât de

bogată în documente originale, se confirma perpetuarea atitudinii arabe, uneori contradictorie, afișată și în etape ulterioare.

Istoriografia spațiului geografic medieval musulman nu s-a putut detașa, convingător, de puternica influență pe care a exercitat-o **Coranul (Cartea Sfântă)**, exprimare *inițiativă* a lui Mahomed. Veacul VII a însemnat dispariția fizică a Profetului (632), trupul său așezându-se în Marea Moschee din Medina. La numai două decenii de la acest eveniment (653), învățatul Said Ibn Thabit a redactat versiunea oficială a **Coranului**. Devenea atât o scriere pragmatică, de importanță covârșitoare a lumii arabe, cât și un instrument doctrinar pentru milioane de credincioși. Sunt *legitimați* într-un original cod suprem de comportament, venerându-l pe Allah, indiferent de ipostazele vieții sau locul unde trăiesc.

Având la îndemână un asemenea cadru moral generos, califul Abd Al Malik (685 - 705) a reorganizat, din punct de vedere administrativ, teritoriul stăpânit, impunându-se, în toate provinciile, limba arabă și folosirea unei monede unice. Sensul acțiunilor sale a fost continuat prin demersul marelui jurist, Malik Ibn Anas (715 - 795), întemeietorul școlii de jurisprudență din Medina, iar pe vremea domniei califului Harul Al-Rashid (786 - 809), orașul Bagdad (astăzi, în Irak) a devenit cel mai important centru cultural și urbanistic din perimetrul invocat.

Începând cu veacul VIII, scrierile tematice au reflectat, pentru o anumită etapă, cauzele și efectele confruntărilor militare, cele mai multe defavorabile altor neamuri. Ca urmare, în perioada amintită s-a remarcat istoricul El Waqidi, care a ilustrat, prin lucrările sale, multe din războaiele purtate de arabi în Orientul Mijlociu, ori în Europa, dincoace de Gibraltar.

Este timpul când renumiți intelectuali asiatici au cunoscut rafinamentul elenismului. Acestora le datorăm: relansarea ideilor lui Claudiu Ptolemeu (90 - 168), din Alexandria, preluate după **Megale Syn-taxis**, operă denumită la arabi **Almagest**; începutul aplicării cunoștințelor matematice pentru cartografie; transferul și folosirea cifrelor preluate de la indieni, oferite teritoriilor proprii, sau zonele ocupate vremelnice, numite, convențional, *cifre arabe*.

La sfârșitul veacului IX și debutul celui următor, în cultura arabă s-au valorificat numeroase **anecdote istorice**. Asemenea gen

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

literar a fost cultivat, din inițiativa învățatului Abu-al-Hassan Ali al-Masudi (m.956), colecția însumând 30 de volume. Remarcăm diversitatea acestor scrieri, realizate, constant, prin prelucrarea selectivă a informațiilor având sorginte romană, indiană sau persană. Autorul a dorit să-și așeze conceptele în prelungirea unor sensuri tradiționaliste, configurând realităților arabe o anumită superioritate, comparativ cu popoarele vremurilor medievale pe care le-a cunoscut. Călătorește în Orientul Apropiat și Mijlociu, India, Ceylon, Africa.

Discursul elevat al lui Masudi este completat cu valoroase creații folclorice. Extensie deosebită au avut, în mileniul următor, cunoscutele poeme epice *O mie și una de nopți* și *Anecdotele lui Nastratin Hoge*, personaj legendar, erou a numeroase povestiri, mesager suprapus discret înțelepciunii sau umorului arab, devenit, apoi, prototipul unor locuitori din comunitățile balcanice. Abu-al-Hassan Ali al-Masudi a scris, de asemenea, *Comunicări și observații*, ulterior, *Pajiști de aur și mine de pietre prețioase*. Totodată, va antama stilul *Analelor*, apropiindu-se manierei specifice multor etnii, afirmate pluralist.

În perioada 870 - 950, a trăit filosoful Al Farabi. Este important pentru spiritualitatea universală, întrucât comentariile lui, pe marginea sistemelor logice, aparținând în Antichitate lui Aristotel (384 - 322 î.Hr.) și Platon (427 - 347 î.Hr.), au favorizat regândirea și adaptarea acestora, printr-o modalitate proprie, la condițiile specifice evoluției feudalismului arab generalizat.

Milenar, lucrarea intitulată *Cartea concepțiilor locuitorilor orașului ideal*, având atât semnificație doctrinară, cât și istorică, se plasează printre cele mai durabile realizări din filosofia arabă cultă, făcând *joncțiunea* clasicismului antic cu viitoarea etapă renașcentistă. Contemporan i-a fost poetul Abu-al-Faraj al Isfahan (897 - 967), care a finalizat *Cartea cântecelor*, obținând o inspirată simbioză între literatura elevată și exprimarea populară, întâlnită frecvent, mai ales, la structurile demografice orientale.

Anul 996 a reprezentat momentul când unii autori arabi consemnează pe români. Bunăoară, Mutahhar al-Magdisi, apreciat cărturar medieval, notifică în opera lui *vlahii*, plasați, teritorial, separat de alte seminții. Precizarea constituie un important suport documentar pentru combaterea teoriei discontinuității pe aceste locuri, consolidând

argumentarea contextului favorabil formării limbii române și a poporului român.

Tot în secolul X, scrierea geografică *Hudad-al-Alam* amintește locuitorii din actualul Afghanistan. Noutatea demonstrează interesul crescând al arabilor pentru cunoașterea spațiilor apropiate, ori mai îndepărtate, unde au mizat să-și demonstreze, prioritar și convingător, prin forță, supremația militară.

Pentru atingerea obiectivului premeditat tactic, oamenii de cultură arabi au elaborat numeroase tomuri privind valoarea spiritualității poporului lor. Așa, de exemplu, în jurul anului 1000 s-a realizat, la Bagdad, o sinteză, în 14 volume, asupra activității celor mai importanți învățați originari din marele oraș. Apoi, cărturarul Ibn Asakir finalizează, în veacul XII, 80 de volume cu privire la personalitățile din Damasc. Efortul editorial a fost impresionant, iar consecințele se pot aprecia până astăzi, când dicționarele și enciclopediile universale au posibilitatea să consemneze numeroase informații veridice, referitoare la arabii medievali.

În favoarea acestei idei pledează și activitatea susținută a geografului Ibn Djabair, stabilit în Spania, a filosofului Chezati, sau cea a matematicianului Ibn Tufail (Abubacer), autor al scrierii *Romanul despre Hayy fiul lui Yakzan*. Sunt considerați, împreună cu alte figuri ale timpului, promotorii relansării rolului arabilor în bazinul occidental al Mării Mediterane, deoarece, noi puteri intrau pe scena consacrării continentale. Demersurile lor, completate ulterior, au avut un pronunțat caracter strategic, în sensul menținerii influenței arabe pe coordonate naturale cât mai întinse din Asia, Africa, Europa.

O dovadă în plus este afirmarea polivalentă a savantului Abul-Valid Mohammed Ibn-Roșd (1126 - 1198), numit de europeni Averroes. Născut la Cordoba, în Spania, a devenit unul dintre marii medici și filosofi ai Lumii. Prin volumul *Comentarii*, reanalizează spiritul gândirii antice a lui Aristotel, translat în veacul XII sub diverse modalități și cerințe. Averroes se afirmă în istoriografie datorită teoriei *adevărului dublu*, admițând existența, deopotrivă, a judecăților raționale materialiste, dar și pe cele integrate doctrinelor religioase. Titlul lucrării este amintit, uneori, sub genericul spectacular *Infirmarea infirmărilor*.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Una dintre personalitățile de marcă ale realității arabe a fost Salah Ad-Din Yūsuf (1138 - 1193), cunoscut, frecvent, prin numele Saladin. Mare comandant militar și diplomat kurd, vizir al sultanului extravagant Nureddin, fondator, la moartea acestuia (1174), a Dinastiei Aiubizilor, va deveni, cu ajutorul armatei, conducător al Egiptului. Victoriile clare din Siria, Palestina, Nubia au relansat, elocvent, puterea arabă în zonă.

Expansiunea lui Saladin a constituit una dintre cauzele cruciadei a treia (1189 - 1192), finalizată în favoarea lumii orientale. Forțele militare arabe s-au confruntat, atunci, cu luptătorii conduși de renumiții monarhi occidentali, Filip II August (Franța), Richard Inimă de Leu (Anglia), Frederic Barbarossa (Germania), fără să fie copleșiți de faima acestora. Ca urmare, prestigiul sultanului Egiptului a crescut vertiginos, despre el realizându-se numeroase scrieri fabuloase. Cel mai cunoscut biograf al lui Saladin a fost colaboratorul său, Ima-Deddin (1125 - 1201), apreciat de posteritate pentru echilibrul operei elaborate pe timpul vieții eroului prezentat.

Persistența traiectoriei unor asemenea scrieri, având conținut adecvat, comparativ cu alte demersuri din Orientul Apropiat pe teme identice, s-a diminuat vizibil în ultima perioadă medievală. Motivația constă în faptul că, treptat, influența arabilor și puterea lor militară intercontinentală decade vizibil. Afirmția se poate susține inclusiv prin precizările învățatului Abul Feda (1273 - 1331) și, în mod special, datorită elaborărilor de excepție ale lui Abdurrahman Abu-Zaid Ibn-Khaldun (1332 - 1406), care surprind această etapă.

Demnitar, istoric și geograf, Ibn-Khaldun a conceput principala operă ca sinteză a evoluției lumii sale, denumind-o *Cartea poveștelor și a datelor despre viața arabilor, perșilor și berberilor*. Este structurată pe trei zone tematice: *Introducere* sau *Despre natura vieții sociale a oamenilor*; *Istoria arabilor și a popoarelor vecine*; *Istoria berberilor și a dinastiei musulmane din Africa de Nord*. Bibliografic, lucrarea se listează prin titlul *Muqāddamah*.

Autorul nu se rezumă exclusiv la prezentarea punctuală a evoluției stătalității arabe. Din contră, îmbină armonios elemente filosofice, de teorie istorică, sociologie, demografie, geografie, climatologie și economie, insistă asupra structurilor administrative sau de proprietate. Conferă factorilor tradiționali interni un rol superior

---

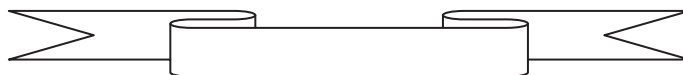
celor exteriori, acordă importanța cuvenită afirmării arabilor prin raportare la dezvoltarea generală a Omenirii. De asemenea, Ibn-Khaldun a dezbătut specificitatea raporturilor dintre rural și urban, intuind posibilitatea înțelegerii celor aflați la cârma statului cu subordonații lor. Acceptă, așadar, ideea păcii sociale.

În analiza succesiunii structurilor de putere dintr-o anumită zonă geografică, s-a dovedit adept al autorilor antici, în sensul că toate popoarele își motivează existența, inițial, printr-o puternică afirmare autohtonă, continuă până în *vârful expansiunii*, urmând, firesc, scăderea rolului lor asupra teritoriilor stăpânite vremelnic. Pentru arabi, după concluzia lui Ibn-Khaldun, fiecare dintre asemenea etape distincte a durat sute de ani.

Conexiunea dintre evoluția comunităților și înfăptuirile colaterale a devenit componentă valoroasă a conștiinței multor gânditori. De aceea, în spiritualitatea arabă au fost unele scrieri cu aspect generic original, având titluri dintre cele mai interesante. Demne de reținut sunt: *Colierul de perle*, sugerând referiri la universalitatea înconjurătoare; *Plăcerea oamenilor*, recomandă acceptarea specificului islamic; *Spuma laptelui*, sintagmă pentru conservarea faptelor în urma dispariției individuale pămâtenice.

Decăderea puterii arabilor în fața pericolului mongol și a coloniștilor europeni l-a preocupat pe istoricul Ibn Arab Shah (1392 - 1450), care a elaborat, ca premoniție, *Minunile destinului*. Anumite capitole se referă, special, la caracteristicile armatei lui Timur Lenk, grafiat și Tamerlan (1370 - 1405). Unitatea arabă cunoscuse, mai ales în secolul XV, modificări substanțiale, iar semnificația succeselor anterioare se diminuea vizibil.

Prin descoperirea *Lumii Noi*, în 1492, atribuită lui Cristofor Columb (c.1451 - 1506), istoriografia va dobândi sensuri complementare, integrate unei spațialități ce devine globală. Ca urmare, abordările autorilor se diversifică, onorând, în măsură considerabilă, obiectivele principale, asumate de națiunile moderne.

**XIII. UMANISMUL ISTORIOGRAFIC
VEST-EUROPEAN PENTRU SECOLELE XV-XVII**

„*Man lebt nur einmal in der Welt*”
(„*Trăiești numai o dată pe lume*”).
Johann Wolfgang Goethe
(*Clavigo*)

Cronologia, adoptată în ultima vreme, stabilește *debutul* modernității clasice, pentru Europa de Apus, după cum s-a precizat anterior, la 1492, atunci când Cristofor Columb (c.1451 - 1506) a descoperit *Lumea Nouă*, iar finalul este *sugerat* prin Marea Revoluție Franceză (1789). Temporal, există două subdiviziuni: 1492 - 1642, respectiv 1642 - 1789. Sunt dense și atractive, întrucât structurile convenționale au cunoscut modificări continue, pe care istoricii le-au consemnat sistematizat. Celelalte zone geografice conferă numeroase particularități interesante.

Operele descriptive, suprapuse, tematice, finalului Evului Mediu Occidental, ori formării, apoi, extensiei capitalismului, concluzionează că destrămarea feudalității, precum și consolidarea modernității s-au datorat unor factori de importanță majoră, relevați în istoriografia acelor vremuri, dar, mai ales, a veacurilor următoare.

Astfel, pentru *prima etapă* (secolele XV - XVII), remarcăm: apariția relațiilor moderne în economie; constituirea unor noi categorii sociale; separarea domeniului funciar nobiliar de cel comunitar; desființarea sistemului vamal regional și conturarea pieței interne; evoluția urbanismului, mai ales în vestul Europei, cu deosebire, Țările de Jos (Olanda); redimensionarea manufacturilor, apoi a fabricilor; inventarea și extinderea folosirii tiparului cu litere mobile din metal; amplificarea *Renașterii*; afirmarea *Umanismului* doctrinar.

În ceea ce privește *etapa a doua* (secolele XVII - XVIII), consemnăm, ca principali factori ai progresului: formarea națiunilor; evoluția științei și tehnicii; introducerea mașinismului; departajarea

---

PETRE POPA

învățământului laic de cel eclesiastic; definirea unor noi sisteme politice și administrative; *Reforma* și *Contrareforma* religioase, care au diminuat sensibil rolul Statului Papal; lupta pentru *autocefalia* bisericilor autohtone; utilizarea, în discursul tematic, ori pentru alte domenii, a graiului etnic, defavorizând limba latină; extensia *luminismului* polivalent.

Tot din scrisul istoric se extrag anumiți factori specifici, având influență benefică pentru noua societate, cum ar fi: centralizarea statală; revoluțiile burgheze; formarea sistemului colonial; împărțirea lumii în sfere de influență; desfășurarea de războaie, răscoale țărănești și greve muncitorești; cultivarea naționalismului; apariția *enciclopedismului* științific; inițierea continentalizării.

Istoriografia secolelor XV - XVII a avut, în general, caracter *umanist*, identificat prin aspecte de largă circulație: predominarea subiectelor laice; diminuarea exprimării tradiționaliste în avantajul celei analitice; evidențierea preocupărilor cotidiene ale omului și creațiilor sale; reactualizarea valorilor antice orientale, grecești, elenistice, romane, ceea ce reprezintă esența *Renașterii* moderne; relansarea concepției pragmatice privind rolul trecutului pentru definirea personalității popoarelor; renunțarea, în favoarea cognoscibilității, la teoretizarea excesivă a sensului existenței pământene; estomparea conceptului conform căruia *filosofia este fiica teologiei*, susținut de Toma d'Aquino (1225 - 1274).

Este stabilit, astfel, un nou raport între rațiune și misticism, crește producția de carte, se diversifică domeniile abordate, sporește numărul de pagini și al exemplarelor. Scrisul tematic, din secolele amintite, devine, totodată, suport programatic, în sensul stabilirii unor concluzii doctrinare superioare, comparativ cu etapele precedente. S-a renunțat, în mare parte, la cronicile medievale, elaborându-se lucrări complexe, implementate cerințelor contemporaneității ca descripție și timp invocată.

Cu toate acestea, istoriografia modernă a fost depășită de multe ori prin densitatea evenimentelor, s-a cultivat încă manierismul, favorabil emoției artistice și impresiei asupra cititorului, ignorându-se, uneori, adevărul. Sunt abordate insuficient aspectele social-economice, prioritate dobândind cele politice, religioase, militare. Așadar, noua etapă, dominată de *Renaștere* și *Umanism*, este, inclusiv

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

pentru scrisul istoric, pozitivă, uneori, însă, contradictorie. Se va obține, bineînțeles, un progres evident față de perioada anterioară, iar *triumful* concepțiilor novatoare asupra celor opozante devine plauzibil.

Din atare unghi de vedere, **Italia** reprezintă un arhetip. *Renașterea* și *Umanismul* s-au conturat, inițial, în Peninsulă, deoarece feudalismul a fost mai puțin rapace, iobăgia desființându-se din interiorul Evului Mediu. De asemenea, era exprimată o bază tematică generoasă, prin ceea ce însemna tradiția culturii *aborigene*. Spre mijlocul secolului XV, Italia a beneficiat de contribuția mai multor cărturari bizantini, refugiați la Roma după 1453, când, în Constantinopol, era instituită, oficial, guvernarea otomană. Rolul esențial revenea, totuși, Florenței, unde se constituie grupuri elevate de intelectuali *preumaniști*, cu multiple elaborări *latiniste*, dar și în limba *cultă* italiană.

Astfel, Alighieri Dante (1265 - 1321) a creat un valoros *corpus* integrat convergențelor interdisciplinare. Nume emblematic pentru cultura universală, îl descoperim interpretând bogăția tematică exprimată prin: tratatul de etică și filosofie *Banchetul*; studiul comparatist romanic *Despre limba populară*; paginile polemice *Despre monarhie*; romanul autobiografic *Viață nouă* (primul din cronologia mondială a domeniului); capodopera *Divina comedie*, structurată pe trei părți (*Infernul, Purgatoriul, Paradisul*). Degajăm certitudinea conexiunii dintre literatură și istoriografie, știință și artă, latină și italiană, ceea ce a stimulat *listarea* scrierilor amintite în toate sintezele perenității seculare.

Ulterior, Francesco Petrarca (1304 - 1374) s-a evidențiat tot prin opere literare, cum ar fi *Poemele*, de inspirație africană, și *Triumfurile*, prezentând concepția proprie despre viață ori moarte, îngemănată cu dragostea sa pentru Laura de Noves. Ca tematică istorică, reținem titlul lucrării *Liber de viris illustribus/Viețile bărbaților celebri*, unde sunt reevaluate, parțial, detaliile semnate de Titus Livius (59 î.Hr. - 17 d.Hr). Prezintă etapa temporală de la Romulus (753 - 717 î.Hr), până la Iulius Caesar (101 - 44 î.Hr.), concluzia devenind optimistă, în sensul că statul italian urma să se centralizeze după modelul Imperiului Roman.

La rândul său, Giovanni Boccaccio (1313 - 1375), a cărui capodoperă, în plan literar, este *Decameronul*, respectiv o sută de

---

nuvele ilustrând tipologii umane diversificate, se remarcă prin două lucrări de factură istorică: *De claris mulieribus/Despre femeile celebre*, intermediind diverse aspecte anecdotice, precum și *La vita di Dante/Viața lui Dante*, prima monografie modernă referitoare la activitatea plurivalentă a unui artist.

Prioritar, umaniștii s-au exprimat, tot în Italia, cu deosebire la Florența. *Paternal* este considerat Leonardo Bruni (1369 - 1444), fost cancelar al *Cetății*, având calități indubitabile de analist universal. Prin *Historiarum Florentinarum*, devine întemeietorul *modernismului clasic* preliminar. Ilustrează atât realități ale contemporaneității sale, cât și fragmente din scrierile anterioare, invocând, în special, preocupările gânditorului grec, Plutarh din Cheronea (46 - 120).

Rămâne adeptul anticilor, partizan al conceptului elaborării unei istorii reale, ceea ce îl determină să lanseze ideea *purismului vechi latin*. În esență, lucrarea amintită prezintă evoluția Florenței pe ani, fără analiză aprofundată, iar multe personalități implicate sunt preluate, ca nume și fapte, din tradiționalitatea Romei. *Historiarum Florentinarum* a fost adevărată premieră a spiritualității umaniste din Europa de Apus, constituind un reper *comparatist* pentru autorii din diferite state occidentale.

Un loc important pentru cultura renașcentistă îl ocupă Niccolo Machiavelli (1469 - 1527). Începând cu acest autor, fost secretar de stat al Consiliului Seniorilor din Republica Florența (1492 - 1512), se structurează adevărata *școală italiană de istoriografie națională*. Lucrarea originală, intitulată *Principele*, este consacrată, în special, analizei complexe a vieții comunitare. Face multiple referiri asupra activității membrilor familiei de Medici, conducătorii orașului și ai regiunii Toscana din deceniile 1434 - 1473.

Atenție specială acordă lui Giovanni dei Bicci, fondatorul familiei amintite, urmat de Lorenzo de Medici, cel care, între 1469 - 1472, a realizat *mecenatul* pentru afirmarea culturii specifice Florenței. Fundarea Bibliotecii *Lorenziana*, cunoscută în toată Europa, împreună cu alte inițiative, a contribuit, efectiv, la definirea *Renașterii florentine*.

Scrierea *Principele* era prima *incizie* asupra gândirii politice moderne, bazată pe surse și sensuri istorice clare. Este dedicată, special, lui Cesare Borgia (1475 - 1507), *liderul* unei renumite familii

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

italiene, originare din Spania, al cărui tată, Rodrigo, ajunge marele pontif Alexandru VI (1492 - 1503). Cesare Borgia a impus noi modalități în exprimarea conducerii Florenței. Conceptul prezentat de Niccolo Machiavelli, preluat din *pragmatismul* vremii, a fost acela că, în politică, dictează interesele și forța, iar nu considerentele de altă natură. Datorită conținutului ideatic, *Principele* departajează teoria *politicianistă* față de morală și teologie. Apoi, lucrarea *Despre arta războiului* se referă, predilect, la experiența umană în domeniul pregătirii și derulării conflictelor militare din Europa medievală.

Într-o altă arie tematică se plasează *Discurs asupra primei decade a lui Titus Livius*, eseu despre filosofia istoriei, bazat, mai ales, pe reflexii personale, precum și *Viața lui Castruccio Castracani*, biografie veridică, suport al descrițiilor viitoare privind asemenea domenii curriculare.

Opera cea mai importantă a lui Niccolo Machiavelli, având conținut documentar, este *Istoriile florentine*, elaborată la solicitarea expresă a universităților din Florența și Pisa. Evoluția generală a Italiei suprapune inclusiv etapa conducerii, în arealul invocat, a familiei de Medici (1434 - 1473). Acceptând teoria lui Polybios (203 - 120 î. Hr.), explică sensul finalizării evenimentelor prin raportare la esența naturii umane comportamentale.

Niccolo Machiavelli s-a declarat adept fățiș al sistemului *ciclicității istoriei*, iar ca formă de stat, a susținut, inițial, republica, apoi, monarhia, singura capabilă să realizeze unificarea statului italian. Concomitent, demonstrează, prin unele discursuri, superioritatea republicii romane antice (509 - 27 î.Hr.), comparativ cu etapa de început a regalității (753 - 509 î.Hr.). Spre sfârșitul analizei, dezvoltă ideea importanței *tiraniei* grecești, ajungând la concluzia că un conducător trebuie să fie mai întâi puternic și temut, apoi apreciat și iubit. Principiul contribuie la esențializarea *machiavelismului*, doctrină politică acceptată istoriografic.

Etapa renașcentistă evidențiază, de asemenea, pe Francesco Guicciardini (1483 - 1540), comisar al trupelor pontificale, constituite din elvețieni. Devenit om politic și mare proprietar funciar, a fost adeptul prevalenței puterii celor bogați (*oligarhie*) în determinarea criteriilor ierarhiei sociale. Ca metodă, urmărește asigurarea simbiozei între istorie și filosofie, iar documentar, valorifică, prioritar, actele

---

diplomatice, pliate altor surse oficiale.

De aceea, în *Istoria Italiei*, integrează dinamismul peninsular structurilor europene ale timpurilor, oferind cititorului un tablou semnificativ al evoluției teritoriale unitare, începând cu veacurile antice, până spre secolul XVI. După Francesco Guicciardini, cariera politică reprezintă un joc al întâmplării, iar nu o urmare firească a motivației logice. Ulterior, prin *Istoria florentină*, relevă contextul favorizant dezvoltării susținute a *Cetății* de-a lungul vremurilor.

Totodată, în *Renașterea* italiană s-au editat valoroase biografii despre importante personalități. Așa, de exemplu, Giorgio Vasari (1511 - 1547), artist plastic și scriitor din Toscana, a elaborat *Viețile celor mai de seamă pictori, sculptori și arhitecți*, reluând maniera întâlnită în *Vieți paralele*, operă a lui Plutarh din Cheroneea (46 - 120), ori în *De vita Caesarum*, autor Caius Suetonius (70 - 150). De asemenea, Benvenuto Cellini (1500 - 1571), folosind *tehnica* autoanalizei, redă, în *Viața lui Benvenuto Cellini povestită de el însuși*, atmosfera specifică secolului XVI.

În această perioadă s-au impus, constant, opere de factură memorialistică. Astfel, Aeneas Silvio Piccolomini (1405 - 1464), renumit umanist italian, teolog, papă, sub numele Pius II (1458 - 1464), a cultivat, preponderent, *polemica acidă* împotriva protestantismului. Printre lucrările lui se află titluri precum: *Comentarii despre faptele Conciliului de la Basel*; *Historia Austriaca*; *Historia Bohemica*; *Historia Europae* (nefinalizată); *Comentarii*. Ultimul generic, deși de referință, are, evident, nuanță personificată.

Climatul italic direcționează opiniile de factură divergentă, autor emblematic fiind Lorenzo Valla (1407 - 1457), întemeietorul *lexicografiei* moderne și al *istoriei critice*. Principalele lui scrieri sunt: *Despre expresiile elegante ale limbii latine*; *De falso credita et amentita Constantini donatione declamatio* (1440). Prima subliniază faptul că *exprimarea cultă*, comparativ cu *graiul vulgar*, s-a definit în secolul VIII. Cea de-a doua combate teoria conform căreia papalitatea ar fi primit zona vestică a Imperiului Roman, având, atunci, capitala la Roma, pe timpul marelui pontif, Silvestru I (314 - 335), din partea renumitului *donator*, împăratul creștin, Constantin cel Mare (306 - 337), stabilit la Constantinopol.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

A fost adeptul cultivării *artelor liberale*, inclusiv *oratoria*, folosită, frecvent, în vechime, pentru convingerea auditoriului de justetea ideilor prezentate, așa cum au procedat, strălucit, Platon (427 - 347 î. Hr.), Aristotel *Stagiritul* (384 - 322 î. Hr.), dar, mai ales, Marcus Tullius Cicero (106 - 43 î. Hr.).

În **Franța**, renașcentiștii umaniști ai secolelor XV-XVII au îmbinat, armonios, exprimarea *egocentrismului* cu *universalitatea*. Primii autori ai perioadei sunt: Guillaume Budé (1468 - 1540), etichetat, deseori, ca fiind elenistul reprezentativ al Parisului; Bernard Du Haillan (1535 - 1610), născut la Bordeaux, semnatarul lucrării ***Sinteza istoriei Franței***, cu accent pe aspectele militare; François de Mezeray (1610 - 1683), originar din Departamentul Orne, realizatorul scrierii ***Istoria Franței***, insistent în prezentarea rolului bisericii catolice, moravurilor și cutumelor.

Remarcabilă a fost prestația teoretică a magistratului și filosofului Jean Bodin (1520 - 1596), născut la Angers, evidențiat, mai ales, datorită conceptelor fundamentale din tratatul ***Despre republică***, titlu ce îi dezvăluie preferințele asupra formei de stat agreate. Se plasează pe baricada opusă lui Niccolo Machiavelli. În domeniul adiacent, încadrăm volumul de critică, respectiv ***Metoda pentru o mai lesnicioasă cunoaștere a istoriei*** (1566). Apreciază că evoluția societății este guvernată de legi naturale, completate cu cele elaborate de oameni. Acceptă, nedisimulat, dialectica vieții și a fenomenelor, posibilitatea cunoașterii nelimitate, echilibrul dintre argumentațiile civice și religioase.

După Jean Bodin, sensurile aprofundării istoriei sunt: *umane*, subiect de studiu rămânând omul; *naturale*, implicând, ca orizont de investigare, lumea înconjurătoare; *divine*, conferite de Dumnezeu, în sens spiritual, supranatural. Comparativ cu alți gânditori, consideră că Omenirea a pornit de la *vârsta primară*, a *fierului*, spre etapa superioară, *vârsta aurului*, iar nu invers, ceea ce incumbă acceptarea noilor realități, superioare *dispersiei* Evului Mediu și Antichității. Vorbește, convingător, despre criteriile evoluției comunitare, determinate de *cauze fizice*, precum clima, geografia, fertilitatea solului, factori ce influențează capacitățile individului, ori analizează *cauzele politice*, printre acestea aflându-se statul, legile, constituțiile, structurile administrative centrale.

PETRE POPA

Umanismul francez a stimulat elaborarea de reflexii și memorii, valoroase prin depășirea cadrului strict individual. Astfel, cardinalul de Retz (1613 - 1679) motivează declanșarea *frondelor* (1562 - 1598), războaie religioase, demonstrând neînțelegerile prelungite dintre catolici și protestanții hughenoti, prin cauze sociale și politice. La scurt timp, ducele de Saint-Simon (1675 - 1755) va interpreta domnia regelui Ludovic XIV cel Mare (1643 - 1715), din ipostaza înaltului demnitar, calitate prelungită, parțial, pe vremea *minoratului* acordat următorului monarh, Ludovic XV (1715 - 1744).

Asemenea literatură, deși exprimă, constant, impresii subiective, cu nuanță personală, deseori suficient de conservatoare, constituie, prin reevaluare, sursă documentară istoriografică. Totodată, literatura clasică franceză (proză, versuri, teatru), integrată etapei analizate, s-a interferat, vizibil, sensurilor istoriei, sugerând, prin modalități specifice, anumite criterii morale. Excelează, din atare unghi de vedere, dramaturgia elaborată de celebrul Jean Baptiste Poquelin, zis Molière (1622 - 1673).

În **Spania**, noua doctrină s-a conturat în a doua jumătate a secolului XVI, fiind favorizată de luptele pentru eliberare națională, contra arabilor, cunoscute, universal, sub genericul *Reconquista*. Concomitent, sensurile scrisului istoric se contopeau cu acțiunile privind unificarea statală. Distinct, *Umanismul* spaniol a cuprins atât gânditori laici, cât și clerici, militând susținut pentru cauzele amintite, ori în favoarea prevalenței catolicismului față de religia musulmană, originară din zonele orientale.

Principalul autor al etapei este Jean de Mariana (1537 - 1624), născut la Talavera, profesor de teologie, analist independent, nutrind vederi naționaliste accentuate. În *Istoria Spaniei*, realizează ample introspecții privind evoluția Peninsulei de la timpurile feudale, spre societatea capitalistă. Apoi, în tratatul *Despre administrația regională*, folosește, preponderent, date cu conținut civic, dar și surse referitoare la mediul monahal, ambele formând o dimensiune instituțională, teoretică, filosofală. Există, complementar, eseuri cu caracter militar, oglindind secolele XVI - XVII, când statul spaniol era încă mare putere europeană.

Frecvent, s-au elaborat scrieri cu conținut geografic, prevalență acordând navigatorului Cristofor Columb (c.1451 - 1506), amintit

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

anterior. De origine genovez, stabilit, inițial, în Portugalia (1476), acceptă oferta serviciului naval al Coroanei Spaniei, realizând, din 1492, până la 1504, pentru monarhia protectoare, patru expediții peste Oceanul Atlantic. Se urmărea deschiderea unui traseu nou spre Orient, explorând însă ruta vestică, sens ce presupunea inclusiv acceptarea ideii că *Pământul este rotund*. La 12 octombrie 1492, ajungea în insula Watling, numită, frecvent, San Salvador, integrată Arhipelagului Bahamas, din America Centrală. În 1961, Editura Științifică, din București, a publicat *Jurnalul de bord*, reproducând, ca sens, *Memoriile lui Cristofor Columb*.

Consemnările, menite să immortalizeze asemenea cardinalități, sunt realizate în maniera întâlnită la renumitul istoric, general și om politic roman, Iulius Caesar (101 - 44 î. Hr.), pe care celebrul explorator l-a admirat în mod special. Deși s-au păstrat parțial, paginile invocate conțin date cu semnificații precise, notificate sobru, devenite izvor incontestabil privind descoperirea *Lumii Noi*. Remarcabilul eveniment s-a finalizat, așadar, la 12 octombrie 1492, sub *standard* spaniol.

Atunci când a plecat spre Vest, regina Isabella de Castilia (1474 - 1504) i-a adresat lui Cristofor Columb următoarele cuvinte: „*Pășește drept înainte, și dacă Pământul pe care îl cauți nu există încă, fii sigur că Dumnezeu îl va crea într-adins pentru a-ți răsplăti îndrăzneala*”. Noile teritorii transatlantice au fost numite, inițial, *Indiile de Vest*, iar locuitorii *indieni*, ori *pieile roșii*. Peste puțin timp, navigatorul și conchistadorul spaniol Vasco Núñez de Balboa, străbătând istmul Panama, descoperă Oceanul Pacific (1513).

În același scop, Hernando Cortés (1485 - 1547), tot conchistador spaniol, a condus expediția din 1519 - 1521 spre zona Mexicului, neutralizându-i pe aborigenii *azteci*. Va lăsa relatări de nuanță geografică, etnografică, istorică. Ulterior, cronicarul spaniol Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés (1478 - 1557) elaborează prima descripție mai amplă privind cucerirea Americii, intitulată *Istoria generală și naturală a Indiilor occidentale* (1535).

Un alt autor, Bartolome de Las Casas (1474 - 1566), misionar dominican umanist, scrie *Historia General de las Indias*, prezentând, cu deosebire, etapa de la 1492, până în 1520, respectiv de la Cristofor Columb la Hernando Cortés. Teolog ca formație, a lansat, noutate în

---

domeniu, oportunitatea civilizării *amerindienilor* descoperiți de europeni dincolo de Ocean. În istoriografia universală, concepția este denumită *teoria bunului sălbatic*, multe dintre comunitățile găsite acolo fiind apreciate pentru receptivitate, cooperare, corectitudine nativă, hărnicie.

Originalitate aduce în opera sa Garcilaso de la Vega (1540 - 1616), fiul unui spaniol și al unei descendente dintr-o familie nobilă *incașă*. De aceea, este considerat primul autor modern de origine *indiană amerindiană*. Susține, în lucrările proprii, echilibrul benefic dintre civilizația indigenă și cea adusă de cuceritori, în care sens *clamează* spiritualitatea autohtonă, nu respinge infuzia noutăților europene, mizând, astfel, pe consolidarea conlucrării ulterioare.

Pentru *Anglia*, exprimările umaniste au avut, de asemenea, caracteristici particulare, acceptând influențe continentale vizibile. Printre cei mai cunoscuți autori se află Thomas Morus (1478 - 1535), fondatorul *socialismului utopic*. Principala lui operă, cu caracter filosofal și istoric, este *Utopia (Nicăieri)*, în care devine adeptul *egalitarismului* social. Descrie, imaginar, comparativ cu ceea ce era real în timpul său, organizarea unei posibile colonii pe un teritoriu insular inexistent, unde, ipotetic, toți locuitorii muncesc, iar beneficiile obținute sunt ale comunității.

Gânditorul Thomas Morus considera istoria o știință activă, fundamentală, prevalent umană, perenă, perspectivală. Asemenea concepte se pot deduce, de exemplu, din *Istoria lui Richard III*. Ilustrează, pentru posteritate, personalitatea contradictorie a unui rege englez, ocupant al tronului numai doi ani (1483 - 1485), timp suficient să ucidă, însă, pe toți fiii fratelui său, Eduard IV (1461 - 1470; 1471 - 1483), fondatorul Dinastiei de York, urmărind să-și consolideze, așadar, propria Coroană. La rândul său, Richard III va fi ucis de gruparea nobiliară, condusă de monarhul Henric VII Tudor (1485 - 1509). Lucrarea a fost scrisă de Thomas Morus pe timpul domniei regelui Henric VIII Tudor (1509 - 1547), în favoarea acestuia, detestând duritatea lui Richard III, ultimul York din Palatul londonez.

Tot în secolul XVI, s-a remarcat gânditorul Thomas Smith (1514 - 1577), autor al analizei *De republica Anglorum*. Explică, pentru întâia oară în istoriografia modernă teritorială, raportul nemijlocit dintre parlament și monarhie, optând pentru superioritatea

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

deciziilor adoptate de componenții camerelor. Pe aceeași temă sensibilă, regele Iacob I (1603 - 1625), de origine scoțian, adept al calvinismului, scrie, în limba greacă, *Basilikon doron/Darul suveranilor*, iar în engleză, *True law of Free monarchies/Adevărata lege a monarhiilor libere*, consacrate predestinării, de către Dumnezeu, a guvernării celor supuși. Deși considerat deasupra legii, accepta supunerea față de prevederile invocate, devenind, astfel, model social și administrativ. Situațiile excepționale se gestionau numai de monarh, îndreptățit să adopte deciziile majore.

Revoluția modernă din Anglia (1642 - 1649) determina un nou climat intelectual, favorabil scrisului tematic. Pe timpul evenimentelor, dar mai ales ulterior, s-au exprimat două tendințe politice: *liberală*, de dreapta, promovată sistematic prin viitoarea grupare *whig*, dominantă în secolul XIX; *socială*, de stânga, datorată *diggerilor* (săpători).

Militant în favoarea ultimei grupări a fost, printre alții, ideologul Gerrard Winstanley (1609 - 1660), semnatar al lucrării *Legea libertății* (1652). Susține egalitarismul uman, combate extinderea marilor proprietăți, recuză cucerirea normazilor francezi din secolul XI, motivând, așadar, practicile și principiile inegalității sociale, persistente în Anglia, aduse, prin urmare, de pe Continent. Ca *utopist*, Gerrard Winstanley a gândit și condus colonia *efemeră* din așezarea Surrey (1649 - 1650).

Teorie aparte exprimă Thomas Hobbes (1588 - 1679), regăsită în opera *Leviathan*, titlu inspirat de *Vechiul Testament*, sugerând un monstru marin fabulos, simbol al colosalului. Dorește ca între cetățeni, stat și monarh să se stabilească un veritabil *contract social*, cuprinzând obligații pentru toate părțile. În discursul propriu, precizează că, inițial, indivizii au obținut, la naștere, drepturi naturale, încredințate apoi statului, iar exprimarea publică revine suveranului, acceptat, de supușii săi. Celebrul *aforism* îi aparține: *Homo homini lupus est!*

Obișnuit, spune *notabilul*, absolutismul are ca suport voința locuitorilor, reprezentați, circumstanțial, de monarh, capabil să conducă după idei personale, conexate intereselor națiunii, inclusiv în ceea ce privește consolidarea proprietății. Asemenea concepte îl atașează pe Thomas Hobbes grupului gânditorilor britanici apropiați,

---

mai ales, conservatorilor tradiționaliști, *tory*, *partidă* care se reafirmă, distinct, în prima jumătate a secolului XVIII.

Din spațialitatea engleză face parte, totodată, John Locke (1632 - 1704), acceptat în istoriografia universală cu deosebire prin *Al doilea tratat despre guvernământul civil*. În *Primul tratat*, motivase succesul *revoluției glorioase* din Anglia, datorat compromisului național dintre burghezia liberală și monarhia constituțională. De această dată, John Locke analizează evoluția stării materiale a Omului, în condițiile asigurării libertății, egalității și fericirii, pe fundalul unei păci relative între factorii decizionali. Emite concluzia că statul englez, din secolul XVII, avea capacitatea și obligația să protejeze posesorii proprietăților, indiferent de categoria socială, pentru a evita, astfel, eventualele mișcări protestatare.

John Locke, născut la Wrington, este considerat, în primul rând, un important filosof și lider politic. Așa, de exemplu, prin *Eseu asupra intelectului omenesc* (1690), susține că toate cunoștințele individuale se obțin datorită *experienței senzoriale*, întrucât, sufletește, fiecare cetățean al *Lumii*, la naștere, este *tabula rasa* (foaie nescrisă). Se integrează grupului inițial al *deiștilor* (dumnezeire abstractă), opus *teismului* (dumnezeire reală supranaturală), iar ca militant, a fost monarhist constituțional.

Veacul revoluției moderne britanice evidențiază inclusiv exprimări ale istoriografiei partinice. Astfel, lordul Clarendon (1609 - 1674), considerat fondatorul acestui gen de literatură, *cancelar* (prim-ministru) pe timpul inaugurării restaurației Dinastiei Stuart (1660 - 1688), analizează evenimentele din 1642 - 1649 în opera sa, *Istoria războiului civil*, scrisă de pe poziții monarhiste. Acceptă, însă, sistemul parlamentar, respinge încălcarea prerogativelor regale, promovând, ca urmare, ideea asigurării echilibrului benefic între factorii politici, preocupați de putere.

În atare context, John Smith publică *Istoria generală a Virginiei, Noii Anglii și a insulelor Sommers* (Londra, 1642), domenii britanice din America de Nord, făcând primele referiri la constituirea sistemului colonial, adiacent proprietăților transatlantice.

Umanismul englez integrează, geografic, scrisul tematic din **Scotia**. Principalul reprezentant al perioadei este George Buchanan (1506 - 1582), adeptul detașării de sub tutela Londrei, promotor al

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

istoriografiei *naționaliste* autohtone. Apoi, Gilbert Burnet (1643 - 1715) va semna *Istoria reformării Bisericii în Anglia*, reliefând elocvența constituirii variantei protestante a *anglicanismului*, precum și *Istoria contemporană a Scoției*. S-a atașat principiilor *whig* (de dreapta), regăsite, programatic, în doctrina Partidului Liberal Englez.

Totuși, Gilbert Burnet nu rămâne consecvent ideii autonomiei statale, dezvoltând ulterior, insistent, conceptul *protectoratului* englez, suprapus progresului economiei locale. În 1707, Scoția acceptă, oficial, aderarea la sistemul bilateral, formându-se Regatul Unit al Marii Britanii, adăugându-se, apoi, Irlanda (1801).

Detalii istoriografice distincte întâlnim și în **Țările de Jos (Provinciile Unite - Olanda)**. Pentru această zonă continentală s-au invocat, frecvent, dorința eliberării de sub stăpânirea seculară a habsburgilor spanioli, exprimată absolutist și neproductiv, ori aplicarea loială a criteriilor derulării comerțului maritim, desconsiderate vizibil de Anglia. Așa, de exemplu, Hugo Grotius (1583 - 1645), pseudonim latinizat pentru Hugo de Groot, considerat, în plan universal, fondatorul dreptului internațional umanist rațional, apreciat jurist, istoric și diplomat olandez, a promovat concepte favorabile aplicării cerințelor formării națiunilor avansate moderne.

Principala lui operă, *Despre dreptul păcii și al războiului* (1625), stabilește principiile accesului natural al popoarelor la existență și independență statală, favorizante echilibrului civic, intern sau internațional. Anterior, în cartea *Marea liberă* (1609), lansase oportunitatea existenței *arbitrajului* puterilor decidente, privind conflictele navigației zonale, continentale, mondiale. Cu toate că viața lui Hugo Grotius a fost contemporană, în mare măsură, cu declanșarea și succesul, din 1609, al Revoluției Țărilor de Jos, evenimentul nu îl regăsim, predilect, printre comentariile personale. Cultiva interesele specific aristocrate, împotrivindu-se, discret, exportului ideilor revoluției engleze spre Provinciile Unite Olandeze.

La începutul perioadei moderne, **Germania**, asemănător Italiei, nu era unificată, existau numeroase principate, iar sentimental național se coagula prin diverse lucrări tematice. Autorii prezintă, mai ales, evoluția istorică particulară din marile demografii, Austria, Bavaria, Luxemburg, Prusia, Saxonia, Suedia, tradițiile, dar și obiectivele comune ale acestor entități.

Uneori, figurile elevate din Viena s-au grupat în *Școala Cancelariei Aulice*, departament specializat al Palatului Imperial, urmărind aplicarea unitară a normelor administrației habsburgilor pe domeniile Coroanei. Asemenea apartenență facilita accesul cercetătorilor la documente oficiale, de importanță majoră.

Valorizând, scrisul umanist german a fost apropiat celui spaniol, era exprimat civil ori eclesiastic, ultimul domeniu divizându-se în catolic *fundamentalist* și reformat *protestant*, predominant *luteran*. Cu toate că ideile renaștentiste s-au difuzat lent, iar ideologic, spiritualitatea medievală se va menține vreme îndelungată, intelectualii *creativi*, aparținând lumii germane, sunt atrași de noua gândire europeană a timpului.

Astfel, Konrad Peutinger (1465 - 1547) este, pentru istoriografia germană, principalul analist al civilizației elene, elenistice și romane, direcționând sensul reevaluării umaniste a succeselor de atunci, spre veacurile XVI-XVII. Pasionat cercetător, a constituit o colecție impresionantă de antichități, integrată, ca portofoliu, Muzeului Național de Istorie. Un loc special în realizările autorului nominalizat îl ocupă descoperirea și publicarea schiței *Tabula Peutingeriana*, hartă din secolul III, având consemnate principalele localități și drumuri antice ale Imperiului Roman, inclusiv cele din provincia Dacia.

Concomitent, Beatus Rhenanus (1486 - 1549) s-a inspirat, pentru editarea operelor sale, din istoriografia umanistă italiană, cultivând, cu precădere, tematica lui Flavio Biondo (1388 - 1463). Acesta realizase, în veacul XV, *Italia illustrata*, iar Beatus Rhenanus, preluând modelul cărții amintite, elaborează un amplu *lexicon german*, considerat enciclopedie inițială a habitatului amintit.

În secolul XVII, Samuel Pufendorf (1632 - 1694) s-a referit, mai ales, la statutul **Suediei** actuale, precum și al principatului **Brandenburg**. Autorul nu accepta condițiile dominației prusiene asupra zonelor adiacente, iar ca urmare, a conturat demonstrația privind raportul de egalitate între toate entitățile europene. Regăsim calitățile sale, de jurist și filosof, studiind volumul *Despre dreptul naturii și al ginșilor*, integrat interpretărilor specializate.

Scrisul umanist german a fost inferior celui din Italia și Franța, specificitatea derivând, prevalent, din sistemul teologic și

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

administrativ. În etapele următoare, realitatea secolelor invocate este oglindită prin diverse lucrări retroactive sau temporale, majoritatea având calități de amplitudine.

Este oportun să precizăm ideea că *Reforma religioasă* și *Contrareforma* au determinat, în **Europa de Vest**, modificarea *tematicii eclesiastice*. Interes deosebit prezintă elaborările cu caracter *protestant*, alternativă susținută de *hughenoți* (Franța), *calvini* (Elveția), *luterani* (Lumea germană), *anglicani* (spațiul britanic), dar și cele *catolice*, tradiționale, din Italia, Spania, Austria, Franța. Diversitatea se regăsește inclusiv pe unele teritorii extracontinentale, ocupate sau gestionate de *Lumea Veche*.

Bunăoară, autorul Matthias Vlacici, cunoscut și sub numele Flacius Illyricus (1520 - 1575), a elaborat *Centuriile din Magdeburg* sau *Historia ecclesiastica* (13 volume). Este descrierea Bisericii creștine de-a lungul timpului, fiecare *tom* prezentând câte un secol. Folosind surse documentare ample, exprimă, deseori, critici virulente la adresa altor autori, intră în *polemică* directă cu teoriile adiacente, fapt ce induce tonul contradictoriu al protestantismului față de catolicismul fundamentalist. Pe alt segment, Cesar Baronius (1538 - 1607), teolog italian, a încercat să dea răspuns reformatoilor prin *Annales ecclesiastici*, catalogând noile interpretări ca fiind exagerate la adresa noncalității *papismului*. Așadar, ideile lui favorizează *clasicismul* religios occidental.

Deosebite sunt operele elaborate de Jacques Bénigne Bossuet (1627 - 1704), orator și scriitor francez, episcop catolic, susținător fervent al politicii regelui Ludovic XIV (1643 - 1715). Dicționarele specializate îl nominalizează cu operele: *Discurs asupra istoriei universale*; *Cuvântări funebre*; *Tratat de politică întemeiată pe Scriptură*. Pentru tema adusă în discuție, importanță prezintă, însă, *Istoria variațiilor bisericii protestante*, considerată prima scriere franceză de nuanță *apostolică* referitoare la noile grupări religioase. Relevă, mai ales, latura negativă a reformismului și a desprinderii *hughenoților* de Scaunul Pontifical, ceea ce a influențat, incontestabil, reducerea prestigiului extern al Hexagonului.

Revenind la *Discurs asupra istoriei universale*, Jacques Bénigne Bossuet compartimentează demersul într-o *triadă*: vremurile *Genezei* până la Carol cel Mare (768 - 814); evoluția religiei de-a

---

lungul timpului, cu accent pe catolicism; precepte privind ridicarea și decăderea statelor europene. Concluzia reproduce cuvintele: „*Întreaga evoluție a Omenirii este guvernată de Providență!*”.

Autorul nominalizat acordă istoriei trei calități, în sensul că, principal, acceptă: *ordinea, progresul, planul izvorât din credință*. Ipotetic, spune gânditorul, cronicarii nu sesizează asemenea fenomene, cu atât mai puțin oamenii de rând. Prin atare *speculații*, teoreticianul poate să fie comparat cu Augustinus (354 - 430), idei asemănătoare regăsind, așadar, în *De civitates dei/Cetatea lui Dumnezeu*. Studiul *Discurs asupra istoriei universale* s-a tradus, în limba română, de învățatul Eufrosin Poteca (1786 - 1859).

Literatură eclesiastică a scris, de asemenea, istoricul francez Sébastien Tillemont (1637 - 1698). Născut la Paris, veghează, ideologic, asupra *evoluției permanente a creștinismului*. Prezintă, succesiv, primele șase secole de existență ale Lumii, după misterul nașterii lui Iisus, moment providențial ce departajează Era Nouă de timpurile anterioare.

Convergent, Jean Mabillon (1632 - 1707), istoric și teolog erudit francez, îmbină conceptele laice cu cele religioase. Aspectul este vizibil, mai ales, în *Analele benedictinilor*, având, prevalent, caracter doctrinar, respectiv *De re diplomatica* (1681). Primul titlu face trimiteri la Ordinul înființat de Benedict de Nursia (529), amintit mai sus, demers regăsit în cultura monahală a secolelor următoare. Cel de-al doilea se află la originea unei noi discipline auxiliare istoriei, *diplomatica*, evocată introductiv, *responsabilă* cu valorificarea sistematică și riguroasă a documentelor oficiale, elaborate în cancelariile tradiționale, garantând, științific, autenticitatea izvoarelor din atare categorie.

Fondator al Academiei de Științe din Berlin, Gottfried Wilhelm Leibnitz (1646 - 1716) s-a atașat istoriografiei eclesiastice prin *Analele Casei de Brunswick*, familie nobiliară prusiană, influentă în domeniu. Susține, filosofal, condițiile ce pot să perpetueze pacea dintre factorii civili și cei teologici, asigurându-se, astfel, progresul Umanității. Pe timpul *Reformei religioase* și al *Contrareformei*, principatele germane vor aplica regula conform căreia, conducătorul administrativ al unui teritoriu impunea doctrina și comportamentul religios tuturor supușilor săi.

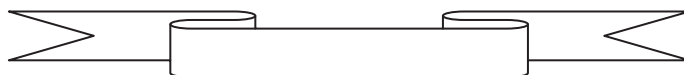
DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Din grupul *erudiților domeniului* face parte inclusiv istoricul Ludovico Antonio Muratori (1672 - 1750), născut lângă Modena, arheolog italian. Semnează, ca principală realizare, *Analele Italiei*, având conținut polivalent. Adept al statalității papale peninsulare, susține centralizarea națională sub tutela Vaticanului.

Redefinirea criteriilor, aplicate în *segmentul* elaborării operelor cardinale, cu sens național, continental, universal, provenite din *mediile* intelectualismului Europei de Apus, era consecința firească a succeselor politice, sociale, economice, spirituale, obținute, în aceste țări, comparativ cu structurile comunitare precedente. Semnificative rămân paginile scrise de *contemporanii* acelor vremuri, referitoare, bunăoară, la evenimente și momente fundamentale, care au imprimat ritmul *premodernismului*, așa cum au fost: *programele* revoluțiilor din Țările de Jos și Anglia; *hotărârile* privind modificarea, uneori radicală, a stigmatului locuitorilor rurali majoritari; *acceptarea* implicării statului în finanțarea solicitărilor particulare; *stimularea* investițiilor cu scopuri productive industriale; *valorificarea* avantajului continuării expedițiilor navale transoceanice; *legalizarea* prevalenței deciziilor civile în administrație; *extinderea* tiparului cu litere mobile; *exprimarea* opiniei diferitelor grupări de practicanți religioși.

Așadar, istoriografia Europei de Vest, din secolele XV – XVII, surprinde, vizibil, traseul modificării și avansului *cutumelor* medievale spre modernitate, cu deosebire în ceea ce privește nuanțarea laică, dar și ecleziastică. Pentru multe alte entități, împlinirile occidentale, proprii *Renașterii* și *Umanismului*, au devenit surse valoroase de inspirație.

**XIV. EVOLUȚIA ISTORIOGRAFIEI
DIN EUROPA DE EST ȘI ORIENTUL ASIATIC
ÎN SECOLELE XV-XVII**

„*Raum für alle hat die Erde.*”
(„*Pământul are loc pentru toți*”).

Friedrich Schiller
(*Vânătorul din Alpi*)

Etapa invocată reprezintă, pentru entitățile amintite, tranziția de la medievală, spre modernitatea clasică. Totuși, ritmul evoluției a fost mult mai lent în comparație cu Europa de Apus. Economia orientală a rămas, preponderent, agrară, iar disputele pentru supremație dintre Marile Puteri (Imperiul Țarist, Imperiul Otoman, Imperiul Habsburgic) au continuat să anime viața internațională, precum și tendințele de eliberare, manifestate în teritoriile ocupate.

Statele din această parte a *Lumii* exprimau multiple contradicții interne: de factură *civică*, între nobilime, burghezie, țărănie; cu nuanță *religioasă*, opunând catolicismul, reformismul, ortodoxismul, budismul, islamismul; prin determinări *naționale*, confruntându-se autohtonii, alogenii, administrația proprie, dominația străină. Asemenea caracteristici au devenit subiecte pentru multe dintre operele elaborate atunci, ori în perioadele următoare.

Foarte puțini autori făceau parte din categoriile sociale aflate în ascensiune, cei mai mulți fiind, constant, tributari mediului nobiliar. Totodată, puțini istorici au avut convingeri laice, majoritatea provenind din rândul intelectualilor eclesiastici, iar conținutul demersului servea, principal, conceptele conservatoare.

Pentru spațiile geo-demografice din Europa de Est și Orientul Asiatic, gândirea umaniștilor Occidentului a fost promovată, inițial, prin mijlocirea culturii italiene, catolicismul *apostolic* stimulând continuu penetrația în statele răsăritene, unele considerate țări musulmane fundamentaliste. De remarcat abandonarea scrierii

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

generalizate în limbile latină sau arabă și folosirea, pentru discursurile istoriografice, a graiurilor popoarelor respective. Influența *Renașterii* și a *Umanismului* se exprimă treptat, prelugindu-se, benefic, până în secolul XIX.

Caracteristici specifice prezintă **Polonia**, stat catolic, având calitatea de monarhie tradițională, în care structurile medievale se interferau, plurivalent, cu tendințe moderne. Puternică, Dinastia de Iagiello acceptă aservirea religioasă față de Occident, evitând, astfel, ocupația Rusiei.

Dinastia regală amintită, aflată la conducerea țării 200 de ani (1386 - 1586), a fost întemeiată de ducele Vladislav II Iagiello al Lituaniei, devenit monarh (1386 - 1434) prin căsătorie cu principesa Iadwiga, din Polonia. Îi urmează: Vladislav III (1434 - 1444); Cazimir IV (1447 - 1492); Ioan Albert (1492 - 1501); Alexandru (1501 - 1506); Zigmunt I (1506 - 1548); Zigmunt II (1548 - 1572). Uneori, aceștia păstrează și titlul de mare cneaz al Lituaniei.

Multe dintre lucrările istorice polone prezintă consolidarea monarhiei interne, luptele cu Ucraina, alianța favorabilă Imperiului Habsburgic, din veacul XV, orientarea temporară spre Imperiul Otoman (până în secolele XVI - XVII), *condominium*, alături de Turcia sau Ungaria, în scopul subordonării Moldovei și altor zone apropiate.

În 1569, Polonia s-a aliat cu Lituania, constituind, împreună, *Uniunea de la Lublin*. Noua structură europeană luptă împotriva Suediei și a Rusiei pentru ieșire la Marea Nordului, cu *teutonii* în vederea accesului spre întinderile baltice, ori contra turcilor, care controlau drumul comercial la Marea Neagră. Ulterior, pe timpul Dinastiei Vasa (1587 - 1795), Polonia este divizată prin partajările teritoriale din 1772, 1793, 1794, convenite, variabil, între Rusia, Prusia, Austria.

Fondatorul istoriografiei clasice polone, de factură umanistă, a fost învățatul italian Filippo Buonacorsi (1437 - 1477), adus la solicitarea regelui Cazimir IV (1447 - 1492). Va elabora, în limba latină, mai multe scrieri, favorabile extensiei catolicismului. Începând cu secolul XVI, umaniștii poloni s-au exprimat prin opere autohtone, folosind, vremelnic, totuși, limba latină.

Tradițional, Marçin Cromer (1512 - 1589) a elaborat, în

---

premieră, *Istoria Poloniei*, sinteză originală privind evoluția statală în etapa de tranziție, de la medieval spre modernitate. La rândul său, Marçin Bielski (1495 - 1575) scrie, în limba polonă, *Cronica lumii întregi* sau *Istoria universală*, având unele informații și despre români. S-a referit, cu predilecție, la perioada cardinală pentru creștinism, respectiv de la *Geneză*, până la *Judecata de Apoi*. Îl continuă fiul lui, Joachim Bielski (1540 - 1599), reeditând, în 1597, *Istoria universală*, completată cu noi date și îmbogățind mult discursul anterior. Prin asemenea demersuri, istoriografia polonă s-a integrat spiritualității umaniste europene.

Pagini interesante reliefează aspecte din **Ungaria**. Acceptând, în secolul XI (1001), catolicismul occidental, preluat prin creștinarea, la Strigoniu, a lui Ștefan I cel Sfânt (997 - 1038), considerat fondatorul regatului **Ungaria Mare**, noul stat ajunge, treptat, putere continentală importantă. Asemenea caracteristică se va menține până spre mijlocul secolului XVI, când regalitatea maghiară cunoaște insuccesul luptelor cu Imperiul Otoman (1526 - 1541), teritorial devenind *pașalâc*, etapă urmată de stăpânirea habsburgilor, instituită, oficial, prin Pacea de la Karlowitz (1699).

Sub impulsul culturii umaniste occidentale apare, în Ungaria, prima carte de istorie, referitoare la evoluția tradițională a statului. Influența pozitivă a venit, asemănător Poliniei, din Italia, datorită învățatului Antonio Bonfini (1434 - 1503), care a acceptat să susțină Curtea regelui Matei Corvin (1458 - 1490).

Opera, elaborată în latină, se intitulează *Rerum hungaricarum decades*, interferând inclusiv știri despre români. Lectura ne ajută să înțelegem dinamica evenimentelor: perioada hunilor, conduși de Atila (434 - 453); înfrângerea acestora de armata romanilor, aliați cu neamuri germanice, la Câmpiile Catalaunice (451); așezarea maghiarilor în actualul teritoriu, găsit liber prin deplasarea *antecesorilor* spre zone apusene. Relevantă devenea consolidarea statală, sub domnia regelui Matei Corvin, căruia italianul Antonio Bonfini îi recunoaște originea română. Era fiul lui Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei (1441 - 1456) și regent (guvernator) al Ungariei (1446 - 1456).

Autorul relatează despre acțiunile de succes privind consolidarea statului maghiar, desfășurate în a doua jumătate a

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

secolului XV, context favorabil colaborării permanente a monarhului cu nobilimea mică și mijlocie, aceasta primind, ca recompensă, importante privilegii. Puncte de referință ale perioadei au fost: răscoala mării nobilimi din Transilvania (1467), învinsă cu ajutorul armatei regale, politica antiotomană a Ungariei, conflictul cu Polonia, condusă de Cazimir IV (1447 - 1492), pentru tronul Boemiei.

Prin *Rerum hungaricarum decades* este atestată pătrunderea *Umanismului* în perimetrul coordonat de la Buda, dar și în Transilvania, aspect indus, așadar, culturii italiene. Fenomenul a suprapus, concomitent, tendințe *renascentiste* interne, specifice timpului. Exprimarea spiritualității umaniste maghiare a favorizat vecinătatea cu Muntenia și Moldova, exceptând lupta de la Baia, când Matei Corvin, în confruntarea pentru Chilia (1467), a fost învins de Ștefan cel Mare (1457 - 1504).

Scrisul tematic din etapa invocată reflectă, în majoritatea **teritoriilor musulmane**, persistența relațiilor medievale, izolarea spirituală față de Europa, dinamica subordonării religioase excesive, infuzia greoaie a noutăților științifice. Deși accesarea principiilor *Renașterii* sau *Umanismului* au fost puțin vizibile în Orientul Apropiat, amintim preocupările unor notabilități islamiste pentru consemnarea faptelor de rezonanță, cu deosebire evenimentele relevând succesul intern al diverselor grupări partizane, ori desfășurarea confruntărilor militare externe.

Astfel, în **Persia**, Dinastia Sefavizilor (1502 - 1629) a stimulat apariția analizelor istorice, aspect constatat, mai ales, la sfârșitul secolului XVI - începutul secolului XVII. Este etapa când, pe timpul sultanului Abbas I (1587 - 1629), inițiativele centralizatoare și de expansiune cunosc apogeul. Ca dovadă, în multe biblioteci se găsesc, astăzi, lucrări referitoare la tradiția persană, elaborate cu aproape cinci veacuri în urmă, amintind, de exemplu, faptele nepotului lui Temugin/Genghis-han (1206 - 1227), Hulagu (1220 - 1256), care a subordonat mongolilor, temporar, zonele persane. Momentul determină monarhia Sefavizilor să relanseze lupta de eliberare statală. Fondatorul casei dinastice amintite a fost sultanul Ismail I (1502 - 1508), invocat aleatoriu în documente paseiste.

Deseori, cultura persană este comparată, pe plan mondial, ca influență în Orient, cu amplitudinea spiritualității franceze pentru

---

Occident. Prin diverse modalități, inclusiv datorită campaniilor militare mongole, multe elemente din istoriografia persană au ajuns în Turcia, Arabia, India, favorizându-se, după secolul XVI, simbioza dintre manierele proprii acestor entități.

În ceea ce privește **India**, locuită de populație majoritar budistă, cucerită (debutul veacului XVI) de mongoli, se conservă, parțial, valențele autohtone, inoculate cu diverse componente musulmane. La 21 aprilie 1526, ca urmare a victoriei de la Panipat, sultanatul Delhi este ocupat, India suprapunând *Imperiul Marilor Moguli*, existent, statal, până la 1761. Va fi reistaurat pasager (1857), apoi, desființat total, datorită consolidării administrației britanice.

Pe timpul marelui mogul Babur Zahireddin (1483 - 1530), descendent din familia lui Timur Lenk (1336 - 1405), devenit primul conducător al dinastiei mogule indiene, s-au realizat, frecvent, scrieri istorice sub formula memoriilor, intitulate *Babur-Name*. Totodată, erau stimulate traducerile din limba persană precum și răspândirea, în statele asiatice învecinate, a culturii sanscrite, specifică Indiei antice.

Referindu-ne la **Turcia**, precizăm că, în ziua de 29 mai 1453, sultanul Mehmed II (1451 - 1481) a ocupat, după un asediu de lungă durată, Capitala ortodoxă de la Constantinopol, numită, apoi, Istanbul. Rolul politic și spiritual continental, specific Imperiului Otoman, se relansa. Atunci, în zonele europene și africane, controlate de noii cuceritori, existau patru mari centre tradiționale: Bizanț (Turcia), Atena (Grecia), Alexandria (Egipt), Cordoba (Spania). Totuși, lucrările istorice, scrise pe înțelesul otomanilor, promovau un stil simplu, cu nuanță populară, existând referiri inclusiv la spațiile dunărene. Alteori, s-au folosit limbile literare arabă și persană, modalitate întâlnită, prioritar, la învățații străini, stabiliți în reședința oficială, Istanbul.

Lista autorilor perioadei se deschide cu Mehmed Nesri, semnatar al lucrării *Istoria universală*. Are șase părți, *centrate* pe succesele expansiunii otomane, egalând sensul victoriei credinței în Allah. Păstrată parțial, denotă dorința cărturarilor turci de a fi cunoscuți în Lume, paralel cu sporirea puterii militare imperiale.

Un alt istoric, Idris Bitlisi (1452/1457 - 1520), originar din Persia, refugiat la Istanbul datorită Dinastiei Sefavizilor, devine cronicar oficial al sultanului Baiazid II (1481 - 1512). Elaborează

---

creația denumită *Cele opt paradisuri*, având 80 000 de versuri, consacrată celor opt conducători turci, de la Osman I (1300 - 1326), până la Baiazid II. Folosește, inițial, limba arabă. Există și traduceri ulterioare, făcute, special, pentru slujitorii Palatului Topkapî. Semnează, apoi, *Cronica domniei lui Selim I* (1512 - 1520), având referiri distincte la spațiile africane, stăpânite de Semilună.

Guvernanții sultanului Soliman Magnificul (1520 - 1566) au acordat atenție specială studiilor istorice. *Padișahul* inaugurează, după model occidental, sistemul operelor comandate unor intelectuali de prestigiu, regăsiți inclusiv în funcții publice. Descrierile surprind numeroase particularități otomane, accentuând, mai ales, succesele reputele spre mijlocul secolului XVI.

Ca dovadă, Nasuh Matrakçı, cunoscut traducător din limba persană, realizează *Cronica lui Soliman Name*, având, însă, referiri numai până la 1547, dar și *Cronica cuceririi Moldovei*, ilustrând campania otomană din 1538, contra domnului Petru Rareș (1527 - 1538; 1541 - 1546).

Un alt învățat, Mustafa Gelaldaze, a elaborat *Păturile sociale și slujbele în Imperiul Otoman*, unde analizează, prevalent, etapa 1512 - 1555. Totodată, autorul Sa Adeddin (1536 - 1599), originar din Persia, este apreciat pentru *Coroana istoriilor*, prezentând Imperiul Otoman începând din secolul XIII, până la 1520 (finalul domniei sultanului Selim I). Cartea s-a preluat în diverse limbi occidentale, fiind un reper al perioadei amintite.

Pentru spațiul oriental, Mustafa Ali (1541 - 1599), poet, istoric și filosof, devine, *in memoriam*, primul *enciclopedist* umanist otoman. Calitatea este datorată, mai ales, lucrării *Esența informațiilor*, ilustrând evoluția de la *Geneză*, până la sfârșitul secolului XVI, precum și volumului *Viețile oamenilor de artă*, consacrat contemporanilor săi.

După câteva decenii, naratistul Kodja Husein (secolul XVII), fost mare demnitar, *reis effendi* (prim-cancelar), decodifică, selectiv, informațiile obținute prin investigarea arhivelor speciale. Inițial traduce, din limba arabă, *Istoria universală*. Scrie, apoi, *Evenimentele minunate*, atenționând, exclusivist, asupra începutului decăderii imperiului intercontinental, fenomen cauzat, după opinia sa, de reducerea rolului instituțiilor militare. Tot în paginile acestei cărți,

---

regăsim aspecte sociale, economice, administrative, cu deosebire din lumea satelor otomane, contemporane autorului.

Istoric important a fost Mustafa Kiatib Çelebi (1609 - 1657), personalitate distinctă a culturii otomane. Glorifică succesele lui Soliman Magnificul (1520 - 1566), dar, atenționa asupra secătuirii bugetului, ceea ce diminuea potențialul armatei și al statului. Motivând rigoarea deciziilor imperiale, recomanda, expres, implicarea efectivă a diplomației în asigurarea echilibrului internațional, precum și consolidarea unității interne.

Din teritoriile anexate de turci s-a remarcat Ibrahim Pecevi (1574 - 1650), născut în localitatea maghiară Pecs. Elaborează *Cronica*, referitoare la perioada 1520 - 1639, folosind izvoare musulmane și creștine, în special catolice. Ilustrarea raporturilor Imperiului Otoman cu Ungaria îl determină să antameze unele momente din realitatea europeană. Pentru secolul XVII, se distinge, apoi, Evlia Çelebi (1600 - 1664), finalizând, în urma unor călătorii, adevărate *tomuri* istorice, literare, memoriale.

Cele mai multe lucrări de atare factură se află în Biblioteca Națională a Palatului Topkapî, din Istanbul, reședința emblematică a sultanilor. Cunoscute, probabil, de savanții români, Dimitrie Cantemir (1673 - 1723) și Nicolae Iorga (1871 - 1940), scrierile lor, deja amintite, constituie, împreună cu alte izvoare, oportunități privind analiza evoluției generale a zonelor balcanice, sau geografiilor adiacente. Datorită specificității, cauzelor colaterale, ori influențelor *Coranului*, istoriografia turcă, din etapa analizată, s-a pliat *neconvingător* doctrinei *Umanismului* occidental.

Opere cu tematică adecvată regăsim și în **Extremul Orient**. Așa, de exemplu, abordările pentru **Mongolia** constată, începând cu secolul XVI, diminuarea vizibilă a puterii militare, aspect desprins din interpretarea conținutului lucrării anonime *Rezumatul istoric de aur*. Documentarul intuiește *preludiul* decăderii drastice a statalității moderne autohtone.

În **China**, veacurile XV - XVII aduc o vizibilă consolidare teritorială, depășindu-se urmările etapei 1279 - 1368, când suportase ocupația mongolilor. Din 1644, a intrat, însă, sub dominația manciuriană, prelungită până la 1911. Ca urmare, după exprimarea proprie de trei secole, istoriografia chineză acceptă valențe provenite

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

din spiritualitatea noilor stăpânitori. Importante sunt, pentru asemenea perioade, lucrările: *Analele veridice ale manciurienilor*; *Istoria celor trei regate* (1647); *Istoria dinastiilor*. Treptat, cultura autohtonă chineză se revigorează, paralel cu cea de origine alogenă. Deși izolată de restul *Lumii*, China medievală a receptat diverse idei occidentale, intermedierea datorându-se, printre altele, venețianului Marco Polo (1254 - 1324), stabilit pentru două decenii, în *arealul galben* (1275 - 1295), semnificație invocată și astăzi.

Locuitorii din **Coreea** au purtat, în secolul XVI (1592 - 1598), lupte de apărare contra japonezilor. Ca urmare, lucrarea *Imn din Nok/Descrierea războiului coreeano-japonez* oglindește aceste evenimente și glorifică eroismul popular. Este considerată prima *epopee* națională, cu sens istoriografic umanist. După 1637, în Coreea se instaurează dominația manciuriană, iar scrierile timpului relevă persistența acțiunilor de eliberare. Se face apel, deseori, la tradiția etnică, folosind modalități stilistice superioare etapelor precedente.

Pentru **Japonia**, istoriografia ilustrează, prioritar, succesul *shogunilor* în conducerea statului și cauzele diminuării rolului monarhiei tradiționale. Cunoscuți sunt cei din familia nobiliară Tokugawa, afirmată după 1603, pe timpul cărora au fost scrise mai multe lucrări tematice. Spre finalul secolului XVI, unii intelectuali din *Țara Soarelui Răsare* s-au adaptat auspiciilor culturii coreene, preluând numeroase elemente budiste, aplicate, inițial, în China.

Se relansează, strategic, semnificația conținutului mobilizator al unor componente culturale esențiale, amintite anterior, respectiv opera *Taiheiki/Analele mării păci*, elaborată de călugări budiști în maniera baladelor, *Istoria Kojiki*, datând din 712, motiv pentru ilustrarea evoluției statale milenare, precum și originalitatea teatrului *Kabuki*, reliefând, în limbaj popular, evenimentele apriorice sau contemporane, de primă mărime. Japonia își definește particularitățile, așadar, sub *patronaj* spiritual budist, acceptând, premeditat, prin diverse modalități, exprimări plurivalente ale islamismului, sintoismului, catolicismului.

Veacul XVII confirmă spiritualitatea coloniștilor europeni, stabiliți pe **continentul african**. Succesorii celor proveniți, mai ales, din Olanda constituie, în Transvaal și Orange (Africa de Sud), comunitățile *burilor*. Informațiile precizează că aceștia erau *calvini*

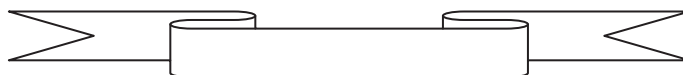
PETRE POPA

(protestanți catolici), se denumeau *africanderi*, foloseau dialectele *afrikaans* ori *bataw*, paralel, apoi, cu limba engleză.

Preocupările intelectuale, specifice statelor enunțate mai sus, dar și celorlalte spații geografice adiacente, au *comensurat*, cu înțelepciunea discreției, regăsită, predilect, spre Orientul Îndepărtat, fenomene precum: *dinamica* sporirii potențialului economic autohton premodern; *oportunitatea* preliminară infuziilor externe, purtătoare de progres; *persistența* respectării diurne a cutumelor ancestrale; *regândirea* sensului spiritualității dominante; *înnoirea* raporturilor dintre categoriile sociale productive; *menținerea* virulenței conflictelor militare prelungite; *gradarea* accesului la știința de carte; *motivarea* acceptării istoricilor în apropierea decidenților oficiali. După cum *divulgă* paragrafele precedente, preceptele enumerate, inclusiv conexiunile necesare, erau *traduse* diferențiat, atât în țările mici, europene și africane, ori *developând* marile puteri asiatice. Din prima categorie s-a remarcat istoriografia Poloniei, *concordantă* catolicismului fundamentalist, iar pentru stăpânii unor ample întinderi teritoriale, *arhetip* ajungea Imperiul Otoman, *moștenitorul* civilizației bizantine, adaptată traseelor intercontinentale cronicărești. În același timp, China budistă manciuriană cunoștea fluxurile și reducățiile valoroaselor impulsuri narrative, transferate, accidental, din Europa de Vest.

Istoriografia specifică Europei de Sud-Est și Orientului asiatic, etichetată ca fiind sub *standardele* occidentale, a constituit, în secolele XV-XVII, fără să exagerăm, o modalitate reală pentru stimularea promovării sensurilor universaliste moderne, circumscrise acestor meridiane.

**XV. ISTORIOGRAFIE EUROPEANĂ
OCCIDENTALĂ ÎN SECOLUL XVIII LUMINIST**

„*L’homme est né libre.*”
(„*Omul s-a născut liber*”).
Jean Jacques Rousseau
(*Contractul social*)

Spiritualitatea vest-europeană, specifică secolului XVIII *luminist*, s-a exprimat, predilect, pe teritoriul Franței, ulterior în Anglia, Italia, Spania, Germania. Mai puțin se regăsesc sensurile acestei gândiri novatoare suprapuse altor coordonate ale *Mapamondului*. Nuanțat, *luminismul* este *derobat*, totuși, în habitatele transoceanice, deoarece veacul XVIII aduce, pe harta *Lumii*, o nouă structură administrativă liberă, dincolo de Atlantic, respectiv Statele Unite ale Americii. Mulți dintre coloniștii zonelor amintite au fost călăuziți de ideea respectării demnității umane, concept promovat, constant, în spațiile *amerindiene*, prin acceptarea *luminismului*, propriu *Bătrânului Continent*.

Doctrina *luministă* era conturată, inițial, prin *școala filosofică antifeudală*, care promova sistemul progresist de valori, raportate la criteriile *cultivării* individului, contrare dogmelor nobiliare tradiționale, depășite moral de ceea ce urmărea să se realizeze în societatea modernă.

Pentru a defini, temporal, perioada analizată se folosesc, lingvistic, sintagmele: *Siècle des lumières* (Franța); *Illuminismo* (Italia); *Aufklärung* (Germania); *Enlightenment* (Anglia). De asemenea, în Imperiul Habsburgic a existat *josefinismul*, ceea ce dezvoltă atitudinea binevoitoare, față de noua tendință, a împăratului Joseph II (1780 - 1790). Stăpânind inclusiv Transilvania, va acorda anumite facilități locuitorilor români autohtoni, cu deosebire celor din mediul rural, solicitate de participanții la răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan (1784).

Realizările tematice *luministe* demonstrează că mentorii Europei de Vest au prelungit, pentru secolul XVIII, ideile și practicile *Renașterii*, *Umanismului* sau *Reformei religioase*, fiind operate, sistemic, multiple modificări în gândirea ori atitudinea civică. Chintesența era concretizată, la nivel social și economic, prin dezvoltarea preocupărilor de tip superior, ceea ce presupunea, obligatoriu, acordarea libertăților individuale.

Ca dovadă, *revoluția industrială* din Anglia se derula cu succes, urmând să parcurgă *etapele* aburului și electricității, iar agricultura cunoștea reale progrese, constatate, mai ales, în condițiile desființării șerbiei, deplasării unor mari grupuri de țărani dependenți spre centrele urbane, organizarea fermelor, introducerea tehnologiilor mult mai productive.

Noutatea oglindește, de asemenea, extensia comerțului intern sau extern, prin diminuarea restricțiilor vamale europene, cât și în alte zone ale *Lumii*. Are loc redimensionarea sistemului colonial, favorizându-se statele puternice, cu influențe din America, până spre Extremul Orient, Africa Centrală și de Sud. Sporește potențialul financiar, familial și comunitar, național ori continental, spiritualitatea exprimându-se universalist.

Promovarea preceptelor *luministe* se suprapune revoluțiilor moderne din secolele XVII - XVIII, care au prevăzut, în *programele* elaborate, garantarea proprietății, egalitatea indivizilor, constituționalitatea drepturilor. Așa, de exemplu, la 26 august 1789, se elabora, în Franța, ***Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului***, bazată pe principiul novator al lui Jean Jacques Rousseau (1712 - 1778), conform căruia: „*Toți oamenii se nasc și rămân liberi și egali în drepturi*”.

Unii gânditori susțin tendința afirmării plurivalente a burgheziei naționale, deoarece, mai ales în statele din vestul Europei, noua grupare devenise o forță redevabilă, ce urmărea să-și asume conducerea politică, având deja potențial economic considerabil. Se descrie, astfel, contradicția dintre starea materială a unei clase prospere, implicată, constant, în evoluția industriei, cu insuficienta participare a *noilor generații* la reformarea administrației statale.

În preocupările plurivalente, specifice secolului XVIII, sunt ilustrate, totodată, obiective privind dezvoltarea științei și a culturii,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

generalizarea învățământului de patru ani, gratuit și obligatoriu, stimularea instruirii pe alte trepte școlare. Prin asemenea proiecții se dorea *luminarea* tuturor categoriilor de cetățeni, inclusiv a celor dezavantajați social. La baza doctrinei *luministe* s-a aflat, așadar, dorința filosofilor, dar și a altor intelectuali, ca personalitățile implicate în conducerea statelor să accepte, efectiv, oportunitatea extinderii proceselor cunoașterii, prin raportare corectă la tradițiile și particularitățile popoarelor respective.

Ca manieră de analiză, concomitent cu valorificarea experienței benefice anterioare, sunt extinse modalitățile de adresabilitate privind rolul autorităților, în redefinirea structurilor social-politice, aflate la o adevărată răscruce temporală. Se trece de la istoriografia cronologică, folosită secular, la istoriografia problematizată, ideatică, interpretativă. Este abandonat stilul retoric, întâlnit, nuanțat, în multe din definițiile umaniștilor renascentiști, promovându-se tonul incisiv, polemic, tranșant, referitor la perspectiva continentală.

Descripția dobândește sens ideologic novator, contrar celui conservator, catolic, autocrat, infailibil, ce încuraja, paseist, autoritatea nobiliară și pontificală, ierarhia tradițională, subordonarea socială, supunerea bisericilor autohtone față de Statul Papal. De aceea, se poate aprecia că *istoriografia luministă* a promovat realismul, libertatea de gândire și acțiune, comportamentul individual angajant, dorința progresului comunitar, urban sau rural, civic ori eclesiastic, determinant pentru superioritatea națiunilor.

Istoricii luminiști reprezentativi s-au exprimat în **Franța**. Din punct de vedere tematic, scrierile lor au pornit de la principiul posibilității aplicării programatice a preceptelor direcționale, vehiculate în plan teoretic. Totodată, realitățile Parisului aveau, în sine, suficiente elemente favorizante concretizării ideilor libertății, egalității, fraternității.

Se confirmă, pentru început, *raționalismul* modern, fundamentat, ca știință, de savantul René Descartes (1596 - 1650), gânditor care a proclamat durabilitatea eternității, dincolo de existența teoriilor vehiculate filosofal până atunci. Adepții tezei „*Cuget, deci exist!*” se vor numi *cartesieni*. Semnând, uneori, cu numele latinizat, Renatus Cartesius susține că rațiunea poate să reexamineze toate cunoștințele anterioare, iar asimilarea adevărului vizează numai pe

---

cele demonstrate cardinal, evident, indubitabil, superior.

Principala lui lucrare, intitulată *Discurs asupra metodei* (1637), realizează o introspecție în dinamica interpretărilor referitoare la existența umană, insistând asupra obligației gânditorilor de a se ocupa de ceea ce este etern, permanent, nemuritor. În chimie, biologie, cosmologie, acordă primordialitate mișcării materiei, toate fenomenele raportându-se acestui comportament spațial. René Descartes, având rezultate de excepție, inclusiv în matematică și fizică, preciza că istoria este vulnerabilă, întrucât derularea faptelor se bazează, suficient de mult, pe întâmplare.

Raționalismul modern este întâlnit frecvent și în demersurile lui Blaise Pascal (1623 - 1662). Ideile promovate sunt cuprinse, postum, în lucrarea *Cugetări*. Elaborarea este ulterioară retragerii, în 1654, la Mănăstirea Port-Royal, unde s-a format o activă grupare *jansenistă*, contrară fastului catolic. Important ca matematician, fizician, scriitor și filosof, Blaise Pascal se integrează gânditorilor care pregătesc *luminismul* clasic. A elaborat, de asemenea, *Scrisori provinciale*, combătând *iezuitismul*.

Tot după principii raționaliste se exprima Pierre Bayle (1647 - 1706). Așază, ca presupus *moto* la opera *Dicționar istoric și critic* (1697), cuvintele: „*Singurul lucru cert în istorie devine acela că istoria însăși este foarte incertă*“. Autorul dădea prioritate, așadar, filosofiei istoriei, nu atât evoluției istorice. Analizează exprimarea dogmatismului religios și gândirii speculative, opunându-le, personal, exclusiv scepticismul.

Filosofii amintiți mai sus, originari din Franța, sunt reprezentativi pentru sistemul reflexiilor vremii. Se apropie însă de istorie cu anumite rezerve, ceea ce denotă convingerile personale, pe care le respectăm! Considerați precursori ai *luminismului*, oferă analiștilor din domeniu suficiente motive de apreciere.

Unul dintre cei mai importanți gânditori *luminiști*, *regele neîncoronat al filosofilor*, este, fără îndoială, François-Marie Arouet, cunoscut prin *pseudonimul* Voltaire (1694 - 1778). A fost mare proprietar funciar, posedând domeniul Ferney. Elaborează numeroase scrieri de factură literară, teoretică, memorialistică, istorică, domenii convergente culturii vaste a timpului său. Voltaire deține funcții publice în Franța, s-a apropiat de regele Frederic II al Prusiei (1740 - 1786),

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

răspunde invitației la Curtea împărătesei Ecaterina cea Mare a Rusiei (1762 - 1796), călătorește în Olanda și Anglia, devenind, cu adevărat, *luminist* al tuturor națiunilor.

Pentru început (1713), scrie *Istoria lui Carol XII*, rege al Suediei (1697 - 1718). Cartea, contemporană cu faptele controversatului monarh, face *joncțiunea* între stilul laudativ și cel de factură luministă. Depășește convingător caracteristicile unei *biografii* obișnuite, analizând condițiile specifice care au favorizat, în Suedia, încoronarea adolescentului Carol, proclamat major la 15 ani, condiție obligatorie pentru obținerea investiturii catolice.

Sunt prezentate multiple evenimente social-politice din perioada medievală, este relevată dorința regelui de a impune supremația țării sale în zonele *septentrionale* europene, prin înfrângerea Principatelor germane, Poloniei, Rusiei și diminuarea influenței Franței ori Spaniei. Un loc important îl ocupă descrierea bătăliei de la Poltava, din 8 iulie 1709, purtată cu Imperiul Țarist, condus de Petru I cel Mare (1696 - 1725), pierdută însă de armatele Suediei, precum și prezentarea celui de Al Doilea *Război Nordic* (1700 - 1721), finalizat tot fără succes pentru Stockholm. Prima confruntare avusese loc în etapa 1655 - 1660.

O altă lucrare semnată de Voltaire, apărută în 1751, este *Secolul lui Ludovic XIV*, monarh celebru al Franței (1643 - 1715), numit și *Regele Soare*. Abordează global etapa istorică respectivă, determină, prin *disociere*, principalele segmente ale domniei, stabilește un nou raport între factorii evoluției temporale, pornind, de regulă, de la efect spre cauză, contrar *conexiunii* obișnuite, cauză și efect. Voltaire însuși apreciază că această operă dorește să fie „*un monument pe care încerc să-l ridic spre gloria Franței*”. Ludovic XIV devine, în concepția gânditorului, opozantul autoritar al medievisticii franceze, dar și inițiatorul acțiunilor novative, ce conduceau statul spre modernitate.

În 1756 și 1769 Voltaire a elaborat, în două părți, *Esseu asupra moravurilor și spiritului națiunilor*. Partea întâi abordează perioada de la începutul existenței Omenirii, până la Carol cel Mare (768 - 814), primul restaurator al Imperiului Roman Occidental, având *epicentrul* în lumea franco-germană. Partea a doua descrie etapa de la Carol cel Mare, la Ludovic XIII (1610 - 1643). Insistă asupra evoluției

---

Europei după *Tratatul de la Verdun*, din august 843, când Imperiul Carolingian s-a divizat, efectiv, în marile state continentale de mai târziu, Germania, Franța, Italia.

Un loc aparte îl ocupă referirile privind *Jurămintele de la Strasbourg*, consumate anterior (14 februarie 842), amintite în sensul departajării, pentru început, a Franței, condusă de Carol *Pleşuvul*, care a prezentat mesajul său de bună vecinătate în graiul saxonilor, precum și a Germaniei, având rege pe Ludovic *Germanicul*, garantul păcii propuse în limba franceză. Sunt, după unii autori occidentali, primele documente referitoare la sistematizarea lingvistică, proprie principalelor țări ale Europei de Apus.

Ca valoare documentară, asemenea *perorație* reprezintă, în esență, o abordare teoretică, generalizatoare, incipientă, deoarece, pentru motivarea conținutului fundamental, Voltaire folosește, deseori, expresii referitoare la sensurile filosofiei istoriei. Depășește convingător platitudinea ideatică întâlnită în *Discurs asupra istoriei universale*, aparținând lui Jacques Bénigne Bossuet (1627 - 1704).

Urmează, cronologic, *Schiță a secolului lui Ludovic XV*, un alt monarh cunoscut al Franței (1715 - 1744), aflat, la început, sub regență (1715 - 1723). Cartea este suficient de *stufoasă*, ilustrând meritele personalității care îi comandase opera respectivă. Deși comparat cu Ludovic XIV, urmașul său, Ludovic XV de Bourbon, se plasează, valoric, sub faptele *Regelui Soare*.

În ceea ce privește *Istoria Parlamentului din Paris*, analiza constituie descrierea veridică a factorilor constituționali din *Hexagon*, favorabili trecerii de la Statele Generale, convocate inițial la Paris (1302), de regele Filip IV cel Frumos (1285 - 1314), spre condiționalitatea transformării acestei adunări într-un for legislativ de factură decizională modernă.

La solicitarea Curții de la Sankt Petersburg, Voltaire a scris *Istoria Rusiei sub Petru cel Mare*, țar (1682 - 1721), apoi, împărat (1721 - 1725). Se apropie, ca manieră, discursului consacrat lui Ludovic XV, în sensul prezentării, la superlativ, a conducătorului *pravoslavnic*, integrat sensurilor *luministe* europene, promovate amplelor spații ale ortodoxiei ruse tradiționale.

Plasat la granița dintre logică și istoriografie, *Dicționar filosofic* interpretează fenomene politice, sociale, economice,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

spirituale, prin intermediul concluziilor teoretice aprofundate. Autorul este adeptul respectării adevărului științific. Datorită conținutului tematic al lucrării, precede viitorul spirit al *enciclopedismului* francez, care va induce ideea acumulării globale a cunoașterii specifice diverselor domenii. Voltaire insistă asupra prezentării unor popoare, mai puțin cunoscute atunci, precum indienii și chinezii, apreciind, totodată, ca deosebite pentru acele vremuri, descoperirile geografice din secolele XV - XVI. Glorifică și motivează evoluția Franței. Printre altele, aprecia: „*Hazardul este un cuvânt gol de sens. Nimic nu poate exista fără cauză. Lumea este organizată după legi matematice*”.

Gânditorul ajunge la concluzia că factorii ce determină evoluția generală sunt: climatul natural, guvernarea, religiozitatea. Abordează, de asemenea, rolul personalității în istorie, precizând: „*În cărțile mele dau întâietate oamenilor mari și nu eroilor. Oamenii mari sunt pentru mine toți care au avut un rol de frunte în crearea unor opere folositoare sau plăcute*”. Acordă spațiu adecvat radiografierii diferitelor comunități, insistând, mai ales, asupra cetățenilor obișnuiți.

Referitor la rolul religiei în viața cotidiană, scria: „*Pentru binele general este necesar să existe un Dumnezeu care răsplătește și pedepsește. Dacă Dumnezeu nu ar exista, el ar trebui inventat*”. Tot în **Dicționar filosofic** se oprește asupra metodei de interpretare a fenomenelor, făcând apel la modele antice, adaptate veacurilor ulterioare. Recunoaște importanța folosirii documentului real, *inedit* sau *edit*, ori a celui expus verbal, susținut prin certitudine. Edificator devine comentariul: „*Ori de câte ori citești o istorie, trebuie să te gândești la timpul când autorul a scris-o*”.

Prin elaborări cu valoare *intrinsecă*, Voltaire a devenit un reprezentant de seamă al gândirii universale moderne. Îndemnul transmis generațiilor viitoare, pentru a folosi, la scrierile tematice, un stil „*serios, variat, clar*”, își găsește aplicare pragmatică perpetuă.

Un alt mare *luminist* este Charles Louis de Secondat, baron de Montesquieu (1689 - 1755). Important nobil al Franței, stăpân al domeniului Brède, va exprima, constant, concepții care vizau progresul națiunilor. Ca particularitate, gânditorul a manifestat un liberalism aristocratic, propriu ascensiunii burgheziei naționale. Spiritul său novator, cu deosebire segmentul legislativ, reprezintă axa ideologiei ce milita pentru schimbarea esențială, în secolul XVIII, a

---

sistemului politic european.

Pentru început, Montesquieu a editat volumul *Scrisori persane* (1723), expunând, cu toată convingerea, concepte antiabsolutiste. Intră, totodată, în clubul intelectualilor ce elaborau *Enciclopedia franceză*, devenind, concomitent, unul dintre fondatorii determinismului geografic. Urmează eseul *Considerații asupra cauzelor grandorii și decăderii romanilor* (1734), consacrat prezentării generale a rolului statului, considerat, ca esență, instituție naturală. Apreciază, retroactiv, că succesele etapelor regală, republicană, imperială, din Peninsula, s-au datorat, mai ales, virtuților cetățenești, deprinderilor militare, hărniciei, fermității și consecvenței locuitorilor, diminuării puterii adversarilor, asimilării etniilor cucerite.

Din același cadru selectează apoi cauzele decăderii: prevalența politicii externe în defavoarea ordinii interne, folosirea violenței, transformarea Imperiului Roman în monarhie militară, apariția grupărilor partinice opozante, scăderea simțului responsabilității oficialilor, dezvoltarea exclusiv a nucleului statului italic în defavoarea multor provincii periferice, denaturarea moravurilor particulare, alimentate prin îmbogățire, petreceri, imoralitatea cetățenilor.

Capodopera lui Montesquieu este intitulată *Despre spiritul legilor* (1748). Prezintă, în premieră absolută, principiul separării puterilor în statele moderne, departajarea instituțiilor cu atribuții legislative (Parlamentul), executive (Guvernul, eventual șeful statului), judecătorești. În asemenea demonstrație, solicita ca necesare: motivarea deciziilor fundamentale, stabilirea raporturilor dintre individ și societate, fixarea normelor atitudinii comunitare față de natură. Așadar, legea este, în esență, triumful rațiunii, iar oficialii au datoria morală să rămână imparțiali, eludând momentele conjuncturale.

Montesquieu acordă atenție deosebită factorilor geografici, având influențe asupra nivelului dezvoltării și comportamentului uman. Referindu-se la climă, considera că, de regulă, căldura excesivă conduce la stagnare economică, iar atmosfera temperată, cum este cea din Europa, favorizează evoluția constantă. Ca formă administrativă, denotă inconsecvență, în sensul acceptării, *apriori*, atât a republicii, cât și a monarhiei. Condamna însă *virulent* absolutismul,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

pronunțându-se deschis pentru un stat constituțional, indiferent de tipologia pentru care optează locuitorii săi.

Luminismul european occidental s-a bazat, în mare măsură, pe opera și activitatea lui Jean Jacques Rousseau (1712 - 1778). Reprezenta mica burghezie, receptivă la noua doctrină, precum și la sensurile istorice ori politice ale modernismului. Născut la Geneva, dintr-o familie de hughenoți francezi, stabiliți în Elveția, devine, deopotrivă, gânditor, literat, muzician, calități cultivate, prevalent, ca autodidact. Asemenea valențe i-au permis să participe la elaborarea *Enciclopediei franceze*, expresie a cunoașterii de factură universalistă.

În 1750, Jean Jacques Rousseau tipărește *Discurs asupra științelor și artelor*, teză prezentată la un concurs inițiat de Academia orașului francez Dijon. Susține că *progresul a corupt moravurile*, ceea ce se putea îndrepta numai printr-o activitate productivă intensă, diminuarea luxului, combaterea subexistenței, încurajarea inițiativei.

Peste puțină vreme, în 1775, apare *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni*, unde teoretizează apariția despotismului, cauzele discrepanței economice, urmările disensiunilor sociale. Direcționează, ca prioritate, teoria asupra stării naturale, favorabilă Omului, compromisă, ulterior, din cauza succesiunii structurilor incorecte.

Aserțiunile sale invocă *trei trepte* ale raportului dintre individ și existență. Pornește de la *sălbaticul sărac și bun*, nefericit însă pentru că îi lipsea conștiința împlinirii, continuă cu etapa *societății primare*, clădite dincolo de starea inițială umană, dar superioară acesteia, finalizând cu noile realități, bazate pe diferențe de proprietate și apariția grupărilor politice discordante. Asemenea modificări aparțin, în proporție egală, tuturor condițiilor *perturbatorii*, iar individul, dezorientat chiar de realizările proprii, trebuie să lupte continuu și hotărât pentru fericire.

Lucrarea esențială a lui Jean Jacques Rousseau este *Contractul social* (1762). Se oprește asupra începutului istoriei Umanității, anulând, teoretic, posibilitatea unei înțelegeri între monarh și supușii săi, întrucât contractul se poate face numai între egali. Apreciază, de asemenea, că „*Omul s-a născut liber, dar pretutindeni este în lanțuri*”.

Ca formă de guvernare ideală, susține *democrația*, în țările mici și sărace, dar și *monarhia*, pentru statele mari și bogate. După opinia

---

gânditorului, succesul administrativ este determinat de factori multipli precum: rodnicia pământului, demografia, potențele financiare. Prezumtiv, în democrație orice sistem de conducere se depreciază, conducând deseori la *despotism*. Tot din 1762, datează romanul său pedagogic *Emile*, încercare solitară pentru descifrarea sensurilor educaționale privind formarea personalității umane.

Gândirea *luministă* franceză a contribuit nemijlocit la pregătirea stării de spirit, elaborarea programelor, declanșarea și desfășurarea Marii Revoluții Moderne din 1789, iar preluarea conceptelor de alte doctrine naționale rămâne evidentă.

În **Anglia** secolului XVIII, comparativ cu alte state europene, spiritualitatea *luministă* s-a exprimat diferit, burghezia cucerind puterea politică prin demersuri anterioare (1642 - 1649). Potențialul economic era redutabil, iar colonizarea Americii de Nord conferise Londrei un important suport mondial. De aceea, multe lucrări tematice își propun obiective adecvate, polemica intelectuală fiind mult diminuată. Se degajă încrederea în rolul **Marii Britanii** ca *arbitru* autentic al *Mapamondului*, structurile constituționale și administrative proprii fiind superioare celorlalte zone geografice. Noua denumire se folosește, oficial, din 1707, desemnând unirea Angliei cu Scoția și Țara Galilor.

Dintre principalii reprezentanți *lumiști* ai Angliei s-a detașat David Hume (1711 - 1776), filosof și documentarist, având, constant, preocupări enciclopediste. Apreciază, într-o manieră personală: „*Istoria este, teoretic, o distracție agreabilă, mult mai interesantă decât ficțiunea cotidiană.*” Susține, în esență, că știința enunțată se subordonează, temporal, eticii umane, iar obiectul studiului disciplinei reprezintă, ideologic, fundamentul *diferenței dintre viciu și virtute*. De aceea, după opinia lui David Hume, istoria are datoria să influențeze atât morala, dar mai ales gândirea socială. Reflexiile gânditorului, care fac incursiuni asupra evoluției Angliei, incriminează, filosofal, politicienii timpului, rolul acestora în exprimarea și consolidarea comportamentului națiunii.

Cel mai mare istoric englez al secolului XVIII este considerat raționalistul Edward Gibbon (1737 - 1794). Opera fundamentală, *Istoria declinului și a căderii Imperiului Roman*, elaborată după modelul *lumiștilor* francezi, analizează, temeinic și comparatist,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

fenomenul amintit. Etapa invocată este de la 180, până în 1453, referirile acoperind, succesiv, aspecte caracteristice Europei de Apus, dar și spațiului bizantin.

Degajă concluzia că rolul Imperiului Roman s-a diminuat concomitent cu acceptarea principiilor creștinismului, doctrina propovăduind, în sens general, egalitatea umană și, prin aceasta, implicit, desființarea sclaviei, stare aducătoare de beneficii. Datorită unor asemenea idei, clericii au serioase rezerve față de elaborările și atitudinea lui Edward Gibbon.

Investigațiile realizate în Italia, ori constatările din alte zone, îl determină să ilustreze mai ales aspectele politice și militare cu care s-a confruntat puterea intercontinentală după primele veacuri ale noii ere, fără să fie accentuate cauzele economice, financiare, administrative ce au influențat, inevitabil, dispariția Imperiului Roman de Apus (secolul V), apoi a celui de Răsărit (secolul XV). Remarcăm aspectul că Edward Gibbon a reiterat, favorabil, latinitatea și continuitatea noastră tradițională postaureliană.

Un alt gânditor britanic al perioadei este Adam Smith (1723 - 1790). Elaborează, în 1776, lucrarea *Avuția națiunilor, cercetare asupra naturii și cauzelor ei*, analizând, de pe pozițiile liberalismului, determinările factorilor economici asupra evoluției generale a *Lumii*. Totodată, stabilește, conform concepției proprii, raportul dintre fenomenele sociale și cele productive, dând prioritate segmentului aducător de beneficii prin plusvaloare. De aceea, descripțiile sale sunt un suport teoretic referitor, bunăoară, la *inserția* potențialului industrial în consolidarea generală a națiunilor moderne, cu aplicabilitate imediată la sistemul colonial englez.

Adam Smith este fondatorul economiei politice ca știință, conferind noii doctrine atât calități *esoterice* (ascunse), cât și *exoterice* (publice). Datorită aplicabilității în domenii fundamentale, specifice existenței umane concrete, asemenea teorii au făcut carieră universală.

Tot din spațiul intelectual britanic face parte William Robertson (1721 - 1793), principalul autor scoțian al secolului XVIII. Este remarcat, în bibliografia generală, inițial, prin *Istoria Scoției*, scrierea dezvoltând evoluția de la începuturile acestei entități, până în 1603, atunci când monarhul Iacob VI (1567 - 1625) devine și rege al Angliei. Se integrează grupului naționaliștilor din geografia amintită.

Urmează, cronologic, în portofoliul său, *Istoria domniei împăratului Carol Quintul*. Este vorba de analiza preocupărilor cunoscutului rege al Spaniei (1516 - 1556), conducător autoritar al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (1519 - 1556). Detașăm, special, precizarea că monarhul Carol V, din Dinastia de Habsburg, a stăpânit inclusiv teritoriile transatlantice, iar în imensitatea invocată, suficient de cuprinzătoare, *Soarele nu apunea niciodată*.

Lucrare valoroasă, semnată de William Robertson, este, totodată, *Istoria Americii*, considerată cea mai importantă de până atunci, având informații referitoare, mai ales, la coloniile spaniole și portugheze, din zonele continentale sudice sau centrale. Sunt reliefate, totodată, aspecte interesante privind conceptele organizării administrative a teritoriilor din *Lumea Nouă*.

Prin asemenea preocupări, autorul extinde temele asumate anterior de *raționaliști*, acceptând și alte tipologii, comparativ cu tradiționalitatea britanică. Sensurile universaliste ale existenței și dorințelor Marilor Puteri erau translate, opțional, principalelor metropole europene, capabile să decidă, uneori, globalist.

În **Italia**, *luminismul* continuă, ideatic, Renașterea și Umanismul. Sursele documentare ample, din arhivele clasice romane, inclusiv *pontificale*, sunt reinterpretate pragmatic, mai ales că secolul XVIII găsește Peninsula necentralizată. Tematic, se realizează scrieri privind anumite segmente vremelnice, apoi, opere ample, făcând referiri la *cadența* aspectelor italiene, europene sau mondiale, dar și discursuri despre menirea istoriei.

Bunăoară, gânditorul Pietro Gianone (7 mai 1676 - 17 martie 1748) editează *Istoria civilă a Regatului Neapole* (1723), reevaluând veacuri anterioare, dar și posibila direcționare a conținutului noilor monografii de factură urbană. Născut la Ischitella, în apropierea orașului Naples/Napoli, se detașează de conceptele pontificale, ceea ce îi va atrage *penitența* în Torino, până la moarte.

Cel mai cunoscut gânditor al secolului *luminist* italian este Giovanni Battista/Giambattista Vico (1668 - 1774), născut la Naples. S-a preocupat, constant, de filosofia istoriei și ciclicitatea evenimentelor, domenii oportune definirii sensurilor evoluției generale a Umanității. Pentru început, se va remarca prin volumul *Despre înțelepciunea străveche a italienilor* (1710), analiză elaborată

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

într-o formă sobră, credibilă, optimistă, autorul accentuând rolul valorilor comportamentale, necesare construirii viitorului.

Capodopera se intitulează *Principiile unei științe noi despre natura comună a națiunilor (Știința nouă)*, ediții succesive (1725, 1730, 1744). Susține ideea că *Omul*, în existența sa pământească, poate să cunoască, fără echivoc, numai istoria, întrucât natura este, indubitabil, creație a dumnezeirii. Totodată, Giovanni Battista/Giambattista Vico, acceptând compromisul dintre puterea nevăzută și existența reală, induce convingerea că societatea a fost orânduită, în egală măsură, prin voința emanată de la *Ființa Supremă*, și dezvoltată după norme ce aparțin persoanelor. Consideră *Omenirea* un sistem de valori unice, supuse legilor atotcuprinzătoare.

Din punct de vedere evolutiv, este convins că fiecare entitate a străbătut trei etape: *vârsta zeilor*, atunci când supranaturalul domina gândurile și faptele individuale; *vârsta eroilor*, specifică vremurilor transformării aristocrației în forță militară și economică; *vârsta oamenilor*, care favorizează conducerea societății folosind instituții și organizații proprii.

Pornind de la caracterul efemer al acestor determinări, autorul ajunge la concluzia că statul și progresul nu sunt infinite. Ca urmare, ulterior *celor trei etape*, numite, convențional, *corso*, devine oportună perioada *recorso*, în sensul apariției unor inerente stagnări și diminuări, urmate, firesc, de posibile relansări, necesare *ductibilității* succesului. Atare concepție era însușită inclusiv de umanistul român, stolnicul Constantin Cantacuzino (1650 - 1716). Conform opiniei sale, evoluția societății autohtone parcurge trei trepte, numite *stepene*, reprezentând *urcarea*, *starea* și *pogorârea* realităților înconjurătoare.

După un secol, *Știința nouă* a fost tradusă la Paris (1836) de istoricul Jules Michelet (1798 - 1874), care îl definește pe Giovanni Battista/Giambattista Vico folosind sintagma *părintele filosofiei istoriei*. Luministul italian este, totodată, fondatorul modern al *teoriei ciclicității istoriei*, ceea ce presupune, indiscutabil, o importantă contribuție la conturarea bazelor *istorismului*. Doctrina, specifică realizării introspecției perioadelor anterioare, stabilește principiul judecării selective a contextului când s-au derulat momentele *cruciale* supuse analizei.

Realitățile **germane** din veacul XVIII exprimau *apetențe*

---

vizibile pentru *luminismul* clasic european, deși serveau statalitatea unificată parțial. Ascensiunea burgheziei spre societatea capitalistă determină mulți intelectuali să accepte noua orientare continentală. Alții dovedeau, însă, reticență față de tendințele culturale și științifice ale vremii. De aceea, se conturează două școli istoriografice germane.

Prima, *gruparea erudiților*, caracterizată prin elaborarea unor opere cu conținut tradiționalist, fără a urmări, analitic, obiectivarea anumitor concluzii privind oportunitățile ulterioare, îl avea în frunte pe Frederic de Hohenzollern (1712 - 1786). Devenit rege al Prusiei, sub numele Frederic II cel Mare (1740 - 1786), finalizează, inițial, **Memorii pentru a servi Casei de Brandenburg**, referitoare la etapa 1415 - 1740, subiectul tratat urmărind creșterea prestigiului dinastiei din care făcea parte.

Alte titluri, purtând aceeași semnătură, sunt: **Istoria timpului meu**, cu sens autobiografic, pentru bilanțarea realizărilor prelungitei sale domnii; **Istoria războiului de 7 ani** (1756-1763), eveniment ce a implicat *ridicarea aliatelor* Anglia, Prusia și Portugalia împotriva grupării formate din Franța, Austria, Rusia, Suedia, Saxonia, Spania; **Memorii începând cu pacea de la Hubertusburg**, una dintre reuniunile continentale ulterioare finalizării Războiului de 7 ani (1763), ale cărei hotărâri au fost agreate de Prusia, Austria, Rusia.

Volumele, scrise de Frederic II cel Mare în limba franceză, completează istoriografia mondială privind suita de confruntări militare și politice reprezentative plasate, temporal, între medieval și modern, respectiv Războiul de 100 de ani (1337 - 1453), Războiul celor două roze (1455 - 1485), Războiul de 30 de ani (1618 - 1648), Războiului de 7 ani (1756 - 1763). Ultimul determină scăderea rolului Parisului, sporirea puterii britanice, diversificarea influenței Principatului Prusia în perimetrul german.

Cea de-a doua grupare istoriografică, denumită *Sturm und Drang/Furtună și Avânt*, promovează discursurile culturale naționaliste, pagini aflate sub *imperiul* ideilor luministului francez Jean Jacques Rousseau (1712 - 1778). Se definește, așadar, orientarea filosofală, întâlnindu-se, la asemenea confluente, nume prestigioase.

Astfel, Friedrich Schiller (1759 - 1805), cunoscut, mai ales, ca poet și dramaturg, a fost, totodată, profesor ilustru la Universitatea din Jena. Din portofoliul său tematic detașăm: **Istoria revoltei Țărilor**

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

de Jos împotriva Spaniei (1576 - 1609), analiză amplă a contextului în care s-a produs, după confruntări directe, acceptarea independenței Olandei de metropolă; *Istoria Războiului de 30 de ani (1618 - 1648)*, eveniment invocat anterior; eseul *Ce este și în ce scop studiem istoria universală*, dorință motivată inclusiv prin obligația racordării principatelor germane la noutățile *Mapamondului*. Folosește un stil dinamic, plăcut, literaturizat, paginile fiind apreciate inclusiv de mai mulți opozanți ai timpului.

Concomitent, Johannes Müller (1752 - 1809), originar din *Țara Cantoanelor*, teritoriu integrat parțial geografiei renane, a elaborat *Istoria Elveției*, prima scriere cu acest subiect din literatura universală modernă. Deși este, mai degrabă, un conglomerat factic, insuficient sistematizat, reprezintă, pentru secolul XVIII, o carte de referință a domeniului amintit.

Tot în lumea germană era remarcat Johann Joachim Winckelmann (1717 - 1768), arheolog, colecționar și critic de artă. Stabilizat la Roma, formulează opinii esențiale pentru caracterizarea esteticii neoclasece, luând ca model frumusețea creației elene. Scrie, pe această temă, *Istoria artei în antichitate*, fenomenul analizat stimulând avansul istoriografiei *luministe* specializate. Palierul asociază, prioritar, studiul *Gânduri despre imitarea operelor grecești în pictură și sculptură*, dorind să atragă atenția asupra pericolului preluării *ad literam* a realizărilor paseiste antice.

În secolul XVIII, s-a exprimat juristul Johann Möser (1720 - 1794), care, folosind viziunea proprie, elaborează *Istoria Osnabrückului*. Pentru lideri, sau cititorii obișnuiți, este consacrată revitalizării deciziilor stabilite într-una dintre localitățile unde se derulaseră tratativele de pace la finalul Războiului de 30 de ani (1618 - 1648), alături de cele de la Münster. Constituie, împreună, *Pacea Westfalică* (24 octombrie 1648).

Prezintă, esențializat, statutul acestei așezări din Saxonia Inferioară, atrasă, în secolul XVIII, spre activitățile politice și economice moderne. Devine, așadar, o primă monografie dedicată unui oraș german, angajat în sensul receptării evenimentelor europene capitaliste, chiar dacă societatea națională, ca *speșă*, rămânea nobiliară. Diverse argumente constituționale și administrative, specifice comunităților urbane conservatoare, pledează pentru

---

păstrarea tradițiilor etnografice, religioase, demografice.

Apoi, scriitorul luminist Gotthold Ephraim Lessing (1729 - 1781) se evidențiază, distinct, prin lucrarea *Educarea speciei umane* (1780). Tematic, este arhetipul discursului istoric german al veacului amintit, care combătea, mai ales, despotismul feudal și intoleranța eclesiastică. Intelectual european proeminent, Gotthold Lessing susține necesitatea progresului societății, intermediat de morala atitudinii individuale ori comunitare. Intuiește posibilitatea dialogului dintre religie și societatea civică, în sensul acceptării posibilității victoriei demersurilor umane, fără să se urmărească, neapărat, decăderea rolului divinității, ca forță supranaturală, creatoare și *oferțantă* de speranțe.

Una dintre personalitățile *luministe* germane ale secolului XVIII a fost Johann Gottfried Herder (1744 - 1803), cunoscut inclusiv în domeniul invocat. Este apreciat, pentru acest segment, datorită scrierii *Idei asupra filosofiei istoriei Omenirii*, patru volume (1786 - 1791), avansând numai până în secolul XIII. Discursul elevat ajunge la cardinalități precum: fiecare popor are originalitate în gândire și un loc distinct pentru viitorime; suma factorilor interni, iar nu a celor externi, definește rolul entității respective pe Glob; universalitatea este, ca esență, o contribuție intrinsecă a tuturor națiunilor, ce își pot asuma responsabilitate în fața posterității; istoria rămâne un fenomen continuu ascendent (*uman*), nu transcendent (*divin*), prelungindu-se, ca element al structurilor naturale și sociale, în raport de calitățile persoanelor ce o realizează.

Conform opiniei lui Johann Herder, țelul final al evoluției generale îl constituie realitățile înconjurătoare, create de indivizi care, la rândul lor, pot deveni tot mai luminați, echilibrați, fericiți. În atare sens, vorbește, de exemplu, despre valoarea poeziei populare, numită *arhivă etnografică*, făcând aluzii convingătoare la caracterul național al exprimării, analizat prin *Glasurile popoarelor în cântece*. Anual, se decernează, acum, Premiul *Herder* pentru Literatură, Artă, Logică.

Întemeietorul filosofiei clasice germane, *insertate* universal, este Immanuel Kant (1724 - 1804), profesor la Universitatea din Königsberg. În 1775, a elaborat, concomitent cu francezul Pierre Simon Laplace (1749 - 1827), teoria cosmogonică evoluționistă, denumită, apoi, *Ipoteza Kant-Laplace*. Principalele lucrări semnate de

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Immanuel Kant, ilustrând conexiuni intelectuale cu preocupări istoriografice, au fost: *Critica rațiunii pure* (1781), suport privind conturarea teoriei cunoașterii; *Critica rațiunii practice* (1788), unde prezintă resorturile teoriei eticii; *Critica puterii de judecată* (1790), consacrată principiilor teoriei esteticii și teoriei finalității.

Reținem, totodată, discursul intitulat *Idee asupra unei istorii universale privită din punct de vedere cosmopolit* (1784). Se referă, prevalent, la aspectul că orice acțiune, emanată din comunitatea umană, poate deveni, asemănător celei individule, socială și antisocială, presupunând subsumarea intereselor de grup, cât și a tendințelor egocentriste.

Immanuel Kant susține inițierea edificării unei structuri civile universale, bazată pe *imperiul dreptății*, demnă să îndeplinească armonia libertăților personale cu statutul favorabil celorlalți membri ai societății. Apoi, scrierea *Despre pacea universală* lansează conceptul federalizării națiunilor, ampla geografie teritorială având ca suport emblematic istoria empirică. Idealistă pentru veacul XVIII, supoziția este reluată continental în perioada europeană postbelică, existând modelul experienței și pragmatismului Statelor Unite ale Americii.

Contribuții *luministe* aduce, pentru Germania, Johann Gottlieb Fichte (1762 - 1814). Remarcabil filosof al dinamicilor perpetue, dezvoltă, în lucrarea *Caracteristicile timpului prezent* (1806), teoria conform căreia istoria este o rezultantă a înțelegerii dintre *lege* (credință) și *libertate* (rațiune). *Disjunge* evoluția umană generalistă în cinci mari temporalități: perioada *primitivă*, sau perioada *inocenței*; etapa *autorității*; epoca *indiferenței* față de adevăr; secolele *științei*; veacurile *artei*.

În 1806, Johann Fichte considera că societatea timpului se afla în epoca indiferenței față de adevăr, fiind dezorientată. De aceea, contextul internațional din 1807 îl determină să lanseze *Discursuri către națiunea germană*, contrare inițiativelor dominante ale lui Napoleon I, împăratul Franței (1804 - 1814/1815). Deși nu accepta, din instinct etnic, acțiunile stăpânului vremelnice al Europei, destrămarea nobileșului *Lumii Vechi* reprezenta certitudinea avansului spre *secolele științei*. Optimist, spera ca germanii să devină superiorii Continentului, fapt îndeplinit la sfârșitul secolului XIX.

Putere europeană pe vremea regilor Carol XII (1697 - 1718)

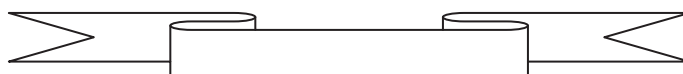

PETRE POPA

și Gustav III (1771 - 1792), **Suedia** manifesta predispoziții *luministe*, oglindite în scrieri tematice adecvate. Se detașează preocupările autorului Olof Dalin, bibliotecarul Palatului Regal din Stockholm, care a redactat (1746 - 1760) opera *Svea Rikes Historia*, prima de această factură în limba națională. Figură proeminentă a secolului XVIII, difuzează noua ideologie în paginile revistei *Den swänska Argus*, condusă ca director. Avea, totodată, preocupări literare, influențate de *corifeii* parizieni.

Luminismul occidental rămâne, așadar, un fenomen deosebit de relevant ca doctrină, sens temporal (contemporan atunci, tradițional acum), sferă de cuprindere, nivel superior de analiză, preocupări confirmate prin beneficiile universale ulterioare. Suportul interconectării teoretice, propriu categoriilor fundamentale, a fost, special pentru Europa de Vest, argumentarea dorinței schimbării comportamentului, principiilor și normelor anterioare, *expertiza* stimulând redimensionarea vechilor structuri economice, sociale, administrative, militare, spirituale. Inovarea domeniilor, tentativă finalizată, cu succes, în majoritatea cazurilor, demonstra capacitatea individuală, coagulată național, privind implicarea într-un proiect ce prevestea fizionomia secolelor următoare. Meritul incontestabil, exprimat public de *promotorii* nominalizați mai sus, este, fără îndoială, transformarea *deducțiilor logice* în *pragmatism polivalent*, ceea ce va determina inclusiv diversificarea conținutului istoriografiei generale.

**XVI. SENSURI ISTORIOGRAFICE PROPRII STATELOR
SUD-EST EUROPENE ȘI DIN ALTE SPAȚII
GEOGRAFICE
ÎN SECOLUL XVIII *LUMINIST***

„*Da zdravstvuet Solnțe, da
skroetsea tma*”

(„*Trăiască Soarele,
împrăștie-se negurile*”).

Aleksandr Sergheevici Pușkin
(*Vakhiceskaia pesnea*)

În general, Europa de Sud-Est, dar și alte zone geografice adiacente, insuficient cunoscute până atunci, acceptă târziu, uneori deloc, fenomenele *Umanismului* și *Renașterii*, iar *luminismul* s-a manifestat mult mai puțin decât în vestul ori centrul Continentului. Totuși, anumite exprimări occidentale, emanate cu deosebire din Italia și Franța, au fost asimilate selectiv în aceste areale demografice, influențând favorabil scrisul istoric. Pentru secolul XVIII, statele, integrate coordonatelor geografice amintite, relevă procesul lent al formării burgheziei naționale, menținerea caracteristicilor feudalității, conservarea spiritualității specifică țărilor Orientului Apropiat și Îndepărtat. Concomitent, se vor structura dimensiunile coloniilor, din Africa, până în America Latină, iar factorii particulari, ce au determinat, de exemplu, *revoluția japoneză*, respectiv înlocuirea pașnică a *Shogunatului* cu puterea imperială tradițională, preiau fizionomia proprie cerințelor modernității. Asemenea detalii se regăsesc în diverse elaborări tematice.

Referindu-ne la **Imperiul Țarist**, amplul teritoriu, nobiliar prin tradiție, a cunoscut, în secolul XVIII, debutul evoluției treptate spre noua societate. Ca dovadă, pe timpul domniei lui Petru I cel Mare (țar, 1682 - 1721; împărat al tuturor Rusiilor, 1721 - 1725), s-a stimulat deschiderea spre cultura universală, principiu favorizant diversificării

---

PETRE POPA

---

scrisului istoric. Autorii ruși vor folosi, pentru operele lor, deseori, limbile franceză și germană, urmărind pătrunderea în mediile intelectuale selecte ale vremii. După model occidental, erau promovate, la Curte, ideile *raționalismului*, ceea ce a presupus extensia cunoștințelor despre natură ori societate, transformarea preocupărilor științifice în sursă credibilă privind analiza fenomenelor înconjurătoare, interferența dialogului continental.

Bunăoară, Petru cel Mare, pasionat de inovație, și-a perfecționat permanent guvernarea, studiind, constant, practicile decizionale din multe țări ale *Lumii*, inclusiv traduceri cu sensuri universaliste. Pe timpul acestei domnii, în Imperiul Țarist se pun bazele, printre altele, sistemului investigațiilor arheologice și de arhivă, atrăgându-se, sistematic, savanți străini, așa cum a fost, pentru perioada 1711 - 1723, gânditorul umanist moldovean, Dimitrie Cantemir (1673 - 1723), unul dintre cărturarii vestiți ai veacului. Demersurile inițiate de Petru I cel Mare sunt continuate, pentru aceste domenii, de împărăteasa Ecaterina a II-a cea Mare (1762 - 1793), aflată, frecvent, în prim-planul acțiunilor europene.

Principalii istorici ruși, din secolul XVIII, s-au integrat, datorită direcțiilor tematice, deși uneori tardiv, ori limitat, sensurilor *luministe*. Astfel, Vladimir Tatischev (1688 - 1750), care a inaugurat *colecția scrierilor de curte*, oferite reședinței oficiale de la Sankt Petersburg, va adapta, prin *Istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri*, ideile *raționaliste* ale vremii, de orientare vestică, la realitățile specifice Imperiului Țarist.

Autorul amintit a susținut prioritatea relevării rolului personalităților în definirea anumitor momente, precum și forma monarhică de stat, favorabilă progresului, luând ca *prototip* faptele spectaculoase din deceniile lui Petru I cel Mare. Era împotriva dereglărilor sociale, considerând șerbia ca înțelegere bilaterală între nobili și țărani, cu avantaje, prevalent economice, pentru ambele părți.

Vladimir Tatischev a făcut parte din Academia de Științe a Rusiei, înființată, în 1725, sub patronajul culturii germane, având contribuții directe la explicarea teoriei *normaniste*. Doctrina a cultivat ideea că marea cultură europeană, având sorginte *normandă*, poate să redimensioneze, benefic, spiritualitatea slavilor de răsărit, promovând grupările *eletiste* în domeniile convergente.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Genericul derivă de la *normanzi*, sub care erau cunoscute etniile tradiționale din Peninsula Scandinavă, Jutlanda și insulele apropiate. În secolele VIII - XII, grupuri ale acestora au realizat numeroase expediții militare și comerciale, cunoscând teritorii numite, astăzi, Irlanda, Scoția, Germania, Anglia, Franța, Spania, Sicilia, Italia de Sud, Rusia, Canada, unde au înființat colonii, așezări permanente, structuri administrative. Se mai numesc, documentar, *vikingi* sau *varegi*. În istoriografia slavă există, pe atare temă, scrieri privind ***Drumul de la varegi la greci***.

O figură aparte, din peisajul *luminist* al Imperiului Țarist, a fost Mihail Vasilievici Lomonosov (1711 - 1765), fiu de pescar din Arhanghelsk, devenit personalitate proeminentă a secolului XVIII, principalul *enciclopedist* rus. Asemenea virtuți s-au datorat, mai ales, activității polivalente, favorabilă evoluției Universității de la Sankt Petersburg. Este fondator al Universității din Moscova, care îi poartă și astăzi numele.

Având preocupări multiple, Mihail Vasilievici Lomonosov devine precursor al *atomismului*, iar prin alte inițiative a urmărit circumscrierea culturii autohtone în tendințele moderniste europene. Autor prolific, face parte din categoria clasicilor intelectualismului de factură mondială. Principala lui lucrare, ***Istoria vechii Rusii***, susține, fără rezerve, conceptul *despotismului luminat*, considerându-l pe monarhul Petru I cel Mare un adevărat *zeu creator* al poporului său.

În planul scrisului tematic, reținem optica scriitorului și gânditorului Aleksandr Nikolaevici Radișcev (1749 - 1802), plasat pe poziții diferite față de majoritatea predecesorilor. Dezvoltă o nouă concepție revoluționară, referitoare la raporturile dintre conducător și popor, fiind adeptul rolului determinant conferit celor mulți. De aceea, în paginile volumului ***Călătorie de la Petersburg la Moscova*** se opune menținerii șerbiei, structurilor nobiliare funciare, puterii autocrației țariste, combătând, totodată, virulent, conținutul *istoriografiei de curte*.

Se deschidea, așadar, în veacul XVIII, o nouă orientare pentru spiritualitatea rusă, constând din elaborările cu nuanță militantă. Fără îndoială, Aleksandr Radișcev a cunoscut nuanțările literaturii străine, cu deosebire cele apropiate concepțiilor amintite, propuse ca alternativă la practicile oficiale. Dezavuat de conducătorii timpului,

---

neacceptat ideologic, s-a sinucis în 1802.

Pentru **Polonia**, secolul XVIII aduce modificări importante, determinate, covârșitor, de împărțirea statului între Marile Puteri. Astfel, în 1772, Rusia, Prusia, Austria, apoi, în 1793, Rusia cu Prusia, iar în 1795, din nou, Rusia, Prusia, Austria reduc teritorial Polonia numai la Ducatul Varșovia. În atare context, analiștii și-au propus să demonstreze *dreptul sacru* al poporului lor la independență, unitate, exprimare externă.

Ca dovadă, Adam Naruszewicz (1733 - 1796), acceptat de mediile intelectuale europene, elaborează *Memoriu privind redactarea istoriei naționale* (1775). Acțiunea era continuată prin publicarea unei colecții documentare, 230 de volume, demonstrând originea existenței etniilor proprii. Autorul a colaborat îndeaproape cu monarhul *luminist* Stanislas Poniatowski (1764 - 1795), conducătorul Ducatului Varșovia, în condițiile *partajării* regatului de către puterile continentale amintite.

Adept al suprapunerii descripțiilor cu spiritul realității, Adam Naruszewicz va elabora, spre finalul activității redacționale, *Istoria poporului polonez*, având relatări numai până la 1386. Deși nefinalizată, este de referință pentru bibliografia autohtonă și internațională, cu deosebire în ceea ce privește susținerea rolului structurilor tradiționale, favorabile reîntregirii teritoriale.

În secolul XVIII, **Ungaria**, transferată, oficial, din 26 ianuarie 1699, sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, împărat, Leopold I (1658 - 1705), beneficiar al clauzelor *Tratatului de la Karlowitz* (astăzi, Karlovci-Sremski, Serbia), cu Imperiul Otoman, acceptate de sultanul Mustafa II (1695 - 1703), își propune reconstrucția statală.

Remarcăm faptul că, pe timpul împăraților Maria Tereza (1740 - 1780), Joseph II (1780 - 1790), Leopold II (1790 - 1792), dezvoltarea Ungariei va fi pliată, treptat, sensurilor occidentale. Sunt acceptate idei ale vieții politice de factură constituțională, se promovează principiile *luministe*, este stimulată evoluția culturii, inclusiv a istoriei, reprezentând segmente apropiate cerințelor avansate ale Europei de Apus. Cu toate aceste nuanțări, mulți autori maghiari au încercat să evadeze de sub tutela Curții de la Viena, scriind, prevalent, în spirit național.

Astfel, Józef Katóna (1791 - 1830), dramaturg și analist

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

polivalent, publică, fără să finalizeze, opera *Istoria critică a regatului Ungariei*, gândită în 42 de volume. Este reliefată, sistemic, tradiționalitatea instituțională maghiară din Câmpia Pannoniei, precum și extensia militară sau administrativă asupra unor zone învecinate, locuite, secular, de alte *seminții*. Prin urmare, lucrarea amintită este utilă evaluării unor aspecte din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș. Același autor a creat drama istorică *Bánk Bán*, având conținut adecvat.

De asemenea, Georg Pray (1723 - 1800) va realiza, prin mai multe titluri, introspecții cardinale referitoare la evoluția Ungariei. Bunăoară, în 1761, publică *Analele antichităților hunilor, avarilor și ungarilor*, apoi, între 1763 - 1770, *Analele Regatului Ungariei*, cinci volume, iar în 1801, îi apare, *postum*, *Istoria Regatului Ungariei* (trei tomuri). Toate sunt esențiale pentru susținerea exprimărilor *luministe* maghiare și, în egală măsură, surse documentare majore referitoare la succesiunea etapelor specifice Europei Centrale. De precizat că Ungaria secolului XVIII se afla, împreună cu o parte din Austria și Serbia, pe vatra fostei provincii romane Pannonia, organizată, între Alpi și Dunăre, de împăratul Augustus (27 î. Hr. - 14 d. Hr.).

O adevărată *Renaștere națională* cunoaște, în secolul XVIII, *Cehia*. Scopul esențial era acela de a demonstra, pentru Boemia istorică, posibilitatea slavilor de apus privind conservarea unei culturi specifice, având ca scop glorificarea statului tradițional Moravia Mare, importantă putere medievală a Europei de Sud-Est. Printre umaniștii ce au inițiat, încă din veacul anterior, un asemenea proiect, se afla Jan Amos Komenski (1592 - 1670), precursor al *luminismului* ceh, notificat sub numele latinizat Comenius. Episcop în cadrul comunității protestante *Frații boemieni*, este perceput ca pedagog premodern reprezentativ. A susținut însușirea, prin învățatură, a *Științei universale (Pansofia)*, elaborând, în 1657, *Didactica magna*, demers valoros pentru dinamica școlii europene.

Contemporan cu Comenius (Komenski) a fost Bohuslas Balbin. Relatează, mai ales, despre Războiul de 30 de ani (1618 - 1648), eveniment când a existat o primă confruntare numită *etapa boemă* (1618 - 1625). Era urmată de cele *daneză* (1625 - 1629), *suedeză* (1630 - 1635), *franco-suedeză* (1635 - 1648), acțiunile militare fiind îndreptate, prioritar, împotriva Curții catolice de la Viena, care

---

stăpâna o bună parte din Europa, inclusiv Spania. Insistențele se centrează asupra anului 1620: Imperiul Habsburgic înfrânge, la Muntele Alb, armatele Boemiei, ceea ce determină scăderea rolului Cehiei în Europa.

Din spațialitatea amintită s-a făcut remarcat Josef Dobrovsky (1753 - 1829), întemeietorul filologiei slave moderne, concepție transpusă în culegerea *Studii asupra vechilor dialecte ale lumii slave* (1822). De asemenea, Frederic Pelcl a elaborat câteva lucrări de factură monografică, referitoare, cu deosebire, la centrele urbane. Definește importanța orașului Brno, așezare prosperă a statului Moravia Mare, detaliile surprinzând, prevalent, realități din Moravia de Sud, având reședința în localitatea amintită. Cunoscut centru cultural și universitar european, Brno etalează numeroase monumente gotice de valoare.

Urmărind consolidarea națională prin eforturi proprii, **Serbia** se va afla, uneori, sub influența *luminismului* vest-european, a *Renașterii* din Cehia, dar, mai ales, a infuziei spiritualității ortodoxe. În asemenea context, gânditorul autohton Iovan Rajič (21 septembrie 1726 - 22 decembrie 1801), născut la Karlowitz, a elaborat *Istoria deosebitelor popoare slave, îndeosebi a bulgarilor, croaților și sârbilor* (1768), având, pregnant, accente referitoare la ultimii locuitori. Prezintă, figurat, asemănător conținutului *Bibliei*, existența retroactivă a neamurilor citate, oprindu-se cu deosebire asupra veacului XVIII, ceea ce direcționează o anumită perspectivă pentru lumea balcanică. Va fi publicată în 1794 - 1795, prin *mecenat*, beneficiindu-se de contribuția financiară, după legendă, a peste 600 de personalități ale vremii. Teolog ca formație, scrie *Catehismul*, apărând creștinismul în confruntarea zonală cu islamismul.

Secolul XVIII este îmbogățit cu noi lucrări istorice realizate în **Bulgaria**. Astfel, la 1762, Paisie din Hilandar a finalizat *Istoria slavo-bulgară a poporului bulgar, a regilor, a sfinților și a tuturor actelor bulgare*. Elaborată de-a lungul a doi ani, autorul folosește numeroase suporturi documentare originale. Deseori, transpare dorința cuceririi independenței de sub Imperiul Otoman. Textul invocă va reprezenta suportul sintezelor consacrate cunoașterii mai ample a Bulgariei, realizate ulterior.

Pentru **Grecia**, veacul XVIII surprinde începutul afirmării

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

naționalismului, conturat sub impulsul ideilor Occidentului. Se urmărește amplificarea luptei pentru totala desprindere față de Imperiul Otoman. Principalii autori, care au elaborat scrieri istorice, vor antama subiecte relevante. Astfel, Konstantinos Dimaras a fost preocupat, constant, de sensurile timpurilor sale, dar și de *refacerea gloriei trecutului elen*. Apoi, Rhigas Velestinul (1757 - 24 iunie 1798), având relatări interesante despre Țara Românească și Moldova, devine, prin *casca antică* purtată permanent, un prototip al susținătorilor tradiției, onorând simbolic, totodată, eroii luptelor antiotomane. Decedat la Belgrad, se adăuga panopliei scriitorilor și revoluționarilor romantici din Peninsula Balcanică.

La începutul etapei prezentate, Mitrofan Grigoras ilustrează, în scrierile sale, printre altele, unele evenimente din Muntenia, precum domnia lui Ștefan Cantacuzino (1714 - 1716), ultimul voievod pământean, anterior instalării *levantinilor* pe tronul de la București. S-a remarcat, apoi, cronicarul tradiționalist Konstantinos Dapontes (1713/1714 - 4 decembrie 1798), relatând atât fapte contemporane lui, cât și *Efemeridele dacice*. Nume de rezonanță sunt, de asemenea, Iordache Stavarache sau Alexandru Amiras. Ultimul, originar din Smirna/Izmir, cunoscător al limbilor greacă, latină, turcă, tătară, polonă, italiană, îndeplinește, vremelnice (1709 - 1714), funcțiile de secretar și interpret al regelui Suediei, Carol XII (1697 - 1718). Poliglotul va deceda în 1739.

După cum se observă, istoriografia greacă din secolul XVIII este interferată, deseori, evenimentelor românești ale timpului, întrucât unii autori *eleni* au locuit la nordul Dunării. Realitatea se constată, cu deosebire, după instaurarea, de către turci, a regimului fanariot, persistent în Moldova începând, efectiv, din 1711, iar în Muntenia, din 1716, statut prelungit, pentru ambele principate, până la 1822.

Impulsuri istoriografice, proprii secolului XVIII, întâlnim și în zone **asiatice, africane, americane**. Veacul amintit confirmă tendința vizibilă a decăderii rolului internațional al **Imperiului Otoman**. Ca dovadă, după ultima bătălie pentru Viena (14 iulie - 13 septembrie 1683), pierdută catastrofal, teritoriul *Înaltei Porți* se reduce continuu în favoarea Imperiului Habsburgic, ori a Imperiului Țarist. Totuși, imaginea Marii Puteri este promovată, după model occidental, prin elaborări narative, favorabile Curții sultanale, sau cabinetelor

---

ministeriale, eliminându-se, treptat, ca manieră stilistică, renumitele anale și cronici.

Astfel, marele vizir Kara Mustafa Paşa Köprülü, aflat la guvernare în etapa noiembrie 1689 - septembrie 1691, comanda mai multe descripții menite să oglindească, exclusivist, rolul nobilimii otomane în evoluția Turciei și Europei. Principalul autor, cunoscut etapelor imediat următoare, omul politic, istoricul, juristul și sociologul Ahmed Cevdet Paşa (26 martie 1822 - 26 mai 1895), conturează analize proprii, folosind numeroase izvoare, interne sau externe, fără a egala, însă, criteriile *luministe* clasice.

Din punct de vedere tematic, istoriografia otomană a veacului XVIII rămâne tributară girului autoritar, impus de religia islamică, ideologie plasată la periferia *Renașterii*, *Umanismului* sau *luminismului*. Abordările vizează, preponderent, evenimente minore, favorabile grupărilor politice dominante. Sunt puține introspecțiile cardinale, referitoare, bunăoară, la cauzele marilor confruntări militare și continuării *derapajului* acestui imperiu, cândva, *tricontinental*, euro-afro-asiatic, confruntat, persistent, cu tendințe centrifugale.

În **Persia**, secolul XVIII relansează istoriografia tradiționalistă, influențând constituirea unei noi școli doctrinare, apropiată cugetului național. Prin abandonarea comentariilor pasagere, se realizează, comparatist, diverse analize pe domenii, însoțite, uneori, de concluzii și premoniții defnitorii. Un autor reprezentativ este Mirza Muhamad. Stabilește *Cronologia dinastiilor musulmane din Persia până în 1714*, utilizând surse civile, militare, culturale, economice.

Pe timpul domniei șahului Nadir (1736 - 1747), spiritualitatea Persiei s-a orientat, într-o mai mare măsură, spre actualitate. De aceea, multe scrieri au reflectat succesele personalității nominalizate, care inițiază luptele cu afganii și turcii, iar în 1739, ocupă orașul Delhi, capitala *marilor moguli* indieni. Asemenea evenimente sunt relatate, mai ales, prin intermediul *istoriografiei de curte*, stimulată asiduu și consistent. Ucis în 1747, Nadir-Șah rămâne, pentru Asia, o figură marcantă a secolului XVIII.

Experiențe interesante au existat și în teritorii mai puțin cunoscute. Referitor, spre exemplu, la **Birmania**, atăzi, **Uniunea Myanmar**, din sud-estul *Continentului*, scrisul istoric s-a aflat, pentru veacul amintit, covârșitor, sub influență britanică, Londra organizând,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

acolo, un puternic domeniu colonial. Totuși, discursul tematic era condensat religiei budiste. Cele mai importante scrieri s-au elaborat în orașele Mandalay și Rangoon (capitală). Valoarea prezintă, cu deosebire, cartea intitulată, sugestiv, *Cronica palatului de sticlă*, culegere laudativă la adresa monarhilor, considerați trimiși ai Soarelui pe Pământ. Opera devine suport informal privind această amplă geografie umană.

Unele descripții ale etapei se referă, evaziv, la spațiul cunoscut sub numele **Laos**, intrat sub administrație franceză, reședința fiind stabilită la Vientiane. Interesante sunt cronicile referitoare la orașele Vien-Șan și Luang-Prabang. Era, încă, istoriografie de tip medieval, elaborată prin respectarea preceptelor budiste, propagând, consecvent, adâncirea pacifistă și reflexivă.

Preocupări tematice incipiente relevă **Indonezia**, exprimate, de regulă, sub forma unor notificări concise, ilustrându-se, predilect, originea divină a regilor, principiile *păcii sociale*, promovate insistent prin *doctrina consensului*, ori condițiile naturale diversificate, specifice Asiei meridionale.

În **America Latină**, contemporanii secolului XVIII au elaborat puține scrieri privind existența *aborigenilor*, sau rolul civilizator impus de conchistadori. Acțiunile sistematice, organizate de spanioli și portughezi, deveniți stăpâni ai pământului, concomitent cu diminuarea rolului aristocrației locale, sunt cunoscute grație unor surse provenite de pe *Bătrânul Continent*.

Pe coastele **Africii** s-au înființat, în veacul XVIII, mai multe *factorii comerciale* europene, intermediind diverse tranzacții. Relatările sumare amintesc despre comunități din Benin, Kongo, Luango, Monomotapa, Mozambic, prezentând, succint, realitatea africană a timpului, astăzi, parțial dispărută. Ulterior, se pătrunde în interiorul continentului, iar *companiile coloniale*, mai ales cele britanice, stimulează conservarea știrilor referitoare la Bornu, Darfur, Gambia, Hausa, Luba, Mali, Mossi. Subsumează, ca esență, variate detalii privind populațiile *negroide*. Informațiile sunt, acum, izvoare istorice de mare valoare documentară.

Despre **America de Nord**, călătorii europeni, unii urmărind exclusiv scopuri științifice, vor reliefa, inițial schematic, apoi, tot mai amplu, aspecte referitoare la cele aproximativ 600 de triburi găsite

dincolo de Oceanul Atlantic. Importante s-au dovedit comunitățile *irochezilor, huronilor, apașilor, comanșilor*, ori *pueblo*, toate aflate, atunci, în societatea gentilică, reconvertită direct spre modernitate.

Treptat, se pun bazele istoriografiei coloniștilor veniți din Europa, sau cea referitoare la oamenii aduși, ca sclavi, din Africa. De altfel, este perioada obținerii independenței nord-americane față de metropola londoneză, dar și a constituirii Statelor Unite. Cele mai multe referiri la asemenea evenimente, covârșitoare pentru universalitate, aparțin, însă, veacurilor ulterioare. Din atare perspectivă, în ultimul timp, se reevaluează, pentru exodul pe *Terra Nova*, inconvenientele exprimării excesive a libertății umane, concept promovat de gândirea luministă. Istoric, sunt *repudiate* modalitățile folosite de *conchistadorii* veniți de pe *Vechiul Continent*, care au determinat *apusul* unor civilizații străvechi și dislocarea *aborigenă*, ceea ce ramifică *superlativele* doctrinei amintite.

Referindu-ne, strict, la *menirea* disciplinei prezentate prin aceste capitole, este locul să evidențiem meritele *lumiștilor* în *redefinirea* conținutului istoriografiei clasice anterioare. Se va avansa, astfel, de la *suma cifrică* a paginilor tematice, scrise într-o țară, sau perioadă temporală, spre *teoretizarea* principiilor motivării elaborărilor istorice, *aprecierea* veridicității documentare, *acceptarea* dispersiei fenomenelor multiple, *respectarea* nivelului cunoașterii individuale.

Secolul XVIII prezintă, așadar, două modalități de a scrie istorie. Dominantă este *metodologia luministă*, specifică Europei de Apus. Paralel, existau *căutările tranzitorii*, de la aspectele medievale, sau gentilico-tribale, spre cele *novative*. Dubla fenomenologie s-a derulat sub *patronajul* doctrinelor vizionare optimiste, dar și al presiunii propriilor tradiționalități. Următoarele etape vor reflecta diversificarea orientărilor analitice, integrate acestor domenii.

**XVII. OPERE ISTORICE PARIZIENE ȘI LONDONEZE DIN
SECOLUL XIX**

*„All good things which exist
are the fruits of originality”*
(„Toate lucrurile bune câte există
sunt roadele originalității”).

John Stuart Mill
(*Liberty*)

Etapa la care facem referiri presupune, special pentru Europa de Apus, începutul perioadei contemporane, precum și afirmarea deplină a societății capitaliste. Noua direcționare a fost marcată, ca prelungire a ideilor Marii Revoluții Franceze din 1789, de evenimente foarte importante, având, frecvent, urmări imprevizibile. Astfel, transformarea *Hexagonului* în imperiu, sub Napoleon I (1804 - 1814/1815), constituirea *Sfintei Alianțe* la nivel continental, mișcările protestatare din 1831, *escaladarea* revoluției de la 1848, Războiul franco-prusian (1870 - 1871), existența, pentru 72 de zile, a *Comunei din Paris*, disoluția regimului instituit de Napoleon III (1852 - 1870), consolidarea grupărilor diplomatice și militare, care vor *angaja*, la începutul secolului XX, Primul Război Mondial (1914 - 1918), lupta pentru supremație colonială, noua ierarhizare economică de pe *Mapamond*, în favoarea prevalenței Statelor Unite ale Americii, reprezintă repere consistente ale veacului XIX.

Scrisul istoric a ilustrat, uneori în detaliu, asemenea aspecte generale, dar și specificitatea principalelor țări ale *Lumii*, făcând, constant, trimiteri la perioadele anterioare, cu multiple rezonanțe privind criteriile adaptării la cerințele deceniilor amintite. Ca modalitate descriptivistă, în *istoriografia clasică universală* a secolului XIX s-a folosit, pentru o vreme, *maniera* care exprima, de exemplu, continuarea colaborării cu intelectualii aparținând grupărilor tradiționaliste, civile sau eclesiastice. Totodată, se consolidează noua

---

abordare, clădită pe alte oportunități, vizând conlucrarea selectivă europeană sau mondială, concluziile urmând să fie cunoscute și interpretate mult mai riguros, comparativ cu etapele precedente.

În ceea ce privește raportarea strictă la vremurile invocate, spiritul de observație al autorilor se îndrepta, cu atenția cuvenită, asupra valențelor trecutului, dar, orientarea concluziilor *acroșa* realitățile prezentului, existând, totodată, *predicții* curajoase. Referitor la *segmentul* cercetării, dominante erau subiectele interne, completate prin infuzii colaterale, aparținând, deseori, statelor frontaliere.

Este afișată, frecvent, ideea referitoare la certa convertire a veacului XIX într-un *secol al istoriei, liberalismului, naționalităților, marilor doctrine sociale, politice, culturale*. Un rol aparte va juca, în Occident, *romantismul*, suportul *clamării* sentimentului emoțional față de trecut, dar și al imaginii veridice, integrate concreteței realităților înconjurătoare. Era promovat *cultul ruinelor*, subiectivismul, *exotismul*, evaziunea *paseistă*, dorința de afirmare individuală, ori comunitară. Se acceptă imaginea *liderului* spontan, puternic, tenace, sensibil, capabil să afirme *geniul național*. Ca aspect general, *romantismul*, pentru un timp *nonconformist*, s-a opus *clasicismului*, afirmat anterior și în istoriografie.

Cea mai amplă dezbateră tematică, din atare interval temporal, s-a realizat în **Franța**, particularitățile pariziene stimulând conținutul scrisului *liberal*, exprimat *romantic*, definit inițial la nivelul *Hexagonului*, extins, ulterior, prin numeroase modalități pragmatice, spre beneficiul dimensiunilor continentale.

Obiectivul urmărit de autorii domeniului a fost, în secolul XIX, demonstrarea rolului națiunii și al personalităților pentru edificări durabile. Prin *programe* aferente, se apărau drepturile burgheziei în ascensiune, iar sub deviza *regele sau charta*, s-a insistat pentru respectarea prevederilor constituționale și asigurarea libertăților umane, aflate pe diverse paliere. Pornind de la asemenea premise, istoriografia franceză contura două *tendințe*: motivarea legitimității *absolutismului monarhic*, sistem care înregistrează, însă, diminuarea vizibilă a influenței subiectivale, respectiv *actualizarea idealurilor* revoluționare, generaliste, din 1789, întâlnite, frecvent, la categoriile demografice majoritare.

Pentru aprobarea *cauzei nobiliare absolutiste* franceze au scris,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

cu ardoare, în secolul XIX, Louis de Bonald (1754 - 1840), născut la Millau, și Joseph de Maistre (1753 - 1821), născut la Chambéry. Promovau conceptul revenirii la regalitatea și autoritatea civică ori eclesiastică tradițională, considerând societatea împărțită pe stări, dar și puterea monarhului, ca fiind voința *divinității*. Condamnă manifestarea virulentă a principiilor *libertății, egalității, fraternității*, militează pentru diminuarea sensului evenimentelor din 1789, reverberate, ideologic și pragmatic, pe *Mapamond*.

Predominantă devenea, treptat, istoriografia novativă, de *factură liberală*, partizana îndeplinirii direcționărilor stabilite pe baza **programelor naționale**, lansate după 1792, când Franța se proclama Republică. Prevalau dorințele exprimate de *Starea a treia*. S-a urmărit, în mod constant, revalorizarea conceptelor *luminismului*, adaptarea acestora la cerințele *romantismului*, preluarea și aplicarea, selectiv, a unor idei *cardinale* din **Constituția engleză**, emanând succesul evenimentelor probatorii secolului XVII (1642 - 1649).

În acest cadru s-a remarcat, inițial, François Guizot (1787 - 1874), intelectual polivalent, politician, profesor universitar, prim-ministru al Franței (1847 - 1848). Principalele lucrări, elaborate, mai ales, pe durata *Restaurației* (1814/1815 - 1830), succesoarea epocii napoleoniene, sunt: **Istoria civilizației în Europa** (1828); **Istoria civilizației în Franța** (I-IV); **Istoria revoluției din Anglia**; **Istoria Franței** (1873). Guvernul său este înlăturat de participanții la *Revoluția din Februarie* (1848).

François Guizot a fost adeptul conceptelor lui Voltaire (1694 - 1778), prezentate într-un capitol anterior. Cărțile amintite explică *lectorilor* atât sensul evenimentelor, defavorizând, astfel, narația simplistă, cât și idei precum: „*Lumea rezidă în afara noastră*”; „*Oamenii pot reforma, perfecționa și reglementa ceea ce există în realitate*”. Se apropia, așadar, de filosofia istoriei, extrasă din doctrina *luminismului* european occidental.

Elaborează *teoria cuceririi*, definită prin analiza motivației ofensivei declanșate, la mijlocul Antichității, de neamurile germanice în Gallia romană, cadru teritorial pentru viitoarea Franță medievală, etniile superioare formând, ulterior, nobilimea funciară și militară. Conchide că *Revoluția din 1789* exprima politica promovată de adevărații stăpâni ai Franței, respectiv exponenții intereselor

---

comerciale. De asemenea, François Guizot este considerat un reprezentant de seamă al grupului de gânditori care au fundamentat conceptul *luptei de clasă*.

Împotriva revenirii la tron a Dinastiei de Bourbon (1814) se pronunță, insistent, Auguste Mignet (1796 - 1884), analiză integrată operei ***Istoria Revoluției Franceze*** (1824). Editează, totodată, numeroase volume cu documente, preluate din arhive aflate în Franța, Spania, Austria, Italia, Prusia, motivând, astfel, plauzibil, cauzele și efectele anumitor momente *cruciale* din istoria națională sau universală. Datorită acestor preocupări, îl atașăm teoreticienilor preocupați să explice natura conflictelor social-economice dintre categoriile cetățenilor urbani ori rurali.

Un autor important al Franței secolului XIX este Augustin Thierry (1795 - 1856). Debutează cu volumul ***Zece ani de studii istorice*** (1827), dovedindu-se adeptul concepției conform căreia *istoria locală se află la baza acumulărilor globale*. Ca urmare, solicită viitorilor cercetători să abordeze, sistematic, aspectele particulare, interpretarea evenimentelor favorizând conturarea unor judecăți plauzibile de ordin general.

Peste puțin timp (1833), oferă cititorilor, inspirat, ***Povestiri din timpuri merovingiene***, readucând, spre actualitatea veacului XIX, valențele acelor decenii, relevante și în paginile operei lui Grigore din Tours (538 - 594), ***Istoria francilor***, citată anterior. Acordă prioritate narației, insistând mai puțin asupra cronologiei. Susține detronarea *restaurației*, dar acceptă *teoria extensiei*, lansate de prolificul François Guizot, concept prezentat mai sus.

Apoi, Augustin Thierry editează ***Istoria cuceririi Angliei de către normanzi*** (1852), iar în 1853, ***Eseu asupra istoriei, formării și progresului stării a treia***, categorie socială specifică Franței, anterior Revoluției din 1789. Preocupări conexe domeniului cuprinde, totodată, sinteza intitulată ***Considerații asupra istoriei Franței***.

Enciclopedismul acordă atenție specială operei lui Jules Michelet (1798 - 1874), personalitate importantă a Europei, citată deja, publicist și autor *romantic*, participant la mișcările de la 1848, patriot liberal anticlerical. Lucrările cunoscutului autor sunt complexe, de la manuale pentru învățământul liceal, până la analiza amplitudinilor. Este considerat un excelent polemist. În capodopera

---

sa, *Istoria revoluției franceze* (șapte volume), se pronunță, insistent, pentru cunoașterea și valorificarea trecutului condensat al popoarelor. Ca dovadă, Jules Michelet aprecia: „*Naționalitatea, patria, reprezintă întotdeauna viața lumii. Dacă acestea ar muri, totul ar fi mort*”. Elaborează, sistematic (1833 - 1867), *Istoria Franței* (17 volume), dar și alte *discursuri* de excepție. Bunăoară, se referă, ca sens european, la acțiunile revoluționare din Moldova și Muntenia (1848), Unirea Principatelor Române (1859), *pachetul reformator* autohton, aplicat în etapa imediat următoare (1860 - 1866).

Regăsim, tot la acest autor francez, aprecieri asupra conceptelor italianului Giovanni Battista/Giambattista Vico (1668 - 1744), expuse în *Știința nouă* (1725), precum și cele ale germanului Johann Herder (1744 - 1803), *cantonând*, analitic, asupra sensului major al exprimării lor veridice, proprii intelectualismului continental.

Un loc aparte în istoriografia *Hexagonului*, din secolul XIX, revine lui Edgard Quinet (16 februarie 1803 - 27 martie 1875), susținătorul cauzei naționale moderne a poporului român, căsătorit cu Ermiona, fiica învățatului moldovean, Gheorghe Asachi (1788 - 1869). Relevantă este inițiativa traducerii, în limba franceză, din germană (1827), a operei lui Johann Herder, respectiv *Idei asupra filosofiei istoriei umanității* (1784 - 1791). Comentariul asupra volumului *tălmăcit* îl caracterizează ca fiind adeptul concepției referitoare la faptul că *religia influențează, fundamental, evoluția istorică generală*.

Primul loc în *panoplia* operelor semnate de Edgard Quinet este ocupat de lucrarea intitulată *Revoluția* (1865). Explică originile și decăderea insurecțiilor franceze din secolele XVIII - XIX, dovedind calități indubitabile de naratist și comentator. Ulterior, prin studiile *Revoluțiile din Italia* și *Les Roumains/Români*, se declară susținător al programelor mișcărilor de eliberare și unitate statală, modalitate folositoare dezvoltării generale europene. Îl găsim printre participanții de renume la acțiunile pariziene din 1848.

Istoric, scriitor, filosof, profesor la *Collège de France*, Edgard Quinet s-a dovedit un promotor fidel al ideilor social-politice liberale republicane. În 1867, i se acordă cetățenie valahă, fiind primit apoi, la 15 septembrie 1869, Membru de onoare străin al Societății Academice Române din București. Gestul acestui for științific era un răspuns la

ceea ce concluzionase militantul francez: „*Dorințele voastre, necesitățile voastre, drepturile voastre fac parte de astăzi înainte din dorințele, necesitățile și drepturile societății europene*”.

Tot în această perioadă, Charles Alexis Clérel de Tocqueville (1805 - 1859), născut la Paris, ministru de externe (iunie - octombrie 1849), nobil catolic, acceptă, ca sociolog, istoric, om politic, publicist, sensul superiorității provocărilor moderne, relatând, frecvent, despre marile evenimente ale veacului XIX. A fost adept al *legitimismului* dinastic. Dintre lucrările sale, două prezintă interes aparte. Prima, ***Democrația în America, I, II*** (1835 - 1840), motivează caracteristicile dinamicii relevante a *Lumii Noi*. Așa, de exemplu, printre avantajele particulare, amintește: coloniștii au preluat, dincolo de Atlantic, numai pământ fertil; s-a *inoculat*, încă din etapa formării națiunii, superioritatea *producătorilor*; realitatea economică și legislația elaborată se raportau direct la cerințele perioadei moderne; opțiunile religioase suprapun libertăți reale în gândirea și acțiunea cetățenească. Volumul este tradus inclusiv la București.

Apoi, în ***Vechiul regim și revoluția***, prezintă realitățile Franței prin prisma cauzelor evenimentelor din 1789 și 1848. Susține că *Marea Revoluție* (1789) urmărea dislocarea structurilor anterioare, reclădirea societății, conturarea noii fizionomii naționale. În atare context, recomanda legiferarea descentralizării statale, stabilirea unor drepturi generice, favorabile exprimării vizibile a spiritului civic, anularea metodelor folosite precar de monarhie, privind conducerea țării și aplicarea principiilor democratice.

Pentru finalul veacului XIX și în primele decenii ale celui următor, s-a remarcat Ernest Lavisse (1842 - 1922), analist de orientare liberală. Scrie: ***Istoria Franței de la origini până la Revoluție*** (nouă volume); ***Istoria contemporană a Franței*** (zece volume). Conlucrează cu Alfred Rambaud (1842 - 1905), primit membru al Academiei Române, la elaborarea ***Istoriei generale din secolul IV până în zilele noastre*** (12 volume), tratat la care a contribuit și enciclopedistul Alexandru D. Xenopol (1847 - 1920).

Istoriografia napoleoniană prezintă interes constant pentru numeroși cercetători sau pământenii obișnuiți. Napoleon Bonaparte, viitorul împărat al Franței, s-a născut în localitatea corsicană Ajaccio (15 august 1769) și a decedat la 5 mai 1821, ca prizonier britanic, pe

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Insula Sfânta Elena, din Oceanul Atlantic, aflată la 1 800 km de țărmul Africii (cel mai apropiat reper terestru).

După mai multe etape și momente spectaculoase, la 18 Brumar 1799, printr-o lovitură de stat, ajunge consul, înlocuind *Directoratul* (1795 - 1799). Ulterior (2 decembrie 1804), era încoronat, împreună cu soția sa, Joséphine (1763 - 1814), de papa Pius VII (1800 - 1823), la Catedrala *Notre Dame*, din Paris, sub numele Napoleon I. Datorită inițiativelor complexe, în 1810, Franța stăpânea aproape toată Europa, dar, la 18 octombrie 1813, suferea înfrângerea de la Leipzig (Prusia), considerată *bătălia națiunilor moderne*. Se compară cu înclășările de la Actium (31 î. Hr.), localitate din Grecia, denumite *bătălia națiunilor antice*. Ulterior eșecului, Napoleon I renunță la toate titlurile și se retrage pe Insula Elba, aflată la est de Corsica.

Revine pe tron pentru 100 de zile (1 martie 1815 - 22 iunie 1815). Ca urmare a insuccesului militar belgian de la Waterloo (18 iunie 1815), Napoleon I abdică (22 iunie 1815) în favoarea fiului său, François Charles Joseph Napoleon II (1811 - 1831), *regele Romei*, pe care, însă, Adunarea Reprezentanților nu l-a acceptat ca șef al statului. Preluat de o gardă londoneză, Anglia îl va *ostraciza* definitiv, pe Napoleon Bonaparte, până la sfârșitul vieții, survenit în zona deja amintită. Osemintele primului împărat al *Hexagonului* au fost *repatriate* (15 decembrie 1840), fiind depuse, ulterior, la *Domul Invalizilor* (Paris, aprilie 1861). Tot acolo, după ocuparea Franței de trupele germane (1940), erau transferate, din *Capela Capucinilor* (Viena), relicvele fiului său, nominalizat mai sus.

Asemenea detalii completează bibliografia generală, referitoare la viața și demersurile *corsicanului*, devenit *împărat*. O statistică globală, realizată de savantul german Friedrich Max Kircheisen (23 iunie 1877 - 12 februarie 1933), integrată celor nouă *tomuri* ale sale, consacrate lui *Napoleon I*, preciza detaliul că despre *fabulosul personaj* erau scrise, până atunci, peste 200 000 de studii și volume. Conținutul este documentat, real, amplu, apologetic, romanțat, creionat, simplist, dezaprobator. Așa, de exemplu, referindu-se la modalitatea de a-l prezenta urmașilor pe primul împărat al Franței, analistul Thomas Hardy (1840 - 1928), în *Cârmuitorii*, aprecia: „Argumentul meu este că războiul făurește o istorie excepțională, în timp ce pacea oferă o lectură anostă. Așa încât eu îl sprijin pe

---

Bonaparte pentru că va face plăcere posterității”.

Prima *descripție* notabilă, despre Napoleon Bonaparte, a apărut în 1814, purtând semnătura scriitorului francez François Rene, viconte de Chateaubriand (1768 - 1848), respectiv ***Bonaparte și Bourbonii***. Este un pamflet defavorabil împăratului, care se va tipografia de mai multe ori. Autorul, cunoscut în mediile intelectuale ca fiind călător obișnuit în Anglia și America, a elaborat proză de factură *romantică*, detașându-se prin imaginație, stil, elocvență, pitoresc. Atașamentul personal față de regalitatea tradițională este clar, iar pe vremea *Restaurației*, devine ministru.

Dar, pentru istoriografia mondială, Napoleon Bonaparte rămâne, fără dubiu, o dispută mereu deschisă. Ca dovadă, printre cele mai interesante sinteze, înscriem, prioritar, una de dată relativ recentă, ***Napoleon pro și contra***, autor, Pieter Catharinus Geyl. Născut la 15 decembrie 1887 (Dordrecht, Olanda), finalizează cursurile Universității din Leyda, reprezentând, ulterior, presa țării sale în Capitala britanică, unde a deschis și primul *modul* despre *neamurile polderelor*, oferit școlilor superioare londoneze. Profesor titular al Facultății de Istorie din Utrecht (1935), prin 1940 ajunge *ostatec* în lagărul nazist de la Buchenwald.

Spre jumătatea anului 1944, reia activitatea didactică la instituția amintită din Olanda, aici elaborând lucrarea enunțată (1947), tradusă, peste două decenii, în limba română (1968). Scrie, de asemenea, ***Utilitatea și denaturările istoriei*** (1955), apoi, ***Dispute în domeniul istoriei*** (1961), ceea ce îi permite să reliefeze inclusiv literatura contradictorie despre Napoleon I, eroul său preferat. Pieter Catharinus Geyl a decedat la 31 decembrie 1966.

Între ***Bonaparte și Bourbonii*** (1814), respectiv ***Napoleon pro și contra*** (1947), s-au interferat *bibliografiei* de profil numeroase *discursuri*. Cum era și normal, în Franța, istoriografia napoleoniană este suficient de bogată, fiind elaborată, parțial, paralel cu viața celui prezentat, dar, lucru firesc, cele mai multe opere apar după moartea fostului *lider*. Uneori, se prezintă numai aspecte interne, câteodată, predomină cele externe, sau ambele ipostaze. Anumite cărți sunt favorabile domniei lui Napoleon, existând însă și pronunțări vehemente împotriva politicii postrevoluționare, complexă, contradictorie, continentală.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Astfel, baronul Bignon (1771 - 1841), diplomat imperial, originar din localitatea La Meilleraye, a publicat, începând cu anul 1829, *Istoria Franței după 18 Brumar* (11 volume). Ultimul prezintă *Campania din Rusia* (1812), pregătită minuțios, realizată îndoielnic, finalizată lamentabil de Napoleon I. Este prima *incursiune* tematică mai amplă, suprapunând perioada ascensiunii continentale a personalității invocate (1799 - 1812).

În succesiune, Armand Lefebvre, născut la 1800, conturează *Istoria guvernelor europene în timpul Consulatului și al Imperiului* (1799 - 1814/1815). Are ton *apologetic* la adresa lui Napoleon, *vehement* împotriva Angliei, uneori devine *fatalist*, dar, folosește multe complementarități reale. Primele fascicule au apărut în 1845.

Un autor de marcă al perioadei este Adolphe Thiers (1797 - 1877), ziarist, istoric, om politic liberal, primul președinte (1871 - 1873) al Republicii a Treia Franceze (1870 - 1940), anterior, prim-ministru (1836; 1840; 1848; 1871). Numit *istoricul succeselor lui Napoleon Bonaparte*, îl apreciază pe împărat pentru izbânzi, dar îl dezaprobă, fără menajamente, în cazul eșecurilor.

Caracteristici originale rezultă, distinct, din opera *Istoria Consulatului și a Imperiului* (1845 - 1862). Are 20 de volume, este o *narație* amplă, metodică, lucidă, cu pagini excepționale. Datorită valențelor perene, a fost, multă vreme, analiză reprezentativă în domeniu. Predomină referirile la aspectele politice, diplomatice și militare din deceniile napoleoniene, în detrimentul celor sociale, ori economice, specifice perioadei. Totodată, Adolphe Thiers a *radiografiat Istoria revoluției franceze* (zece volume), eveniment crucial (1789), descris cu frenezia politicianului, adept al conceptelor proprii burgheziei în ascensiune.

De asemenea, Edgard Quinet (1803 - 1875), listat anterior, consacră lui Napoleon Bonaparte, în capitolele volumului intitulat *Revoluția* (1865), mai multe comentarii relevante, aducând, însă, evenimentele numai până la încoronarea din 2 decembrie 1804, derulată, oficial, așadar, la Catedrala *Notre Dame*, din Paris. Dintre aprecierile lui Edgar Quinet, cu privire la personajul invocat, se detașează următoarea: „*Un lucru a asigurat succesul lui Napoleon. El vedea de departe scopul pe care îl urmărea. Printre oamenii din generația sa, el era singurul care știuse de multă vreme ceea ce*

dorea. Pe când ceilalți se agitau fără țel, el mergea drept înainte. Ambiția sa era puterea absolută”.

Alte scrieri, în general favorabile *Epocii Bonaparte*, au fost elaborate de: Jules Romain Barni (Lille, 1 iunie 1818 - Mers-les-Bains, 4 iulie 1878), cu titlul *Napoleon și istoricul său domnul Thiers*, volum apărut la Geneva (1863) și Paris (1869); Felix Rocquain, **carte** denumită *Napoleon I și regele Louis* (1875), sugerând o paralelă între împărat și Ludovic Filip I (1830 - 1848); Alfred Rambaud, amintit mai sus, *tom* consacrat *Germaniei sub Napoleon I* (1896); Leon Lecestre, inițiativă distinctă, *Scrisori inedite ale lui Napoleon I*, două volume (1897).

Polemice sunt concepțiile propuse viitorimii de: Pierre Lanfrey (Chanberry, 26 octombrie 1828 - 1877), în *Istoria lui Napoleon* (1867), reeditată de 12 ori, având tonalitate vehement împotriva „despotului egoist”; Albert Vandal (Paris, 7 iulie 1853 - Paris, 2 august 1910), doctor la drept, prin *Napoleon și Aleksandru I*, autor care, în 1893 - 1894, apreciază „granițele mobile” ale Primului Imperiu Francez, demers urmat de *Ascensiunea lui Napoleon* (1902), ulterior, 18 ediții; Hippolyte Taine (1828 - 1893), adept al *guvernării notabililor*, caracterizând pe Napoleon Bonaparte, în *Originile Franței contemporane*, operă tipărită între 1875 - 1890, după principiile *pozitivismului*, ca fiind „o ființă lipsită de orice umanitate, un demon rău, dezlănțuit asupra Franței și a Europei, dar viu, trăind cu o emoționantă și copleșitoare intensitate”. Asupra acestui autor prolific vom reveni.

Spre sfârșitul secolului XIX, Albert Sorel (1841 - 1906) scrie, având calitatea de membru al Academiei Franceze, opt volume de istorie, din care, patru sunt consacrate, special, personalității invocate. Intitulată *Europa și Revoluția franceză*, vasta preocupare, favorabilă împăratului, s-a concretizat în perioada 1885 - 1904. Reproduce, ca o concluzie a timpului relevant, cuvintele lui Napoleon: „*Declar că sunt cel mai mare sclav dintre oameni. Stăpânul meu nu are inimă, el este natura lucrurilor*”. Un record în materie stabilește academicianul francez Jacques Bainville (Vincennes, 9 februarie 1879 - Paris, 9 februarie 1936), cu volumul *Napoleon*, ajuns, peste ani (1939), la *Ediția 206*, din colecția *Les grandes études historiques*, imprimare, Artème Fayard, Paris. Inițial, autorul a fost un apreciat jurnalist și

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

comentator de politică externă.

Napoleon Bonaparte, pasionat, printre altele, de trigonometrie, istorie, geografie, a lăsat mai multe consemnări referitoare la diferite locuri importante din Europa, iar *Memoriile* sale abundă în generoase informații enciclopedice. Astfel, în timpul studiilor militare de la Brienne, când avea, ca înălțime, numai „patru picioare, zece degete și zece linii”, ori de la Paris. Napoleon se formează, ca personalitate onorabilă a Franței, sub îndrumarea unor mari intelectuali, precum: Pierre Simon, marchiz de Laplace (1749 - 1827), matematician, astronom, fizician; Gaspard Monge (1746 - 1818), matematician; Bauer, germanist, care îl caracteriza prin cuvintele „*acest elev lenes*”; L'Eguille, istoricul notelor maxime.

Din scrisorile adresate familiei, expediate de la garnizoanele Valence și Auxonne, unde era sublocotenent, rezultă că a studiat, parțial, operele anticilor Herodot, Strabon, Plutarh, Cicero, Titus Livius, Tacitus, Diodorus Siculus, dar și din cele ale *novatorilor*, Gabriel Mably, Adam Smith, Pierre Corneille, Jean Racine, Jean Jacques Rousseau, Montesquieu, Voltaire, nume de rezonanță mondială, amintite, selectiv, în *discursul* nostru.

Referindu-se la rolul acestor învățați în istoria și știința universală, Napoleon s-a oprit, special, la Jean Jacques Rousseau (1712 - 1778), adresându-i-se mental (1795): „*Oh, Rousseau, pentru ce a trebuit să trăiești numai 60 de ani! În interesul adevărului, era necesar să nu mori niciodată*”. Apoi, pe când era încă prim-consul (1801), scria: „*Viitorul va constata dacă pentru liniștea Pământului nu ar fi fost mai bine ca nici Rousseau, nici eu să nu fi trăit*”. Era o aluzie la faptul că *mentorul* său spiritual, Jean Jacques Rousseau, a încercat, *teoretic*, să ofere oamenilor Lumea *irealizabilă* a fericirii, comparabilă cu ceea ce urmărea și el, dar, prin intermediul armelor.

Lista scrierilor elaborate de Napoleon I, supranumit fondatorul Franței moderne, cuprinde teme precum: *Memoriu asupra modului de dispunere a pieselor tunului pentru aruncarea bombelor*; *Proiect de reformă a școlilor militare*; *Istoria Corsicei*; *Dialog asupra dragostei* („*În dragoste, singurul remediu este fuga*”); *Disertație asupra autorității regale* („*Nu au fost decât puțini regi care să nu fi meritat să fie detronați*”). Se adaugă diverse studii despre natură, unul dintre acestea având, ca premoniție, o frază rămasă neterminată:

„*Sfânta Elena, mică insulă...*”. Lista poate continua!

Destăinuirile generalului Bonaparte, urmate de cele ale împăratului Napoleon I, apoi ale *prizonierului* englez din ultima parte a vieții, sunt redade, sugestiv, de Las Cases (1766 - 1842), fost membru al Consiliului Francez de Stat, *șambelan* și baron imperial, prin ***Memorialul din Sfânta Elena***, editat, pentru întâia oară, în 1823. Multe dintre aprecierile despre primul împărat al Franței se bazează, indiscutabil, pe conținutul celor 32 de volume intitulate ***Correspondența lui Napoleon I***, tipografiate la Paris (1870), două constituind ***Memoriile***. În totalitate, literatura napoleoniană reprezintă pagini speciale de istoriografie.

Perioada ulterioară căderii lui Napoleon Bonaparte, dar și diminuarea sensului ideilor programatice de la 1848, au determinat apariția, în Franța, a unui nou sistem filosofic, *pozitivismul*, care va atrage nulți intelectuali din deceniile caracteristice veacului XIX. Există trei etape ale acestui concept: *clasicism*, *empiriocriticism*, *neopozitivism*. Termenul provine din limba latină, *positivus* (*pozitiv*), iar esența doctrinei constă în perspectiva de a se conferi sistemului teoriilor, dincolo de *abstracționism*, un suport faptic, bazat pe relații concrete, verificabile experimental.

Fondatorul dezbaterii pozitivistice franceze este filosoful Auguste Comte (1798 - 1857), având ca punct de plecare lucrările: ***Curs de filosofie pozitivă***, șase volume (1830 - 1842), unde a folosit, pentru întâia oară, termenul *sociologie*; ***Sistem de politică pozitivă***, patru volume (1852 - 1854); ***Catehismul pozitivist*** (1852). S-a bazat, în elaborarea operei, pe conlucrarea *ideatică* dintre științele *reale*, *pozitive*, și cele *umaniste*, *descriptiviste*.

În prima etapă, aceea a *pozitivismul clasic*, Auguste Comte colaborează cu gânditorii britanici John Stuart Mill (1806 - 1873) și Hebert Spencer (1820 - 1903). Va defini așa numita *fizică socială*, compusă din *statica socială*, care conduce spre *ordine socială*, precum și *dinamica socială*, ce favorizează *progresul social*. Cu toate aceste *disocieri*, ajunge la concluzia principială că, de multe ori, *ordinea socială* se transformă, temporal, în bază a *progresului social*, iar exprimarea categoriilor progresului favorizează *ordinea socială*.

După Auguste Comte, Omenirea a parcurs *trei mari* perioade istorice: *stadiul teologic sau fictiv*, când suportul existenței umane îl

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

constituiau exclusiv conceptele religioase, mai ales cele catolice, dar nu toate se pot demonstra suficient, uneori fiind inventate; *stadiul metafizic sau abstract*, intuit de filosofii materialişti şi idealişti, la temelia existenţei sociale aflându-se gândirea individuală, intrată în contradicţie cu cea teologică; *stadiul ştiinţific sau pozitivist*, presupunând că ne aflăm într-o etapă a concretizării, bazată pe cercetări persistente, descoperiri complementare cunoaşterii, concluzii favorabile ale demersurilor prestabilite.

Ultimul stadiu, precizează Auguste Comte, a anulat celelalte trepte ale evoluţiei generale, iar pe plan productiv, *pozitivismul* se suprapune industrializării intensive, ceea ce va asigura *pacea universală*. Ideile gânditorului s-au răspândit atât la Paris, cât şi în alte state, fiind interpretate diferenţiat de filosofi, istorici, politicieni, teologi, sociologi, literaţi, economişti.

Reprezentant de seamă al *pozitivismului*, având preocupări interdisciplinare, este Hippolyte Taine (1828 - 1893), amintit anterior, interesat inclusiv de artă. Condiţionează valoarea creaţiei prin raportare la rasă, mediu, moment. Stabileşte, în aserţiuni proprii, două grupe de ştiinţe: cele *poziţionate* în jurul *istoriei*, operând cu cantităţi nemăsurabile şi infinite, pornind din timpuri imemorabile, până în contemporaneitate; altele, plasate în apropierea *matematicii*, care folosesc termeni şi expresii măsurabile. Cum *istoria* nu poate deveni *matematică*, ambele discipline sunt capabile să conlucreze, favorizând progresul social.

În lucrări precum *Filosofia artei* (1865), *Eseuri de critică şi istorie*, *Despre inteligenţă* (1870), Hippolyte Taine analizează mai ales rolul *Renaşterii*, când s-au remarcat adevăratele *spirite suverane*, Dante Alighieri (1265 - 1321) şi Michelangelo Buonarroti (1475 - 1564), urmate, în secolul XIX, de fratele lor *postum*, Napoleon Bonaparte. Asemenea idei, referitoare la apropierea revalorizării înfăptuirilor cardinale de realitatea *pozitivistă*, a susţinut şi luministul german Johann Herder (1744 - 1803), deja nominalizat.

Pe aceeaşi *baricadă* se afla Numa Denis Fustel de Coulanges (1830 - 1889), profesor la Universitatea Sorbona, din Paris. Elaborează: *Cetatea antică* (1864), lucrare *erudită*, reliefând, mai ales, rolul religiilor în evoluţia societăţilor tradiţionale; *Istoria instituţiilor vechii Franţe* (1875), cu accente asupra *medievisticii*. Susţine că

---

istoria este o știință, iar nu o artă, întrucât se bazează pe surse reale, dincolo de cele imaginare, existând, prin urmare, obligația morală să devină credibile numai acele detalii demonstrate convingător.

După opinia autorului, instituțiile specifice Franței feudale reprezentau continuarea celor *romane*, întâlnite în toată Europa de Vest, noua perioadă fiind o rezultată a succesiunilor demografice. Slăbind statul antic, realitățile imediat următoare constituie un *regres*, suportat incomod de poporul francez, devenit, cu timpul, adevărat *prototip* continental.

Secolul XIX a impus în *Hexagon* activitatea teologului Ernest Renan (1823 - 1892). Intelectual polivalent, s-a remarcat datorită inițierii săpăturilor arheologice în fosta Fenicie (1860), actualul Liban, dar și activității didactice, realizate, după 1862, la *Collège de France*, din Paris, fondator, regele Francisc I (1515 - 1547). Principala sa lucrare se intitulează *Istoria generală și sistemul comparat al limbilor semitice* (1855). Reamintim faptul că, în zonele orientale apropiate, au existat, inițial, grupurile *arienilor*, denumiți, frecvent, *indo-europeni*, precum și grupul *semiților*, plasați în Asia de Sud-Vest și Africa de Nord (arabii, sirienii, evreii, abisinienii).

Urmează, pentru cel prezentat, operele: *Viața lui Iisus* (1863), unde susține că, la început, Hristos a fost un pământean, proclamat, apoi, ființă divină; *Istoria originilor creștinismului*, șapte volume (1863 - 1883); *Istoria poporului lui Israel*. Toate trei au, precumpănitor, nuanțe dogmatice. După Ernest Renan, oamenii acelor timpuri realizau faptele, de cele mai multe ori, inconștient, iar *autorii de tratate* au menirea să analizeze fenomenele, concluzionând cât mai veridic. Apropie istoria de artă, ambele presupunând creație autentică. Editează, totodată, *Marc-Aureliu și sfârșitul lumii antice* (1882).

În 1889, Franța a sărbătorit, preliminar, inițiativele altor țări de pe Glob, *Centenarul Marii Revoluții Moderne* (1789), ceea ce va determina reevaluarea evenimentului. Astfel, Universitatea din Paris, instituție civilă, existentă din 1808, publică mai multe tomuri și studii adecvate, implicit introspecții asupra secolului precedent. Interesante au fost paginile scrise de Andre Aulard, șeful Catedrei de Istorie, care a deschis, cu acest prilej, în premieră, *Cursul special* privind Revoluția Franceză, editând și revista consacrată momentului.

Alți autori importanți vor prezenta, spre finalul veacului XIX,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

analize pe diverse teme. Bunăoară, Louis Antoine Garnier-Pagès (1803 - 1878), născut în Marseille, membru al Guvernului Provizoriu din Paris (1848), tipărește, ulterior acțiunilor derulate, ***Istoria Revoluției de la 1848***, apreciată pentru concretețe. Este listată în dicționarele enciclopedice generale, care îl amintesc și pe fratele său, Etienne Joseph Louis Garnier-Pagès (1801 - 1841), lider recunoscut al Partidului Republican.

Totodată, colonelul Rousset, de la Școala Superioară de Război din Paris, a realizat (1890 - 1891), când se împlineau două decenii de la cunoscuta înclăștare militară, ***Istoria generală a războiului franco-german (1870 - 1871)***, șapte volume, confruntare în urma căreia *Hexagonul*, așa cum spune ofițerul amintit, cunoaște dificultatea internațională accentuată. Mai multe lucrări franceze ale secolului XIX vor fi traduse în limba română, ori studiate de tinerii trimiși la diverse școli pariziene, influențând, direct, spiritualitatea noastră modernă, civică sau eclesiastică.

Istoriografie **britanică** din secolul XIX demonstrează exercitarea cu succes a puterii politice de burghezia liberală, în colaborare constituțională cu monarhia. Ca urmare, influența Marii Revoluții Franceze, din 1789, dincolo de Canalul Mânecii, rămâne minimă, iar obiectivele strategice ale forțelor insurgente se aplicau guvernamental încă din veacul XVII. Uneori, analiștii englezi au condamnat incisivitatea programelor expuse, la Paris, cu deosebire depășirea cadrului teoretic al problematizării, ori aplicarea extremismului iacobin.

Astfel, Edmond Burke (1728 - 1797), originar din Dublin (Irlanda), prin oratoria ***Reflecții asupra revoluției franceze*** (1790), apreciază critic evenimentele, folosind, pentru caracterizare, sintagma „*Revoluție a filosofilor*”. În concepția proprie, restructurarea societății era oportun să coaguleze efortul tuturor categoriilor demografice, grupările urbane, angajate, competițional, pentru cucerirea puterii politice, reprezentând doar *nucleul* național. Adept al *programului luminist*, ceea ce în Anglia s-a exprimat discret, Edmond Burke sfârșește acceptând liberalismul reformator.

O tematică specială a cultivat Sharon Turner (1768 - 1847), născut la Pentonville, regăsind, în ***Istoria sacră a Lumii***, calea apropierii de categoriile sociale dezavantajate prin reformele

consolidării capitaliste. *Discurs* de atare factură lansează și Henry Hallam (1777 - 1859), perceput ca susținător fervent al regimului administrativ britanic, propriu veacului XIX. Asemenea calitate se conturează, mai ales, datorită ideilor cuprinse în ***Istoria constituționalității din Anglia***. Urmărește perioada de la domnia regelui Henric VII (1485 - 1508), până la moartea monarhului George II (1727 - 1760), atras de *mirajul* stăpânirii intercontinentale.

Conform lui Henry Hallam, susținător al Partidului Liberal (*whig*), realitatea engleză a timpului era *o cale de mijloc*, convenită între sistemul politic nobiliar, depășit de realitate, și cel modern, aplicat prin intermediul legislației parlamentare. Combate despotismul, anarhia socială, revoluțiile, fenomene solitare ce presupun *escaladarea* contradicțiilor dintre autoritarism și diferite categorii cetățenești. Susținând evitarea acestora, manifestă neliniște față de posibila răspândire, în perimetrul britanic, a conținutului documentelor radicale din Franța.

Totodată, istoricul și omul politic Thomas Babington Macaulay (1800 - 1859), născut la Rothley Temple, apreciază succesele repurtate de Anglia în secolul XIX, evocând inclusiv tradițiile fostei provincii romane antice Britannia (52 î. Hr. - veacul IV), conlucrarea ulterioară cu neamurile germanice, venite în *insule* de pe *Continent*, rolul etniilor *contributoare* la formarea poporului civilizată, unul dintre reperele Europei Occidentale.

Referindu-se la revoluția modernă engleză, considerată noutate *timpurie* în materie, acceptă oportunitate *acțiunii glorioase*, specifice perioadei 1642 - 1649. Este adversar al *mișcării chartiste*, din deceniile patru-cinci ale secolului XIX, întrucât, prin memoriile și petițiile adresate Parlamentului, categoriile sociale implicate urmăreau destabilizarea legislativă, economică, administrativă, financiară. Asemenea idei, împreună cu multe altele, se degajă, special, din ***Eseuri istorice și biografice***.

Principala operă a lui Thomas Babington Macaulay este ***Istoria Angliei***. Analizează, în cinci volume (1848 - 1861), configurația statală de la urcarea pe tron a regelui Iacob II (1685 - 1688), până spre secolul XIX. Accente suportă, mai ales, constituționalul William/Wilhelm III de Orania (1689 - 1694), adus, pe tronul londonez, din Țările de Jos, inițiativă cu urmări benefice pentru

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

etapele următoare. Retrospectivă și mai puțin contemporană autorului, lucrarea amintită direcționează, pentru istoriografia engleză, modelul tratării diferențiate a monarhiilor naționale.

Segmentul dezbătut predilect este activitatea fructuoasă a noii dinastii, comparativ cu perioada restaurației (1660 - 1688), atunci când Iacob II (1685 - 1688), *puritan* fanatic, s-a opus, vizibil, înnoirilor, preferând tendințele absolutiste. Precizăm că *puritanismul* a cultivat concepte religioase rigide, impunând reguli exagerate, comparativ cu papalitatea catolică, ori *anglicanismul* oficial. Existau două exprimări ale acestei orientări: *doctrina calvină puritană*, detașată din *anglicanism* (1560 - 1580), caracterizată prin *epurarea* cultului de idei fundamentaliste, promovându-se intoleranța și organizarea *presbiteriană* a rețelei instituțiilor eclesiastice, fără episcopi, numai prin intermediul preoților (*prezbiteri*), respectiv *doctrina rigorismului*, considerată extremistă în fixarea preceptelor morale, politice sau spirituale, dependente de ideologia proprie.

Un analist englez important al perioadei este George Grote (1794 - 1871), autorul operei *Istoria Greciei până la Alexandru cel Mare*. Demonstrează superioritatea sistemului comunitar elen antic, față de alte civilizații ale timpului, *prototip* fiind evoluția *polisului* Atena. Era comparat, peste vreme, cu tendința dezvoltării intensive a localităților urbane moderne din regatul britanic. Modelul *clasicismului* milenar optima tendințele activității instituțiilor naționale, făurirea potențialului economic industrial, diversificarea portofoliului spiritual. Readucerea succeselor anterioare spre actualitatea veacului XIX denotă, în subsidiar, reliefaarea conștiinței că Anglia percepuase insuficient *Renașterea* europeană. *Consonantist*, preluarea anumitor principii sau determinări ale Antichității consolida realitățile deceniilor antamate.

Personalitate scoțiană plurivalentă, Thomas Carlyle (1795 - 1881), născut la Ecclefechan, a fost, în egală măsură, renumit filosof, istoric, politician, *calvin* puritan. În scrierile elaborate, analizează, printre altele, concepția referitoare la viața interioară a individului, din perspectiva apartenenței comunitare nedisimulate. Este considerat, pentru spiritualitatea universală modernă, cel mai consecvent promotor al *cultului eroilor*, teorie generoasă, apropiată sensului existențialității divine, propriu celor care *îmbracă*, după concepția

autorului, *armura* conducătorilor Omenirii.

Prin convingerile sale, îndreptate, constant, împotriva bogăției excesive, consideră eroii superiori celorlalți *muritori*, dedicându-le un înălțător *imn moral* pentru faptele săvârșite, prioritar, pe câmpurile de luptă. Editează volumul ***Eroii și cultul eroilor în istorie*** (1841), adaptând conceptul la condițiile diferitelor etape, cu trimiteri spre Anglia. Cartea apare și la București (1925).

Anterior (1837), elaborase ***Istoria Revoluției franceze***, eveniment european rejudicat prin prisma rezultatelor obținute, după 1789, atât în *Hexagon*, cât și de statele aflate sub influența realităților acestei țări. Publică, apoi (1845), ***Scrisorile și discursurile lui Oliver Cromwell*** (1599 - 1658), documente adiacente fenomenologiei naționale, referitoare la rolul primei personalități care a condus, temporar (1649 - 1658), republica britanică solitară. Volumul *decodifică*, în premieră, surse din arhivele familiei demnitarului, Cancelariei Regale, oficiilor reprezentanțelor străine.

Între 1858 - 1865, a scris ***Istoria lui Frederic II*** (cel Mare), rege al Prusiei (1740 - 1786), unul dintre componenții de excepție ai Dinastiei Hohenzollern. Reformator consecvent, în spiritul *mercantilismului* și *absolutismului luminat*, militar desăvârșit, politician, diplomat, autorul, Thomas Carlyle, îl consideră fondatorul modernismului german. Dezvoltă ideea predestinării *personalităților*, ceilalți cetățeni având menirea să le urmeze fără comentarii. Revoluțiile sunt considerate *accidente ale istoriei*, iar dezvoltarea generală a Omenirii poate să fie determinată, după opinia gânditorului scoțian, de mari momente spirituale.

Reprezentantul *pozitivismului* britanic este Henry Thomas Buckle (1821 - 1862), născut în așezarea Lee, apropiat, doctrinar, francezului Auguste Comte, prezentat anterior. Principala scriere, ***Istoria civilizației în Anglia***, a fost gândită pentru 14 volume, dar, va termina numai două (1857 - 1861). Dezaprobă ideea conform căreia factorii politici, prin demersuri senzaționale, devin covârșitori, eludându-se, discreționar, contribuția directă a celorlalți indivizi la *implementarea* programelor naționale.

După autor, istoria se aseamănă cu fizionomia naturală, întrucât are legi și rigori foarte precise. Drept consecință, spune Henry Buckle, determinările geografice și intelectuale sunt esențiale pentru a defini

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

fenomenele existenței și interpretarea acestora în sens temporal, favorabile, *aprioric*, tuturor locuitorilor. Stabilește, teoretic, raportul între individ și comunitate, cetățean și societate, lider și națiune. Judecă influențele colaterale istoriei, dându-le proporții subiective în *resuscitarea* evoluției Umanității. Argumentele se circumscriu beneficiului factorilor existențiali reali, *pozitiviști*, așezându-i la baza oricărui sistem complex, iar celor spirituali le creează ambianță selectă pentru disecarea posterioară a evenimentelor.

Istoriografia generală s-a dezvoltat în Anglia secolului XIX inclusiv prin revigorarea *arheologiei*. Ca urmare, erau prefigurate trei direcții prioritare de cercetare specializată: *descifrarea* continuă a realităților Atenei și Romei; *diversitatea* evoluției autohtone; *dimensiunile* coloniilor britanice, special, Egiptul. La 1865, John Lubbock (1834 - 1913) finaliza scrierea *Timpul preistoric*, divizând *epoca pietrei* în *paleolitic* și *neolitic*, sistem aplicat până astăzi.

De asemenea, în 1886, apare, la Londra, *Revista de istorie* (*English historical Review*), prima cu acest profil din Anglia, organizându-se, totodată, Arhiva Națională (*Public Record Office*), ceea ce a stimulat, nemijlocit, cercetarea fundamentală paseistă.

Sub patronajul Curții Regale se elaborează, într-o altă formulă, *Istoria poporului englez*, relevantă pentru secolul XIX, principalul autor fiind pastorul John Green. Conține multiple referiri la toate categoriile sociale și religioase din Londra, iar așezarea urbană de pe Tamisa este considerată etalon pentru orașele din Europa de Apus. Devin persistente preocupările privind: reliefarea evoluției economiei britanice, în mod special a industriei, comerțului, navigației; cunoașterea potențialului teritoriilor *de peste mări*; raportarea nivelului de viață la domeniile productive continentale. Volume pe aceste teme sunt editate, mai ales, prin *Cambridge Modern History*, important centru universitar al timpului occidental.

Pentru secolul XIX, istoriografia londoneză a contribuit la transformarea etapei într-un adevărat succes al intelectualismului tradițional. Sunt depășite realizările din mediile italian, german, spaniol, portughez, american, cele engleze comparându-se, permanent, cu înfăptuirile culturii pariziene.

Așadar, multitudinea evenimentelor de rezonanță mondială, având conținut istoric, imprimă majorității titlurilor *pecetea* modelului

---

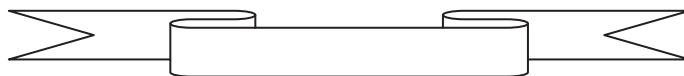
PETRE POPA

---

francez și britanic. Descriptiv, erau *acoperite* numeroase exprimări naționale din *Hexagon*, sau derulate peste Canalul Mânecii, ori transferate spre coloniile unde se va contura, veridic, strategia independenței statale. Concomitent, așa cum se analizează în capitolul următor, este relansată, grație centralizării principatelor germane și a provinciilor italiene, istoriografia unitară modernă, specifică Occidentului, iar potențialul *școlii* americane tinde să devină comparabil cu spiritualitatea europeană. Prin urmare, diversitatea tratării subiectelor, considerate *cruciale* pentru *Omenire*, favorizează constituirea *sistemului istoriografic* universal.

Oportunitatea extinderii *sferei* cunoașterii a stimulat, vizibil, preocupările tematice din *centre* universitare, *cabinete* guvernamentale, *laboratoare* personalizate. Tangențial, istoriografia va conserva realități *generice*, degajate inclusiv din comportamentul unor oameni celebri. Așa, de exemplu, dacă modernizarea Franței presupune, fără echivoc, recunoașterea *modelărilor* legislative, inițiate de Napoleon I Bonaparte (1769 - 1821), rolul *prusianului* Otto von Bismarck (1815 - 1898) *gravitează* asupra constituirii celui de *Al Doilea Reich* (1871 - 1918), iar *diligențele* artizanului unificării Italiei, Camillo Benso, conte de Cavour (1810-1861), liberal moderat, adept al cultivării valorilor latinității clasice, se finalizează cu succes.

Sistemul istoriografic universal, atașat categoriilor existențialiste majore, specifice secolului XIX, incumbă aprecieri graduale privind scrierile apărute și dincolo de cordonatele amintite, ceea ce relevă paginile viitoare.

**XVIII. ELABORĂRI ISTORIOGRAFICE DIN SECOLUL XIX
ÎN GERMANIA, AMERICA, RUSIA, ALTE STATE ALE
LUMII**

„*Macht Geht vor Recht*“
(„*Forța trece înaintea dreptului*”).

Otto von Bismarck

(*Discursuri*)

Aprecierea distinctă a secolului XIX induce, deseori, supremația *forței militare*, în detrimentul altor modalități privind organizarea relațiilor internaționale. Predominant, sunt promovate, însă, principii conservatoare sau liberale interne, dar și doctrine democratice continentale, acceptându-se idei din *programele* aparținând Marii Revoluții Franceze (1789), ori elaborate, naționalist, de militanții etapelor următoare.

Un loc aparte, pentru acest interval, îl ocupă aspectele specifice teritoriilor locuite de germani. Timp îndelungat, *arealul* amintit a fost dominat de Austria. Apoi, Congresul de la Viena (1814 - 1815) hotărăște constituirea unei confederații, având *lider*, însă, tot Casa de Habsburg. La 3 iulie 1866 (Sadowa), armata Austriei este surclasată pe câmpul de luptă de Prusia, care creează *Confederația Germaniei de Nord*. Sub egida acestui for se va realiza, în 1871, unificarea celor 38 de principate, noul stat fiind redenumit **Germania**, distanțat, oficial, de *patronajul* vienez.

Scrisul istoric relevă faptul că, în succesiunea importanței spațiilor amintite, nucleul influenței devenise, așadar, **Prusia**, monarhie regală, apoi imperială, consolidată treptat, pe plan economic și diplomatic, dar, mai ales, militar. Ca dovadă, contribuie direct, prin intrarea în unele coaliții, la victoria împotriva Franței lui Napoleon Bonaparte (1813, 1815), se integrează *Sfintei Alianțe* (26 septembrie 1815), diminuează efectele opozante de la 1848, folosind mijloace proprii, pătrunde în grupul celor *Șapte state garante ale Europei*

(30 martie 1856), umilește *Hexagonul* pe timpul Războiului din 1870 - 1871, inițiază *Alianța celor trei împărați* (23 octombrie 1873), se proclamă *arbitru* internațional după noul conflict ruso-turc (1877 - 1878), fundamentează (20 mai 1882) *Puterile Centrale (Tripla Alianță)*, împreună cu Astro-Ungaria și Italia. Ulterior, Germania a pregătit Primul Război Mondial (1914 - 1918), ajungând, în același timp, metropolă colonială.

Pentru **Imperiul Țarist**, entitate intercontinentală cunoscută, *discursul istoric* demonstrează menținerea tradiției, în sensul reliefării, prin structuri multinaționale, a unor puternice reminiscențe medievale. Pretextând ocrotirea ortodocșilor, manifesta, constant, dorința supremației în Balcani, urmărea să controleze, direct, strâmtoarele Bosphor și Dardanele, se opunea, mai ales, influenței Angliei în zonele de la Marea Mediterană, Marea Egee, Marea Neagră.

Din punct de vedere intern, Imperiul Țarist este, în veacul XIX, *monarhie absolută*, condusă de Dinastia Romanovilor, iar cultural rămâne, parțial, sub influență germană. Participă la: *Sfânta Alianță* (1815); *Războiul Crimeii* (1853 - 1856); *Alianța celor trei împărați* (1873); *Antanta (Tripla Înțelegere)*, formată împreună cu Franța (1891) și Anglia (1907); conflictul nefast cu Japonia (1904 - 1905). Totodată, cunoaște diverse mișcări social-politice interne și se va implica în Primul Război Mondial (1914 - 1918). Derularea acestei conflagrații favorizează disoluția *imperială*, urmată, după 25 octombrie/7 noiembrie 1917, de instaurarea guvernării proletariatului.

În același timp, **Statele Unite ale Americii** sunt prezentate, insistent, ca fiind o nouă mare putere a Lumii, ocupând pregnante poziții privilegiate, mai ales în domeniul economic. Din punct de vedere politic și administrativ, este consolidată independența *Confederației* față de Anglia, proclamată la 4 iulie 1776, iar **Constituția** din 1787, păstrată și astăzi, impune, autoritar, un *model democrat*, superior celor europene. Pe plan extern, Statele Unite ale Americii se transformă într-un adevărat *imperiu colonial*, inițiază confruntările sudice contra Spaniei (1845), apoi războiul cu Mexicul (1846 - 1848), participă, din 1917, la Primul Război Mondial (1914 - 1918) de partea *Antantei* învingătoare.

Numeroase analize tematice fac referiri la **Imperiul Austro-Ungar**. Se constituie la 17 februarie 1867, după victoria Prusiei, din

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

1866, pentru supremație în lumea germană, amintită mai sus, iar, ca urmare, Viena acceptă *partajarea* puterii cu Budapesta. Împăratul devine și rege al Ungariei, existau două parlamente, două guverne, dar și trei ministere comune (externe, finanțe, armată). Rămâne cel mai mare *conglomerat* etnic, denumit, uneori, *închisoarea națiunilor*. Participă la diferite conflicte europene, se regăsește în *Sfânta Alianță* (1815) și *Alianța celor trei împărați* (1873), s-a aflat (1882) la baza *Puterilor Centrale* (*Tripla Alianță*), împreună, așadar, la Germania și Italia. Destrămarea survine în urma Primului Război Mondial (1914 - 1918), Imperiul Austro-Ungar fiind obligat să capituleze.

Istoriografia din **Italia** surprinde, printre altele: centralizarea statală pe etape, finalizată cu ajutorul Franței (1870); preluarea unor teritorii, *nordice*, de la Imperiul Austro-Ungar, *sudice*, de la Spania; transformarea în putere colonială africană. Italia face parte din fondatorii *Triplei Alianțe* (*Puterile Centrale*), alături de Germania și Austro-Ungaria (1882), participă, după 1915, la Primul Război Mondial (1914 - 1918), însă, de partea *Antantei* (*Tripla Înțelegerere*).

Evenimentele amintite, dar și multe altele, constituie subiecte atractive pentru istoriografia națională, ori continentală, elaborată în secolul XIX. Astfel, principalele discursuri tematice **germane** lansează, spiritual, o deviză *sui-generis*, formată prin sintagma *Tronul și Altarul*. Miza urmărea stimularea cultivării *tradiționalismului teritorial princiar*, menținerea *militantismului* conservator, valorificarea trecutului cu ajutorul religiei, fără reforme ample sau clarificări sociale interne. De aceea, multe exerciții teoretice au *mesaje* cu nuanță dublă, civilă și ecleziastică.

Spiritualitatea germană de la interferența secolelor XVIII - XIX s-a îmbogățit datorită activității savanților Wilhelm von Humboldt (1767 - 1835) și Alexander von Humboldt (1769 - 1859). Primul, Wilhelm, personalitate enciclopedică, om politic proeminent, a înființat Universitatea din Berlin (1810). Ca doctrină strategică, susține unificarea principatelor germane, adoptarea unor reforme liberale, deschidere spre cunoaștere universală. De aceea, studiază limbile bască, malaieză, polineziană, chineză, conturând numeroase studii comparate. Fratele său, Alexander, prin descoperirile din domeniul științelor naturale și geografiei, folosește călătoriile în America de Sud, Imperiul Țarist, ori pe alte meridiane, ca suport

---

experimental de anvergură. Realizările acelor decenii aparțin, prin valoare și semnificație, istoriei mondiale.

Pe asemenea traiectorie se înscrie, totodată, Karl Friedrich Eichhorn (1781 - 1854), autor de lucrări cu caracter juridic. Principala operă, elaborată între 1808 - 1823, poartă titlul *Istoria statului și dreptului german*. Fundamentează conceptul evoluției permanente a doctrinelor, impunând, pentru Europa, un nou model de analiză a trecutului, subordonat cunoașterii legilor din diferite etape temporale.

Domeniul asupra căruia insistă, special, un alt analist, respectiv Friedrich Karl von Savigny (1779 - 1861) este *Istoria dreptului roman în Evul Mediu* (1815). Analizează folosirea, de către structurile feudale, a vechii *legislații romane*, mai ales atunci când se constituie *Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană* (962). Susține ideea că „istoria a creat dreptul”. S-a ridicat împotriva conceptelor *raționalismului* european, teorie care așeza, în *câmpul* cunoașterii, exclusiv rațiunea, precum și a proiectelor *despotismului lăuntric*, fiind adept al sistemului *absolutist*. Este unul dintre fondatorii științei dreptului modern în Germania.

La interferența dintre istorie și filosofie se plasează Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 - 1831), gânditor reprezentativ al *clasicismului* german. Admite *dialectica* pentru natură și societate, interpretând, pertinent, dezvoltarea spirituală a Omenirii, în scrieri precum: *Fenomenologia spiritului* (1806); *Știința logicii* (1812 - 1816); *Enciclopedia științelor filosofice* (1817); *Filosofia dreptului* (1821); *Filosofia istoriei* (1830). Postum: *Prelegeri despre istoria filosofiei* (1833 - 1836); *Prelegeri de estetică sau filosofia artei* (1836 - 1838). Sunt listate enciclopedic.

Așa, de exemplu, în *Filosofia istoriei*, distinge *trei tipologii* pentru evoluția universală. Prima, *Lumea orientală*, unde un singur om este liber, respectiv conducătorul statului, toți ceilalți devenind supușii acestuia, ceea ce reprezintă *copilăria neamului omenesc*; a doua, *Lumea greco-romană*, când se constituie echilibrul dintre cetățenii liberi și sclavi, *Elada* fiind, din acest punct de vedere, *tinerețea Omenirii*, iar *Cetatea Eternă*, *bărbăția Omenirii*; ultima, *Lumea creștină*, unde există tendința ca toți oamenii să devină liberi, realitate exprimată, mai ales, în Germania modernă, considerată *maturitatea Omenirii*.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Conform gândirii sale, *istoria universală imprimă ritmul progresului în conștiința libertății, devine uneori tărâmul fericirii, dar etapele fericirii sunt încă pagini nescrise ale Umanității*. Autorul susține că statul este obiectul primordial al istoriei universale, reprezentând concepția *divină, așa cum se înfățișează aceasta pe Pământ*. În concluzie, *esența statului este religia*. Acordă importanță rolului geografiei, care intersectează istoria, iar studiul raportului dintre filosofie și istorie constituie, pentru Georg Wilhelm Friedrich Hegel, studiul intrinsec al filosofiei. Din altă perspectivă se va exprima Arthur Schopenhauer (1788 - 1860), în volumul intitulat, sugestiv, *Lumea ca voință și reprezentare* (1819).

Un loc special în cultura germană îl ocupă Leopold von Ranke (1795 - 1886), născut în localitatea Wiche, profesor la Universitatea din Berlin (1836), istoric oficial al Prusiei (1841), *gratulat* cu titlul de nobil (1856), considerat cel mai valoros analist autohton din secolul XIX. Elaborările proprii se bazează pe surse de arhivă, includ extrase din rapoarte diplomatice prusiene, adoptă, inițial, *tonul* analistului nepărtinitor, dar, sfârșește prin a se subordona, conservator, puterii oficiale. Inițiază Societatea de Științe Istorice a Germaniei.

Principalele lucrări, editate de Leopold von Ranke, sunt amplu documentate, au stil elevat, conțin concluzii definitorii: *Istoria Germaniei în timpul Reformei; Istoria Franței în secolele XVI-XVII; Istoria Angliei în secolele XVI-XVII*. Semnificație distinctă are discursul *Istoria universală* (1881), devenit, pe plan european, principalul suport al deceniilor analizate, foarte util autorilor preocupați de acest segment tematic. În *Istoria popoarelor romane și germane* accentuează prezentarea comparativă a caracteristicilor acestor categorii etnice, dimensiunile reformei religioase, concretețea alternativei pentru esența doctrinei catolice fundamentaliste.

Originală este, totodată, *Istoria papilor din secolele XVI-XVII*, ceea ce suprapune perioada cuprinsă între marii pontifi, Alexandru VI (1492 - 1503) și Innocentiu XII (1691 - 1700). Relevă, convingător, pentru întâia oară, influența *papismului* asupra lumii germane, ca element oportun definerii particularităților națiunii sale. Continuă, apoi, cu: *Otomanii și monarhia spaniolă în secolele XVII-XVIII; Nouă cărți de istorie prusiană; Istoria lui Wallenstein*.

Ultima se referă la generalul și omul politic Albrecht Wenzel

---

Eusebius von Wallenstein (1583 - 1634), originar din Cehia, numit, așadar, comandant suprem al trupelor germane în Războiul de 30 de ani (1618 - 1648). Va repurta, inițial, victoria contra Danemarcei (1626 - 1627), fiind înfrânt, ulterior, la Lützen (1632), de suedezii coordonați de Adolf Gustav. Este asasinat din ordinul împăratului romano-german Ferdinand II (1619 - 1637).

În *asertiunile* sale, eruditul Leopold von Ranke susține, fiind demnitar oficial, primatul politicii externe, favorabilă creșterii puterii și determinării germane, față de politica internă a statului, exprimată cotidian. Precursor al *epicentrismului european prusian*, concluziona, încă de atunci, asupra importanței popoarelor de sorginte romană și germană, care se dovedeau superioare celorlalte națiuni ale secolului XIX. Lua în calcul tradiția, prezentul, viitorul.

Contemporan i-a fost Johannes Gustav Droysen (1808 - 1884), născut în localitatea Treptow, remarcat, pentru început, la Berlin, prin opera *Istoria elenismului*, trei volume (1836 - 1843). Inserează, printre altele, ideea că state puternice sunt numai cele militare. Folosind asemenea cadru teoretic, vorbește despre succesele macedonene antice, de factură imperială, contra *polisurilor* grecești, entități mici, ușor de administrat, dar fără forță strategică pe timpul invocat. Similitudinea dintre *elenism* și *germanism*, ca structuri dominante, este suficient de vizibilă.

Opera importantă a autorului nominalizat este, semnificativ, *Istoria politicii prusiene*, 14 volume, editate la Leipzig (1855 - 1886). Prin intermediul subiectelor preferate, stabilește, favorizant, perspectiva puterii *teutonilor moderni*. Rămâne adeptul *absolutismului politic* în interior, dar și al acțiunilor diplomatice, inteligente, pentru exterior. Respinge liberalismul, amplificând conceptul conform căruia națiunile hărăzite de Dumnezeu să stăpânească Lumea sunt cele realmente germanice.

Johannes Droysen a scris, de asemenea, *Istoria lui Alexandru cel Mare*, apărută la Berlin (1883), precum și *Principii de istorie*, unde grupează mai multe *direcții* formative, volum tipărit în Leipzig (1868). Atitudinea față de realitățile prusiene exprimă, fără echivoc, posibilitatea impunerii respectului prin forță. Se suprapune calității de întemeietor al Școlii istoriografice naționaliste germane. Paralel cu aceste atitudini, în marile centre urbane, componente ale provinciilor

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

sudice germane, aflate sub influența Parisului, au apărut lucrări cu orientare liberală, direcționându-se, mai ales, conceptul posibilității și oportunității colaborării continentale. Ca dovadă, Karl von Rotteck (1775 - 1840), profesor la Universitatea din Freiburg im Breisgau, lider al Partidului Liberal German, urmărește, prin *Istoria universală*, înnoirea doctrinei fundamentaliste tradiționale. Acceptă, ca sens utilitar, un posibil compromis între conservatorismul nobiliar și tendințele *novative*, pornind de la cercetarea etapelor imemorabile, până spre vremurile secolului XIX. Intermedierea conflictelor presupunea, după Karl von Rotteck, obligatoriu, promovarea spiritului conlucrării societăților moderne ale timpului, așa cum se realizase, uneori cu deplin succes, de-a lungul anumitor perioade universaliste.

În această etapă este remarcat, de asemenea, Karl Ritter (1779 - 1859), născut în localitatea Quedlimbourg, autor cu preocupări enciclopedice. Dezvoltă, prin *Geografia generală comparată* (1817), ideea că *mediul determină și influențează evoluția popoarelor*. Europa era considerată o comunitate cu dispersie umană foarte amplă, dar generoasă tuturor demografiilor, comparativ cu Africa, unde natura rămânea favorabilă, prevalent, populațiilor negroide.

Abordând asemenea tematică, poate să fie considerat pionierul conturării concepției *spațiului vital* prusian, realitate continentală superioară, dar și a *pangermanismului*, în sensul beneficiilor unificării tuturor teritoriilor locuite de această rasă, modificându-se, *volens-nolens*, delimitările seculare administrative. Logic, nu accepta ideile *raționaliştilor*, deductibilitățile potrivit cărora oamenii relevă disponibilități asemănătoare, fizice ori intelectuale, indiferent de origine sau domiciliu. Pe teme adiacente au *croșetat* Hermann Lotze (1817 - 1881), precum și Friedrich Nietzsche (1844 - 1900), acesta scriind *Originile tragediei* (1871).

Germania secolului XIX cunoaște, paralel cu istoriografia conservatoare sau liberală, inclusiv *al treilea sens*, de factură *socialistă*, autodefinit democrat. Astfel, Karl Marx (1818 - 1883), născut la Trier, economist și doctrinar, evaluând, mai ales, filosofia lui Georg Hegel, a structurat concepția *materialistă* a istoriei, opusă *idealismului*. În 1848, elaborează, la Bruxelles, împreună cu Friedrich Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, având ca moto îndemnul: „*Proletari din toate țările, uniți-vă!*”.

În ceea ce privește istoria timpului său, Karl Marx s-a ocupat, mai ales, de societatea pariziană. Scrie: ***Luptele de clasă din Franța***, cu multiple referiri la anii 1848 - 1851; ***Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte***, unde analizează obținerea, exercitarea puterii și urmările domniei împăratului Napoleon III (1852 - 1870); ***Războiul civil din Franța***, prezentând, de această dată, urmările victoriei prusiene din 1870 - 1871 și organizarea *Comunei din Paris*, stat al muncitorimii, existent, efemer, 72 de zile. A editat, totodată, ***Spania revoluționară***, cele mai multe pagini ilustrând luptele contra disfuncționalităților naționale iberice. Analizează, deseori, așa-numitul mod de *producție asiatic*, specific Orientului.

De asemenea, Karl Marx a elaborat ***Capitalul***, editat, inițial, în trei volume, primul antum (1867), celelalte tipărite postum (1885, 1894). Descifrează, din punct de vedere social, implicațiile dezvoltării economiei private, cu deosebire în societatea de consum. Preocupările sale teoretice au conferit, analitic, o alternativă la *trăinicia* sistemului capitalist, fundamentând principiile apariției unui *pol al puterii de stânga*, bazat pe *statul egalitarist* și posibilitatea guvernării aferente, prin folosirea dictaturii proletariatului.

La rândul său, filosoful Friedrich Engels (1820 - 1895), născut la Barmen, component al grupării liberale *Tânăra Germanie*, din timpul evenimentelor anului 1848, este, împreună cu Karl Marx, unul dintre fondatorii teoriei *socialismului (comunismului) modern*, comparativ cu exprimarea neconcludentă a *socialismul (comunismului) utopic*, ambele orientări aparținând, inițial, secolului XIX, experimentate pasager în Europa.

Portofoliul lui Friedrich Engels cuprinde câteva lucrări apropiate sensului istoric: ***Situația clasei muncitoare din Anglia*** (1845); ***Războiul țărănesc german*** (1850); ***Originea familiei, a proprietății private și a statului*** (1884). Importanță degajă volumul ***Marca***, în sensul evaluării instituțiilor tradiționale, specifice satelor la începutul exprimării feudale, ori studiile despre infanterie, cavalerie, marină. Cele mai ample comentate sunt, însă, ***Dialectica naturii*** (1873 - 1883) și lucrarea polemică ***Anti-Dühring***, consacrată, de Friedrich Engels, combaterii concepțiilor filosofului și logicianului german Eugen Karl Dühring (1833 - 1921). Preluând strategia lui Karl Marx, a militat pentru organizarea *Internaționalei I* (1864 - 1876), înființată la

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Londra, statornicindu-se bazele dezvoltării și colaborării partidelor socialiste din Europa și America. Friedrich Engels a colaborat la *Noua enciclopedie americană* (1857 - 1860).

Câmpul reflexiilor critice evidențiază numele lui Fischer Kuno (1824 - 1907), istoric al filosofiei. Este considerat *helegian de dreapta*, așa cum demonstrează volumul *Istoria filosofiei moderne*, ori monografiile scrise pentru a motiva *mișcarea kantiană*. Îl urmează, plasându-se pe traiectoria combaterii virulente a concepțiilor marxiste, analistul Werner Sombart (1863 - 1941), component al noii școli istoriografice germane, de la interferența secolelor XIX - XX. Preocupările amintite transpar din cărțile *Cele trei economii naționale* și *Capitalismul modern* (1902 - 1928).

Un alt nume care merită evidențiat este Heinrich von Sybel (1817 - 1895), fondatorul revistei de specialitate *Historische Zeitschrift* (1856), unde a publicat mai multe analize valoroase. Cea intitulată *Istoria evenimentelor revoluționare* argumentează, bunăoară, dinamismul *germanismului* la sfârșitul veacului XVIII, atunci când Prusia a declanșat lupta pentru supremație în defavoarea atotputerniciei Austriei.

Timp de un deceniu (1861 - 1871), îl preocupă *Întemeierea Imperiului German*, demers finalizat prin acțiunile lui Wilhelm I, personalitate distinctă a Europei, rege al Prusiei (1861 - 1888), împărat al Germaniei (1871 - 1888). Noua entitate a validat victoria contra Parisului (1870 - 1871). Nucleul teritorial a fost constituit, pentru început, din Principatul Brandenburg și orașul Berlin. Autorul este adeptul edificării unui stat german puternic, bazat pe sistem monarhic, distrus, conceptual, după opinia lui, de Marea Revoluție Franceză (1789). În 1875, este numit, pentru câțiva ani, director al Arhivelor Statului din Berlin.

După cum s-a precizat anterior, principatele germane nu au cunoscut *Renașterea clasică* (secolele XIV-XVI). Pe măsura trecerii timpului, descifrarea realităților antice devenea, însă, oportună, ceea ce se reflectă prin inițiative de certă semnificație. Astfel, Theodor Mommsen (1817 - 1903), figură marcantă pentru știința mondială modernă, arheolog pasionat de studierea *Cetății Eterne*, scrie: *Istoria Romei*, cinci volume (1854 - 1885); *Manual de antichități* (20 de volume); *Istoria monedei romane*. Coordonează, pe baza unui proiect

---

de anvergură, expus în 1857, apariția, după 1862, a colecției **Corpus Inscriptionum Latinarum**. Obține Premiul *Nobel* pentru Literatură (1902), fiindu-i recunoscute și succesele istoriografice.

În același demers, al relansării semnificației tradiționalității antice, redactează mai multe pagini Georg Heinrich Pertz (Hanovra, 28 martie 1795 - München, 7 octombrie 1876). Importantă rămâne insistența privind elaborarea colecției de documente **Monumenta Germaniae Historica** (1826 - 1870), una dintre cele mai ample de pe Continent. Este împărțită în cinci secțiuni: **Scriptores** (*Învățăturile*); **Leges** (*Legile*); **Diplomata** (*Documentele de cancelarie*); **Epistolae** (*Scrisorile*); **Antichitates** (*Antichitățile*). După moartea lui, demersul este continuat de alți intelectuali.

Anterior, filologul erudit Auguste Boeckh (1785 -1867) realizase **Corpus Inscriptionum Graecarum** (1824 - 1859). S-a exprimat, editorial, prin volumul **Economia politică ateniană**. De asemenea, Berthold Georg Niebhur (1776 - 1831), născut la Copenhaga, elaborează **Istoria Romei** (1811 - 1831), concomitent cu **Lecții de istorie antică**, urmărind, special, aspectele de natură socială.

Persistente rămân activitățile întreprinse de Heinrich Schliemann (1822 - 1890). Inițiază, ca premieră mondială, săpăturile arheologice din perimetrul antic al localităților Troia, Micene și Tirint, pliindu-se, așadar, sensului cunoașterii directe a realităților elene din Mileniul II î.Hr. Deși autodidact, Heinrich Schliemann, prin eforturi financiare proprii, demarează investigațiile la Troia (1870), astăzi, Hisarlâk (Turcia), publicând, apoi, sintezele **Mycene și Tirinth** (1871), care contribuie la clarificarea unor aspecte controversate, precum **Războiul troian** (1230 - 1225 î. Hr.). Pe coordonate asemănătoare se plasează Karl Julius Beloch (1854 - 1929), specialist de notorietate în rejudecarea realităților antice elene, detașându-se **Istoria Greciei**, zece volume (1893 - 1904).

Cel mai cunoscut *pozitivist* al Germaniei a devenit Karl Lamprecht (1856 - 1915), autorul lucrărilor **Istoria economiei germane în Evul Mediu și Istoria Germaniei** (12 volume). După cum s-a precizat anterior, *pozitivismul* a apărut în Franța, doctrina fiind inițiată de gânditorul Auguste Comte (1798 - 1857). Respinge filosofia, speculativă și generalizată, în favoarea acceptării faptelor reale, generoase, verificabile experimental.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Semnificație distinctă, pentru istoriografia secolului XIX german, prezintă ***Geografia militară a Europei, tratat*** elaborat de Albert Theodor Emil Roon (1803 - 1879), care a detaliat, partizan, Războiul franco-prusian, din 1870-1871. Lucrarea, utilizată frecvent de specialiștii domeniului, s-a publicat în 1873, atunci când autorul era feldmareșal al țării sale.

Enciclopedist de marcă este Karl Richard Lepsius (1810 - 1884), istoric, filolog, lingvist comparatist, fondatorul *egiptologiei* moderne. Opera sa, ***Cronologia egiptenilor*** (1849), stabilește *șase epoci* ale regatului antic, în comparație cu preotul egiptean *elenizat*, Manethon, amintit mai sus, ce fixase, precedând exprimările creștine, 31 de dinastii, suprapuse evoluției generale a puterii faraonice, dependente de *minunile* Nilului african.

Alți autori germani din secolul XIX, evidențiați în medii adecvate, sunt: August Bebel (1840 - 1913); Karl Kautsky (1845 - 1938); Franz Mehring (1846 - 1919). Includem, contextual, numele elvețienilor Johann Jakob Bachofen (1815 - 1887), teoretician al dreptului, *interpretul* religiilor primitiviste, așa cum rezultă din volumul ***Matriarhatul***, și arheologul Jakob Burckhardt (1818 - 1897). Cel din urmă semnează operele: ***Civilizația Renașterii în Italia*** (1860); ***Istoria civilizației grecești*** (1898 - 1902); ***Cicero; Epoca lui Constantin cel Mare***.

Pentru convergența sensurilor umaniste, trebuie să amintim demersurile savantului austriac Gregor Johann Mendel (1822 - 1904), întemeietorul *geneticii*. Definește factorii care impun *caracterele*, respectiv legile independente ale *dominației*, *segregării* și *asortării*, grupate sub genericul ***Legile lui Mendel***. Acceptă, pragmatic, folosirea statisticii în biologie, asemănător istoriei.

Referindu-ne la **Statele Unite ale Americii**, uneori, istoricii stabiliți în zonele *transatlantice* vor scrie, emoțional, despre *geografiile* europene ereditare. Astfel, William Hickling Prescott (1796 - 1859) a elaborat, pentru început, ***Istoria Spaniei pe vremea lui Ferdinand și a Isabelei***. Este reliefată etapa când, datorită căsătoriei acestora (1469), conducătorii Aragonului (1479 - 1516) și Castiliei (1474 - 1504) au determinat începutul unificării statale. Evoluția selectivă continuă prin ***Istoria Spaniei sub Filip II***, cartea ilustrând, prioritar, caracteristicile domniei acestui monarh (1556 - 1598):

---

instaurarea absolutismului; declanșarea Contrareforme religioase; conflictele cu Franța și Anglia; premisele Revoluției din Țările de Jos; succesul naval de la Lepanto, contra Imperiului Otoman (1571); ocuparea Portugaliei (1580 - 1581); distrugerea flotei proprii (*Invincibila Armada*) pe timpul confruntării cu britanicii (31 iulie - 8 august 1588), din insulele Hebride. Ulterior, autorul se dedică finalizării lucrărilor *Istoria cuceririi Mexicului* și *Istoria cuceririi Perului*, analizând condițiile favorizante spaniolilor pentru extensia puterii coloniale asupra Americii de Sud.

Suprapunând evenimente apropiate, John Lothrop Motley (1814 - 1877), om politic american, editează volumul *Istoria Provinciilor Unite*, reconsiderând, printre altele, succesiunea eliberării Țărilor de Jos (Olanda) de sub stăpânirea Spaniei catolice. Independența era recunoscută, formal, în 1609, iar, definitiv, prin *Pacea Westfalică* (24 octombrie 1648). Tot atunci, Francis Parkman (1823 -1893) prezintă rivalitatea pentru America de Nord dintre Anglia, Franța, Spania, accentuând avantajul forței militare a statelor ce promovau competiția consolidării potențialului economic și colonial intercontinental.

Operele consacrate, special, *construcției* americane nu se lasă mult așteptate! Debutul aparține lui George Bancroft (1800 - 1891), născut la Worcester (Massachusetts). Implicat în administrația centrală, elaborează prima sinteză privind evoluția comunităților dintre oceanele Atlantic și Pacific, sub genericul *Istoria Statelor Unite*. Discursul *derobează* influența ideologiei luministe, provenită, mai ales, din opera lui Jean Jacques Rousseau, prezentat într-un capitol distinct, autorul considerând *Lumea Nouă* ca *Pământ al libertății umane*. Relevante sunt informațiile privind adaptarea europenilor la sistemul metropolitan, contribuția diferitelor etnii în sensul elaborării și respectării principiilor democratice.

Remarcabilă a fost opera lui Elwis Henry Morgan (1818 - 1891), etnograf și antropolog, preocupat de tradiționalismul indienilor amerindieni. Concluziile se regăsesc în volumele: *Liga irochezilor*; *Sisteme de rudenie și afinități*; *Societatea primitivă*.

În aceeași perioadă, John Windsor coordonează, timp de șase ani (1884 - 1890), scrierea unei ample reevaluări, denumite *Istoria narativă și critică a Americii* (opt volume). Ideologic, este autor

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

pozitivist, aflat sub înrâurirea școlilor istoriografice din Franța și Germania. Treptat, intelectualii americani s-au impus pe plan universal, își vor contura propria orientare tematică, detașându-se, din ce în ce mai mult, de *paternitățile* europene.

După cum s-a relatat deseori, **Imperiul Țarist** rămâne, pe mai departe, sub regim politic nobiliar absolut. Totuși, Aleksandru I (1801 - 1825), considerat unul dintre monarhii europeni cu intenții iluministe, arată interes față de elaborările integrate sensurilor istorice. În 1825, a avut loc, la Sankt Petersburg, *mișcarea decembriștilor*, prezentând nuanțe burghezo-democrate. Revolta socială, la care au participat, pe baza unui *program* înnoitor, inclusiv intelectuali reprezentativi, precum și tineri ofițeri ai armatei imperiale, va fi lichidată cu ajutorul trupelor oficiale.

Tematic predominantă, în continuare, *istoriografia de curte*, stimulată de suveranii Romanovi: Nicolae I (1825 - 1855), Aleksandru II (1855 - 1881), Aleksandru III (1881 - 1894), Nicolae II (1894 - 1917). Asemenea orientare rezultă, cu predilecție, din preocupările lui Nikolai Karamzin (1776 - 1826). Publică *Istoria Rusiei* (12 volume), ultimele apărute *postum* (1826 - 1829), scrise sub impulsul culturii occidentale. Fiind regalist, aprecia: „*Monarhia a creat și a dezvoltat Rusia*”. Expresia denotă dezavuarea conceptelor republicane, vehiculate, frecvent, în secolele XVIII - XIX. Totodată, Nikolai Karamzin s-a ridicat împotriva acțiunilor europene ale lui Napoleon I, detașând, teoretic, Imperiul Țarist, de sensurile occidentale.

O altă descripție cu același titlu, probând travaliul documentar al autorului Ivan Kuzmici Kaidanov (1782 -1843), care studiază și interpretează numeroase izvoare, este *Istoria Rusiei*. Cartea s-a tradus în limba română prin strădaniile învățatului Gheorghe Asachi (1788 - 1869), fondatorul învățământului național din Moldova.

Spre finalul secolului XIX, ideologul Gheorghii Valentinovici Plehanov (1856 - 1918), având inițial convingeri materialiste, realizează mai multe studii tematice, opuse istoriografiei oficiale. După 1880, activează în Elveția, unde fondează grupul marxist *Eliberarea muncii* (1893). Peste doi ani, editează *Cu privire la dezvoltarea concepției moniste a istoriei* (1895), inspirată din gândirea lui Georg Hegel, istoric și filosof german, amintit anterior.

Teoria *monistă* solicită ca istoricii, gânditorii în general, să se

---

pronunțe, fără rezerve, asupra conceptului dacă *Omenirea* a fost creată spiritual, idealist, de *Ființa Supremă*, ori este *realitate virtuală*. Doctrina invocată respinge posibilitatea exprimării *dualismului* sau *pluralismului*. Etimologic, termenul provine de la cuvântul grec *monos* (singur). Așadar, *monismul* este concepție filosofală, în spiritul căreia, la baza tuturor fenomenelor *Lumii* se află un singur principiu.

Anumite convingeri personale, selectate, ulterior, de cititori, motivează titlul *Despre rolul personalității în istorie* (1898). Stabilind, subiectiv, raportul dintre conducători și *mase*, cu deosebire pe timpul unor evenimente *cruciale*, acordă atenție, în sens *narodnic*, preocupărilor specifice categoriilor rurale. Orientarea l-a dezavantajat, comparativ cu susținătorii rolului primordial oferit muncitorilor, capabili să asigure succesul viitoarei revoluții ruse.

Între 1851-1879, au apărut mai multe volume referitoare la *Istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri până la 1774*, opera aparținând autorului Serghei Soloviev (21 de tomuri). Cuprinde informații și concluzii nuanțate, elogii referitoare la domnia lui Petru I cel Mare (1682 - 1725), primul împărat al tuturor Rusiilor, ori concepte militare europene. Apoi, în *Curs de istorie a Rusiei*, profesorul Vasili Kliucevski se referă, predilect, la instituțiile statale, evitând, însă, comparația cu sisteme administrative practicate, cu succes, pe alte continente.

După 1842, s-a constituit colecția de documente *Russkaia Istoriceskaia Biblioteka*, iar Feodor de Martens a publicat *Culegere de convenții și tratate*, abordând, în premieră, relațiile internaționale din perioada modernă, specifice Imperiului Țarist.

Etapa 1870 - 1871, așa cum s-a relatat, oferă **Italiei** condițiile interne și externe favorabile realizării demersurilor centralizării naționale. De aceea, istoriografia din finalul secolului XIX a urmărit două teme majore. *Prima* relevă tradiționalitatea și contribuția locuitorilor Italiei, din Antichitate, până spre veacul amintit, la civilizația universală. Astfel, Guglielmo Ferrero (Portici, 21 iulie 1871 - Mont Pelerin, Franța, 3 august 1942), având inclusiv preocupări literare, sociologice, jurnalistice, aducea în prim-plan suita de volume *Grandoarea și decăderea Romei* (1902 - 1907), prelevând concluzii cu valabilitate strategică modelatoare. Cea *de-a doua temă* dezvoltă eforturile pentru unificarea statală, eliberarea teritoriilor nordice de

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, a celor sudice, controlate de Spania, dar și a unor spații maritime, aflate în sfera intereselor altor puteri. Anumite detalii, referitoare, special, la aceste zone, se regăsesc în portofoliul istoriografic al țărilor respective.

Tomuri valoroase au ilustrat evoluția **Statului Papal**, condus, în secolul XIX, de *marii pontifi*: Pius VII (1800 - 1823); Leon XII (1823 - 1829); Pius VIII (1829 - 1830); Grigore XVI (1831 - 1846); Pius IX (1846 - 1878); Leon XIII (1878 - 1903). Entitatea s-a suprapus, uneori, cu ceea ce numim *Republica Romană*.

După unificarea națională, cercetătorii au cunoscut, nemijlocit, Arhivele Vaticanului, păstrate, până atunci, în *Palatul Pontifical*, consultate numai prin acordul *Curiei papale*. Asemenea sursă furniza detalii referitoare, printre altele, la: *Marea Schismă* (1054), eveniment eclesastic, dar și politic, de *relevanță* universală; evoluția *papismului* în contextul *Reforme* religioase; ofensiva catolică prin *Contrareformă*; diplomația instituțională diversificată, proprie secolelor XI - XIX. Se *decodifică* numeroase acte cu conținut enciclopedic, întrucât Arhiva, Biblioteca și Muzeul Vaticanului conservau un *inventar* atractiv, dar intangibil multor preocupări de interes general.

Sunt deschise, totodată, noi arhive civile, au apărut numeroase studii specializate, colecții de documente, scrise atât în limba latină, ori în italiana clasică, dicționare, crestomații. Astfel, în 1834, s-a tipărit, la Roma, primul volum din *Monumenta Historiae Patriae*, ediție dedicată erudiților, păstrând, ca principiu, sensul exprimării tradiționaliste, adaptat, pe cât posibil, noilor structuri sau reguli gramaticale și literare.

O altă colecție de documente, intitulată *Fonti per la storia d'Italia* (1890), amintește evenimentele majore ce s-au întâmplat, succesiv, după căderea Romei (476). Așa, de exemplu, se reactualizează, la sfârșitul secolului XIX, conținutul *Tratatului de la Verdun* (843), amintit anterior. S-a decis, atunci, ca Imperiul lui Carol cel Mare (768 - 814), urmat la tron de Ludovic cel Pios (814 - 840), să fie divizat în: Italia, condusă de Lothar; Franța, sub regele Carol; Germania, monarh fiind Ludovic. Aceste state vor domina, multă vreme, Europa. Unele precizări se preluau din *Ordinatio imperii*, emisă de *adunarea* reprezentanților, întrunită la Aachen (iulie 817),

---

sau prin interpretarea viitoarelor decizii oficiale.

La finalul secolului XIX, Cesare Cantu (1804 - 1895) a elaborat, folosind ample bibliografii, *Istoria universală*, care ilustrează, de-a lungul mai multor capitole, structurarea și evoluția națiunilor moderne, fenomen concretizat, cu deosebire, după Marea Revoluție Franceză (1789). Teoretician este și Antonio Labriola (1843 - 1904), preocupat de raportarea filosofală a socialismului, idei adunate în volumul *Eseuri asupra concepției materialiste a istoriei*. Cardinalități proprii jalonează tendința adaptării *discursului* italian la generalizările mondiale, favorabile consolidării statului unitar.

Pentru **Spania**, veacul XIX generează decăderea puterii coloniale, întrucât anumite teritorii, din zonele americane sudice și centrale, dobândesc independență, sau acceptă *infuzia* Statelor Unite, iar Marea Mediterană este vizibil dominată de Anglia și Franța. Regatul Britanic controla, autoritar, diverse insule, strâmtoarea Gibraltar, Canalul de Suez, cumpărat, parțial, de la regalitatea egipteană (1875), ceea ce a favorizat colaborarea Londrei cu Imperiul Otoman. Madridul pierde, totodată, avantajele din Italia siciliană, interesată de unificarea în jurul Romei.

Ca urmare, scrisul autohton se va referi, prevalent, la cadrul național. Demersurile sunt stimulate prin înființarea Academiei Regale din Capitală (1851) și inițierea colecției documentare *Memorial Historical Español*. Spiritual, se protejează conservatorismul, talonat de liberalism, sunt valorificate surse latine și arabe din lumea iberică, ori consemnările conchistadorilor referitoare la descoperirea și ocuparea teritoriilor transatlantice.

Demnă de toată laudă este preocuparea lui Modeste Lafuente, privind *Istoria generală a Spaniei*, 30 de volume (1850 - 1867). Opera sintetizează evoluția peninsulară, începând cu timpurile străvechi, până la 1833. Reprezintă cea mai valoroasă descripție din istoriografia autohtonă de până atunci, referitoare la: tradiționalitatea romană; formarea poporului ca entitate *neolatină*; evoluția socială, economică, religioasă și culturală medievală; valorificarea beneficiilor stăpânirii arabe; construcția sistemului monarhic unificator; acțiunile externe; exprimarea ca Mare Putere navală sau colonială; restrângerea influenței pe *Mapamond*.

Asemenea *panoplie* stimulează reacțiile lui Rafael Altamira y

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Crevea (1866 - 1951), liberal-pozitivist, cadru didactic universitar, care definitivează cele patru volume din *Istoria Spaniei și civilizației spaniole*, publicate în 1901 - 1906. Concluziile se extrăgeau din surse locale și intercontinentale.

Provincie a francilor (secolele V-IX), **Belgia**, stăpânită, succesiv, de ducii Burgundiei, habsburgii spanioli, împărații Austriei, regii Franței, este unită cu Olanda prin *deciziile* Congresului de la Viena (1815). Obține, apoi, independența (1830), devenind monarhie constituțională (1831). Asemenea momente se regăsesc, uneori, în portofoliile stăpânilor. Ca stat distinct, participă la colonizarea Africii, mai ales în Congo, acțiune agreată de primul rege, Leopold I de Saxa-Coburg (1831 - 1865). Zonele congoleze au fost cucerite de Belgia în 1879 - 1884, fiind, inițial, proprietate personală a noului monarh, Leopold II (1865 - 1909), teritoriu vândut, ulterior, chiar guvernului său.

Istoricii se interferează, treptat, *elitelor* culturale europene. Eforturile lor s-au remarcat, cu deosebire, după 1836, când se constituie, la Bruxelles, Comisia Istorică Națională. Va edita *Collection de Chroniques Belges inédits* (200 de volume), cele mai multe fiind probe autentice referitoare la ceea ce numim *Țările de Jos*. Considerată *monument* spiritual, colecția amintită este sursă documentară esențială pentru autorii sintezelor tematice.

Referitor la **Țările Nordice**, istoriografia secolului XIX aduce noi informații, preponderent, despre **Norvegia**. Stat de sorginte germanic, este independent după 1905, când a părăsit *Uniunea personală*, încheiată cu monarhia Suediei, prin Pacea de la Kiel (1814). Multă vreme, Norvegia se alăturase *Uniunii de la Kalmar*, convenită cu Danemarca (1397). Universitatea din Oslo, fondată în 1811, va publica seria volumelor *Diplomatarium Norvegicum*, suport fundamental pentru viitoarele lucrări de sinteză sau tratate istorice. Bunăoară, cartea *Norvège* apare la Paris (1841), autorul, Philippe le Bas (1794 - 1860), devenind, astfel, un precursor.

Cu privire la **Suedia**, colecția *Diplomatarium Suecicum* conferă informații generice asupra vechilor *demografii*, formate din *sveari*, *sueoni*, *goți*, *varegi*, *vikingi*, ultimii înființând (1007), localitatea *Vinland*, considerată prima comunitate europeană existentă pe continentul american. Documente medievale și moderne reproduc:

coduri legislative, serie inițiată de regele Erik IX (1150 - 1160); dovezi privind stăpânirea prelungită asupra Finlandei (1157 - 1808); participarea la diferite confruntări militare; succesele economice; aspecte din viața socială, culturală, religioasă. Literatura tematică suedeză se remarcă în câteva capitale occidentale. Așa, de exemplu, Mathieu Auguste Geffroy (1820 - 1895) publică, la Paris, cărțile *Histoire des etats scandinaves* (1851) și *Gustave III et la cour de France* (1867), condensată simetric.

Istoriografia din **Polonia** oglindește, pentru veacul XIX, două *câmpuri* tematice. *Primul* continuă prezentarea existenței statale înaintea *partajărilor* teritoriale, amintite anterior, aplicate de Imperiul Țarist, Prusia, Rusia (1772; 1795), ori numai de Prusia și Austria (1793), iar cel de *al doilea* insistă asupra refacerii unității regatului.

Multe analize fac trimitere la concepte naționaliste specifice. Astfel, Joachim Lelewel (1786 - 1861), profesor la Universitatea din Vilno, ajuns în Franța și Belgia, simbol pentru ceea ce se numea *La Grande Emigration*, a elaborat *Istoria Poloniei*, accentuând prezentarea faptelor perene cu semnificație vizionară. Deputat în *Dieta poloneză* (1828), membru al *Guvernului Provizoriu* (1830), instaurat sub presiunea mișcărilor prelungite până la 1848, scrierile lui sunt bazate pe numeroase documente interne și externe. Promovează optimismul, atașamentul moral, echilibrul social. Este fondatorul *școlii romantice* de istoriografie autohtonă.

Prin demersuri militante, filosoful, criticul literar, jurnalistul Edward Dembowski (31 mai 1822 - 27 februarie 1846) acceptă principiile *socialismului utopic*, susține, direct, răscoala din Galiția (1846), pronunțându-se pentru *statul țăranesc*. Face parte din grupul inițiatorilor *școlii istoriografice* de la Cracovia, atașată Universității Catolice, care ființa secular (1364). Capitală a statului (1320 - 1609), aici se pregătește strategia mișcărilor naționale din veacurile XIX - XX, exprimate inclusiv sub *mantie* religioasă.

Un alt intelectual, remarcat pentru această etapă, este Adam Mickiewicz (1798 - 1855). Devenit *magistru* la *Collège de France* (Paris), realizează versuri cu *tentă* istorică, întâlniri, frecvent, în *Balade și romane*. Principala creație, având asemenea conținut, *Pan Tadeusz*, era dedicată cunoscutului luptător pentru refacerea demnității statale. Scrie, de asemenea, *Străbunii*. A fost colaborator al

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

școlii istoriografice din Cracovia, împreună cu literații Juliusz Slowacki și Zygmunt Krasinski.

Deosebită importanță au avut culegerile de documente *Scriptores Rerum Polonicarum*, respectiv *Monumentae Poloniae*, apărute în cea de-a doua jumătate a secolului XIX. Sunt esențiale pentru reevaluarea feudalității și perioadei avansului spre modernitate, Polonia fiind, multă vreme, un puternic reper catolic, ori al relațiilor internaționale din acest veac.

Stăpânită autoritar de Imperiul Habsburgic, **Cehia** se exprimă, totuși, printr-o *școală* istoriografică proprie, specialiștii regrupându-se, după 1818, la **Societatea Științifică (Academia Cehă)** și **Muzeul Ceh**, instituții sub patronajul cărora acționau patrioții acelor vremuri. Personajul marcant al domeniului a fost omul politic protestant František Palacky (1798 - 1876). În *Istoria poporului ceh din Cehia și Moravia* (cinci volume), susține, printre altele, independența, democrația, libertatea religioasă, recunoașterea *chintesenței* și evoluției fiecărui neam. La 1848, s-a aflat în *aripa* filo-austriacă, iar nu filo-maghiară. Promovează concepția conform căreia slavii reprezintă un popor egal, ca virtute, cu celelalte comunități europene. Spre finalul activității, se va pronunța pentru autonomia statului său, integrat, condițional, Curții de la Viena.

Originar din Cehia este Paul Joseph Schafarik, slavist recunoscut continental datorită, mai ales, lucrărilor *Antichități slave* (1837) și *Etnografie slavă* (1841). Susținător al calităților native, exprimate de etniile descrise, combate, într-o carte tipărită la Leipzig (1844), pseudoteoria privind discontinuitatea la nord de Dunăre după retragerea romanilor (274). Pe timpul acestor învățați se va publica, la Praga, primul volum din colecția *Monumenta Historiae Bohemica* (1864), acțiune conexată tendințelor europene privind valorificarea surselor documentare autentice.

Învățatul ceh Bedřich Hrozný (1879 - 1925), nominalizat anterior, a descifrat, așadar, scrierea hiților, editând, apoi, *Limba hiților, structura și apartenența ei la familia indo-germanică*. Va fi urmat, în Germania, de Margareta Riemschneider (*Lumea hiților*), iar pentru Polonia, se remarcă Vojtech Zamorovsky (*Din tainele Imperiului Hitit*). S-a conturat, benefic, istoriografia civilizației amintite, care pasionează lectorii de pe toate continentele. Volumele

---

listate, convingătoare prin paragrafe sau imagini, dar și altele, reprezintă surse științifice, utile cercetătorilor din Europa Centrală și de Vest, Asia, Statele Unite ale Americii.

Autorul reprezentativ al secolului XIX în **Serbia** este filosoful, literatul și diplomatul Vuk Stefanovič Karadzič (Trșič, 26 octombrie/6 noiembrie 1787 - Viena, Imperiul Habsburgic, 7 februarie 1864). Folosind *narații populare*, descifrează anumite sensuri notorii, implicându-se, constant, în realizarea *proiectelor* privind: organizarea luptei împotriva dominației străine; multiplicarea eforturilor pentru dezvoltarea internă; atragerea concetățenilor stabiliți pe diverse meridiane geografice; susținerea dezideratelor în cercurile continentale influente; reformarea limbii și grafierii tradiționale.

Editează, la Moscova, *Viața și faptele lui Miloș Obrenovici* (1825), *cneaz* al Serbiei (1815 - 1839; 1858 - 1860), certificând calitatea acestuia de întemeietor al unei dinastii emblematice, țara aflându-se, mult timp, sub stăpânirea turcilor. Preocupările conducătorului invocat erau subsumate obiectivelor majore, specifice exprimării caracteristicilor *veacului naționalităților*. Peste puțin timp, publică, în limba germană, *Revoluția sârbă* (1829), prezentând acțiunile pentru obținerea autonomiei de sub administrația otomană, încununată de succes ca urmare a răscoalei naționale (1804 - 1813), condusă de omul politic Gheorghe Petrovič Karagheorghe (1768 - 1817). Statutul amintit datează din 1815, *Înalta Poartă* realizând, internațional, o prevedere importantă a *Tratatului de pace de la Adrianopol* (2/14 septembrie 1829).

Făcând parte dintr-un imperiu dualist (1867), **Ungaria**, așa cum s-a precizat mai sus, apropie Budapesta de Viena. Tendința scrierilor tematice favoriza, însă, conceptul despărțirii statale față de habsburgi, precum și refacerea prestigiului medieval maghiar. Ca dovadă, cartea *Imnul secolelor furtunoase* susține doctrina relansării rolului acestei națiuni în Europa secolului XIX.

Unul dintre analiștii prolifici a fost Mihaly Horvarth (1809 - 1878), născut la Szentes. Va semna, printre altele, *Istoria maghiarilor* (patru volume), concomitent cu *Istoria industriei și comerțului în Ungaria*, ultima având referiri anterioare veacului XVI. Episcop catolic, nominalizat în enciclopedii occidentale, ministru al Guvernului revoluționar din Pesta (1848), este exilat aproape două

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

decenii, etapă când definitivează operele amintite. Contribuie la fundamentarea strategiei cercetării naționale moderne. În 1857, s-a inaugurat colecția documentară *Monumenta Hungariae Historica*, recomandată, special, pentru *descifrarea* Evului Mediu.

Contextul permite unor autori din sfera preocupărilor noastre autohtone să amplifice teze emise anterior de: profesorul maghiar din Cluj, Bolla Marton (1751 - 1831); istoricul austriac, având etnie germană; Johann Christian Engel (1770 - 1814); Jozseph Benkó (eseist); căpitanul și muzicianul elvețian, Franz Jozseph Sulzer (1727 - 1791). Ilustrează, tendențios, realități transilvane, continuitatea și latinitatea românilor. Spre finalul secolului XIX, Alexandru Szilagyi va publica *Istoria națiunii maghiare* (zece volume), intrându-se în contemporaneitate cu un portofoliu necesar deceniilor viitoare.

Originală este istoriografia secolului XIX din **Canada**, unde se conturează, în premieră, două orientări metodologice. Astfel, *școala franco-canadiană*, influentă, preponderent, pentru zonele integrate regiunii Quebec, s-a afirmat datorită conclucrării cu Universitatea Catolică, fondată, în 1663, de episcopul Laval. Evidente au fost preocupările lui François Xavier Garnier (1809 - 1866), autorul volumului *Istoria comunității franceze din Canada*. Implică principii morale, politice, religioase, aduse din Europa, adaptate, însă, realităților transatlantice.

Exista, totodată, convergent celuilalt areal distinct, *școala anglo-canadiană*, remarcându-se literatul jurnalist William Kingsford (Londra, 23 decembrie 1819 - Ottawa, 29 septembrie 1898). Îl notificăm prin titlul *Istoria comunității engleze din Canada*. Motivează evoluția constantă a teritoriilor amintite, ca efect al succesiunii celor cinci etape, condiționate de producerea și exportul *morunului, blănurilor, materialelor de construcții, grâului, mineralelor*. Asemenea delimitări interferau, simbolic, prestații economice reale, favorizante creșterii demografice și stabilității coloniștilor europeni. Coroana londoneză stimulează dezvoltarea Canadei, în special după 1867, când este proclamată *dominion* autonom.

Diversitatea analizei subiectelor, aprofundarea și extensia preocupărilor, în noile spații geografice, determină *etajarea* istoriografiei secolului XIX ca etapă deosebită pentru consolidarea

---

judecării criteriilor comparatiste, ori aprecierea efortului autorilor, la scară universală. Asemenea concluzie se desprinde, mai ales, din lucrarea *Introducere în domeniul studiilor istorice* (1897), scrisă de francezii Charles Victor Langlois (Rouen, 26 mai 1863 - Paris, 25 iunie 1929), arhivist, paleograf, profesor la Universitatea Sorbona, și Charles Seignobos (Lamastre, 10 septembrie 1854 - Plouhazlanec, 24 aprilie 1942), *concertat* pe problematica Republicii a Treia (1875 - 1946), sau Ligii Drepturilor Omului. Sugerau obligativitatea selectării valorilor, active, prezente, viziunare, dar și a beneficiilor cercetării pluridisciplinare.

Prin urmare, secolul XIX xonsolidează *spiritul universalist* al istoriografiei, acceptându-se, complementar, aprofundarea tematicilor specifice, propuse de specialiști cu origine etnică, obiective politice, vârste, convingeri religioase diferite. Acumulările confirmau *reflexia* scoțianului Walter Scott (1771 - 1832), creatorul romanului istoric, explicată, veridic, prin cuvintele: *Pasul dintre timp și veșnicie este scurt, dar teribil!* Logica acestei *ecuații* transformă veacul amintit în *balansoarul* spre etapa finală a Mileniului deja antamat, când, pentru *liniștea Planetei*, experimentam fenomenul globalizării.

Asemenea direcționare se *intuia*, surprinzător, inclusiv de *școli istoriografice* mai puțin vocale în prima perioadă contemporană. Dintre acestea s-a remarcat, bunăoară, gruparea autorilor din **Persia** (Iran, după 1935), repoziționați, fundamental, comparativ cu *vremurile apuse*, evocate, *tangențial*, în paginile anterioare. Temele predilecte au vizat: *amalgamări* demografice, dar, mai ales, economice; *infuzia* coloniștilor britanici; occidentalii și petrolul; reforma socială internă (1870 - 1880); prezența asiatică *incisivă* a Rusiei; disputele spirituale comunitare. Problematika, schițată informal, este și astăzi pe *agenda* istoricilor.

**XIX. PRINCIPALELE DIRECȚII DE ANALIZĂ PENTRU
SCRISUL ISTORIC DIN SECOLUL XX**

„*The real historian is,
first, a son of his time*”
(„*Istoricul adevărat este, în primul
rând, un fiu al vremii sale*”).

Charles Beard

(*Istoria poporului american*)

Interpretarea sensurilor și semnificației secolului XX derobează numeroase noutăți, *livrate* Omenirii. Dintre acestea, selectăm câteva repere cu virtuale aplicații istoriografice: două războaie mondiale (1914 - 1918; 1939 - 1945) și foarte multe confruntări zonale; victoria revoluției proletare ruse (1917); departajarea statelor Lumii în sisteme ideologice și economice adverse (*capitalist* și *socialist*); înființarea Ligii Națiunilor (1920) și a Organizației Națiunilor Unite (1945); delimitarea sferelor de interferență ale Marilor Puteri ca urmare a ***tratatelor de pace*** (1919 - 1922; 1946 - 1947); destrămarea imperiilor coloniale; formarea unor blocuri politice, uniuni continentale și alianțe militare strategice; redimensionarea influenței Uniunii Sovietice, Statelor Unite ale Americii, Republicii Populare Chineze; descifrarea primelor secrete extraterestre.

La sfârșitul etapei, cea mai mare parte a sistemului socialist s-a prăbușit, având loc reunificarea Germaniei, înlăturarea *Cortinei de Fier*, renunțarea la *Războiul Rece*, declanșarea mișcărilor protestatere contemporane, cu caracter democrat, disoluția Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, Federației Iugoslave, Cehoslovaciei. S-a imprimat, așadar, un nou curs dezvoltării universale.

Operele tematice oglindesc, frecvent, asemenea fenomene generale, suprapunând foarte multe particularități continentale, regionale, naționale. Sunt constituite *noi școli istoriografice*, opuse manierismului tradițional, dar și conceptelor extremiste, *de stânga*, ori

de dreapta, cu deosebire în Europa, sau pe alte coordonate teritoriale. De aceea, se poate aprecia că, în secolul trecut, disciplina analizată a devenit preocupare globală, interferând multiple și nuanțate dimensiuni geografice, politice, sociale, economice, juridice, demografice, religioase, culturale, psihologice, militare, inclusiv în domeniul științelor exacte.

Se detașează anvergura istoriografiei din **Franța**, bazată, cu deosebire, pe respectarea, în continuare, a criteriilor privind rolul cunoașterii trecutului pentru stimularea extensiei civilizației contemporane, valorificarea riguroasă a izvoarelor, dar, mai ales, selectarea componentelor fenomenologiei prezente.

Elaborată la granița dintre veacuri, opera lui Henry Bergson (1859 - 1941) lansează ipoteza rolului intuiției pentru clarificarea disputelor istorice. Născut la Paris, autoul s-a format în climatul complex al ideologiei occidentale, determinat de realitățile specifice complementarității acestor vremuri. Supralicitând elanul vital și conștiința individului, editează volumele: *Materie și memorie*; *Evoluția creatoare*; *Cele două surse ale moralei și religiei*. A fost gratulat cu Premiul *Nobel* pentru Literatură.

Reinterpretarea timpurilor imemoriale se diversifică, suprapunând prima parte a secolului XX concluziilor arheologului Henry Breuil (1877 - 1961). Scrie *Subdiviziunile paleoliticului superior* (1912), oferind cercetătorilor domeniului perspectiva ideilor proprii, bazate inclusiv pe studiile adunate în cărțile *Picturile rupestre din Peninsula Iberiei și Africa preistorică*. Extrapolând asemenea etape, istoricul Georges Lefebvre (1874 - 1959) readuce în prim-plan *Marea frică* (1932), dar și evocarea unor evenimente perpetue: *Revoluția Franceză din 1879*; *Directoratul*; *Termidorienii*.

În 1900, se fondase *Revista de științe istorice*, strădaniile aparținând lui Henry Berr (1863 - 1954), născut la Lunéville. Apoi, același autor inițiază colecția *Evoluția Umanității* (1920), așezându-se, astfel, bazele pentru *Noua școală a analelor franceze*. Programele adoptate direcționează prioritatea studiilor de specialitate, stabilind, totodată, proporția contemporană între analiza globală și *particularism*, câștig de cauză având factorii generalizatori.

Datorită sensurilor ideatice multiple, această orientare *etajează* introspecția pe segmente viabile (economic, juridic, politic, cultural),

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

ori prin raportare la zonele de interes (naționale sau internaționale). Devine interesantă, printre altele, evidențierea preocupării privind apropierea istoriei de *sociologie*, idee antamată încă din partea introductivă a discursului nostru. Excelează Georges Gurvitch (1894 - 1965), intelectual de origine rusă, cadru didactic la universități din Franța și Statele Unite ale Americii, unul dintre fondatorii *microsociologiei*. Era adeptul societății organizate pe verticală, după modelul *scării determinismelor*, de la microsocietate spre macrosocietate. Coordonatele demonstrate se degajă din: ***Menirea actuală a sociologiei; Determinismele sociale și libertatea umană; Dialectică și sociologie; Tratat de sociologie*** (1958). Știința enunțată are ca suport creația și atitudinea cardinală umană, ceea ce presupune acceptarea compromisului istoricilor de a renunța, uneori, la cronologia considerată infailibilă.

Asemenea concepție interdisciplinară nu a fost solitară în Franța! Ca dovadă, istoricul și economistul François Simiand (18 aprilie 1873 - 13 aprilie 1935), specialist în *statistică* socială, implementare necesară științelor pentru clasificări ori *codificări* temporale, lansează oportunitatea interferenței dintre sistematizarea evenimentelor, în derulare firească, și studiul cifrelor, aferente metodei matematice a preponderențelor. Este receptat ca fondator al școlii sociologice din Hexagon.

Gradual, Paul Mantoux (1877 - 1956), observator al dinamicii veacului anterior, subordonează istoria, în sens de preocupare științifică, evoluției economice permanente a Omenirii, luând ca suport revoluția industrială din Marea Britanie. Susține că orice fenomen interpretat trebuie să se bazeze pe motivații materiale, productive, având reflexii în nivelul existenței individuale, ori comunitare. Autorul reactualiza teoria *timpului conjunctural*, desprinsă din cărțile universitarului de la Sorbona, Ernest Camille Labrousse (1895 - 1988), născut la Borbezieux, membru corespondent străin al Academiei Române (18 ianuarie 1957): ***Criza economiei franceze la sfârșitul Vechiului Regim și la începutul Revoluției*** (1944); ***Secolul al XVIII-lea. Revoluția intelectuală tehnică și politică. 1715 - 1815*** (1955); ***Istoria economică și socială a Franței începând cu secolul al XV-lea, I, II*** (1970). A colaborat cu Fernand Braudel, Jean Bouvier, François Caron, pentru apariția culegerii

---

Analele istoriei Revoluției Franceze, având sens bilanțier.

Tot în această *panoplie* îl plasăm pe scriitorul francez Paul Valéry (1871 - 1945), preocupat de studierea și interpretarea trecutului, care, în 1931, editează volumul *Ideea fixă*. Aprecia, surprinzător, sub aspect filosofal: „*Istoria este produsul cel mai primejdios elaborat de chimia intelectului nostru; ea justifică orice și nu ne învață absolut nimic*”. Peste puțin timp, parizianul Jean Duroselle va replica: „*Istoricul trebuie să caute adevărul. Metoda sa de cercetare asupra oamenilor și a societății umane este una din căile de acces spre o cunoaștere adevărată*”.

După 1929, *Noua școală a analelor franceze* se revigora prin stăruințele benefice ale teoreticienilor Lucien Febvre (1878 - 1956) și Marc Bloch (1886 - 1944). Primul, profesor la universitățile din Dijon, Strasbourg și Collège de France (Paris), impune respect datorită volumelor: *Rabelais și problema necredinței în secolul XVI* (1943); *Lupta pentru istorie* (1953), *Un destin - Martin Luther* (1928). Dezvoltă *discursul* privind oportunitatea conexiunii, în sens temporal, dintre factorii naturali, politici, economici și sociali, transferați ca reprezentări mentale. Celălalt autor, executat de ocupanții hitleriști pentru participare la *Rezistență*, s-a preocupat, anterior, cu deosebire, de Evul Mediu: *Caracterele originale ale istoriei rurale franceze* (1940); *Societatea feudală* (1940). Ambii au insistat asupra studiului comparat al factorilor adiacenți înțelegerii principiilor dezvoltării generale. Lucien Febvre și Marc Bloch fondează revista *Annales d'histoire économique et sociale* (1929).

Diversificarea conținutului publicațiilor specializate segmential a permis, constant, integrarea fenomenelor contemporane în istoria esențializată. Un exemplu îl reprezintă operele filosofului și sociologului Henry Lefebvre (1901 - 1991), aflate la interferența unor idei convergente: *Logica formală și logica dialectică*, unde explică, printre altele, alienarea marxismului; *Revoluția urbană*, conținutul fiind extras chiar din titlu; *Critica vieții cotidiene*, cu abordare asupra *teoriei necesităților* spirituale.

Adevărata consacrare a principiilor promovate de *Noua școală a analelor franceze* se datorează enciclopedistului Fernand Braudel (1902 - 1985). Personalitate distinctă a culturii contemporane, s-a exprimat pe multiple planuri: director al Școlii Practice de Înalte

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Studii (1937); editorul revistei *Annales* (1946 - 1968); profesor la Collège de France (1949 - 1972); membru al Academiei Franceze; membru corespondent, academiile din Germania, Serbia, Spania, Ungaria; doctor *Honoris Causa* pentru mai multe universități europene, asiatice și americane.

Subliniind oportunitatea acceptării raportului dintre istorie, economie, sociologie, antropologie, psihologie, lingvistică sau filosofie, Fernand Braudel apreciază că evoluția Umanității poate fi analizată numai prin suprapunerea surselor documentare din *piața comună a științei*, care permite stabilirea unor concluzii cât mai riguroase. Asemenea concept este sintetizat în tomul *Scrieri despre istorie*, apărut la Paris (1969), tradus apoi și în București (2008). Abordările proprii sunt multiple: de la volumul anului 1949, intitulat *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II/Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, până la subiecte extrase din finalul secolului XX.

Determinările specifice, promovate prin *Noua școală a analelor franceze*, s-au extins, treptat, în domenii convergente, de largă perspectivă, iar suportul modalităților realizării unor *disecări* tematice devine tot mai atractiv. Bunăoară, Maurice Reinhardt este pasionat de *Istoria demografică*, iar Auguste Armengaud elaborează *Istoria generală a populațiilor*.

Se formează, de asemenea, gruparea intelectuală preocupată de studiul succesiunii teoriilor, dimensiune novativă, apropiată conținutului rubricilor de la *Jurnalul ideilor istorice*. Secolul XX francez lansează autorii pasionați să descifreze conținutul secret al *tratatelor*, ceea ce reconfigurează interpretările *istoriei politice*. Alteori, este reconstruit, în sens mondial, raportul dintre contribuția anumitor comunități, etnii și popoare, comparativ cu celelalte categorii de *cetățeni*, la statornicia potențialului real. Așa, de exemplu, Raymond Bloch (Paris, 4 mai 1914 - 12 august 1997) nominalizat deja, fixează, prin volumul *Etruscii*, apărut la *Club Français du Livre* (Paris, 1958), rolul indubitabil al acestor *civilizatori* în *construcția* Occidentului. Cartea s-a tradus și la București (1963).

Franța a devenit, așadar, încă din prima parte a veacului precedent, o adevărată *placă turnantă* a istoriografiei universale. Au fost abordate numeroase subiecte, inclusiv raporturile dintre națiunile

---

Lumii, remarcându-se, în atare sens, profesorul de la Sorbona Pierre Renouvin (1893 - 1974), inițiator al comparațiilor postbelice în domeniul politicii externe. Insistă asupra nuanțării rolului pe care îl are *triunghiularul* format din *guverne, state, popoare*. Consacră mai multe pagini conducătorilor cu prestație continentală, activității discrete a experților aflați la originea *piramidei* decizionale, descifrării *culiselor* sistemului instituțional diplomatic. Asemenea idei regăsim în două din cărțile sale: ***Criza europeană și Marele Război (1914 -191)***; ***Istoria relațiilor internaționale***.

Un domeniu predilect al mai multor gânditori din Franța a rămas *cantonat* în combaterea doctrinelor opozante. Spre autentificare, filosoful-sociolog Raymond Aron (1905 - 1983), profesor la Universitatea Sorbona și la Collège de France, din Paris, intră în *polemică* prelungită, antimarxistă, cu cei ce susțin *determinismul istoric*, publicând, pe această temă, ***Filosofia critică a istoriei***. Speculând, Raymond Aron a conturat concepția *tehnocratică* a societății industriale, perioadă în care primează științele productive, diminuându-se rolul ideologiei. Suportul teoriilor se regăsește în studiile ***Opiul intelectualilor și 18 lecții despre societatea industrială***.

Numeroase personalități au abordat, în Franța, aspecte referitoare la conflagrațiile mondiale. Există, ca sens temporal, istoria *trăită*, istoria *repovestită*, istoria *analitică*, privind conflictele militare. Astfel, juristul Maxence Van der Meersch (1907 - 1956) a redat, romanțat, *istoria trăită* a Primului Război Mondial (1914 - 1918), publicând lucrarea ***Invazie '914***. Autorul s-a născut la Roubaix (Flandra), numele său adevărat fiind Joseph Cardijn. Volumul amintit, datând din 1935, era tradus la București în 1986. De asemenea, scriitorul Roland Dorgelès (1886 - 1973), pseudonim pentru Roland Lecavelé, invocă istoria, trăită sentimental, mai ales, prin ***Cruci de lemn*** și ***Cartea de identitate***.

Primul Război Mondial s-a aflat, permanent, pe agenda istoricului francez André Chéradame, care, publicând ***La Mystification des Peuples Alliés*** (1922), detaliază, riguros, urmările evenimentului. Autorul debutase cu ***L'Europe et question d'Autriche au seuil du XX siècle*** (1901), continuând, până în 1919, cu alte 13 volume, consacrate, predilect, relațiilor franco-germane, sistemului colonial, războiului ruso-japonez, popoarelor balcanice (ediții

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

sucsesive, traduceri în diverse limbi de pe Glob).

Interesantă este pledoaria lui Henry Barbusse (1873 - 1935), extrasă din scrierile *Focul* și *Journal d'une esconde*, folosind, ca sens demonstrativ, experiența personală din timpul derulării campaniilor, când s-a aflat într-o grupă operativă de luptă. Pe aceeași temă, eseistul Leon Riegel realizează diverse sinteze documentare, intitulate *Războiul și literatura* (1978).

Relatările privind cel de Al Doilea Război Mondial (1939 - 1945) sunt numeroase. Dintre multe altele, se detașează reflexiile liderului Rezistenței *Franța Liberă* și al Comitetului *Franța Combatantă*, organizat la Londra (1940), Charles de Gaulle (1890 - 1970), general, om politic, analist de *talie* mondială. Șef al Guvernului Provizoriu (1944 - 1946), prim-ministru (1958 - 1959), președinte al Franței (1959 - 1969), a publicat *Memorii de război* (1954), apoi, *Memoriile speranței* (diverse ediții), traduse și la București.

Convergențe prezintă volumele cu *substanță* analitică, enunțiativă, evocatoare, semnate de autori reprezentând generații diferite, implicate, nemijlocit, în conflagrația amintită, precum: Saint John Perse, *Exil* (1942); André Césaire, *Caietul unei reînțoarceri în țara natală* (1943); Camille Malaparte, *Kaputt* (1944). Succesiunea editărilor suprapune reverberarea unor etape de mare intensitate pentru națiunea franceză, integrată *Aliaților*. .

În același domeniu, Georges Blond va finaliza lucrarea *Debarcarea* (1951), consacrată acțiunii surpriză, inițiată de forțele Națiunilor Unite, din Normandia franceză (6 iunie 1944), contra Germaniei fasciste. Analizează, apoi, *Agonia Reichului* (1952), ilustrând cauzele decăderii hitlerismului spre finalul etapei amintite. Georges Blond a fost ofițer de marină, iar ca istoric, în cele peste 30 de cărți tematice, folosește o narație bazată pe multiple amănunte semnificative, într-un stil atractiv, plăcut la lectură, apropiat romanelor de acțiune. Câteva sunt traduse în limba română. De asemenea, Gilles Perrault a redat *Ziua cea Mare (Ziua Z)*, carte apărută și la București (1977).

Pentru istoriografia franceză din a doua jumătate a secolului XX, un loc important este rezervat lui Maurice Baumont (Luneville, 26 februarie 1892 - 12 iunie 1981), membru al Institutului Franței, participant la ambele războaie mondiale. În 1963, finalizează volumul

---

Marea conjurație împotriva lui Hitler, una dintre numeroasele introspecții consacrate exclusiv perioadei 1940 - 1945. Debutase cu *Marea industrie germană și cărbunele*, teză de doctorat, susținută la Universitatea Sorbona, din Paris (1938).

De asemenea, Maurice Baumont a semnat genericele: *Dezvoltarea industrială și imperialismul colonial* (colecția *Peuples et Civilisations*); *Falimentul păcii*, referiri la etapa 1918 - 1939; *Abdicarea lui Wilhelm al II-lea*; *Afacerea Eulenburg*. Scrie, totodată, *Afacerea Alfred Dreyfus*, narație consacrată ofițerului francez de origine israelită (1859 - 1935), supus unui prelungit și neîntemeiat proces de trădare (1894 - 1906). Semnificative sunt titlurile *Europa între anii 1900 - 1914* și *Originile celui de Al Doilea Război Mondial*, ori consemnările despre Africa, Italia, Japonia, Spania, Statele Unite ale Americii. Unele subiecte se referă la relațiile dintre Germania și Franța, pe timpul Republicii a Treia (1875 - 1946).

Ample concluzii privind conflagrațiile mondiale oferă Jacques Madaule, în *Istoria Franței*, trei volume, Paris (1943, 1954, 1966). Traducerea română datează din 1973. Etapele invocate se încadrează unui context mai amplu. Astfel, folosind detalii adecvate, ilustrează tradiționalitatea succeselor națiunii sale și, în mod special, contribuția *Hexagonului* la finalizarea unor evenimente excepționale, de importanță majoră pentru Omenire, cu accente speciale privind anii 1914 - 1918 și 1939 - 1945.

Lucrarea, însumând peste o mie de pagini, a fost dedicată „*Lui Charles de Gaulle, Eliberatorul patriei*”. Este structurată, ca succesiune, după cum urmează: *De la origini până în 1661* (tomul I); *De la Ludovic XIV la Napoleon III* (tomul II); *De la Republica a III-a la Republica a V-a* (tomul III). Referirile despre *Războiul cel Mare* (1914 - 1918) converg spre ideea că iluziile victoriei *Triplei Alianțe*, contra *Antantei*, s-au spulberat tardiv, după pierderi umane și materiale semnificative, iar etapa 1939 - 1945 nu se putea traversa fără prăbușirea, apoi, renașterea Franței.

Referiri la ambele conflagrații a făcut, de asemenea, ziaristul francez Raymond Cartier (Niort, 13 iunie 1904 - Paris, 8 februarie 1975), semnatar al multor volume istorice: *Secrete de război* (1946); *Primul Război Mondial* (1961); *Al Doilea Război Mondial* (1965).

Tematică asemănătoare întâlnim și la alți autori cunoscuți:

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Alain Decaux, născut în orașul Lille, 23 iulie 1925 (*Dosarele secrete ale istoriei*); Jacques Delaunay (*Istoria secretă a petrolului; Mari decizii ale celui de Al Doilea Război Mondial*); John Henry Fisher, originar din Paris (3 aprilie 1855), rezident englez, stabilit în Canada (1883), unde, la 1 decembrie 1933, a decedat (*Histoire de l'Europe*). Unele titluri au apărut și la București (1988 - 1989).

Istoriografia franceză aduce în actualitatea veacului XX anumite subiecte *clasice*. Bunăoară, Camille Julian (1859 - 1933) se referă la stadiul dezvoltării Galliei antice, înaintea cuceririi de armatele romane (58 - 51 î.Hr.), comandant, Iulius Caesar (101 - 44 î.Hr.). La începutul perioadei aferente acestui capitol, Jean Jaures (1859 - 1914), fondatorul Partidului Socialist Francez (1902), a relansat, ca analist, *Istoria socială a Revoluției Franceze*, iar prin intermediul ziarului *L'humanité*, apărut în 1904, sesizează puncte de vedere precum: *cetățenii sunt superiori conducătorilor; Parisul este un rezumat al Franței; Franța a devenit o expresie a Lumii*.

Totodată, profesorul de la Sorbona, Albert Marius Soboul (Ammi Mousa, Algeria, 27 aprilie 1914 - Nimes, Franța, 11 septembrie 1982), se pronunță pentru reluarea studiului concepțiilor transmise posterității de Revoluția europeană, din 1848, iar Jean Dautry (Desertines, 27 iulie 1910 - Paris, 6 martie 1968) actualizează, programatic, atare mișcarea pariziană.

De asemenea, Louis Girard (1911 - 2003) a publicat, la Paris: *La Garde Nationale. 1814 - 1871* (1968); *La II-e Republique* (1968); *La Deuxieme Republique et Le Second Empire. 1848 - 1870* (1981). Apoi, în 1986, editează o nouă analiză despre domnia lui *Napoleon III* (1852 - 1870), având nuanțări subtile privind luptele Franței cu Prusia (1870 - 1871). Astfel, referindu-se la confruntarea de la Sedan, din septembrie 1870, Louis Girard concluzionează că momentul reprezenta „*finalul erorilor carbonarului romantic Napoleon III*”. Deși suficient de critic la adresa împăratului, autorul, în încheierea descripției, îl caracterizează generos: „*Un om complex, imprevizibil. Fără a deveni genial, dar nici mediocru, rămâne cel mai modern dintre suveranii timpului său*”.

Pe coordonate atractive se înscriu, prin operele lor, istoricii francezi afirmați la mijlocul secolului XX: Liddel Hart (Paris, 31 octombrie 1895 - 28 ianuarie 1970), expert pe probleme militare, autor

---

de biografii consacrate marilor comandanți, dar și al volumului *Istoria celui de Al Doilea Război Mondial*; Henry Irenee Marrou (Marseille, 12 noiembrie 1904 - Bourg-la-Reine, 11 aprilie 1977), specializat în *Antichitatea târzie* și evoluția structurilor educaționale; Charles Petit Dutaillis (1868 - 1947), *Istoria medievală* (1937); Ferdinand Lot (20 septembrie 1866 - 20 iulie 1952), elaborări referitoare la feudalitate; Joseph Calmette (1873 - 1952), *Le monde feroal* (1934); *La france et l'Anglettere en conflict* (1937); *L'elaboration du monde moderne* (1949); *Trilogie de l'histoire de France* (1952); Alphonse Dupront (1905 - 1990), medievist; Jacques Thobie (născut în 1929), care abordează, mai ales, relațiile internaționale, imperialismul, diplomația continentală, după 1850, până în 1993. Sunt contribuții importante la introspecția anumitor aspecte privind evoluția generală a *Hexagonului*, ori a zonelor și fenomenelor adiacente.

Se detașează, privilegiat, André Maurois (1885 - 1967), membru al Academiei Franceze (1938), pseudonim pentru Emile Herzog. Originar din Elbeuf (Normandia), a urmat Colegiul la Rouen și Universitatea din Caen, unde obține licența în filosofie. Se va opri, uneori, asupra studiului istoriei deceniilor ulterioare finalizării Primului Război Mondial (1918), la care participase. Scrie, chiar pe front, *Les silences du colonel Bramble/Tăcerile colonelului Bramble* (1918), insistând asupra unor aspecte de pe aliniamentele vestice, controversate în literatura de profil.

Urmează suita de *biografii*, contribuind, astfel, la relansarea rolului unor personalități marcante, prin titluri precum: *Shelly* (1923); *Disraeli* (1927); *Byron* (1930); *Lyautey* (1931); *Voltaire* (1933); *Eduard VII* (1937); *Chateaubriand* (1938); *Proust* (1949); *George Sand* (1952); *Victor Hugo* (1954); *Dumas* (1957); *Alexander Fleming* (1959); *Madam de La Fayette* (1961); *Balzac* (1965). Reprezentative pentru spiritualitatea universală rămân, din vasta operă a lui André Maurois, tratatele: *Istoria Angliei* (1937); *Istoria Statelor Unite* (1943, 1960); *Istoria Franței* (1947). Editate de mai multe ori, inclusiv în România, sunt integrate, definitiv, patrimoniului tematic mondial. Tot atunci, scriitorul Louis Aragon, născut la 1897, tipărește *Istoria Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste* (1960). Anterior, i se acordase Premiul *Lenin* pentru Pace (1957).

Evidențiem aspectul că Franța continuă să sprijine membrii

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

diasporei, proveniți din anumite cercuri culturale, așa cum a fost cazul expatriatului rus Lev Tarasov, cunoscut, după obținerea cetățeniei, prin numele Henry Troyat (1911 - 2007). Născut în Moscova, stabilit ulterior la Paris (1920), debutează literar după 1930, ajungând, apoi, membru al Academiei Franceze (1959). Realizările tematice, uneori comparatiste, între Hexagon și Imperiul Romanovilor, au caracter documentar evident. Calitate distinctă difuzează biografiile consacrate unor personalități, cărora le consacră volumele: **Cehov**, **Dostoevski**, **Ecaterina cea Mare**, **Flaubert**, **Gogol**, **Gorki**, **Ivan cel Groaznic**, **Maupassant**, **Petru cel Mare**, **Pușkin**, **Tolstoi**, **Turgheniev**. Lucrările sale de rezistență sunt, însă, frescele istorice: **Tont que la terre durera** (trei volume); **Les Semoilles et les Moissons** (cinci volume); **La Lumière des Justes** (cinci volume), cu pronunțate sensuri și trimiteri polemice.

Spre finalul secolului XX, s-a remarcat Michel François, secretar general al Comitetului Internațional de Științe Istorice, specialist în contemporaneitate, adept al folosirii noilor tehnologii pentru descifrarea și argumentarea științifică. Asemenea criterii valorice, orientări ideologice, raportări temporale, aspecte pragmatice sunt transferate, cu succese concludente, de Școala franceză a domeniului, pentru Mileniul III.

Deosebită este exprimarea istoriografică **germană**, importante devenind grupările cu orientare filosofală. Bunăoară, printre fondatorii Școlii de la Baden s-a remarcat Karl Theodor Jaspers (Oldenburg, 23 februarie 1883 - Basel, 26 februarie 1969), psihiatru și teolog, reprezentant de seamă al primordialităților. Susține sistemul scrierilor integrate domeniilor cardinale: **Despre originea și scopul istoriei**; **Filosofia existenței**. Apreciază deseori: „Istoria nu se poate descifra total.” Un precursor al Școlii de la Baden este gânditorul Wilhelm Windelband (1848 - 1915), autorul lucrărilor interdisciplinare: **Istoria și științele naturii**; **Introducere în filosofie**. Departajează științele în *nomoteice*, interesate de legile generale, și *idiografice*, suprapuse fenomenelor singulare.

L-a urmat Heinrich Rickert (1863 - 1936), neocantian convins, promotor al filosofiei valorilor, semnatarul analizelor: **Obiectul cunoașterii**; **Limitele conceptualizării în științele naturii**. Cele din urmă incumbă, după opinia sa, contradicția cu științele istorice, mult

---

mai subiective decât veșnicia naturii. De asemenea, Max Weber (1864 - 1920) pliază idei vehiculate tradițional la cultura contemporană și realitățile saxone. Pornea de la conceptul că istoria trebuie să includă referiri majore de nuanță sociologică, politologică, spirituală sau economică, raportate la timpurile respective, diminuându-se, astfel, exclusivitatea unilaterală. Pasionat de metodologia exprimării științelor sociale, dar și de comportamentul uman, scrie ***Etica protestantă și spiritul capitalismului***.

Teoreticienii amintiți au fost adepții aplicării, în cercetarea plurivalentă, a principiilor *axiologiei*, concepție originară, preluată din cultura elenă (*axiox* - valoare; *logos* - vorbire). Susțineau teoria conform căreia istoria trebuie să reliefeze, cu deosebire, ceea ce este motivat, plauzibil, indubitabil, plasându-se, *discordant* sau *independent*, dincolo de realitățile ori impulsurile cotidiene. *Axiologii* germani de la începutul secolului XX concluzionau: sensurile anterioare, supuse analizei, deși sugerează realități, nu se poate *garanta* că există, fiind numai percepute.

Intitulată, uneori, *Școala de la Freiburg*, gruparea teoretică din Baden s-a preocupat, așadar, de filosofia culturii și a valorilor, intersectând, pentru perioada respectivă, numeroase dificultăți politice sau etnice. De aceea, Ernst Simon Bloch (Ludwigshafen, 8 iulie 1885 - Tübingen, 4 august 1977), profesor la Universitatea din Leipzig, se va *autoexila* (1933 - 1948), continuând să fie preocupat permanent de orientarea semnificațiilor sociale marxiste, explicate prin volumele: ***Spiritul utopiei; Libertate și ordine; Principiul speranței***.

Consecvent anumitor principii, Oswald Spengler (1880 - 1936) adaugă, bibliografic, ***Declinul Occidentului, I, II*** (1918; 1922). Insistă asupra faptului că istoria este dominată, constant, de forțe iraționale, considerând deducții cauzale motivante, fațetele destinului, greu de descifrat. *Cele opt civilizații anterioare au murit!* Se invocă traiectoria Germaniei din finalul Primului Război Mondial (1914 - 1918).

În 1929, s-a editat, la Berlin, ***Istoria ilustrată a revoluției germane***, temă dezavuată vehement de *apologeții* fasciști. Creșterea influenței acestora s-a bazat, pentru etapa interbelică, pe refacerea economiei și a infrastructurii naționale, iar în plan ideologic, *exultă* ideile revanșarde. Ca dovadă, liderul Adolf Hitler (1889 - 1945) a

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

publicat, la München, *Mein Kampf* (1923), ajungând, apoi, Cancelar (ianuarie 1933) și Conducător (*Führer*) al statului (august 1934). Biografii *agreați*: Walter Görlitz; Herbert Quint.

Evaluarea unor fapte suprapuse vieții sale îl determină pe filosoful și sociologul Erick Rothacker (Pforzheim, 12 martie 1888 - Bonn, 10 august 1965) să insiste asupra aspectelor extrase din nuanțarea cauzelor majore ce au influențat înfrângerea Germaniei naziste în ultima conflagrație intercontinentală (1939 - 1945).

Suprapunem preocupările lui Friedrich Meinecke (Salzwedel, 30 octombrie 1862 - Berlin, 1954), profesor renumit al universităților din Strasbourg, Freiburg, Berlin, editorul revistei *Arhivele istorice* (1893 - 1935), cu elaborarea teoriei fundamentării raportului dintre guvernare și etică. Deducții logice se regăsesc în: *Ideea rațiunii de stat și istoria modernă*; *Originile istorismului*. Publică, totodată, *Catastrofa germană* (1946), conturând: amplitudinea premiselor și urmărilor celui de Al Doilea Război Mondial (1939 - 1945); obiectivele nefinalizate de sistemul fascist; motivațiile internaționale ce au favorizat distrugerea postbelică a unității statale. Cu puțin timp înainte, Joseph A. Schumpeter editase *Capitalism, socialism și democrație* (1942), iar Albert Maltz (28 octombrie 1908 - 26 aprilie 1985), *Crucea și săgeata* (1944).

După cum se cunoaște, pentru perioada 1949 - 1990, Germania a fost divizată în Republica Federală a Germaniei (de Apus), respectiv Republica Democrată Germană (de Răsărit). Reunificarea survine, în urma dărâmării *Zidului Berlinului*, la sfârșitul anului 1989. Ca urmare, tematica elaborărilor istorice naționale, din etapa amintită, se va plia, în funcție de: situația particulară a demografiilor; contextul extern; spiritualizarea acestor două entități.

Astfel, în **Republica Federală a Germaniei**, având reședința oficială la Bonn, s-a continuat, în bună măsură, exprimarea istoriografică tradițională, de factură occidentală, apropiindu-se, ca sens, de cea din Franța, Italia, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, Spania, Statele Unite ale Americii.

Pentru **Republica Democrată Germană**, capitală se menține orașul Berlin. Autorii, care au optat să rămână în zona estică, au fost determinați să se adapteze orientării *persuasive* a școlii *istoriografice sovietice*, folosind, ca suport ideologic, teoria marxistă. Tematic, au

---

cantonat, mai ales, în etapele modernă și contemporană. Conlucrează, până în 1989, prioritar, cu istorici din țările sistemului socialist.

Bunăoară, Karl Obermann (Köln, 22 februarie 1905 - Berlin, 10 iulie 1987), apropiat consensului mai multor analiști, a realizat opere atât despre tradiția lumii germane, cu vizibile accente pe evoluția fostului stat unitar, dar și lucrări consacrate perioadei postbelice. În același timp, adepții lui Wilhelm Markow abordează aspecte din istoria universală, dezvoltând *provocări* referitoare la: *bizantinologie*; impactul continental, transmis prin Marcea Revoluție Franceză (1789); sisteme de putere specifice popoarelor Asiei, Africii, Americii Latine.

După 1961, se cristalizează ceea ce numim, pentru Republica Democrată Germană, *Școala istoriografică de la Weimar*, distanțată, comparativ cu *Școala de la Baden*, atât în câmpul particularizării, dar și al redimensionării realităților contradictorii pentru universalitate. La Weimer (Erfurt) reverberau, încă, ecourile deciziilor Congresului Partidului Social-Democrat din Germania (1891), dar și ideile majore ale programului republican (1919 - 1933).

Unul dintre marii istorici germani ai secolului XX este Emil Ludwig (1881 - 1948). A fost, inițial, un reputat biograf, elaborând cărți intitulate *Goethe*, *Bismarck*, *Roosevelt*, *Beethoven*, *Napoleon*, *Mussolini*, urmate de ample sinteze asimetrice. Valoroasă devine opera *Germanii sau dubla istorie a unei națiuni*, scrisă, parțial, în Elveția, finalizată peste Oceanul Atlantic (California, Santa Barbara, martie 1941), unde se refugiase din motive politice. Dedicatie: „*Lui Henri de Kerillis, care cel dintâi a înțeles primejdia germană și a apărut până la urmă libertatea franceză*”. Prima traducere în limba română datează din 1946. Personajul amintit, Henri de Kerillis (1889 - 1958), era figură marcantă a *Hexagonului*.

Principalul *motiv* tematic al lui Emil Ludwig rămâne ideea: „*Germania nu înseamnă nimic, dar fiecare german individual înseamnă ceva, și, totuși, ei își închipuie contrariul*”. Referindu-se la Adolf Hitler (1889 - 1945), istoricul notează: „*Hitler nu este o apariție întâmplătoare, ci este un personaj tipic german*”. Îi consacră, în cartea din 1941, amintită mai sus, 20 de pagini, precizând însă, vizionar, că, după anul 2000, acestui personaj i se vor rezerva, în noua istorie a Germaniei, numai câteva paragrafe.

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Invocând aspectul conform căruia „*dacă statul german înflorește, spiritul păleşte*”, capodopera lui Emil Ludwig este, mai ales, o carte despre germani și mai puțin despre Germania. Subiectul, tratat intens psihologic, face o incursiune începând cu veacul I î. Hr., de la generalul roman Iulius Caesar și prințul suevilor Ariovist, până spre secolul XX. Documentar, *exploatează* scrierile învățatului antic Plutarh (46 - 120), ori ale altor istorici temporali, fără să ignore, apoi, amenințările proferate de *Führer* în discursurile apologetice.

Invitat de edituri olandeze, tipărește volumele: ***Convorbiri cu Masaryk***, președinte al Republicii Cehoslovacia (1918 - 1935), membru al Academiei Române, carte tradusă, la București (1933), cu subtitlul ***Tomás Garrigue Masaryk, filosof și bărbat de stat***, respectiv ***Conducătorii Europei***. S-a detașat de curentul *Kraftdurch Freude*/Putere prin bucurie, promovat după 1938.

Cele două conflagrații mondiale sunt prezentate în Germania prin numeroase alte tomuri și unghiuri de vedere. Așa, de exemplu, scriitorul Erich Maria Remarque (1898 - 1970) ilustrează Primul Război Mondial (1914 - 1918) în volumele: ***Pe Frontul de Vest nimic nou*** (1928); ***Întoarcere de pe front***; ***Trei camarazi***. Celălalt eveniment (1939 - 1945) se regăsește, mai ales, în ***Arcul de triumf***. Pe timpul regimului nazist, autorul s-a refugiat în Elveția și Statele Unite ale Americii. Opera sa are caracter informal, *nemistificat*, surprinzând aspecte suprapuse direct momentelor invocate.

Pentru cultura europeană, Hans Reichenbach (1891 - 1953), filosof german, dar și analist în domeniul istoriei, cadru didactic la Berlin, Istanbul, Los Angeles, unul dintre fondatorii *neopozitivismului*, s-a aplecat atent asupra cauzalității fenomenelor înconjurătoare și a probabilității în logică, principiile având aplicabilitate generalizată.

În 1957, a apărut, la Berlin, culegerea ***SS în acțiune***, prefațată de juristul Heinrich Toeplitz (Berlin, 5 iunie 1914 - Berlin, 22 noiembrie 1998), deputat în Camera Populară a Republicii Democratice Germane. Rămâne una dintre primele surse documentare, oferite opiniei publice contemporane, invitată să înțeleagă mobilul declanșării conflictului global amintit. Este completat prin cartea ***Portretul lui Hitler***, autor, Joe Heydecker (Nürnberg, 13 februarie 1916 - Viena, 1997), jurnalist și reporter german, cu activitate și în Brazilia (1960).

Preocupat de *Marele Război (1914 - 1918)*, eveniment *disecat* într-un volum de referință, devine cunoscut, mai ales, prin analiza intitulată *Procesul de la Nürnberg*, scrisă împreună cu Johannes Leeb. S-a publicat, inițial, de o editură din Köln (1958; 1979), difuzarea tradusă regăsindu-se și în România (1983).

Deschisă, oficial, la 20 noiembrie 1945, *judicata* a implicat 199 de inculpați. Cartea sistematizează, pentru istorie, acuzațiile aduse principalilor lideri fasciști, prezenți în boxă, dar și sentința pronunțată (30 septembrie 1946). Erau condamnați la moarte, prin spânzurare, 12 conducători naziști germani, respectiv: Hermann Wilhelm Göring (1893 - 1946); Joachim von Ribbentrop (1893 - 1946); Wilhelm Keitel (1882 - 1946); Ernst Kaltenbrunner; Alfred Rosenberg; Wilhelm Frick; Hans Frank; Iulius Streicher; Alfred Jodl (1890-1946); Arthur Seyss -Inquart; Fritz Sauckel; Martin Bormann. Vor fi executați, așa cum se cunoaște, numai zece, Hermann Wilhelm Göring otrăvindu-se în celula detenției, iar Martin Bormann suporta *normele contumaciei!* Restul acuzaților primesc pedepse variabile.

După cum precizează autorii, acțiunea a durat, real, 218 zile, procesele verbale ale ședințelor însumează 16 000 de pagini, pentru multiplicarea documentelor folosindu-se 20 de tone de hârtie, iar înregistrările audio au totalizat 27 de kilometri de bandă magnetică și 7 000 de discuri. Asemenea documente, alături de cele peste 780 000 de fotografii, au constituit un suport motivant, suficient de plauzibil. Descripția amintită este, așadar, o sursă bibliografică primordială, iar concluziile se suprapun declarațiilor notabile, emise de cancelariile *Aliaților* învingători.

Pe aceeași temă apăruse, la Moscova (1955), volumul cu titlul identic, *Procesul de la Nürnberg*, cuprinzând *Expunerile introductive ale acuzatorilor principali*. Este tradus și la București (1957). În texte, regăsim *vocea* procurorului sovietic Roman A. Rudenko (8 februarie 1946), privind alianța României cu Germania fascistă, implicarea directă a Conducătorului statului, Ion Antonescu (1882 - 1946), pentru declanșarea războiului contra Uniunii Sovietice. Peste ani, istoricul Bradley F. Smith scrie *Procesul Secolului* (1977).

Alte surse importante, favorabile cunoașterii spiritualității germane, proprii secolului XX, putem considera: *Memoriile generalului Erich Ludendorff* (1865 - 1937), cu trimitere predilectă

---

la Primul Război Mondial, ori cartea *Lichidați Parisul!*, scriere aparținând autorului nordic Sven Hassell (Fredensborg, Danemarca, 19 aprilie 1917 - Barcelona, Spania, 21 septembrie 2012). Este inspirată din experiența personală pe timpul celui de Al Doilea Război Mondial, regăsită și în: *Legiunea blestemaților* (1953); *Blindatele morții* (1958); *Gestapo* (1963).

Rămânând în același compartiment tematic, Sebastian Heffner (27 decembrie 1907 - 2 ianuarie 1999) realizează *Reflecții asupra lui Hitler* (1978), operă publicată la Bonn, investigând, preponderent, cei 12 ani cât a durat *Al Treilea Reich* (1933 - 1945), cu *avizări pasagere* spre 1871. Recent (2012), lui Christian Hartman i se traduce, la București, *Operațiunea Barbarossa. Războiul german din Răsărit*, evenimentul fiind reevaluat prin descifrarea anumitor detalii, insuficient uzitate în analizele anterioare.

Mai puțin evidențiată în paginile precedente, istoriografia **Austriei**, din veacul XX, conservă tradiția, dar se integrează conceptelor occidentale. Deși stabilit la Londra, Sigmund Freud (1856 - 1939) respectă cultura vieneză, abordările sale, consacrate domeniului psihologic, completându-se cu *Studii asupra istoriei* (1895), livrate secolului XX. Apoi, Ștefan Zweig (1881 - 1942), născut la Viena, emigrat în Statele Unite ale Americii (1938), prozator cu determinări psihanaliste, se atașază tematicii universaliste, editând ample relatări: *Maria Stuart*; *Maria Antoaneta*; *Joseph Fouché*; *Balzac*; *Dostoevski*; *Nietzsche*; *Erasmus din Rotterdam*. Postum, îi apare, la Frankfurt, sinteza *Cesurile înstelate ale Omenirii* (1970).

Nedumerit, Otto von Habsburg (20 noiembrie 1912 - 4 iulie 2011) publică introspecția *Europa. Mare Putere sau câmp de bătălie* (1968). Era precedată de aserțiunile: *Primăvara istoriei*; *Mâna lui Dumnezeu în istorie*; *Ordinea socială de mâine*; *Africa nu este pierdută*. Precepte speciale dezvoltă omul politic austriac Simon Wiesenthal (1908 - 2005), evreu din Galiția. Fondatorul Centrului de Documentare Ebreiască de la Linz (1947) și Viena (1960), care se ocupa cu urmărirea criminalilor de război naziști, a lăsat posterității volumul *Asasinii printre noi*, evocând, memorial, numeroase tragedii suportate de poporul său în 1938 - 1945.

Istoriografia specifică **Statelor Unite ale Americii** s-a remarcat, în principal, datorită aplicării criteriilor *pragmatismului*,

---

urmărind redefinirea trecutului, iar selectiv, prin ceea ce presupune *Școala prezenteismului*. Asemenea *categorii* se ocupă de cunoașterea, selectarea și interpretarea marilor evenimente sau fenomene, interne ori externe, interferate tradiției, actualității și perspectivei Federației. Începând cu 1917, Statele Unite ale Americii se manifestă ca *Mare Putere a Lumii*, aspect *validat* prin participarea militară la Primul Război Mondial, alături de *Antanta* învingătoare. Deplasând trupe active pe *Bătrânul Continent*, devenite, de atunci, o prezență perenă, se infiltrează, benefic, în celelalte domenii fundamentale: politică, finanțe, industrie, diplomatie, știință.

Dintre autorii americani, remarcați în debutul secolului XX, amintim numele lui William Dunning (1857 - 1922), catalogat *clasic al pragmatismului*. Metoda proprie de cercetare este direcționată spre *ținte* bine definite, ceea ce grăbește elaborarea concluziilor, necesare explicării progresului națiunii. Insistă ca pasiunea individuală, pentru *descifrarea* unui anumit segment temporal, să fie subordonată cerințelor priordiale, de nuanță generalizatoare.

Apoi, Jack Dewey, cu virtute de teoretician reprezentativ, se plasează între filosofie și descripție. Apreciază că, în orice perioadă, relatările privind etapele contemporane vieții cronicarului conferă posterității mai multă credibilitate, întrucât există *prezumția* obiectivării reale dintre eveniment și recunoașterea judecăților valorice incriminate. Sistematic, Jack Dewey va pleda în sensul acceptării incertitudinii principiilor retroactive, deoarece unele surse documentare își pierd, treptat, valabilitatea, ori sunt alinate, partizan, la cerințele noilor generații și realități.

Conlucrarea analizilor americani cu cei din Europa de Vest a fost relevantă, deseori, prin demersurile lui Robert Palmer, aflat sub influența *Școlii franceze* de istoriografie. Adept al *revoluției atlantice*, sau *revoluției occidentale*, suprapunând, în Statele Unite ale Americii, *etapa* debutului continentalizat (1770 - 1848), explică viabilitatea redimensionării *cotelor* progresului din industrie, transporturi, agricultură, comerț intern, schimburi internaționale. Referirile la succesele plauzibile ale veacurilor XVIII-XIX deveneau motivația construirii spectaculozității *Lumii Noi* în etapele următoare.

Un autor american, important pentru deceniile prezentate, este Charles Beard (1874 - 1948). Semnează, în colaborare, printre altele:

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Istoria poporului american; Bazele economice ale politicului (culegere de studii). După propria convingere, amintită mai sus, istoricul adevărat trebuie să devină, științific, dar și moral, *fiu legitim al vremii sale*, deci, *contemporaneist*. Acordă primordialitate factorilor productivi, care generează succesele dezvoltării globale, cunoașterii motivației *formulelor* precedente, explicării proiectelor.

Numitorul comun al insistențelor lui Charles Beard supralicitează oportunitatea documentării, competente și veridice, cuantificările obținute facilitând, benefic, stabilirea unor concluzii plauzibile asupra celor preliminate. Din comentariile sale, desprindem convingerea că *istoria* nu este numai *știință*, ci și *artă*, putând alimenta, pentru orice cititor, un *vis nobil*, furnizor de optimism.

În 1893, John Fitzgerald Turner (9 decembrie 1857 - 13 martie 1915), originar din Marea Britanie, lansase *teoria frontierelor variabile*, cu aplicabilitate particulară pentru consolidarea Statelor Unite ale Americii. Sunt *descifrate* sensuri motivante, precum: deplasarea graniței, spre vest, aduce locuitorilor pământ și prosperitate; consolidarea celei nordice contribuie la exprimarea pacifismului cu poporul canadian; regândirea limitei convenționale sudice, stimulează folosirea diplomației, ori forței, pentru relațiile cu Mexicul; inexistența unei linii terestre orientale, adiacentă Marii Britanii, Olandei, Franței, Spaniei, cândva, renumite metropole în *Lumea Nouă*, demonstrează personalitatea națiunii independente.

Prin asemenea *calcule*, diversificate și pragmatice, s-a cultivat imaginea stabilității reale, privind Statele Unite ale Americii, *detaliu* ce va reprezenta un avantaj redutabil pentru modernizare. Doctrina enunțată va contribui la stabilirea priorităților cercetării interdisciplinare asupra zonelor delimitate, geografic, de Oceanul Atlantic, Oceanul Pacific, Paralela 49°, Rio Grade.

Semnificativă a fost preocuparea istoricului Arthur Parrington, dedicată actualizării conflictului dintre *reacțiune* și *luminism*. *Translarea* problematicii veacurilor XVII - XVIII, din Europa, în contemporaneitatea americană, dublată de interpretarea *comparatistă* adecvată, determină, în general, reacții pozitive. Din asemenea *sincretism* s-au conturat noi teorii, afirmându-se *Școala neoconservatoare*, paralel cu *Școala liberală*, specifice inclusiv istoriografiei. Era statornicit *cultul curtoaziei*, sau *consens* prin

---

mediere, orientări subordonate identificării reperelor interesului națiunii pe Mapamond. De aceea, sunt invocate, deseori, concluziile antropologului George Peter Murdock (1897 - 1985), stabilite în scrierile: *Structura socială; Contemporanii noștri primitivi; Africa. Popoare, istorie, cultură.*

După opinia lui Richard Hofstadter (Buffalo, 6 august 1915 - New York, 24 octombrie 1970), profesor la Universitatea Columbia, liberal nonconformist și iconoclast, exprimată în *The Progressive Historians* (New York, 1968), *triumphiul* marilor istorici americani era format, în secolul XX, din: John Fitzgerald Turner, Charles Beard, Arthur Parrington. Cu toate că, anterior, în *The Paranoid Style of American Politics* (New York, 1965), analistul nominalizat nu recomandă, ca definitive, multe dintre conceptele expuse, totuși, apreciază sensurile contribuției la constituirea unui portofoliu credibil, util științei mondiale, ori noilor echipe de cercetători. Se adaugă strădaniile autorilor străini ai perioadei, care au elaborat *Istoria Statelor Unite*, așa cum a fost academicianul francez André Maurois (1885 - 1967), nominalizat mai sus.

Sub diferite influențe europene, sau din convingeri *motivante*, în primele decenii ale veacului trecut s-au exprimat și analiști americani cu orientare partinică de stânga. Astfel, John Read (22 octombrie 1887 - 17 octombrie 1920) publică *Zece zile care au zguduit lumea* (1919), carte consacrată succesului Revoluției bolșevice din Rusia (octombrie/noiembrie 1917). Ca noutate, istoriografia transatlantică invoca personalitatea lui Vladimir Ilici Lenin (1870 - 1924), lider politic de notorietate continentală, devenit (1917 - 1924) primul președinte al Consiliului Comisarilor Poporului, for executiv guvernamental pentru noul stat rus. Considerat unul dintre fondatorii Partidului Comunist din Statele Unite ale Americii, John Read ajunge, în 1917, atașat de presă la Sankt Petersburg, din martie 1918, capitală devenind Moscova.

Un alt personaj, William Z. Foster (1881 - 1961), om politic, publicist, conducător (1929 - 1957) și președinte de onoare (1957 - 1961) al Partidului Comunist din Statele Unite ale Americii, editează lucrările: *De la Bryand la Stalin; Negrii în istoria americană; Schiță a istoriei politice a celor două Americi; Istoria celor trei internaționale.*

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Multe dintre temele abordate de istoricii americani fac trimiteri, în secolul XX, la evenimente globale, reliefând importante spații geografice. Așa, de exemplu, Cornelius Ryan (1920 - 1974), acreditat, în Al Doilea Război Mondial, corespondent militar pe *Frontul de Vest* (1944), scrie volumele: **Ziua cea mai lungă**; **Ultima bătălie**; **Un pod prea îndepărtat**. Cel din urmă este consacrat luptelor purtate de forțele *Aliaților*, cu trupele Germaniei fasciste, în sectorul olandez Arnhem (17 - 27 septembrie 1944). Apoi, Leon Wolff a publicat, la New York (1957), **Low Level Mision/Misiune la joasă înălțime**, iar, în 1962, apare, tot la New York, relatarea elaborată de scriitorul James Dugan (7 mai 1912 - 3 iunie 1967) și colaboratorul său, Carol Stewart, intitulată **The Great Ground. Air Battle of 1 August 1943**. Prezintă Operațiunea *Tidal Wave*, desfășurată deasupra orașului Ploiești (România), adică **Marele atac aerian din 1 august 1943**, care urmărea distrugerea rafinăriilor prahovene de petrol, aflate sub administrație germană, ceea ce s-a reușit parțial.

Tot pe această *traiectorie*, Philip Ardery, născut la Lexington, 6 martie 1914, comandant de *escadrilă* în acțiunile de la Ploiești și Câmpina (1 august 1943), elaborează **Bomber Pilot. A Memoir of World War II/Pilot de bombardament. Memorii din Al Doilea Război Mondial** (1978), reeditare ulterioară (1996), apoi, volumul **Heroes and Horses. Tales of the Bluegrass** (1996). Domiciliat în Louiswille, a candidat pentru Congres din partea Partidului Democrat, fiind ales membru al Curții Fiscale. Mesaje americane transmite și istoricul de origine română, Stephen Alexander Fischer-Galați (n. 1924, București), editând: **România nouă. De la Democrația Populară la Republica Socialistă; România în secolul XX; Estul Europei și Războiul Rece**.

Spre finalul secolului XX, istoriografia Statelor Unite ale Americii abundă în biografii, memorii, comentarii sociale, militare, politice. Se detașează, ca sens tematic, relatările lui Dwight David Eisenhower (1890 - 1969), general și lider republican, președinte federal (1953 - 1961), autor al scrierii **Cruciadă în Europa**. După succesele militare din Africa de Nord (1943) și Sicilia (1943), *Aliații* vor elibera Europa (1944 - 1945) de sub dominația Germaniei. Comandantul suprem al armatelor occidentale a fost, atunci, personalitatea nominalizată.

Dintre numeroasele exemple, care pot continua, cităm: Thomas Gordon (11 martie 1918 - 26 august 2002), psiholog, și Max Morgan Witts, director, producător, documentarist *media* (***Enola Gay. Hiroshima și Nagasaki***, New York, 1977); Arthur M. Schlesinger, născut la Columbus, Ohio, 15 octombrie 1917, decedat în New York, 28 februarie 2007 (***Epoca lui Jackson***); Daniel Boorstin (***The Genius of American Politics***); Robert Brown (***Middle - Class Democratic***); Wayne E. King (18 iunie 1928 - 22 iulie 1986) și John L. Napp (***Our Nation's History***, Baltimore, 1989). Se remarcă, special, reflexiile asupra războaielor din Coreea (1950 - 1953) sau Vietnam (1964 - 1973), editate inclusiv în România. Deși folosesc, deseori, manieră literaturizată, asemenea evocări degajă importante detalii, având conținut istoric. Acest *palier* este completat de volumul ***Al Treilea Reich***, autor, David G. Williams, apărut și la București (2012).

Exprimările tematice din **Anglia**, stat care pierde, în debutul secolului XX, supremația economică mondială, rămânând, totuși, pentru o vreme, cel mai mare imperiu colonial, relevă caracteristici distincte, paralel cu invocarea, constant, a tradiționalității. Așa, de exemplu, este vizibilă dorința cunoașterii civilizației *generice*, detașându-se, din atare punct de vedere, Arthur John Evans (1851 - 1941). Inițiază săpăturile arheologice din Creta (1900), descoperă așezarea regală de la Cnossos și publică ***Palatul lui Minos*** (patru volume). Anterior (1898), John Koldewey demarase săpăturile de la Babilon, celebră așezare antică.

Unul dintre autorii londonezi cunoscuți este profesorul universitar Arnold Joseph Toynbee (1889 - 1975), preocupat de filosofia și dinamica evoluțiilor. Realizează (1934 - 1954) ***Studiu asupra istoriei*** (12 volume), paralel cu tomurile ***Civilizația la răscruce*** (1948), ***Lumea și Occidentul***, folosite, frecvent, în medii intelectuale. Adversar al tehnocratismului și militarismului, ori ca teoretician în domeniile economiei, politicii, vieții civice sau particulare, Arnold Toynbee neagă unitatea dezvoltării mondiale de-a lungul timpului. În schimb, acceptă *ritmicitatea* spiritualității umane, ceea ce îl conduce la concluzia că toate marile civilizații, create până acum, sunt independente unele față de altele. Substituie formarea și dezvoltarea națiunilor de pe Glob prin succesiunea a 21, uneori 28, de *realități* fundamentaliste. Dintre acestea, numai *șase* au ajuns, însă, la

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

maturitate, iar *cinci* se pot diferenția religios: civilizația *creștin-occidentală*; civilizația *ortodoxă* din Europa de Sud-Est și Rusia; civilizația *islamică*; civilizația *hindusă*; civilizația *budistă* a Extremului Orient. Toate cunosc, temporal, patru trepte: *nașterea*, *dezvoltarea*, *decăderea*, *dezintegrarea*.

Prin demonstrațiile sale, Arnold Joseph Toynbee definește concepția conform căreia minoritatea creatoare elevată, formată din conducători spirituali, diferențiază, valoric, *trăinicia* înfăptuirilor. Riguros, conturează principiul *capotării* elitelor universale, sub presiunea majorității demografice. După aparențe, singura civilizație dominatoare va fi, spune autorul, cea creștin-occidentală.

Analize tematice punctuale realizează John Alfred Terraine (13 ianuarie 1921 - 28 decembrie 2003). În 1967, finaliza descrierea intitulată *Marele război (1914 - 1918)*. Din *The Great War* se obțin numeroase informații privind, cu deosebire, efectivele militare, strategia alianțelor, teatrele de luptă, gestionarea marilor confruntări. Pentru John Terraine, *Anul eroilor* este 1916, întrucât, numai la Verdun, pe Somme, ori în perimetrul Jutlandei, și-au găsit sfârșitul peste un milion de luptători. Ultima lui carte, *Business in Great Waters. The u Boat Wars (1916 - 1945)*, apărută în 1989, definește altă viziune asupra avantajelor și efectelor implicării *statelor combatante*.

Bilanțul Primului Război Mondial (1914 - 1918), regăsit inclusiv la mulți istorici londonezi, în sensul *cuantificării* pierderilor umane, provenite de pe toate coordonatele geografice operative, este impresionant: Imperiul Țarist - 3 000 000 de morți; Germania (fascistă) - 1 800 000; Franța - 400 000; Imperiul Austro-Ungar - 1 200 000; Imperiul Britanic - 947 000 (din care, Anglia propriu-zis, 744 000); România - 800 000; Italia - 460 000 de persoane.

În ceea ce privește conflagrația perioadei 1939 - 1945, analiza din interiorul Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, realizată de sir Winston Leonard Spencer Churchill (1874 - 1965), constituie un punct original de referință al istoriografiei universale. Ca prim-ministru (1940 - 1945; 1951 - 1955), a consemnat, sistematic, principalele momente ale timpului, transpuse, apoi, în *Memorii asupra celui de Al Doilea Război Mondial*, tipărite postum (Londra, 1967). Winston Churchill a fost *gratulat* cu Premiul Nobel pentru

---

Literatură (1953), primit de la Academia Regală a Suediei. În ziua de 5 martie 1946 folosește, solitar, prin discursul ținut la Fulton, Statele Unite ale Americii, sintagma *Războiul Rece*.

Spiritualitatea engleză a primit infuzie din partea mai multor autori străini. Se detașează academicianul francez André Maurois (1885 - 1967), amintit anterior, care tipărește una dintre sintezele sale reușite, privind *Istoria Angliei*. De asemenea, academicianul român, Camil Bujor Mureșanu, născut în 1927, profesor la Universitatea Babeș-Bolyai, din Cluj-Napoca, editează *Imperiul Britanic. Scurtă descriere* (1967). Capitolele, bine susținute documentar, relevă concluzii de amplitudine, referitoare la formarea, evoluția, decăderea și dezintegrarea celui mai mare areal extrateritorial din Lume. Considerat, deseori, civilizator, pentru exportul modernității din metropolă, Imperiul Colonial Britanic *apune*, efectiv, în etapa imediat postbelică, lăsând deschisă *poarta* colaborării externe.

Realitatea universalistă îl inspiră pe sociologul britanic Ellsworth Huntington (1876 - 1947) să formuleze numeroase deducții, regăsite chiar în titlurile câtorva cărți de autor, precum: *Probleme geografice; Putere mondială și evoluție; Climă și civilizație; Caracterul raselor*. Incitante sunt conceptele aparținând filosofului Herbert Lionel Adolphus Hart (1907 - 1992) privind criteriile moralității sociale, desprinse din volumele: *Ideea de libertate; Pedepsă și responsabilitate*. Timp de câteva decenii, economistul Henry Roy Forbus (1900 - 1978) se preocupă de: *Teoria dinamicii economice; Economia internațională; Rolul monedei în actualitate*. Asemenea domenii au, în subsidiar, nuanțări de factură istorică.

La începutul secolului XX, **Italia** unificată a devenit, treptat, putere europeană. De aceea, scrisul tematic va oglindi atât tradiția, cât și contemporaneitatea statală. Se realizează opere fundamentale, analize critice privind elaborările anterioare, sinteze asupra timpurilor imemorabile, cărți referitoare la evenimente naționale sau continentale, acumulări aduse până spre zilele noastre.

Pentru spațiul italian, un intelectual de marcă este Benedetto Croce (1866 - 1952), născut în localitatea Pescasseroli. Personaj polivalent, filosof neohelegian, estetician, critic literar, militant cu orientare liberală, propune cititorilor, printre altele: *Teoria și istoria istoriografiei; Istoria - gândire și acțiune; Istoria Italiei de la 1871 la*

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

1915. Selectiv, continuă, dezvoltând idei proprii, conceptele gânditorului Antonio Labriola (1843 - 1904), *materialistul* secolului XIX.

Opera lui Benedetto Croce stabilește, în plan doctrinar, raportul dintre istoria contemporană generală și filosofia istoriei. Se opune ascensiunii fascismului, comparat cu absolutismul de tip medieval, fenomen considerat, însă, efemer, aidoma altor manifestări extremiste. Susține permanent conceptele *decupate* din liberalismul european, critică *pozitivismul* și *modernismul*, aplicate brutal în domeniile artei, anticipează succese peninsulare italiene. *Discursurile* cu nuanță cronologică sunt completate prin ***Estetica*** (1902), definind această preocupare *știință a expresiei și a lingvisticii generale*, iar intuiția, *formă de exprimare a spiritualității*. Fundamentează un nou sistem interpretativ, motivând, astfel, preocupările *retorice* pentru *filosofia spiritului* (1908 - 1917).

Fascismul italian a reținut atenția mai multor autori, unii fiind contemporani cu acest fenomen, ori participanți la cel de Al Doilea Război Mondial. Ca succesiune, amintim: ***Storia della Resistenza Italiana/Istoria rezistenței italiene***, semnată, Roberto Baltaglia (Torino, 1953); ***Mussolini revoluționar***, de Roberto Felice (Roma, 1965), *disecând* primii ani ai carierei viitorului duce; ***L'Italie de Mussolini/Italia lui Mussolini***, descrisă de Max Gallo (Paris, 1969), având 18 capitole, accentuându-se: preocupările organizațiilor fasciste pentru cucerirea puterii (1919 - 1922); sfârșitul regimului (ianuarie 1945); moartea lui Benito Mussolini (29 aprilie 1945), capturat, judecat, executat de patrioții provinciali. Informațiile și sursele documentare sunt bine intercalate aprecierilor formulate, gradual, după *proba timpului* istoric.

Sinteză de proporții, ***Passato e presente. Corso di storia***, scrisă de Giuliano Procacci (Assisi, 20 decembrie 1926 - Florența, 2 octombrie 2008) și Bernardino Farolfi, trei volume, apărute la Florența (1976), constituie o remarcabilă dovadă a interesului manifestat de autorii generației postbelice italiene față de evoluția autohtonă generală. Primul tom se referă la etapa dintre Imperiul Roman euro-asiatic și descoperirea *Lumii Noi*, cel de-al doilea relevă perioada cuprinsă între secolul XVI și Imperiul european condus de Napoleon I (1804 - 1814/1815), iar ultimul, deschis cu prezentarea

---

deciziilor Congresului de la Viena (1814 - 1815), prelungește introspecția până spre finalul secolului XX. În bibliografiile continentale selective, Giuliano Procacci este consemnat, distinct, cu *History of the Italian People* și *Carte d'identita: revisionism, nationalismi e fondamentalismi*, având multiple conexiuni universale.

Tot în Italia, Federico Chabod (Aosta, 23 februarie 1901 - Roma, 14 iulie 1960), analizează, mai ales, aspecte privind etica raporturilor interstatale, specifice deceniilor recente. Susține că relațiile dintre popoare, diferențiate prin stadiile exprimate în economie, urbanism, cultură, spiritualitate, se pot consolida bazându-se, consecvent, pe tradiție, sentimente constante de reciprocitate, strategii durabile. Interesantă este, în asemenea cadru, opera analistului Antonnio Graziani (Camaioere, 15 august 1930 - Lido di Camaioere, 10 septembrie 2007), lider al Partidului Popular Italian, vicepreședintele grupului Parlamentar, Partidul Popular European, denumită *L'economia italiana. 1945-1970*, tipărită la Bologna (1972). Surprinde *fresca* perioadei constituirii Pieței Comune (1957) și adoptării deciziilor privind extinderea treptată a Uniunii Europene. Pe aceeași traiectorie temporală se notifică *La Citta del Vaticano*, carte editată la Florența (1973).

Istoriografia secolului XX din **Suedia** relevă dorința autorilor privind asigurarea echilibrului tematic, prin raportare la tradiție și contemporaneitate. Asemenea concepte ideatice se disting, prevalent, din operele scrise de: Carl Hollendorff și Adolf Schück, *History of Sweden* (1929); Robert Svanström, *Histoire de Suède* (1944); Ingvar Andersson, *Schwedische Geschichte* (1950, 1973); Eli Filip Heckscher (24 noiembrie 1879 - Stockholm, 23 decembrie 1952), *An economic History of Sweden* (1954); Wulfram Dufner, *Geschichte Schwedens* (1967).

Discursurile ultimelor decenii ale secolului trecut se *centrează* pe cultivarea conexiunilor europene. Analize adecvate cuprinde, în acest sens, volumul *Voici la Suède* (Stockholm, 1972), semnat de Tore Sellberg (Göteborg, 1 noiembrie 1914 - 5 mai 1980), cu deosebire, studiul *L'économie de la Suède*, apreciat pentru acuratețea informațiilor, accesibile tuturor categoriilor de cititori. Ultima operă relevantă a veacului XX, intitulată *Istoria Suediei*, aparține unui autor român, Ion Hurdubețiu (1909 - 1995), din Câmpulung, Argeș,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

publicată la București (1985). Prin intermediul celor 380 de pagini, *panoramează*, din Preistorie, până în etapa amintită, continuitatea *Lumii Nordice*, integrată sistemului de valori plurivalente.

Interesante sunt, pentru **Norvegia**, determinările arheologului Thor Heyerdahl (născut în 1914), fondatorul Muzeului Kon-Tiki, Oslo (1949), care a inițiat săpăturile din: Arhipelagul Galapagos (1954); Insula Paștelui/Aku Aku (1956); Arhipelagul Maldive (1982 - 1983). Colaborează, ca preocupări editoriale, cu H. K. Laxness, autorul volumului *Clopotul din Islanda* (1943), subiect convergent ultimului război mondial.

După evenimentele din februarie 1917, **Imperiul Țarist** încetează existența seculară, ultimul Romanov, Nicolae II (1894 - 1917), fiind determinat să abdice (15 martie 1917), iar succesorul său, Mihail, renunță la tron. Se formează un Guvern Provizoriu, condus, în etapa iulie-octombrie 1917, de Aleksandr Kerenski (1881 - 1970). Popoarele subordonate au obținut autonomie sau independență. Ca urmare a victoriei revoluției bolșevice, din 25 octombrie/7 noiembrie 1917, puterea revine proletariatului, aliat cu țărănimea, iar la 30 decembrie 1922, se constituie, oficial, Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, teritoriu supranumit, deseori, *Imperiul Comunist*. Destrămarea survine în 1990. Astăzi, Rusia este federație și formează, împreună cu mai multe entități vecine, *Comunitatea Statelor Independente*. Acceptă dialogul cu celelalte structuri continentale. Evenimentele majore se regăsesc în multiple scrieri tematice.

Unul dintre autorii importanți ai secolului XX a fost Mihail Nikolaevici Pokrovski (1868 - 1932). Portofoliul său este constituit, în principal, din operele: *Ildealismul și legile istoriei* (1904); *Studiu cu privire la istoria culturii ruse*; *Istoria revoluției ruse din 1905*; *Istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri*, elaborată în Franța și apărută la Moscova, cinci volume (1910 - 1914), *Scurtă schiță a istoriei Rusiei*, trei volume (1920 - 1923). Se adaugă monografiile personalizate: *Gheorghii Plehanov ca istoric al Rusiei*; *Lenin și istoria*; *Karl Marx ca istoric*.

În 1925, conducătorul Uniunii Sovietice, Iosif Visarionovici Stalin (1879 - 1953), îl considera pe Mihail Pokrovski *reprezentant al vechilor istorici*. Pentru aproximativ un deceniu este marginalizat, fiind reabilitat postmortem (1961). Enciclopedismul mondial

---

integrează autorul în grupul intelectualilor care au surprins tranziția de la statul imperial țarist, spre noul regim politic (1917).

Se remarcă, din aceeași geografie, Boris Grekov (1882 - 1935), dar și academicianul Nikolai Lukin (8 iulie 1885 - 19 iulie 1940). Cel de-al doilea aparține istoriografiei universale contemporane prin volumul *Dezvoltarea capitalismului în Europa secolelor XVIII-XIX*. Atașat principiilor *novatoare*, considerate opuse stalinismului, devine *indezirabil*, este exclus din Partidul Comunist și va deceda într-o închisoare sovietică.

Adoptat de mediile culturale ruse, Evgheni Viktorovici Tarlé (1875 - 1955), având origine franceză, este *difuzat*, special, atunci când tipărește opera cu titlul *Napoleon* (1933), răspândită în numeroase state ale Lumii. Varianta românească, din 1960, reproduce ediția apărută la Moscova (1957), având ca suport textul anului 1941. Arestat pe considerente politice, va fi eliberat, reconsiderat și primit în Academia de Științe a Uniunii Sovietice, apoi, în Academia Franceză. Devine, totodată, profesor la universitățile din Leningrad (Sankt Petersburg) și Moscova. Referindu-se la împăratul Napoleon I, precizează: „*Omul a cărui biografie și personalitate îmi propun să le înfățișez în această carte, reprezintă unul dintre cele mai uimitoare fenomene ale istoriei mondiale. Așa se și explică faptul că despre el s-au scris, se scriu și se vor scrie multe tomuri*”. Alte volume se referă la istoria generală a Franței, sau politica externă țaristă.

Semnând Eugen Tarlé, este printre pușinii analiști care s-au preocupat de aspectele economice din perioada napoleoniană. Editează, în acest sens, *Le blocus continental en Italie* (Paris, 1928), care se adaugă altor titluri tematice, aparținând istoricilor germani Paul Darmstädter (17 octombrie 1873 - 16 mai 1934) și Gustav Roloff (7 octombrie 1886 - 1952), cunoscuți pentru lucrarea *Colonialismul împăratului Napoleon I* (1922), ori lui Louis Villa (*Revoluția și Imperiul*), carte datând din 1936.

Până în 1947, Evgheni Viktorovici Tarlé editează prima ediție *Talleyrand*, diplomat francez de renume mondial, iar în 1952, a elaborat *Războiul Crimeii*, detaliere cardinală pentru evenimentul amintit (1853 - 1856), având multiple implicații europene și asiatice. Numeroase clarificări aduce, totodată, prin *Istoria modernă*, tradusă și la București (1956). Scrierile sale au constituit o punte simbolică între

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

diferite școli istoriografice continentale, despărțite, vremelnice, prin *Cortina de Fier*, instituită conform principiilor *Războiului Rece* (1946 - 1990).

Timpul nu i-a permis autorului să finalizeze *Trilogia invaziilor asupra Rusiei*, din partea Suediei (1708), Franței (1812), Germaniei (1941). Arhivele păstrează numai primele șase capitole referitoare la Războiul Nordic, declanșat de regele Suediei, Carol XII (1697 - 1718), finalizat cu victoria țarului Petru I (1696 - 1725). Pacea, încheiată la Nystadt (30 septembrie 1721), era semnată de noul monarh, Frederic, soțul surorii lui Carol XII, Ulrika Eleonora.

La mijlocul secolului XX, Ana Mihailovna Pankratova (1897 - 1957), originară din Ucraina, devenită membru corespondent al Academiei Române (1957), și Maria Necikina finalizează *Istoria Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, I-XII* (1953), prima ediție fiind tradusă în mai multe limbi. Existenta, oficial, așadar, din 1922, noua structură confederativă se prezenta ca o formulă de succes politic, economic, național, valorificând toate *anotimpurile slave*, cu accente asupra perioadelor interbelică și postbelică.

Sub coordonarea academicianului sovietic Evgheni Mihailovici Jukov s-a elaborat, concomitent, *Istoria universală* (10 tomuri), adaptată, din 1958, inclusiv pentru România. Folosind conexiuni documentare de amplitudine, prezintă evoluția generală, pe zone geografice, din *Preistorie*, până în secolul XX. Sub semnătura unui alt grup specializat, condus de Boris Porșnev, era editată, având girul Academiei de Științe din Moscova, *Istoria modernă universală* (1953). Sintetizează, în volumul I, segmentul temporal 1640 - 1789, iar în cel de-al doilea, perioada 1789 - 1918, portofoliul bibliografic internațional fiind selectiv.

Pentru aspecte caracteristice republicilor *transcaucaziene*, utile sunt demersurile lingvistice, inclusiv de factură istorică, întreprinse de Nikolai Iakovlevici Marr (1864 - 1934). Cunoscut, totodată, ca arheolog, a efectuat săpături în Gruzia/Georgia și Armenia, unele studii fiind consacrate reabilitării graiurilor specifice acestui areal, supuse rusificării intensive, imperiale sau socialiste.

Valoroase scrieri sovietice oglindesc, pe larg, conflagrațiile secolului XX. Se detașează confesiunile mareșalului Gheorghii Konstantinovici Jukov (1896 - 1974), intitulate *Memorii*, suprapunând

---

etapa 1941 - 1946. A fost comandant de frontări, loctiitor al comandantului suprem, Iosif Visarionovici Stalin, primind, în această calitate, capitularea Germaniei (9 mai 1945), precum și funcția de guvernator militar al statului învins (1945 - 1946).

Datorită istoricului Grigori Deborin, cunoaștem varianta sovietică privind *introspecția* generală asupra celui de Al Doilea Război Mondial (1939 - 1945), relevantă fiind contribuția Armatei Roșii la înfrângerea fascismului, prevalență având realitatea *Frontului din Est* (1941 - 1944). De altfel, în timpul războiului, Ilya Grigorievici Ehrenburg (1891 - 1968) edita *Căderea Parisului* (1941), Konstantin Mihailovici Simonov (născut în 1915) scria *Zile și nopți* (1944), iar Valentin Petrovici Kataev (născut în 1897) oferea, spre lectură, *Fiul regimentului* (1945). Deși romanțate, asemenea pagini se inspiră din realitatea dură a timpurilor.

Retoric, Nikolai Biriukov se întreabă, prin *Pod peste Rin?/Most cerez Rein?*, dacă este posibilă conclucrarea europeană. În disecarea acestei *dileme*, autorul invocă pretextul Războiului dintre Franța și Prusia (1870 - 1871), continuă cu prezentarea cauzelor și urmărilor Primului Război Mondial (1914 - 1918), iar spre final, ilustrează consecințele conflagrației din 1939 - 1945. Concluziv, aceste conflicte au alimentat discordanța seculară dintre Germania și alte puteri continentale, *Lumea Veche* fiind continuu *fragilizată*. Totuși, pentru Occident, echilibrul se va instaura prin *Piața Comună* și structurile Uniunii Europene.

Ca urmare a prevederilor *tratatelor* celui de Al Doilea Război Mondial, până în 1989, mai multe țări din Europa de Răsărit (Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Germania de Est, Polonia, România, Ungaria) au intrat sub influență sovietică, realitate constatată și în domeniul istoriografiei. Importanți oameni de știință au continuat să scrie, însă, *naționalist*, confruntându-se cu ideologia și cenzura timpului. Referindu-ne la **Polonia**, este de reținut faptul că, în 1984, a apărut, la Varșovia, *Panoramas de l'histoire de la Pologne*, care prezintă numeroase aspecte concrete, inclusiv din contemporaneitate. Astfel, studiul lui Andrzej Ajmenkiel vorbește atât despre ocupația germană (188 700 km²), dar și sovietică (201 000 km²), instituite asupra Poloniei (1939), având garantată, deci, constituțional, unitatea, independența, suveranitatea!

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Escaladarea conflictelor militare s-a datorat, uneori, acutizării situațiilor limită. Pe această temă sensibilă, istoriografia **Serbiei**, prin V. P. Borovička, dezvoltă subiectul *Atentate care urmau să schimbe lumea* (1978). Apetența derivă, motivant, de la pretextul Primului Război Mondial (1914 - 1918), respectiv *momentul* Sarajevo (28 iunie 1914), când studentul naționalist Gavrilo Princip l-a ucis pe Franz Ferdinand, moștenitorul tronului Austro-Ungariei.

Conflictele militare *acaparează*, tematic, numeroase pagini ulterioare. Pe timpul celui de Al Doilea Război Mondial, Ivo Andrić (născut în 1892), diplomat sârb, publică *Podul de pe Drina* (1945), volum care, împreună cu noile sale creații, motivează acordarea Premiului *Nobel* (1961). Tot în 1945, lui Julius Fučík (1903-1943), din Cehia, îi apare, postum, cartea *Reportaj cu ștreangul de gât*, având pagini cu mare încărcătură emoțională, antifascistă.

În **zonele asiatice** s-a scris, prioritar, istorie tradițională, existând, totodată, reflexii asupra veacului XX. Pentru **Japonia**, autorul Eijiro Honjo (1888 - 1973) a elaborat multe pagini despre formarea și evoluția, ca stat medieval și modern, a țării sale, detașându-se *The Social and Economic History of Japan* (1935), iar Goro Hani (1901 - 1983) s-a ocupat, mai ales, de *Japonia între cele două războaie mondiale* (1918 - 1939), comentând, în alte titluri, influența marxismului asupra dezvoltării capitaliste. Remarcăm faptul că Shahito Iwamura a lansat dezbaterile privind raportul dintre istorie, ca știință, și educație istorică, ori în legătură cu folosirea, pentru cercetare, a mijloacelor virtuale.

Frecvent, în discursurile tematice apar explicații privind *miracolul japonez* contemporan. Referindu-se la acest aspect, analistul Shigeto Tsuru (1912 - 2006) descifrează *Principalele izvoare ale creșterii japoneze*, carte apărută la finalul secolului XX, unde regăsim, ca suport economic, detalii privind asistența financiară americană (1,8 miliarde de dolari), considerată esențială, întrucât, circa 2/3 din sumă reprezentau donații postbelice nerambursabile. Aspectul inspiră volumul *Orient și Occident. O istorie comparată a ideilor*, de Hajime Nakamura, editat în limba engleză, tradus, apoi, la București (1997).

Prin scrisul tematic, **India** va oglindi, prevalent, lupta pentru eliberare națională de sub dominație colonială, menținută, secular, de Marea Britanie, demersurile finalizându-se, cu succes, în 1948.

Interesante sunt, pentru asemenea domeniu, concluziile prezentate de autorii H. R. Gupta, M. H. Khan, Giani Zail Singh (5 mai 1916 - 25 decembrie 1994), membru marcant al Partidului *Congresul Național* (1978), președintele țării (25 iulie 1982 - 25 iulie 1987). Alături de mulți alții, ilustrează, prioritar, situația internă a statului, începând din secolul XVII, când a devenit posesiune engleză, până la Primul Război Mondial (1914 - 1918).

Distinct, Mohandas Karamchand (Mahatma) Gandhi (1869 - 1948) descrie, ca sens decisiv, organizarea politică autohtonă după înființarea Partidului *Congresul Național* (1885), pe care l-a condus aproape trei decenii (1919 - 1947). Specificitatea inițiativelor lui Mahatma (*Suflet Mare*) Gandhi a conferit *caracter pasiv* rezistenței față de coloniștii londonezi.

Apoi, Jawaharlal Nehru (1889 - 1964), lider al Partidului *Congresul Național*, finaliza, când era prim-ministru (1947 - 1964), două lucrări deosebite, respectiv *Descrierea Indiei* și *Autobiografie*. Reprezintă, în esență, reliefarea demnității statale, proclamarea independenței și constituirea Republicii Federative India (1950), realitate acceptată, diplomatic, de fosta metropolă, prin medierea Organizației Națiunilor Unite.

La rândul său, Indira Gandhi (1917 - 1984), fiica lui Jawaharlal Nehru, a elaborat, după 1966, în calitate de lider al Partidului *Congresul Național Indian* și prim-ministru (1966 - 1977, 1980 - 1984), mai multe scrieri cu caracter istoric. Notificând rolul unității forțelor progresiste interne pentru adoptarea *Programului* privind modernizarea statului contemporan, intră în conflict prelungit cu opoziția conservatoare, devenind victima unui complot.

Orientarea istoriografiei din **China** secolului XX are două nuanțe. Prima, datorată lui Sun Yat-Sen/Sun Zhongshan (1866 - 1925), supranumit, *Părintele Țării*, lider al *Revoluției Xinhai* (1911), se bazează pe cele trei principii elaborate de acesta: despre națiune; despre drepturile poporului; despre viața poporului.

Cea de-a doua, manifestată după proclamarea Republicii Populare (1 Octombrie 1949), a fost direcționată prin sintagma: „*Mai multă contemporaneitate, mai puțină Antichitate*”. Totuși, Go Mo Jo (1892 - 1978), grafiat, acum, Guo Moyuo, apreciat literat, patriot, om politic, a *cantonat* în tradiționalitate, pasiune demonstrată prin *Studii*

---

despre vechea societate chineză și Epoca orânduirii sclavagiste. Volumul său reprezentativ, *Scrieri alese*, era tradus și la București (1955). În 1951, obține Premiul *Lenin pentru Pace*, acordat de forurile științifice din Uniunea Sovietică.

Spre finalul veacului XX, la Beijing/Pekin s-a relansat oportunitatea unității naționale, vizând apartenența reală, administrativă, a teritoriilor *concesionate* altor state, precum și a Insulei Taiwan, la *Marea Chină*. Sunt înființate numeroase institute de cercetare, șantiere arheologice, facultăți specializate, apar primele sinteze ale evoluției generale, incluzând și teritoriile apropiate. De aceea, analiștii Zhen Boda (1904 - 1989) și Fan Verlang dezvoltă, prioritar, în lucrările lor, aspecte specifice etapei invocate. Primul, notificat uneori Chen Boda, a fost secretarul liderului emblematic Mao Zedong (1893 - 1976), avea studii la Moscova (1927 - 1931), era, efectiv, pasionat de istorie. Un loc special ocupă: explicarea sensurilor *Revoluției culturale*, din deceniul opt al secolului analizat; definirea benefică a conceptului *O țară - două sisteme*; multiplicarea rolului universalist al celei mai numeroase *demografii* de pe Glob.

Bibliografic, în 1958, s-a editat, la Beijing, lucrarea *An outline History of China*. Sintetizează temporalitatea imensă, dintre *Omul preistoric*, descoperit la Pekin, și proclamarea Republicii Populare Chineze, moment amintit mai sus, care finaliza confruntarea militară dintre *Gomindan* și Armata Națională de Eliberare. Peste ceva vreme, apare volumul *Chine. Aperçu general* (1981), autor, Qi Wen, *obiectivat*, special, informării documentariștilor din lumea occidentală. Cartea oferă aspecte tradiționale de maximă importanță, complementare devenind caracteristicile geografice, istorice, politice, economice, culturale, proprii Țării *Marelui Orient*. După un deceniu și jumătate, se tipărește *Scurt tratat de istoria Chinei*, tradus inclusiv la București (1997). Titlul degajă numeroase concluzii, privind echilibrul specific acestui talentat popor.

Constant, isoriografia chineză suprapune doctrina budistă. Ca dovadă, încă de pe timpul Dinastiei Qing (1644 - 1911), *Marile scripturi budiste* s-au editat și reeditat în 17 variante, având, ca model, *Scripturile budiste Kaibao* (secolul X), după titulatura împăratului *eponim*, inițiativă consemnată în paginile anterioare. Demersurile s-au reluat, succesiv, după revoluțiile din 1911 și 1949, astăzi existând, ca

---

sursă: *Tripitaka Kala-vinka vihara*; *Pu Hui Tripitaka*; *Scripturile de pe plăcile de piatră*; *Scripturile budiste Zifu*; *Scripturile budiste Qisha*; *Scripturile Puning*; *Scripturile budiste Yongle-Nam*; *Scripturile budiste Jinshan*; *Scripturile datând din Dinastia Qing*; *Scripturile coreene*. În final, vor exista două părți și 22 de volume, acțiunea făcând parte din programul *Departamentului special pentru redactarea Marilor scripturi budiste chinezești*. Decizia aparține Consiliului de Stat, titulatura Guvernului Central din Beijing. Strategia este, valoric, *implementare* mondială unicat.

Din **America Latină** se detașează preocupările privind elaborarea *Istoriei Braziliei*. Există, succesiv, două variante. Astfel, Jose Francisco de Rocha Pombo (Morretes, 4 decembrie 1857 - Rio de Janeiro, 20 iunie 1933) va tipări *discursul* său în zece volume (1905 - 1923), iar Pedro Calmon (Amargosa, 23 decembrie 1902 - Rio de Janeiro, 16 iunie 1985) oferă atât specialiștilor, cât și cititorilor obișnuiți, șapte volume (1953 - 1959), referitoare la evoluția acestui adevărat Continent. Ambele ipostaze subliniază diverse particularități, inclusiv de ordin geografic. Se accentuează faptul că Brazilia dispune de un litoral generos, la Oceanul Atlantic (7 403 km), favorabil navigației, comerțului, relațiilor externe. Informațiile referitoare la triburile *amerindienilor*, cucerite în prima jumătate a secolului XVI, de portughezi, sunt completate prin detalii referitoare la statutul colonial, prelungit până în 1815. Orașul Rio de Janeiro, existent din 1565, devine, apoi, Capitală (1763). Declarată *Imperiu independent* (1822), Brazilia se proclamă *Republică federativă* (1889), având, după 1960, reședința oficială la *Brasilia*. Pe timpul celui de Al Doilea Război Mondial (1939 - 1945), s-a alăturat coaliției antifasciste.

Consecvența renumitului autor Richardo Levene (Buenos Aires, 7 februarie 1885 - Buenos Aires, 13 martie 1959) se finalizează prin tipărirea *Istoriei Argentinei*, zece volume (1939-1954). Fostă colonie spaniolă (veacul XVI), independentă din 1816 (*Provinciile Unite din La Plata*), Republica de Argentina are actualul nume începând cu 1826. Inițial neutră, aderă la coaliția antifascistă în martie 1945. Anterior, cel nominalizat semnase: *The origins of democracy in Argentina* (1918); *Hystorical Essay on the May Revolution* (1921); *Synthesis of the May Revolution* (1935).

Pentru **Africa** se remarcă, printre alții, istoricul Eugene Mveng,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

preocupat de aspectele specifice *Continentului Negru*, etalând, cu deosebire informații referitoare la decolonizarea și noul statut internațional, acordat Republicii Federale Camerun. Foarte multe precizări au un pronunțat caracter de noutate.

Suprapunând, analitic, schimbările radicale din fizionomia mondială, proprie secolului XX, precizăm că istoriografia cu caracter național, care continuă să fie predominantă editorial și tematic, a preluat numeroase detalii provenite din relieful fenomenelor generalizate. Aspectul este valabil, mai ales, în Europa de Vest, unde, după 1945, s-au definit anumite *construcții* interstatale, menite să asigure compatibilitatea conlucrării țărilor aflate, secular, într-o competiție a superiorității continentale.

Astăzi, mulți autori sunt orientați spre elaborarea lucrărilor tangente inițiativelor politice, economice, militare, sau de altă natură, izvorâte din deciziile marilor *cancelarii* guvernamentale, adoptate la Beijing, Berlin, Bruxelles, Londra, Moscova, Paris, Washington. Totodată, se diversifică literatura consacrată, special, momentelor cardinale de pe Terra, ori personalităților influente ale vremii.

Maniera scrierii istoriei, paralel cu percepția și acceptarea imediată a *presiunii evenimentelor* asupra comunității, implicit a vieții și comportamentului celor mai mulți dintre autori, s-a conturat, vizibil, în deceniile din urmă. Procedul nu exclude tendința *reselectării* concluziilor stabilite inițial, mai ales atunci când se urmărește, până la amănunt, dinamica universală, suficient de mobilă, ori elaborarea sintezelor cu titlu definitiv.

Riscul eliminării *probei timpului* în judecarea amplitudinii determinărilor complexe, atenționa, prin 1942, francezul Edmond Faral, poate *ucide marea istorie*. Este meritul celor ce l-au succedat, întrucât au evitat *predicția* ce se raporta la posibile ineficiențe în domeniul invocat. *Aventura spiritului* continuă, fără să se mai aștepte, ca în alte etape, așezarea *colbului* pe documente! Din atare perspectivă, orientările congreselor istoricilor de la Roma (1955) și București (1980) au insistat asupra conlucrării interdisciplinare, specifice investigațiilor convergente, favorabile concluziilor imediate. Este vorba de așa numita *istorie scurtă*, principiu vehiculat eficient în cazul elaborărilor referitoare la ultima parte a secolului XX.

Perspectiva destinului *antamărilor* tematice, ca viziune

---

strategică, a fost influențată de repere postbelice majore, precum: înființarea Organizației Națiunilor Unite (San Francisco, Federația Americană, 26 iunie 1945); oficializarea bipolarizării *Lumii* în blocuri divergente (Potsdam, Germania, 17 iulie - 2 august 1945); semnarea ***Tratatului de Pace de la Paris*** (10 februarie 1947); constituirea Uniunii Europene Occidentale (delimitată în 1948); difuzarea ***Planului Marshall*** (3 aprilie 1948, accesat de 16 țări); încheierea ***Tratatului de la Washington***, privind *Organizația Atlanticului de Nord (NATO)*, 4 aprilie 1949); apariția ***Pactului de la Varșovia*** (14 mai 1955); convenirea Comunității Economice Europene (*Piața Comună*, Roma, 25 martie 1957), existentă, până în 1990, paralel cu funcționarea Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (*CAER*, Moscova, Uniunea Sovietică, 25 ianuarie 1949).

Spre finalul etapei, celelalte evenimente, cu deosebire disoluția revoluționară a sistemului socialist din Europa de Sud-Est (1989), reunificarea Germaniei (1990), destrămarea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (1990), inaugurarea, *de facto*, a Uniunii Europene (noiembrie 1993), erau subordonate conceptului privind continentalizarea sub *umbrela* Franței și a Germaniei. Istoricii le vor prezenta imediat, pornind însă de la motivații, geografii și filosofii diferite. Aspectele ilustrate sunt raportate, constant, la tendința globalizării, predominând componenta productivă.

Așa, de exemplu, în 1957, François Perroux propune cititorilor lucrarea ***Teoria generală a progresului economic***. Fără să contracareze, total, concluziile direcționate anterior de vechii analiști, autorul francez stabilește alte *borne* orientative pentru *decuparea* scopului cercetării diferitelor școli istoriografice. În același mod se exprimase Alexandre Chabert, care a editat, tot la Paris, ***Structura economică și teoria monetară*** (1956). Dincolo de Oceanul Atlantic, Sigmund Diamond (Baltimore, 1920 - 14 octombrie 1999) insista asupra ***The Reputation of the American Businessman*** (1955).

Validări asemănătoare rezultă și pentru segmentele antropologic, lingvistic, psihologic, sociologic, ori altele, apropiate ca sens, formând, după Fernand Braudel (24 august 1902 - 27 noiembrie 1985), *piata comună a științei*. Sintagma, enunțată anterior, a fost motivată în ***Istorie și științe sociale. Durata lungă*** (1958). Autorul francez, unul dintre cei mai mari *moderniști*, revine pe larg asupra

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

temei în culegerea *Scrieri despre istorie* (Paris, 1969), tradusă și la București (2008). Aserțiunile sunt favorabile existenței durabile, recunoașterii noilor polivalențe, explicate pragmatic și universalist.

Dialogul istoriei cu domenii convergente, integrate realităților cotidiene, este promovat, convingător, de numeroși alți analiști. Bunăoară, profesorul emerit francez Marcel Roncayollo, născut la Marsillia (1926), *croșetează* pe atare tărâm în *Histoier du monde contemporaine* (Paris, 1973). Lectorul va *descifra* dorința autorului de a insista, pe lângă prezentarea documentată a etapelor structurale, ori geografice, asupra determinărilor comportamentului *multiform* al indivizilor obișnuiți, sau elitelor, în *magnetismul* avalanșei de informații plauzibile, receptate deseori controversat. Retorica se desprinde inclusiv din volumele sale: *La ville et ses territoires* (1978); *Historie de la France urbaine; La ville aujourd'hui. Croissance urbaine et crise de la cité* (1981).

Sintezele plauzibile de la interferența mileniilor noastre acceptă, metodologic, *infuzia complementarităților*. Dintre acestea, *ignorarea frontierelor* cercetării, *partajate* disciplinar de-a lungul secolelor, câștigă teren în *defavoarea izolaționismului* tradițional. Scrierea istoriei actuale conduce, indubitabil, spre *fatalitatea* transferării *longevității* civilizațiilor naționale în portofoliul continental sau globalizat, beneficiile devenind *apanaj* al noilor generații postbelice, eterogene.

Asemenea *clișee* degajă direct, ori în subsidiar, scrieri aparținând, prevalent, istoriografiei franceze și americane. În 1996, președintele Fundației *Saint-Simon*, François Furet (Paris, 27 martie 1927 - Figeac, 12 iulie 1997), *debloca* o temă cunoscută, dar suficient de controversată, dezbătută cu deosebire după 1871, când, în Hexagon, s-a constituit, pentru 72 de zile, *Comuna*. Gândurile autorului se coagulează sub titlul *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă*. Analiza a fost stimulată prin evenimentele din 1989-1990, notificate mai sus, care au demonstrat eșecul alternativei guvernării excesive de stânga.

Excelentă este sistematizarea, suprapusă interpretării faptelor, din *Hystoire de l'Europe* (1992), tradusă apoi la București (1997), elaborată de Jean Carpentier și François Lebrun (născut în 1923), ori lecturând volumul *Istoria Europei moderne* (1997), selecție

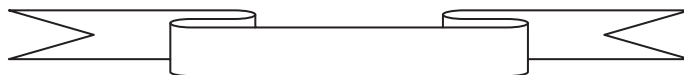
---

ierarhizată a fundamentelor, stabilite de John R. Barber.

Contraponderea spațiului și timpului transatlantic se configurează de universitarul din Pensilvania, născut la 3 aprilie 1952, în Marea Britanie, John Philip Jenkins, prin *A Hystory of the United States* (1997)/*O istorie a Statelor Unite*, ediția română (2002). Titlul sugerează posibilitatea exprimării și a altor puncte de vedere. Volumul are structură *clasică*, urmărind, cronologic, următoarele șase etape: *Pământuri fără nume, Sosirea europenilor* (1492 - 1765); *Revoluție și crearea unei națiuni* (1765 - 1825); *Expansiune și criză* (1825 - 1865); *Orașele și industria* (1865 - 1917); *Război și globalizare* (1917 - 1956); *Epoca modernă* (1956 - 1996). Deseori, autorul exprimă satisfacții, dar și nemulțumiri, privind modul în care Statele Unite se declară *mentorul* globalizării, insistă asupra cauzelor unor succese, ori eșecuri, interne sau externe, iar finalul rămâne deschis noii *moralități*. Bibliografia, *etajată* temporal, include multe titluri, regăsite în paginile noastre precedente.

Eșantionul anterior anului 2000, având numeroase detalii referitoare la dimensiunea generală a *Mapamondului*, se completează de autorii Serge Berstein (născut, 1934) și Pierre Milza (născut, 16 aprilie 1932), nominalizați introductiv, pentru noua lor cronologie, remarcăți datorită operei *Istoria secolului XX* (1998), sinteză *gestionată* ca profesori la Institutul de Studii Politice din Paris. Împreună cu Jacques Marseille (Abbeville, 15 octombrie 1945 - Paris, 4 aprilie 2010), realizatorul panopliei factologice *Les grande événements de l'histoire du monde* (Paris, 1999) bilanțează perioada finală milenară, oferind suportul identificării timpurilor deja consumate, a căror *decodificare*, parțial sau total, va continua, insistent, multă vreme!

XX. TENDINȚE ISTORIOGRAFICE UNIVERSALE LA ÎNCEPUTUL MILENIULUI III

„*Histoire situésur les trois paliere distincte... événements, conjoncture, structuraliste*” („*Istoria se situează pe trei paliere diferite... evenimentiale, conjuncturale, structurale*”).

Fernand Braudel
(*Scrieri despre istorie*)

Debutul actualului mileniu confruntă istoriografia, prin modalitatea aprecierii operelor descriptive, cu aspecte dintre cele mai interesante. Este suficient să amintim, de exemplu, ipostaza exprimării autorilor în ceea ce privește: confruntările militare și civile din Afghanistan, ori din Orientul Apropiat, în special pe teritoriile Irakului, Libiei, Siriei; apariția, ca fenomen mondial, a terorismului; redimensionarea Uniunii Europene; amploarea noii crize economice; re poziționarea internațională a Marilor Puteri; optica asupra înarmărilor după încetarea *Războiului Rece*; explorarea Cosmosului; protecția mediului. Toate acestea, dar și multe altele, intersectează, constant, preocupările analiștilor *fără vârstă și frontiere*.

Selectiv, aria tematică a secolului XXI oferă, inclusiv tradiționaliștilor, noi metode de investigare, începând cu apariția primelor comunități pe Glob, sau *descifrarea* manuscriselor de la Marea Moartă, până la cauzele deteriorării condiției umane. Interesante sunt, pentru a susține această idee, atât succesiunea editorială, dar și multe titluri, precum: *Slavii în istoria și civilizația europeană*, de Francis Dvornik (2001); *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale (895 - 1526)*, autor, Pál Engel (2006); *Istoria Imperiului Bizantin*, scrisă de Andrei Vasiliev (2010); *Cruciadele. Istoria războiului pentru eliberarea Pământului Sfânt*, de Thomas Asbridge (2011).

Actualitatea este generoasă ca abordare și concluzii. Bunăoară,

structura politică, socială, administrativă a țărilor sau continentelor, situația *Lumii a III-a*, dezagregarea sistemului socialist, raportul de forțe în plan militar, cibernetic, industrial, contradicțiile religioase, precaritatea echilibrului atomic, dispariția, *de jure*, a imperiilor coloniale, ori alte domenii particulare, reprezintă atracții reale pentru autorii acestor generații și cele viitoare.

Din punct de vedere al cadrului temporal, comparativ cu periodizarea invocată mai sus, după *11 septembrie 2001*, când Statele Unite ale Americii au cunoscut atacul terorist de proporții îngrijorătoare, putem aprecia definirea unei noi etape istorice, numită, convențional, *actualitatea*, sau *ultracontemporaneitatea*, acceptată ca primă exprimare a realităților Mileniului III.

În ceea ce privește *școlile istoriografice*, se consolidează, prevalent, echipele interdisciplinare continentale, mai ales la nivelul Uniunii Europene, Federației Americane, Orientului Îndepărtat, Federației Ruse. Vigoare dobândește tematica referitoare la Africa Neagră, America Latină, China Populară, Lumea Arabă.

Ca *manieră*, actualul Mileniu va stimula, cert, ampla *descripție* geo-istorică, subordonată prea puțin cronologiei sau personificării, având deschideri, prioritar, spre fenomenologia marilor provocări. În raport de evoluția Omenirii, cercetătorii au la dispoziție subiecte direcționale, insuficient aprofundate, așa cum sunt, de exemplu: gestionarea raportului dintre resurse și sporurile demografice; dinamica realizării tehnologiilor performante; competiția adjudecării materiilor prime; oportunitatea alternanței partidelor politice la guvernare; disensiunile maritime și fluviale; conjurațiile diplomatice; noile scheme ale echilibrului mondial; reticențele eclesiastice; evitarea conflictelor frontaliere; disimularea aplicării convențiilor pacifiste; apetența, sau tericența, față de globalizare.

La începutul Mileniului III, *Școala istoriografică* din Franța este preocupată, în continuare, de etapa interbelică, suprapusă altor exprimări tematice. Integrându-se așa numitului concept *Quai d'Orsay*, spațiu urban unde se află Ministerul de Externe al Franței, Jacques Bariéty a reluat analiza cauzelor eșecului Conferinței Internaționale de la Locarno, Elveția (5 - 16 octombrie 1925). Atunci, cu participarea Belgei, Cehoslovaciei, Germaniei, Franței, Italiei, Marii Britanii, Poloniei, erau confirmate, plenar, granițele stabilite

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

prin Conferința de Pace de la Paris (1919), adoptându-se inclusiv **Pactul de garanții renan**, respectat parțial și deformat.

În 2001, s-au publicat, în Franța, documentele Reuniunii științifice privind sistemul european interbelic de securitate, grupate sub genericul **Bâtir une nouvelle sécurité. La coopération militaire entre la France et les Etats d'Europe centrale et orientale de 1919-1929**. Este reevaluată *istoria cantitativă*, expresie aparținând analistului Pierre Chaunu (Belleville sur Meuse, 17 august 1923 - Caene, 22 octombrie 2009), universitar la Sorbona, exemplificată prin: **Sevilla și Atlanticul (1504-1650); Istorie și decadență; Retroistorie; Marea declasare**.

Tot în *Hexagon*, Élisabeth du Réau, cadru didactic la Universitatea Paris III (*Sorbonne Nouvelle*), se preocupă, *geopolitic*, de reinterpretarea **Tratatului Briand-Kellog** (Paris, 27 august 1928). Documentul interzicea războiul ca instrument al politicii externe și gândea un posibil *Continent al Concordiei*. Editează, în acest sens, volumul **L'Idée d'Europe au XXe siècle. Des mythes aux réalités**, varianta recentă (2001). Concluzii se pot desprinde, totodată, din **Istoria Franței** (2001), de Jean Carpentier și François Lebrun, amintiți în contextul tipografierilor din veacul precedent.

Extinderea configurațiilor continentale și afirmarea globalizării determină adaptarea literaturii tematice la noile realități. Ca urmare, elaborările oglindesc tradițiile în mod selectiv, prioritate având analiza fenomenelor actuale. Sunt realizate ample *tomuri* privind evoluția raporturilor multinaționale, adiacente integrării globale, concomitent cu amplificarea explicitării comandamentelor pe baza cărora se construiește *Noua Lume Veche*, de la Oceanul Atlantic la Urali, din spațiul scandinav până în perimetrul Mării Mediterane. Alte abordări vizează raporturile cu entitățile post-sovietice, arabe, americane, sau din Extremul Orient.

Deosebite sunt, ca atare, discursuri precum: **Istoria continentului european**, începând cu 1850, având concluzii *asezonate* pentru începutul Mileniului III, autori, francezul Jean Michel Gaillard (Pont Sand, Esprit, 16 mai 1946 - Paris, 19 iulie 2006) și britanicul Anthony Rowlei (născut la 22 iulie 1953), sau volumul **Uniunea Europeană**, scris de Christian Hen și Jacques Leonard (2002). Remarcabilă apare, de asemenea, antologia **The Idea of Europe**.

From Antiquity to the European Union (2002), coordonată de profesorul Anthony Pagden (născut la 27 mai 1945), având girul prestigioasei Universități Cambridge, din Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord. Alegerea recentă, într-o anumită dinamică, a marilor pontifi, generează sporirea interesului pentru clarificările din *Papii. Istorie și secrete*, oferite de italianul Claudio Rendina (născut la 21 iulie 1938), carte editată în 2003.

Interes aparte suscită: *Dicționar enciclopedic* (Paris, 2000; 2002), coordonat de un colegiu interdisciplinar; *Dicționar de istorie și politică europeană (1945 - 1995)*, autor, Derek W. Urwin (2000); *100 de personalități ale secolului XX*, selectate de Jordan Bernd și Alexander Lenz (2000). Diversitatea editorială a deceniului 2000 - 2010 conferă imaginea menținerii unui *tonus* optimizant în domeniu, dar și îngrijorarea față de instabilitatea mondială.

Ca dovadă, André Corvisier (născut în 1918), profesor emerit al Universității Sorbona, din Paris, președinte de onoare al Comisiei Internaționale pentru Istorie Militară Comparată, trage un semnal de alarmă prin *Guerre et société en Europe. Perspectives des nouvelles recherches*. Cartea apare la București (colaborator, Dumitru Preda), atunci când România, după câteva amânări, era primită în structurile militare nord-atlantice (2004).

Lăudabilă este preocuparea istoriografiei provenite, la începutul Mileniului III, din state mici, dar importante, ale Uniunii Europene. Bunăoară, în Finlanda, Comisia de Istorie Militară facilitează editarea, în limba română (2003), a volumului *Mareșalul Finlandei Carl Gustaf Emil Mannerheim. Memorii (1867 - 1951)*, lider național pentru obținerea și păstrarea independenței țării sale de-a lungul primei jumătăți a veacului trecut. Variantele inițiale s-au publicat în limbile suedeză și finlandeză. Președintele de Onoare al forului științific amintit, general-locotenent Ermei Kanninen, explică semnificația morală a demersului actual, în condițiile când Finlanda este integrată structurilor contemporane occidentale.

Motivația orientării forurilor de la Helsinki spre Uniunea Europeană rezultă, mai ales, din *Katsaus Suomen Historiaan/Privire asupra istoriei Finlandei*, de Matti Klinge, text revizuit (2000), tradus special pentru București (2001). Autorul, născut în 1936, profesor invitat, deseori, la Universitatea Sorbona, din Paris, se preocupă,

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

---

constant, de promovarea imaginii Finlandei pe plan universal.

Așa cum deja am precizat, iar realitatea confirmă cotidian, *mondializarea* tinde să impună și sensuri istoriografice. Predominante sunt, însă, scrierile care surprind direcționările economice sau militare. Premiile *Nobel*, decernate în ultimii ani, au fost acordate inclusiv pentru teoriile privind segmentele strategice, productive și financiare, *contaminate* de noua criză declanșată în 2008, intrată, deja, în istoria noului Mileniu.

Pe un atare *palier ideatic* acționează, permanent, cercetătorii americani. Bunăoară, William Jack Baumel (născut la New York, 26 februarie 1922), propune reflecții de factură istorică asupra modului impunerii primordialității economice a Statelor Unite în afacerile profitabile, oferind spre lectură ***Productivitatea și sistemul american de conducere. Perspective***, împreună cu ***Piețe în concurență și teoria structurilor industriale***.

Conform tradiției, demonstrată bibliografic, mai mulți analiști, de peste Oceanul Atlantic, vorbesc despre istoria Federației lor, folosind conexiunea inseparabilă dintre programele președinților, starea națiunii, realitățile mondiale. La începutul Mileniului III, teoretic, *ecuația* se ameliorează sensibil, datorită reeditării volumului ***Histoire des Etats-Unis***, autori, Allan Newins, Henry Steele Commanger, carte regăsită și în România (2000), ori prin capitolele propuse cititorilor de John Philip Jenkins, nominalizat mai sus, grupate sub genericul ***A history of the United states/O istorie a Statelor Unite***, tradusă, așadar, la București (2002). Cel din urmă, pornind de la ideea că *neamestecul americanilor în problematica Universului este o iluzie*, evocă, printre altele: pierderea celor 34 000 de luptători în Coreea (1950 - 1953); *colapsul* Franței în Indochina (1954); reținerea *NATO* la situația din Ungaria (1956); amânarea recuperării Taiwanului de China Populară, pierdut în 1949.

Istoriografic, există numeroase indicii privind sensurile globalizării militare. Ca dovadă, în 2001, a apărut ***Manualul NATO***, elaborat prin Office of Information and Press, Brussels, Belgia, cuprinzând evoluția selectivă a Organizației, dar și numeroase aspecte particulare. Pentru România, un atare ***ghid*** s-a elaborat în 2008. Convergent, apare volumul lui Niall Ferguson, denumit ***Civilizația. Vestul și restul***, variantă pentru limba română (2011), care

---

prefigurează acceptarea primordialității *puternicilor Lumii* în adoptarea deciziilor universaliste.

Numeroase descripții sunt consacrate, însă, celorlalte zone geografice. Semnalăm titluri precum: *Cronica țarilor ruși* (2001), de David Warnes, *format* la Cambridge, Marea Britanie; *O istorie a Japoniei* (2002), autor, Kenneth Henshall, născut în Anglia, asociat la Universitatea din Tokio; *Istoria Indiei* (2003), propunerea francezului Michel Boivin (născut la 25 martie 1952), preocupat, vizibil, și de *sociologie politică* orientală.

Surprinde, continuu, **China**, remarcată *spectacular* în numeroase domenii. Promovarea originală, după 1978, a *Reformei deschiderii*, explicarea doctrinei *O țară - două sisteme* (socialist și capitalist) constituie subiecte atractive pentru diverși autori. Spre exemplu, Rayne Kruger (născut în Africa de Sud, emigrant britanic din 1947, decedat la 21 decembrie 2002), după publicarea cărților *Războiul cu burii* (etnie amintită în paginile precedente), respectiv *Thailanda*, elaborează *O istorie a Chinei*, apărută postum, limbile engleză (2003) și română (2005). Pentru a motiva succesele contemporane, autorul invocă tradițiile poporului din *Marele Orient*, edificate, uneori, *izolaționist*, sau sub stăpânire *alogenă*, conturându-se, convingător, ceea ce numim *starea de spirit* și *starea de grație*.

Asemenea ipostaze includ, obligatoriu, pentru contemporaneitate, momentele cuceririi puterii de forțele populare, adoptarea programelor etapizate, îndeplinite riguros, gândirea perspectivală, interesul locuitorilor față de politica generală, suprapusă avantajelor comunitare sau familiale, bilanțarea cooperantă cu celelalte națiuni. Preluând atare simbolistică, volumul *Când China va învinge*, autor, francezul Stephan Marchand, analizează, pe larg, fără rezerve, interesul cititorilor pentru cunoașterea traseelor urmate de Marea Putere, în scopul obținerii succesului preconizat.

Ideea se desprinde și din culegerea semnată de Sun Jiazheng, *China's contemporary culture: dream and pursuit/Cultura contemporană a Chinei: vis și continuitate* (2007), grupaj poliglot (chineză, engleză, franceză, spaniolă, rusă). Evantaiul lingvistic vizează cercuri intelectuale cu influențe directe în principalele *cancelarii* ale Lumii, care trebuie să *intoneze* serios problematica abordată. Asemenea strategii completează reflexiile emise de

---

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Anne Cheng, detașate din *Istoria gândirii chineze* (2001), ediție franceză, tangentă ideologiilor *ritmate* cronologic: paseiste, actuale, viitoare. Se antamează, așadar, *Calea guvernării ideale*, simbolistică revigorată prin intențiile lui Xun Zi, grafiere chineză, lansată pe piața românească (2004).

Orizontul *istoriografic mondial* este racordat, optimist, la nivelul tematic plurivalent, noile *grupări*, implicate în analiza textelor, editate tipografic sau virtual, având la dispoziție atât concluzii anterioare, cât, mai ales, provocările diurne. Așa, de exemplu, este profilată, sugestiv, reinterpretarea *comparatistă* a *Războiului Alb*, presiune diplomatică agresivă germană, *anexionistă* (deceniul 1930 - 1940), folosită, relativ recent, de Statele Unite, pentru *dislocarea* Serbiei, din Regiunea Kosovo, ori la Moscova, vizând Crimeea și Osetia. Despre ultima *cazuistică*, interesante sunt opiniile autoarei Silke Kleinhanss, prezentate în cartea *Politica externă a Georgiei. Un stat falimentar blocat între semieșecurile interne și șansele externe* (Leipzig, 2008).

Geografia Mării Negre, controlată, succesiv, de greci, romani, bizantini, genovezi, turci, ruși, americani, este, din nou, în actualitate, interferând, *gradual*, zone caucaziene, balcanice, din Orientul Mijlociu, dar și strâmtoarele spre Marea Mediterană. Ca urmare, literatura tematică tradițională, scrisă de Gheorghe I. Brătianu (România), Arnold Toynbee (Anglia), Fernand Braudel (Franța), nominalizați anterior, s-a completat prin noi volume generice, semnatari fiind: cercetătorul turc Eyup Özveren (*Istoria bazinului pontic*); americanii Charles King (*De la Pontos Euxinos la Black Sea*) și Robert Kaplan (*Fantomele Balcanilor*); italianul Claudio Magris (*Danubius*); francezii Jean-Claude Barreau și Guillaume Bigot (*Întreaga geografie a Lumii*); germanul Ștefan Troebst (născut în 1955), *slavist* recunoscut internațional.

Direcționări istoriografice oferă paginile consacrate terorismului actual, fenomen datorat *frustrării* organizațiilor musulmane, față de atitudinea *sfidătoare* a Occidentului, așa cum este *Al-Qaeda*, alte grupări, nuanțate ideologic, militar, teritorial. Arhetip rămân evenimentele din 11 septembrie 2001, derulate, surprinzător, împotriva Statelor Unite ale Americii. Situația creată la *World Trade Center* s-a transmis, documentar, sub titlul: *120 de minute. Povestea*

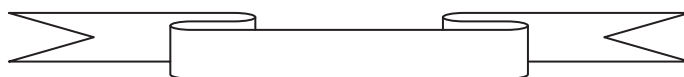
---

nepusă a luptei pentru supraviețuire în interiorul turnurilor gemene, autori, Jim Dwyer și Kevin Flynn. Traducerea, în limba română, este din 2006. Subiectul, reluat în numeroase variante, difuzează, constant, avertismente plauzibile, adresate țărilor europene, *corecție* aplicată, succesiv, Spaniei, Angliei, Franței, Belgiei, Germaniei. Regulile, după care funcționează *sistemul terorist*, preocupă numeroși istorici, sociologi, economiști, teologi, politicieni, analistul german, Wolf Lepenies, fiind convins, totodată, de greșelile liderilor din țările victimizate.

La începutul Mileniului III, se elaborează, *frenetic*, numeroase *tomuri* de istorie, dar, *selecția valorică* urmărește câteva domenii vitale: pragmatismul globalizării; succesul și limitele *disidenței* anticomuniste; evoluția *neoeurasianismului*; amalgamarea etnică; motivația *primăverilor* arabe; relansarea *Războiului Rece*. Multe scrieri au caracter pasager, provin din sfere disparate, servesc interese oculte.

Etapa 2015 - 2030 va degaja, bineînțeles, prin altele, concluzii veridice privind: *intervenția* armatei americane din Irak și Afghanistan; *prezența* trupelor ruse în Siria și Ucraina; *finalizarea* tratativilor israelito-palestiniene; *urmările* exodului musulmanilor spre Europa de Vest; *dinamica* realizării **Obiectivelor Dezvoltării Mileniului/ODM** (septembrie 2000, 121 de state); stadiul aplicării **Agendei Globale 2030**, datată, 27 septembrie 2015 (193 de oficiali ai Lumii), suprapunând **Obiectivele Dezvoltării Durabile/ODD** (17 ținte viabile), programe identificate de Organizația Națiunilor Unite.

În ceea ce ne privește, avem convingerea că *bazinele informale* tradiționale, pluridisciplinare rămân, totuși, fundamentale, ceea ce impune: protejarea fondurilor arhivistice autohtone; convergențe lingvistice *productive*; difuzarea *operativă* a rezultatelor cercetării științifice; instituirea priorităților la nivelul *școlilor colocviale* reprezentative. Beneficiile se vor regăsi, fără îndoială, prin acuratețea concluziilor formulate de istoriografii generațiilor viitoare!

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Auge, Claude, *Dictionnaires encyclopédiques généraux*, Editions Larousse, Paris, 1925;
  - Bagdasar, Nicolae, *Teoreticieni ai civilizației*, Editura Științifică, București, 1969;
  - Barber, John R., *Istoria Europei moderne*, Editura Lider, București, 1997;
  - Bănescu, Nicolae, *Istoria Imperiului Bizantin*, ediție îngrijită de Tudor Teodor, București, 2000;
  - Belserene, Paul; Lecky, Robins, *A celebration of Canade*, Yancouver, 1986;
  - Berenger, Jean, *Istoria Imperiului Habsburgic*, Editura Teora, București, 2000;
  - Boia, Lucian, *Mari istorici ai lumii*, București, 1978;
  - Braudel, Fernand, *Scrieri despre istorie*, Editura Comunicare.ro, traducere din limba franceză, Sînziana Barangă, București, 2008;
  - Bloch, Raymond, Cousin, Jean, *Roma și destinul ei, I,II*, Editura Meridiane, București, 1985;
  - Chalcocondilas, Laonicos, *Expuneri istorice. Creșterea puterii turcești. Căderea împărăției bizantine*, Ediție Vasile Grecu, Editura Academiei Române, *Scriptores Byzantini, II*, București, 1958;
  - Can, Turhan, *Turkey. Gate to the Orient*, Istanbul, 1989;
  - Cantemir, Dimitrie, *Istoria Imperiului Otoman, creșterea și descreșterea lui, I, II*, traducere, I. Hodosiu, București, 1876;
  - Carpentier, Jean; Lebrun, François, *Istoria Europei*, Editura Humanitas, București, 1997;
  - Cartier, Raymond, *Dicționar enciclopedic*, Ediția a IV-a, Paris, 2002;
  - Chéradame, André, *La Mystification des Peuples Alliés*, Imprimerie Ch. Herissey, Evreux, 1922;
  - Constantinescu, Nicolae A., *Concepția istoriei universale. De la Herodot la Voltaire*, București, 1934;
  - Cornevin, Robert, *Histoire de l'Afrique*, Editions Payot, Paris, 1966;
-

- Corvisier, André; Preda, Dumitru (coordonatori), *Guerre et société en Europe. Perspectives des nouvelles recherches*, Editions Europa Nova, Bucarest, 2004 ;
  - Cristian, Vasile, *Istoria Asiei*, Editura Corint, București, 2002;
  - Cristian, Vasile, *Istoriografia generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968;
  - Decei, Aurel, *Istoria Imperiului Otoman până la 1656*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978;
  - Dukas, *Istoria turco-bizantină (1341 - 1462)*, Ediție Vasile Greco, Editura Academiei Române, *Scriptores Byzantini*, I, București, 1958;
  - Eusebios din Caesarea, *Scrieri*, București, 1991;
  - Geyl, Pieter, *Napoleon pro și contra*, Editura Științifică, București, 1968;
  - Gibbon, Edward, *Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului Roman*, București, 1958;
  - Henshall, Kenneth G., *O istorie a Japoniei. De la Epoca de piatră la Superputere*, Editura Academiei Române, București, 2002;
  - Hristodol, Gheorghe (coordonator), *Bibliografia istorică a României, X, 1999-2004*, Institutul de Istorie Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, București, 2005;
  - Hurezeanu, Emil, *Pe trecerea timpului. Jurnal politic românesc (1996 - 2015)*, Editura Curtea Veche, București, 2015;
  - Iorga, Nicolae. *Cărți reprezentative în viața omenirii, I - V*, București, 1924~1935;
  - Iorga, Nicolae, *Istoria vieții bizantine*, traducere, din limba franceză, Maria Holban, București, 1947;
  - *** *Istoria Augusta. De la Hadrian la Diocletian*, București, 1971;
  - *** *Istoria recentă în Europa*, Colegiul Noua Europă, București, 2002;
  - *** *Istoria universală, I (1958), II (1959), III (1960)*, București;
  - *** *Literatura Bizanțului*, București, 1971;
  - Ludwig, Emil, *Germanii. Dubla istorie a unei națiuni*, Editura Secolului XX, București, 1946;
-

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

- *** *Mari gânditori și filosofi francezi ai veacului XIX*, Editura Minerva, București, 1989;
  - Marseille, Jacques, *Les grand événements de l'histoire du mond*, Editions Larousse, Paris, 1999;
  - Mehmet, Ali Mustafa, *Istoria turcilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986;
  - Mihălcescu, Ioan; Pâslaru, Matei, *Scrierile părinților apostolici, I, II*, Râmnicu Vâlcea, 1936 ;
  - Mureșanu, Camil, *Cu privire la noțiunile de evoluție și revoluție din istoriografie*, Cluj-Napoca, 1990;
  - Napp, John; King, Wayne, *Our Nation's History*, Media Materials, Baltimore, Maryland, 1989;
  - Papacostea, Șerban, *Național și universal în istoria românilor*, București, 1998;
  - Piatkowski, Adelina, *Istoria epocii elenistice*, Buucurești, 1996;
  - Plinius cel Tânăr, *Opere complete*, Buucurești, 1977;
  - Polybios, *Istorii*, București, 1966;
  - Popa, Petre, *Interviuri nonconformiste de pe patru continente*, Editura Ordessos, Pitești, 2015;
  - Popa, Petre, *Permanențe istoriografice românești*, Editura Didactică și Pedagogică RA, București, 2000;
  - Popa, Petre, *Trei secole de istorie modernă universală (1618-1918). De la Oliver Cromwell la Vladimir Ilici Lenin*, Editura Paralela 45, Pitești, 2010;
  - Procacci, Giuliano; Farolfi, Bernardino, *Passato e presente. Corso di storia, 1-3*, La Nova Italia Editrice, Firenze, 1975-1976;
  - Qi Wen, *Chine. Apercu général*, Editions en Langues Etrangeres, Beijing, 1981;
  - Rémond, René, *Istoria Statelor Unite ale Americii*, Editura Corint, București, 1999;
  - Sphrantzes, Georgios, *Memorii (1401-1477)*, Ediție Vasile Grecu, Editura Academiei Române, *Scriptores Byzantini, V*, București, 1966;
  - Ștefănescu, Ștefan (coordonator), *Reflectarea istoriei universale în istoriografia românească*, Editura Academiei Române, București, 1986;
-

PETRE POPA

- Tacitus, *Opere, I* (1950), *II* (1960), *III* (1964), București;
- *** *The Idea of Europe. From Antiquity to the European Union*, Edited by *Antony Pagden*, Cambridge University Press, 2002;
- *** *The Opium War*, Editura în limbi străine, Beijing, 1976;
- Thucydides, *Războiul peloponesiac*, București, 1966;
- Toynbee, Arnold; Sommervell, D. C., *Studiu asupra istoriei, I, II*, Editura *Humanitas*, București, 1997;
- Urwin, Derek W., *Dicționar. Istorie și politică europeană (1945-1995)*, Institutul European, Iași, 2000;
- Xenophon, *Statul spartan. Statul atenian*, București, 1958;
- Xenopol, Alexandru D., *Les principes fondamentaux de l'histoire*, Paris, 1899;
- Zub, Alexandru. *În orizontul istoriei*, Editura *Polirom*, Iași, 1994.

SURSE ELECTRONICE

- www.bjarges.ro/bibliotecadigitala/; <http://bibliotecaupit.ro/>;
<http://www.muzeul-judetean-arges.ro/>; <http://www.muzeulgolesti.ro/>;
www.atitudineinarges.ro (*Enciclopedia Argeșului și Muscelului, I, II, III, IV*);
- www.corpus-philo.fr/la-popeliniere-histories.html (fotografia istoriografului La Popelinière);
- <http://www.pantheon.org/areas/gallery/mythology/europe/greek/cliio.html> (imaginea muzei Clio);
- <https://www.pinterest.com/FootballSteve/tacitus-cornelius/>;
<http://alchetron.com/Giambattista-Vico-1078848-W>;
<http://www.npg.org.uk/collections/search/portraitLarge/mw217469/Arnold-Joseph-Toynbee>; <http://alchetron.com/Fernand-Braudel-1327707-W> (fotografiile istoriografilor Tacitus, Vico, Toynbee, Braudel). Fotografia istoriografului Matti Klinge, din: *Scurtă istorie a Finlandei*, București, 2001;
- www.edarges.ro *Biblioteca pe teme europene-Cărți online (Europa. Destin continental; Statele Uniunii Europene. Sinteze istorice)*;
- www.atitudineinarges.ro (*Interviuri nonconformiste de pe patru continente*).

REZUMAT

Volumul *Discurs istoriografic universal* (2016) completează *opera* profesorului universitar dr. Petre Popa, pasionat, constant, de studierea introspecțiilor apărute pe diverse *paliere* continentale. Demersul intrinsec, amplu și convingător, este *solitar* pentru *mediile* specializate din Argeș-Muscel. Autorul probează transformarea *istoriografiei*, ulterior secolului XVI, într-o disciplină polivalentă, asemănător celorlalte științe generaliste.

Cartea are 20 de capitole, numeroase *compartimente* geografice și interpretări asupra reflectării *ritmului* civilizației mondiale, prin *narații* elaborate din timpurile preelene, până în primul deceniu al Mileniului III. Analizele suprapun dinamici existențialiste, concepte emise de persoane, ori *școli* emblematice, evenimente covârșitoare, fenomene spirituale, tehnologii *novative*.

Subiectiv, există accente speciale privind: literatura *patristică* europeană; *reclădirea* latinității după căderea Romei; modernitatea scrierilor *Marelui Orient*; tipografierile contemporane din Franța, Anglia, Germania, Italia, Federația Rusă, America de Nord, Africa. Textul *eseurilor*, bibliografia selectivă, indicele persoanelor, alte repere editoriale oferă cititorilor detalii și concluzii specifice, transformând titlul, sintetizat mai sus, într-o contribuție distinctă la îmbogățirea portofoliului direcțional.

Aflat printre fondatorii *modulelor* umaniste la Universitatea din Pitești, semnatarul are *expertiza* cursurilor *Istoriografie românească* și *Istoriografie universală*, convergente facultăților de profil, exercițiu didactic inaugural, 1997 - 1998. Mai multe teme, integrate acestei cărți, s-au publicat, anterior, în diverse periodice, aparținând unor instituții științifice naționale. (Mihaela Fulgeanu Matei)

ABSTRACT

The book *Discurs istoriografic universal* (2016) completes the *work* of the University Professor Petre Popa Ph.D., who has always been interested in studying the introspection appeared on various continental *areas*. The intrinsic and wide and convincing approach is *unique* for the professional *medium* from the Argeş-Muscel. The author proves the transformation of the *historiography*, after the 16-th century, in a multi-valent discipline, similar to other sciences.

The book has 20 chapters, a lot of geographical *compartments* and approaches upon the mirror of the *rhythm* of the world civilization, through developed *narrations* from the pre-Hellenistic times to the first decade of the Millennium III. The analyses overlap existentialist dynamics, concepts given by emblematic persons or *schools*, extremely important events, spiritual phenomena, *new* technologies.

There are special accents in regard to: the *patristic* European literature; *the rebuilding* of the Latinity after the falling of Rome; the modernity of the writings of the *Great Orient*; the contemporary printings from France, England, Germany, Italy, Russia, North America and Africa. The text of the *essays*, the references, the index of persons, and other landmarks give numerous details and specific conclusions to the reader, transforming the book in a distinct contribution to the enrichment of the directional portfolio.

Among the founders of the classical modules of the Piteşti University, the author has the know-how of the courses of *Romanian Historiography* and *World Historiography* convergent to the faculties, representing the inaugural didactic practice, 1997-1998. Many of the themes integrated in this book were previously published in various reviews belonging to some national scientific institutions. (Dan Zavulovici)

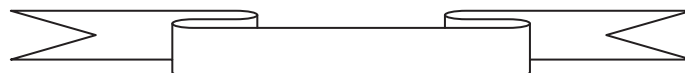
RÉSUMÉ

Le volume *Discours historiographique universel* complète l'oeuvre du professeur universitaire docteur Petre Popa, passionné constamment de l'étude des introspections parues à différents niveaux continentaux. L'approche intrinsèque, ample et convaincante, est solitaire pour les médias spécialisés du département Arges-Muscel. L'auteur prouve la transformation de l'historiographie, après le XVIème siècle, dans une discipline polyvalente, similairement aux autres sciences généralistes.

Le livre contient 20 chapitres, de nombreux compartiments géographiques et d'interprétations sur les réflexions du rythme de la civilisation mondiale, par l'intermédiaire des narrations élaborés depuis la période préhellénique, jusqu'à la première décennie du troisième millénaire. L'auteur analyse les dynamiques existentialistes, les concepts émis par des personnes ou par des écoles emblématiques, les événements écrasants, les phénomènes spirituels et les technologies novatrices.

Subjectivement, il y a un accent particulier sur la littérature patristique européenne, sur la reconstruction de la latinité après la chute de Rome, sur la modernité des écritures du Grand Orient, sur les typographies contemporaine en France, Angleterre, Allemagne, Italie, Fédération de Russie, Amérique du Nord, Afrique. Le texte des essais, la bibliographie sélective, l'index des personnes et les autres points de repère de l'édition offrent aux lecteurs des détails et des conclusions spécifiques, transformant le titre, synthétisé ci-dessus, dans une contribution distincte à l'enrichissement du portefeuille directionnel.

Le signataire de ce recueil se trouvant parmi les fondateurs des modules des sciences humaines à l'Université de Pitesti, possède l'expertise des cours intitulés Historiographie roumaine et Historiographie universelle aux facultés de profil de l'Université de Pitesti, à partir de 1997-1998. Plusieurs thèmes intégrés dans ce livre ont été antérieurement publiés dans des divers périodiques appartenant aux autres institutions scientifiques nationales. **(Daniel Mitran)**

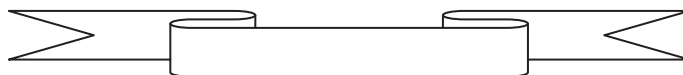
ZUSAMMENFASSUNG

Sprachlautstärke Historiographie (2016) ergänzt die Arbeit von Professor dr. Petre Popa, leidenschaftlich, ständig zu studieren kontinentalen Selbstbeobachtung aufgetreten auf verschiedenen Ebenen. Intrinsic Ansatz, umfassend und überzeugend, ist in einsamen Umgebungen Arges Muscel spezialisiert. Der Autor beweist Umwandlung Historiographie XVI Jahrhundert später, in einer Disziplin, vielseitig, wie andere Mainstream-Wissenschaft.

Das Buch hat 20 Kapitel, zahlreiche Fächer und Interpretationen auf die geografische Abdeckung der Weltzivilisation Tempo durch raffinierte Erzählung von preelene Zeiten bis zum ersten Jahrzehnt des dritten Jahrtausends. Existentialistischen dynamische Überschneidungsanalyse, ausgestellt Konzepte von Personen oder Schulen wichtigsten Veranstaltungen überwältigende spirituelle Phänomene, innovative Technologien.

Subjektiv ist besonderes Augenmerk auf: Europäische patristischen Literatur; Latinität Wiederaufbau nach dem Fall von Rom; Moderne Große Orient Schriften; moderne Typografie in Frankreich, England, Deutschland, Italien, Russland, Nordamerika, Afrika. Text Essays, selektive Bibliographie, Index Personen, andere Sehenswürdigkeiten redaktionelle bietet den Lesern mit Details und konkrete Schlussfolgerungen, die Umwandlung Titel, synthetisiert oben in einem besonderen Beitrag zur Richtungs Portfolio bereichern.

War unter den Gründern Module Geisteswissenschaften an der Universität von Pitesti, hat rumänischen Historiographie Kurse Zeichners das Know-how und Geschichtsschreibung, konvergente Fakultäten, Lehreröffnungsjahr 1997 - 1998. Mehrere Themen dieses Buch integriert wurden in verschiedenen bereits veröffentlichten periodische, die nationalen wissenschaftlichen Einrichtungen. (*sursa virtuală*: google translate)

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

INDICE DE PERSOANE

(Numele citate de peste zece ori sunt consemnate prin *passim*)

A

- Abbas I – 201
Abéllard, Pierre – 21
Abu Bekr/ Abdallah Ibn Osman – 175
Abubacer/Ibn Tufali – 178
Adeddin, Sa – 203
Aeneus (Eneas) – 73, 81
Agathocles (diadoh) – 66
Agesilaos (rege) – 54, 55, 56
Agricola, Cneius Iulius – 91
Agrippa, Marcus Vispanius – 82
Agrippina (legendar) – 100
Ahemenizi (dinastie) – 34, 56
Ahriman (zeu) – 34
Ahura, Mazda (divinitate) – 34
Aiubizi (dinastie) – 179
Ajmenkiel, Andrzej – 306
Akropolites, Georgios – 151
Alaric I – 108
Alaric II – 115
Albanos (sfânt) – 136
Alceu/din Mytilene – 43, 62
Alcibiades (strateg) – 52
Aleksandru I – 244, 267
Aleksandru II – 267
Aleksandru III – 267
Alexandru III / Macedon/ cel Mare – *passim*
Alexandru VI (papă) – 185, 259
Alexandru (episcop) – 106
Alexandru (rege) – 199
Alexios I – 143, 150
Ali, Mustafa – 203
Allah (divinitate) – 176, 202
Allatius, Leon – 68
Amaterasu (zeitate) – 165
Amenemhat (învățat) – 28
Amiras, Alexandru – 231
Amos (proroc) – 33
Amyot, Jacques – 7
Anacreon/din Teos – 43
Anastasiu (mare pontif) – 111
Anastasios I – 143, 145
Anchise (legendar) – 73
Andersson, Ingvar – 302
Andrei (sfânt) – 106
Andrič, Ivo – 307
Andromaca (personaj) – 45
Andronicus, Livius – 41, 74
Andronikos I – 150
Andronikos II – 143
Anonymus (legendar) – 137
Anthemius (prefect) – 143
Antigona (zeitate) – 45
Antigonizi (dinastie) – 60
Antonescu, Ion – 2, 292
Antonina (legendar) – 147
Antonini (dinastie) – 85, 86, 92
Antonius (general) – 76, 82, 90
Apele (pictor) – 63
Apolo (zeitate) – 72
Appianus (gânditor) – 95
Aragon, Louis – 286

PETRE POPA

- Arcadius, Flavius – 86, 143
Archidamos (strateg) – 52
Archiloc/ din Paros – 43
Ardery, Philip – 297
Argus (legendar) – 224
Arhimede(matematician) – 63
Ariovist (prinț) – 291
Aristarh (filolog) – 62
Aristofan (dramaturg) – 46
Aristotel (filosof) – 59, 61, 152, 177, 178, 187
Arius (preot) – 101
Arktinos/din Milet – 43
Armengaud, Auguste – 281
Arnobius (scriitor) – 103
Aron, Raymond – 282
Arpad (conducător) – 137
Arrianus, Flavius – 94, 95
Artaxerxes II (rege) – 55
Artemisa(zeitate) – 68
Asachi, Gheorghe – 239, 267
Asakir, Ibn – 178
Asan (răsculat) – 151
Asbridge, Thomas – 315
Asklepios (tămăduitor) – 28
Assurbanipal (rege) – 19, 20, 30
Atena (zeitate) – *passim*
Attaliates, Mihail – 149
Attila (rege) – 137, 200
Auge, Claude – 323
Augustinus, Aurelius – 108, 109, 117, 119, 196
Augustus (împărat) – 87, 229
Aulard, Andre – 248
Auxentius (episcop) – 103
Averroes/Abul Valid
Mohammed Ibn Roșd – 178
Avicenna/ Ibn Sina – 170, 171
Azarie (cronicar) – 151
- B**
- Babel (eponimie) – 31
Bachofen, Johann Jakob – 265
Badea, Marius – 2
Bagdasar, Nicolae – 323
Baiazid I – 168
Baiazid II – 202, 203
Bainville, Jacques – 244
Balban (sultan) – 159
Balbin, Bohuslas – 229
Balduin / de Flandra – 129
Baltaglia, Roberto – 301
Balzac (personaj) – 286, 293
Baneroft, George – 266
Bánk, Bán – 229
Barangă, Sînziana – 323
Barbarossa (operațiune) – 293
Barber, John R. – 314, 323
Barbu, Nicolae I. – 53
Barbusse, Henry – 283
Bariéty, Jacques – 316
Barni, Jules Romain – 244
Baronius, Cesar – 195
Barreau, Jean Claude – 321
Basarab I – 137
Basileios II – 154
Batâi (comandant) – 153
Batu-han (comandant) – 168
Bauer (germanist) – 245
Baumel, William – 319
Baumont, Maurice – 283, 284
Bayle, Pierre – 210
Bănescu, Nicolae – 323
Beard, Charles – 277, 294, 295, 296
-

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

- Bebel, August – 265
Becket, Thomas – 135
Beda/Venerabilul – 119
Beethoven (personaj) – 290
Bel (zeu) – 31
Belizarie (general) – 145, 146, 147
Bella III – 137
Beloch, Karl Julius – 264
Belserene, Paul – 323
Benedict (sfânt) – 127
Benedict / de Nursia – 114, 196
Benko, Jozseph – 275
Berenger, Jean – 323
Bergson, Henry – 278
Bernd, Jordan – 318
Berossos (preot) – 31
Berr, Henry – 278
Berstein, Serge – 16, 314
Bessarion, Ioannes – 152
Bhavabhuti (dramaturg) – 159
Bicci, Giovanni dei – 184
Bielski, Joachim – 200
Bielski, Marçin – 200
Bignon (baron) – 243
Bigot, Guillaume – 321
Biondo, Flavio – 141
Biondo, Flavio – 194
Biriukov, Nikolai – 306
Bismarck, Otto von – 245, 255, 290
Bitlisi, Idris – 202
Bloch, Ernst Simon – 288
Bloch, Marc – 280
Bloch, Raymond – 70, 73, 281, 323
Blond, Georges – 283
Boccaccio, Giovanni – 183
Boda, Chen – 309
Bodin, Jean – 11, 187
Boeckh, Auguste – 264
Boethius (învățat) – 114
Bogoris (țar) – 154
Boia, Lucian – 14, 323
Boivin, Michel – 320
Boleslav III – 138
Bonaparte (familie, epocă) – 241, 242
Bonaparte, Ludovic – 262
Bonard, Louis de – 237
Bonfini, Antonio – 200
Boorstin, Daniel – 298
Borgia, Cesare – 184, 185
Borgia, Rodrigo – 184
Bormann, Martin – 292
Borovička, V. P. – 307
Bossuet, Jacques Bénigne – 195, 212
Bourbon (dinastie) – 238, 242
Bouvier, Jean – 279
Bracciolini, Poggio – 141
Brahma (zeu) – 34
Bramble (colonel) – 286
Brasidas (general) – 51, 52
Braudel, Fernand – coperta I, 2, 279, 280, 281, 312, 315, 321, 323, 326
Brătianu, Gheorghe I. – 321
Breuil, Henry – 278
Briand (personaj) – 317
Brown, Robert – 298
Bruni, Leonardo – 184
Brunswick (familie) – 196
Brutus (legendar) – 77
-

PETRE POPA

- Bryand (personaj) – 296
Bryennios, Nikephoros – 150
Buchanan, George – 192
Buckle, Henry Thomas – 252
Buddha/ Sakya Muni – 35, 157
Budé, Guillaume – 187
Buonacorsi, Filippo – 199
Burckhardt, Jakob – 265
Burebista (rege) – 67, 78, 89, 90
Burgunzi (dinastie) – 131, 132
Burke, Edmond – 249
Burnet, Gilbert – 193
Butterfield, Herbert – 7
Byron (personaj) – 286
- C**
- Cadmos/din Milet – 43
Caesar, Caius Iulius – *passim*
Calhana (poet) – 159
Caligula (împărat) – 93
Caliope (muză) – 40
Calmete, Joseph – 286
Calmon, Pedro – 310
Can, Turhan – 323
Cantacuzino (dinastie) – 219
Cantacuzino, Constantin – 219
Cantacuzino, Ștefan – 231
Cantemir, Dimitrie – 13, 153, 204, 226, 323
Cantideva (poet) – 158
Cantu, Cesare – 270
Capetieni (dinastie) – 126, 128
Capitolinus (istoric) – 96
Capucin (ordin) – 241
Cardijn, Joseph – 282
Carlyle, Thomas – 251, 252
Carol cel Mare – 121, 133, 195, 211, 269
Carol I Robert – 137
Carol V (Quintul) – 218
Carol VIII – 132
Carol XII – 10, 305
Carol XII – 211, 223, 231
Carol/ Pleșuvul – 212, 269
Carol/Temerarul – 132
Carolingieni (dinastie) – 121, 123, 212
Caron, François – 279
Carpentier, Jean – 313, 317, 323
Cartier, Raymond – 284, 323
Cassian, Ioan – 108
Cassiodoros (istoric) – 88, 106, 11, 114, 115
Cassius (legendar) – 77
Cassius, Dio – 96, 106
Castor (dioscur) – 72, 79
Castracani, Castruccio – 185
Catilina, Lucius Sergius – 76, 78
Cato, Marcus Porcius Maior/ cel Bătrân – 74, 75
Cavour, Camillo Benso – 254
Cazimir IV – 199, 201
Cehov (personaj) – 287
Celebi, Evlia – 204
Cellini, Benvenuto – 186
Celsus (teolog) – 100
Césaire, André – 283
Cevdet Pașa, Ahmed – 232
Chabert, Alexandre – 312
Chabod, Federico – 302
Chalkokondylas, Laonikos – 152, 323
Champollion, Jean François – 27
Chao (familie) – 163
Charnabon (rege) – 45
-

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

- Chastellian, Georges – 132
Chateaubriand (familie) – 242, 286
Chaunu, Pierre – 317
Cheng, Anne – 321
Chéradame, André – 282, 323
Chezati (filosof) – 178
Chiril (învățat) – 154
Chorenati, Moise – 155, 156
Chorvisier, André – 318, 324
Churchill, Winston Leonard Spencer – 299
Cicero, Marcus Tullius – 46, 76, 79, 91, 141, 187, 245, 265
Cimon (general) – 50
Clarendon (lord) – 192
Claudius (împărat) – 93, 113
Clement (teolog) – 154
Cleon (strateg) – 52
Clio(muză) – 2, 3, 40
Cloșca (răsculat) – 207
Clotar II – 118
Clovis (rege) – 115
Columb, Cristofor – 20, 180, 181, 188, 189
Commanger, Henry – 319
Comnena, Ana – 150
Comneni (dinastie) – 150
Comosicus (rege) – 89, 117
Compagni, Dino – 140
Comte, Auguste – 22, 246, 252, 264
Concordia (zeitate) – 72, 79
Confessor, Theophanes – 148
Confucius (filosof) – 37
Conrad III – 133
Constantin cel Mare – 85, 86, 97, 101, 102, 103, 143, 186, 265
Constantin/filosoful – 154
Constantinescu, Nicolae – 323
Constantini (cezar) – 86, 186
Coresi (diacon) – 99
Corneille, Pierre – 245
Cornevin, Robert – 323
Cortés, Hernando – 189
Corvin, Matei – 200, 201
Coryllos (rege) – 89, 117
Coșovei, Mateiaș – 48
Courteheuse, Robert – 127
Cousin, Jean – 73, 323
Cousin, Victor – 5
Crassus, Marcus Licinius – 76
Crevea, Rafael Altamira y – 271
Crèvecoeur de Parthes, Jacques Boucher de – 17
Cristian, Vasile – 14, 324
Cristobul din Imbros – 153
Crișan (răsculat) – 207
Croce, Benedetto – 300, 301
Cromer, Marçin – 199
Cromwell, Oliver – 4, 252, 325, coperta IV
Crysostomos, Dion – 88, 89
Curticăpeanu, Vasile – 14
Cusanus, Nicolaus – 135
Cyrus cel Tânăr – 54, 55
Cyrus II – 31, 56, 57, 146
- D**
- D'Alembert, Jean le Rond – 23
Dalin, Olof – 224
Damaschinul, Ioan – 155
Dandolo, Enrico – 129
Daniel (sfânt) – 133
-

PETRE POPA

- Danilo (episcop) – 154
Dante, Alighieri – 58, 140, 183, 184, 247
Dao An (bonz) – 161
Dapontes, Konstantinos – 231
Darius I (rege) – 34, 47
Darius III (rege) – 59
Darmstädter, Paul – 304
Dautry, Jean – 285
David (rege) – 32
David/din Sansun – 156
Deborin, Grigori – 306
Decaux, Alain – 285
Decebal (Diurpaneus) – 90, 92, 93, 96, 104, 110, 117
Decei, Aurel – 324
Deceneu (preot) – 67, 117, 118
Deddin, Ima – 179
Delaunay, Jacques – 285
Dembrowski, Edward – 272
Demetrios/din Phalera – 53
Demosthenes (orator) – 54, 58, 76
Denis (sfânt) – 128, 130
Descartes, René/ Renatus Cartesius – 209, 210
Dewey, Jack – 294
D'Holbach, Paul Henri
Dietrich, baron – 23
Diamond, Sigmund – 312
Dicomes (rege) – 90
Diderot, Denis – 23
Didona (regină) – 81
Dimaras, Konstantinos – 231
Din, Rashid Al – 171
Diocletianus (împărat) – 86, 101, 106, 324
Diodorus/din Sicilia (Siculus) – 53, 66, 68, 245
Diogene (filosof) – 62
Dionisie cel Mic – 111, 115
Dionysos/din Halicarnas – 67
Dionysos (zeitate) – 45, 46
Dioscuri (legendari) – 72
Discordia (zeitate) – 79
Disraeli (personaj) – 286
Djabair, Ibn – 178
Dlugosz, Jan – 138
Dobrovsky, Josef – 230
Domitianus (împărat) – 85, 87, 91, 92, 93, 110, 146
Donatus (episcop) – 101
Dorgelès, Roland – 282
Dostoevski (personaj) – 287, 293
Dreyfus, Alfred – 284
Dromichaites (basileu) – 66
Droysen, Gustav – 260
Dufner, Wulfram – 302
Dugan, James – 297
Dühring, Eugen Karl – 262
Dukas (istoric) – 152, 324
Dumas (personaj) – 286
Dumnezeu (divinitate) – *passim*
Dunning, William – 294
Dupront, Alphonse – 286
Duras (rege) – 89
Durosselle, Jean – 280
Dutaillis, Charles Petit – 286
Dvornik, Francis – 315
Dwyer, Jim – 322

E

- Ecaterina (cea Mare) – 211, 226, 287
-

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

- Eduard IV – 190
Eduard VII – 286
Efialte (gânditor) – 50
Efrem (eparh) – 106
Eginhard (istoric) – 122
Ehremburg, Ilya – 306
Eichhorn, Karl Friedrich – 258
Eisai (călugăr) – 165
Eisenhower, Dwight David – 297
Electra (personaj) – 26, 45
Elena (legendar) – 102, 103
Elena (sfântă) – 241, 246
Eliade, Mircea – 36
Elisabeth/ du Réau – 317
Emile (eponimie) – 216
Enescu, Luminita – 2, 15
Engel, Johann Christian – 275
Engel, Pál – 315
Engels, Friedrich – 261, 262, 263
Ennius, Quintus – 74, 81
Epaminondas (general) – 54
Ephoros (istoric) – 62, 63
Epicur (filosof) – 39, 63
Erasmus (din Rotterdam) – 293
Erato (muză) – 40
Eratosthenes (matematician) – 63
Erigena (teolog) – 122
Erik IX - 271
Ermiona (personaj) – 239
Ertogrul (sultan) – 172
Eschil (dramaturg) – 45
Eschyne (orator) – 54
Esculap (medic) – 28
Ethelbert (legiuitor) – 118
Eubulos (strateg) – 54
Eudoxia (împărăteasă) – 143
Eugeniu III – 128
Eukleides (matematician) – 63
Euric (rege) – 113
Euripide (dramaturg) – 45, 74
Eusebios (istoric, episcop) – 32, 85, 102, 103, 106, 117, 155, 324
Eutaric (rege) – 115
Euterpe (muză) – 40
Eutropius (istoric) – 104, 120, 143
Evangelicus (eparh) – 106
Evans, Arthur John – 298
- F**
- Fabri, Al – 177
Fakih, Iahsi – 173
Faral, Edmond – 311
Farolfi, Bernandino – 301
Fayard, Arème – 244
Febvre, Lucien – 280
Feda, Abul – 179
Felice, Roberto – 301
Ferdinand/de Aragon – 265
Ferguson, Niall – 319
Fernández de Ovideo, Gonzalo – 189
Ferrero, Guglielmo – 268
Festus, Rufius – 106
Fichte, Johann Gottlieb – 223
Filip II – 58, 59, 61, 62, 179, 265, 281
Filip III – 130
Filip IV – 131
Filip IV/cel Frumos – 212
Filon, Iudeul – 98
Filon/din Bizanț – 68
Firdusi/Abul Kasim Mansur – 170
-

PETRE POPA

- Fischer, Stephen/Galați – 297
Fisher, John Henry – 285
Flaccus, Albinus – 120
Flaubert (personaj) – 287
Flavi(dinastie) – 85, 92
Flavius, Josephus – 33
Fleming, Alexander – 286
Florența (eponimie) – *passim*
Flynn, Kevin – 322
Forbus, Hanry – 300
Foster, William Z. – 296
Fouché, Joseph – 293
Francisc I – 248
François, Michel – 287
Frank, Hans – 292
Franz/ Ferdinand – 307
Frederic II – 210
Frederic II(cel Mare) – 220, 252
Frederic (rege) – 305
Frederic/Barbarossa – 179
Freud, Sigmund – 293
Frick, Wilhelm – 292
Froissant, Jean – 131
Frontinus (istoric) – 89
Fu, Li Lin – 162
Fučík, Julius – 307
Fulgeanu Matei, Mihaela – 2, 15, 327
Furet, François – 313
Fuscus, Cornelius – 92, 110
Fustel/de Coulanges – 247
- G**
- Gaillard, Jean – 317
Galba(împărat) – 93
Galerius(cezar) – 86
Gallicanus(istoric) – 96
Gallo, Max – 301
Gallus/Anonymus – 138
Gandhi, Indira – 308
Gandhi/Mahatma, M. K – 308
Garcilaso/ de la Vega – 190
Garnier, François Xavier – 275
Garnier-Pagès, Etienne Joseph Louis – 249
Garnier-Pagès, Louis Antoine – 249
Gaulle, Charles de – 283, 284
Gautama, Siddhartha – 34, 35
Gauthier, Yves – 16
Gava, Radu – 2
Geffroy, Mathieu Auguste – 272
Gelaldaze, Mustafa – 203
Gelon (tiran) – 72
Gelu (voievod) – 137
Geoffroi/de Villehardouin – 129
George II – 250
Geyl, Pieter Catharinus – 242, 324
Gherontie/Terentie – 106
Ghilgameș (legendar) – 19, 20, 30
Gianone, Pietro – 218
Gibbon, Edward – 216, 217, 324
Girard, Louis – 285
Godefroy/de Bouillon – 127
Goethe, Johann Wolfgang – 181, 290
Gogol (personaj) – 287
Golescu, Dinicu – coperta IV
Gordon, Thomas – 298
Göring, Hermann Wilhelm – 292
Gorki, Maxim – 287
Görlitz, Walter – 289
-

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

- Grachus, Caius Sempronius – 83
Graecus, Appius Claudius – 74
Graziani, Antonnio – 302
Greco, Vasile – 323, 324, 325
Green, John – 253
Gregoras, Nikephoros – 151
Grekov, Boris – 304
Grigoras, Mitrofan – 231
Grigore I (cel Mare) – 116
Grigore VII – 125
Grigore XVI – 269
Grigore/din Nysa – 145
Grigore/din Tours – 115, 116, 238
Gronovius (editor) – 68
Grote, George – 251
Grotius/Groot, Hugo – 193
Guiberd/de Nogent – 127, 128
Guicciardini, Francesco – 185, 186
Guizot, François – 237, 238
Gundibald (rege) – 115
Gupta, H. R. – 308
Gurvitch, Georges – 279
Gustav III – 224, 272
Gustav, Adolf – 260
Gutenberg/Gensfleisch, Johannes – 23
- H**
- Habsburg (dinastie) – 132, 255
Habsburg, Otto von – 293
Hadrianus, Publius Aelius – 76, 89, 91– 94, 324
Haeckel, Ernst – 112
Hafiz (poet) – 171
Haillan, Bernard Du – 187
Haldun, Ibn – 11
Hallam, Henry – 250
Hamlet (legendar) – 139
Hammurapi (rege) – 30
Han (imperiu) – 161
Han de Est (dinastie) – 161
Han de Vest (dinastie) – 161
Hani, Goro – 307
Hanifah, Abu – 173
Hardy, Thomas – 241
Harsa (rege) – 159
Hart, Herbert Lionel Adolphus – 300
Hart, Liddel – 285
Hartman, Ane von – 135
Hartman, Christian – 293
Hassel, Sven – 293
Hattușil III – 28, 38
Hayy (legendar) – 178
Hebreus, Bar – 155
Hecateu/din Milet – 43, 44
Heckscher, Eli Filip – 302
Heffner, Sebastian – 293
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich – 11, 258, 259, 261, 267
Heinrich (legendar) – 135
Hellanicos/din Lesbos – 44
Hemerken à Kempis, Thomas – 16
Hen, Christian – 317
Henric II – 135
Henric III – 136
Henric VII – 190, 250
Henric VIII – 190
Henshall, Kenneth – 320, 324
Hera (zeitate) – 44
Herakleios (împărat) – 143
-

PETRE POPA

- Herder, Johann Gottfried – 222, 238, 247
Herissey, Christian – 323
Herodian(istoric) – 96
Herodot (învățat) – *passim*
Heroiu, Elena – 2, 15
Herzog, Emile – 286
Hesiod (poet) – 41, 42, 62
Heydecker, Joe – 291
Heyderdahl, Thor – 303
Hieron (legendar) – 55
Histrus, Aeticus – 107
Hitler, Adolf – 284, 288, 290, 291
Hobbes, Thomas – 191
Hodosiu, Ion – 323
Hofstadter, Richard – 296
Hogea Nastratin – 177
Hohenzollern (dinastie)– 220, 252
Holban, Maria – 324
Hollendorff, Carl – 302
Homer (*aed*) – 40, 41, 42, 62, 81, 89
Honjo, Eijiro – 307
Honoriu, Flavius – 86
Horatius (poet) – 69, 80, 81
Horea (răsculat)– 207
Horus (zeitate) – 27
Horvarth, Mihaly – 274
Hosea (proroc) – 33
Hostilius, Tullus – 71
Hrabr (călugăr) – 154
Hristodol, Gheorghe – 324
Hrozny, Bedřich – 38, 273
Hsi, Chu (filosof) – 163
Hsiang, Chi Chun – 163
Hugo, Victor – 286
Hulagu (han) – 201
Humboldt, Alexander von – 257
Humboldt, Wilhelm von – 257
Hume, David– 216
Huntington, Ellsworth – 300
Hurdubețiu, Ion– 302
Hurezeanu, Emil – 324
Husein, Kodja – 203
Huu, Le Van – 168
- I**
- Iacob I – 191
Iacob II – 250, 251
Iacob VI – 217
Iacob/din Edessa – 155
Iadwiga (principesă) – 199
Iagiello (dinastie) – 199
Iancu/de Hunedoara – 138, 200
Igor (comandant) – 153, 154
Iisus/Hristos/Christos (divinitate) – *passim*
Imhotep (învățat) – 27
Imothes (învățat) – 28
Inocențiu III – 128
Inocentiu XII – 259
Ioan (nume generic) – 99, 100, 106, 107
Ioan Albert – 199
Ioan fără Țară – 136
Ioan Gură de Aur – 107
Ioan X – 123
Ioan XII – 122
Ioan/de Salisbury – 135, 136
Ioannes VIII – 152
Ionescu de la Brad, Ion – 4, coperta IV
-

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Iordanes (istoric) – 88, 106,
110, 117, 118
Iorga, Nicolae – 14, 19, 48,
142, 153, 204, 324
Iosia(rege) – 33
Irineu (teolog) – 100
Isaakios I – 150
Isabella/de Castilia – 189, 265
Isac/din Axun – 155
Isaios (orator) – 54
Isaurikos (împărat) – 143
Isfahan, Abu al Faraj al – 177
Isidor/din Sevilla – 116, 117, 119
Isis (zeitate) – 27
Ismail I – 201
Isocrate (orator) – 54, 61
Israel (legendar) – 248
Iugurtha (rege) – 79
Iulia Claudia (dinastie) – 81, 85
Iulianus, Marcus Didius – 85
Iulius (legendar) – 81
Iustin (teolog) – 100
Iustinianos I – 120, 142, 144–
148, 174
Iustinius (istoric) – 84
Iuvenal (istoric) – 110
Ivan/cel Groaznic – 287
Iwamura, Shahito – 307

J

Jackson (epocă) – 298
Jacotă, Mihail – 53
Jasper, Karl Theodor – 287
Jayadeva (poet) – 159
Jean/de Joinville – 129
Jeures, Jean – 285
Jenkins, John Philip – 314, 319

Jiazheng, Sun – 320
Jin de Est (dinastie) – 161
Jinna (filosof) – 35
Jinshan (epocă) – 38, 310
Jivu, Ren (savant) – 38
Jodl, Alfred – 292
Joseph II – 207, 228
Joséphine (personaj) – 241
Jukov, Evgheni – 305
Jukov, Gheorghii – 305
Julian, Camille – 285

K

Kabir (poet) – 160
Kaibao (epocă) – 310
Kaidanov, Ivan Kuzmici – 267
Kala (epocă) – 310
Kalidasa (dramaturg) – 36
Kaltenbrunner, Ernst – 292
Kanninen, Ermei – 318
Kant, Immanuel – 222, 223
Kaplan, Robert – 321
Karadzič, Vuk Stefanovič – 274
Karagheorghe, Gheorghii
Petrovič – 274
Karamzin, Nikolai – 267
Kataev, Valentin – 306
Kautsky, Karl – 265
Kedrenos, Gheorghe – 149
Keitel, Wilhelm – 292
Kellog (personaj) – 317
Kerenski, Aleksandr – 303
Kerillis, Henry de – 290
Kerularios, Mihail – 149
Ketona, Józef – 228
Khaldun, Abdurahman Abu Ibn
– 179, 180

PETRE POPA

- Khan, M. H. – 308
Khoniates, Nicetas – 151
Khusrav, Amir – 159
Kiatib Çelebi, Mustafa – 204
King, Charles – 321
King, Wayne E. – 298, 325
Kingsford, William – 275
Kinnamos, Joannes – 151
Kircheisen, Friedrich Max – 241
Kleinhanss, Silke – 321
Klinge, Matti – coperta I, 2, 318, 326
Kliucevski, Vasili – 268
Koldewey, John – 298
Komenski (Comenius), Jan Amos – 229
Kong, Zi – 37
Kongmin (rege) – 167
Konstantinos IX – 143
Konstantinos VII – 149
Konstantinos XII – 143, 152
Köprülü, Kara Mustafa Paşa – 232
Koryo (dinastie) – 166
Krasinski, Zigmunt – 273
Kruger, Rayne – 320
Kuang, Ssûma – 163
Kuno, Fischer – 263
- L**
- La Fayette, Madam de – 286
La Popelinière, Lancelot Voisin de – coperta I, 2, 7, 326
Labriola, Antonio – 270, 301
Labrousse, Ernest Camille – 279
Laertios, Diogene – 55
Lafluente, Modeste – 270
Lamprecht, Karl Richard – 265
Lampridius (istoric) – 96
Lanfrey, Pierre – 244
Langlois, Charles Victor – 276
Lao, Tse – 36, 37
Laplace, Pierre Simon – 222, 245
Larousse, Pierre – 57, 323, 325
Las Casas, Bartolome de – 189
Las Cases (memorialist) – 246
László, Makkai – 137
Latinus (rege) – 73
Laura/de Nove – 183
Laval (episcop) – 275
Lavissee, Ernest – 240
Laxness, H. K. – 303
Lazarevici, Ştefan – 154
Lebrun, François – 313, 317, 323
Lecavelé, Roland – 282
Lecestre, Leon – 244
Lecky, Robins – 323
Leeb, Johannes – 292
Lefebvre, Armand – 243
Lefebvre, Georges – 278
Lefebvre, Hery – 280
L'Eguille (istoric) – 245
Leibnitz, Gottfried Wilhelm – 196
Lelewel, Joachim – 272
Lenin, Vladimir Ilici – 4, 286, 296, 303, 309, 325, coperta IV
Lenz, Alexander – 318
Leon I (cel Mare) – 108
Leon III – 121, 143, 148
Leon IX – 149
Leon VI – 143
Leon X – 12
Leon XII – 269
-

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

- Leon XIII – 269
Leonard, Jacques – 317
Leopold I – 228, 271
Leopold II – 228, 272
Lepenies, Wolf – 322
Lepidus(triumvir) – 82
Lessing, Gotthold Ephraim – 222
Levene, Richardo – 310
Leviathan (legendar) – 191
Licinius (demnitar) – 102, 103
Lindprand (episcop) – 122, 123
Liutprand(rege) – 119
Livius, Titus – 80, 82, 83, 183, 185, 245
Locke, John – 192
Lomonosov, Mihail Vasilievici – 227
Lorenzo/de Medici – 184
Lot, Ferdinand – 286
Lothar (rege) – 269
Lotze, Hermann – 261
Lubbock, John – 253
Luca (apostol) – 99
Lucian(patristic) – 101
Lucian/din Samosata – 95
Lucretius, Carus Titus – 39, 80, 141
Ludendorff, Erich – 292
Ludovic Filip I (Louis) – 244
Ludovic IX – 129, 130
Ludovic VI – 128
Ludovic VII – 128
Ludovic XI – 132
Ludovic XIII – 211
Ludovic XIV – 10, 188, 195, 211, 212
Ludovic XV – 188, 212
Ludovic/cel Pios – 269
Ludovic/de Blois – 129
Ludovic/Germanicul – 212, 269
Ludwig, Emil – 290, 291, 324
Lukin, Nikolai – 304
Luther, Martin – 12, 280
Lyantey (personaj) – 286
Lysias (orator) – 54
Lysimach (diadoh) – 66
Lysip (sculptor) – 63
- M**
- Mabillon, Jean – 196
Mably, Gabriel – 245
Macarie (cronicar) – 151
Macaulay, Thomas Babington – 250
Machiavelli, Niccolo – 184, 185, 187
MacKendrick, Paul Lachlau – 17
Madaule, Jacques – 284
Maecenas, Caius Cilnius – 80, 82
Magdisi, Mutahhar al – 177
Magris, Claudio – 321
Maguang, Xi – 163
Mahavira, Vardhamana – 35
Mahomed (profet) – 175, 176
Maistre, Joseph de – 237
Malalas, Ioannes – 145
Malaparte, Camille – 283
Malik, Abd Al – 176
Malik, Ibn Anas – 176
Maltz, Albert – 289
Manasses, Constantin – 150, 151
Manethon (preot) – 29, 265
Mannerheim, Carl – 318
Mantoux, Paul – 279
-

PETRE POPA

- Manuel II – 143, 152
Manutius, Aldus Pius – 53
Marcellinos (latinist) – 51, 53
Marcellinus, Ammianus – 106
Marchand, Stephan – 320
Marcus, Ancus – 71
Marcow, Wilhelm – 290
Marcu (apostol) – 99
Marcus, Antonius – 96
Marcus, Aurelius – 85, 96, 97, 248
Maria/Antoaneata – 293
Maria/Stuart – 293
Maria/Tereza – 228
Mariana, Jean de – 188
Marinescu-Himu, Maria – 57
Marinos (erudit) – 32
Marinos/ din Tyr – 94
Marius, Caius – 79, 83
Mark, Kalti – 137
Marozia (legendar) – 123
Marr, Nikolai – 305
Marrou, Henry Irene – 286
Marseille, Jacques – 314, 325
Marsilius/de Padova – 140
Marte (zeitate) – 77, 81
Martens, Feodor de – 268
Martialis (istoric) – 110
Martin (sfânt) – 116
Marton, Bolla – 275
Marx, Karl – 261, 262, 303
Masaryc, Tomás Garrigue – 291
Masudi, Abu al Hassan Ali al – 177
Matei (apostol) – 99
Matei, Iuliana – 2
Mateiaș (eponimie) – 4, coperta
- IV
Mathieu/de Vendôme – 130
Matrakçi, Nasuh – 203
Maupassant (personaj) – 287
Maur, Rabon – 120
Mauricius(împărat) – 120
Maurikios(împărat) – 143, 148
Maurois, André – 286, 296, 300
Maurus, Terentianus – 125
Mausol (legendar) – 67
Maxentius (demnitar) – 85, 102
Maximianus (împărat) – 86
Medeea (personaj) – 45
Medici (familie) – 184, 185
Meersch, Maxence Van – 282
Mehmed II/ Mahomed II – 112, 152, 153, 172, 173, 202
Mehmet, Ali Mustafa – 325
Mehring, Franz – 265
Meinecke, Friedrich – 289
Mela, Pomponius – 88
Melpomene (muză) – 40
Men, Tzi – 37
Menandru (dramaturg) – 62
Mendel, Gregor Johann – 265
Menes (faraon) – 27
Merovingieni (dinastie) – 121, 238
Mesia (divinitate) – 98
Mestecăneanu, Adrian – 2, 15
Metodiu (învățat) – 154
Mezeray, François de – 187
Michael III – 143
Michelangelo, Buonarroti – 247
Michelet, Jules – 219, 238, 239
Mickiewicz, Adam – 272
Mignet, Auguste – 238
-

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

- Mihail (țar) – 308
Mihălcescu, Ioan – 325
Mill, John Stuart – 235, 246
Miltiade (general) – 50
Milza, Pierre – 16, 314
Mineptah (faraon) – 28
Minerva (zeitate) – 72
Ming (dinastie) – 160, 163
Ming, Ti (împărat) – 161
Minos (legendar) – 298
Mitran, Daniel – 2, 329
Mnemosina (zeitate) – 40
Mo, Ti – 37
Molière/Jean Baptiste Poquelin – 188
Mommsen, Theodor – 263
Monge, Gaspard – 245
Montesquieu/Charles de Secondat – 23, 213, 214, 245
Morgan, Elwis Henry – 266
Morus, Thomas – 190
Möser, Johann – 221
Motreanu, Ion Marius – 2
Motley, John Lothrop – 266
Moxa, Mihail – 151
Moyuo, Guo (Go Mo Jo) – 308
Muhamad, Mirza – 232
Müller, Friedrich Max – 33, 36
Müller, Johannes – 221
Munteanu, Gavril – 94
Müntzer, Thomas – 12
Murad I – 172
Muratori, Ludovico Antonio – 197
Murdock, George Peter – 296
Mureșanu, Camil Bujor – 300, 325
Mussolini, Benito – 290, 301
Mustafa II – 228
Muwatalli (rege) – 28
Mveng, Eugene – 310
- N**
- Nabucodonosor II – 31
Nadir (șah) – 232
Nakamura, Hajime – 307
Nan (epocă) – 38, 310
Napoleon I/ Bonaparte – *passim*
Napoleon II/regele Romei – 241
Napoleon III – 235, 262, 285
Napp, John I – 298, 325
Naruszewicz, Adam – 228
Necikina, Maria – 305
Neferti (învățat) – 29
Nehru, Jawaharlal – 308
Nemania, Ștefan – 154
Nepos, Cornelius – 78
Nepos, Iulius – 113
Nero (împărat) – 91, 93, 100
Nerva(împărat) – 85, 92, 105
Nesri, Mehmed – 202
Nestor (cronicar) – 153
Nestorius(patriarh) – 111
Nevius, Cnaeus – 74, 81
Nevski, Alexandru – 153
Newins, Allan – 319
Nicetas (episcop) – 107, 108
Nichiren(filosof) – 165
Nicias (strateg) – 52
Nicolae I – 267
Nicolae II – 267, 303
Nicolae V (papă) – 21
Nicolescu, Gheorghe – 2
-

PETRE POPA

Niebhur, Berthold Georg – 264
Nietzsche, Friedrich – 261, 293
Nizami(poet) – 171
Nobel (premiu) – 264, 278,
299, 307, 319
Nohitomao, Kakinamoto – 165
Núñez, Vasco de Balboa – 189
Nureddin (sultan) – 179

O

Obermann, Karl – 290
Obrenovici (dinastie) – 274
Obrenovici, Miloş – 274
Octavia (legendar) – 100
Octavianus/Augustus – *passim*
Odiseu (legendar) – 41
Odoacru (general) – 69, 87,
114, 143
Odobescu, Alexandru – 4
Oedip (rege) – 45
Ogüz-han – 173
Olimpia (eponimie) – 68
Olores (familie) – 50
Omar (calif) – 175
Onciul, Dimitrie – 14
Orania (dinastie) – 250
Orchan I – 172
Orestes (patrician) – 87
Origenes (teolog) – 100
Ormuzd (zeu) – 34
Orosius, Paulus – 109,110,117
Orujd (istoric) – 173
Osiris(zeu) – 27
Osman I – 172, 203
Otho (împărat) – 93
Otto I (cel Mare) – 122, 123,
124, 133

Otto/de Freysing – 133
Ovidius, Publius Naso – 81
Oxyartes (nobil) – 60
Özveren, Eyup – 321

P

Pagden, Anthony – 318, 326
Paisise/din Hilandar – 230
Palacky, František – 273
Pallava (dinastie) – 159
Palmer, Robert – 294
Pan, Ku – 38
Panëtius (gânditor) – 66
Pankratova, Ana – 305
Pansanias (învăţat) – 94
Papacostea, Şerban – 14, 325
Parhon, Constantin I. – coperta
IV
Paris, Mattheus – 136
Parkman, Francis – 266
Parrington, Arthur – 295, 296
Pârvan, Vasile – 107
Pascal, Blaise – 210
Păun, Gheorghe – 2
Pâslaru, Matei – 325
Paul (apostol) – 99
Paulinus/din Nola – 107
Paulus/Diaconus – 119, 120
Pavel (apostol) – 99, 100
Payot (eponimie) – 323
Payot, Gustave – 36
Pecevi, Ibrahim – 204
Pelcl, Frederic – 230
Pentaur (poet) – 28
Pepin/cel Scurt – 119
Perault, Gilles – 283
Peri, Vittorio – 107

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

- Pericle (starteg) – 44, 45, 46, 48, 50, 51, 52
Perroux, François – 312
Perse, Saint John – 283
Perses (legendar) – 42
Pertz, Georg Heinrich – 264
Petrarca, Francesco – 183
Petru I (cel Mare) – 211, 212, 225, 226, 227, 268, 287, 305
Petru (generic) – 99, 120, 151
Petru/din Amiens – 127
Peutinger, Konrad – 194
Pherekydes/din Leros – 53
Philippe le Bas – 271
Philippe/de Commynes – 132
Philochoros(istoric) – 53
Philon (cărturar) – 32
Piaștri (dinastie) – 138
Piatkowski, Adelina – 325
Piccolomini, Aeneas Silvio – 186
Pictor, Quintus Fabius – 74
Pindar/din Theba – 43, 62
Pisano, Leonardo – 139
Pius II – 186
Pius IX – 269
Pius VII – 241, 269
Pius VIII – 269
Pius, Antoninus – 95
Plantageneti (dinastie) – 135
Platon (filosof) – 60, 61, 76, 149, 177, 187
Plehanov, Gheorghii
Valentinovici – 267, 303
Plinius/cel Bătrân – 90
Plinius/cel Tânăr – 93, 100, 106, 325
Plutarh/din Cheronea – 89, 90, 93, 184, 186, 245, 291
Pokrovski, Mihail – 303
Polimnia (muză) – 40
Pollion, Caius Asinius – 81
Pollion, Trebellius – 96
Polo, Marco – 163, 205
Polux (dioscur) – 72
Polybios (istoric) – *passim*
Pombo, Jose – 310
Pompeius, Magnus Cneius – 76
Pompilius, Numa – 71
Poniatowski, Stanislas – 228
Popa, Dan Gabriel – 2
Popa, Livia – 1
Popa, Petre – *passim*
Porphyrogeneti (dinastie) – 149
Porșnev, Boris – 305
Posidonius (filosof) – 66
Poteca, Eufrosin – 196
Pray, Georg – 229
Preda, Dumitru – 318, 324
Prescot, William Hickling – 265
Pretextas (arhiepiscop) – 118
Priam (rege) – 41
Princip, Gavriilo – 307
Priscus, Traquilinius – 71
Procacci, Giuliano – 301, 302, 325
Procopius/din Caesarea – 146, 147, 148
Prodicos/din Keos – 54
Prometeu (legendar) – 45
Protagoras(filosof) – 48, 54
Proust (personaj) – 286
Psellos, Mihail – 149
Ptahotep (învățat) – 28
Ptolemei (dinastie) – 29, 60, 62
-

PETRE POPA

- Ptolemeu, Claudiu – 32, 176
Ptolemeu/din Alexandria – 94
Pu Hui (epocă) – 310
Puning (epocă) – 38, 310
Pușkin (personaj) – 287
Pușkin, Alexandr Sergheevici – 225
Pușpadanta (gânditor) – 159
Putendorf, Samuel – 194
Pytheas/din Massalia – 62
- Q**
- Qi, Wen – 309, 325
Qing (dinastie) – 38, 160, 310
Qisha (epocă) – 38, 310
Quinet, Edgard – 239, 243
Quint, Herbert – 289
Quintul (rege) – 218
- R**
- Rabelais, François – 280
Racine, Jean – 245
Radișcev, Aleksandr
Nicolaevici – 227
Radul/ Negru – 14
Rajič, Iovan – 230
Rambaud, Alfred – 240, 244
Ramses II – 28
Ranke, Leopold von – 261
Rareș, Petru – 48, 203
Rashid, Harul Al – 176
Raul/de Cambray – 121
Read, John – 296
Receswinth I (rege) – 118
Reichenbach, Hans – 291
Reinhardt, Maurice – 281
Remarque, Erick Maria – 291
Remond, René – 325
Remus (legendar) – 70
Ren, Jiyu – 38
Renan, Ernest – 248
Rendina, Claudio – 318
Rene, François – 242
Renevier, Edgar – 17
Renouvin, Pierre – 282
Repgove, Eike von – 134
Retz (cardinal) – 188
Rhenanus, Beatus – 194
Rhesos (trac) – 41
Ribbentrop, Joachim von – 292
Richard (Inimă de Leu) – 179
Richard III – 190
Rickert, Heinrich – 287
Riegel, Leon – 283
Riemschneider, Margareta – 273
Ritter, Karl – 261
Roberston, William – 217, 218
Rocquain, Felix – 244
Roesler, Robert – 14
Roland (legendar) – 121
Roloff, Gustav – 304
Romanov (dinastie) – 256, 267,
287, 303
Romulus (legendar) – 70, 71,
87, 183
Romulus Augustulus – 87
Roncayollo, Marcel – 313
Roon, Albert Theodor Emil –
265
Roosevelt (personaj) – 290
Rosenberg, Alfred – 292
Rothacker, Erick – 289
Rotteck, Karl von – 261
Rousseau, Jean Jacques – 207,
208, 215, 220, 245, 266
-

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

- Rousset (colonel) – 249
Rowlei, Anthony – 317
Roxana (legendar) – 60
Rudenko, Roman A. – 292
Rufinus (general) – 143
Ryan, Cornelius – 297
- S**
- Saadi (poet) – 171
Saccas, Ammonius – 100
Saladin/Sahal Ad Din Yüsuf – 179
Sallustius, Caius Crispus – 78, 79, 80
Salvador(sfânt) – 189
Salvianus(teolog) – 111
Sanchuniathon(preot) – 32
Sand, George – 286
Sappo/din Lesbos – 43
Sasanizi (dinastie) – 34, 169
Satzza(conducător local) – 150
Sauckel, Fritz – 292
Saul (legendar) – 99
Sautuola, Marcellino de – 26
Sava (preot) – 154
Savigny, Friedrich Karl – 258
Saxo/Grammaticus – 139
Saxoni (dinastie) – 122, 123
Sayana (învățat) – 160
Sârbu, Mariana – 2
Schafarik, Paul Joseph – 273
Schedel, Hartmann – 135
Schiemann, Heinrich – 41
Schilller, Friedrich – 198, 220
Schlesinger, Arthur M. – 298
Schliemann, Heinrich – 264
Schopenhauer, Arthur – 259
Schück, Adolf – 302
Schumpeter, Joseph A. – 289
Scorilo (basileu) – 89
Scott, Walter – 276
Scylax/din Karyadna – 43
Sefavizi (dinastie) – 169, 201, 202
Seignobos, Charles – 276
Seleucizi (dinastie) – 60
Selgiucizi (dinastie) – 171
Selim I – 203
Sellberg, Tore – 302
Seneca/Fiul (învățat) – 100
Sestlav (lider local) – 150
Seti I – 28
Seuthes (rege) – 56
Severi (dinastie) – 85
Severus, Alexandrus – 96, 101
Severus, Septimius – 85, 101, 143
Seyss Inquart, Arthur – 292
Shah, Ibn Arab – 180
Shelly (personaj) – 286
Sigfusso, Soemond – 123
Sik, Kim Pu – 167
Sikafusa (istoric) – 166
Silvestru I – 186
Simiand, François – 279
Simocattes, Theophylactus – 148
Simon (sfânt) – 188, 313
Simon/de Kéza – 137
Simonide/din Chios – 43
Simonov, Konstantin – 306
Singh, G. Z. – 308
Sinuhet (povestitor) – 28
Sirianul, Mihail – 155
Sitalkes (rege) – 54
Skylitzes, Ioan – 149
Slowacki, Juliusz – 273
Smith, Adam – 217, 245
-

PETRE POPA

- Smith, Brodley F. – 292
Smith, John – 192
Smith, Thomas – 190
Soboul, Albert Marius – 285
Socrate (filosof) – 48, 51, 54, 55, 57, 60
Sofia (sfântă) – 147
Sofocle (dramaturg) – 26, 45, 46
Soliman/Magnificul – 203, 204
Soloviev, Serghei – 268
Somadera (scriitor) – 159
Sombart, Werner – 263
Sommervell, D.C. – 326
Song (dinastie) – 160, 162, 163
Sorel, Albert – 244
Spartacus (legendar) – 76, 79
Spartianus (istoric) – 96
Spencer, Hebert – 246
Spengler, Oswald – 288
Spharantzes, Georgios – 151, 325
Ssuma, Chlen – 37
Stalin, Iosif Vissarionovici – 296, 303, 306
Stan, Doru Gabriel – 2, 15, coperta IV
Stana, Dana – 2, 15, coperta IV
Stavarache, Iordache – 231
Stewart, Carol – 297
Strabon (învățat) – 13, 67, 68, 245
Streicher, Iulius – 292
Stuart (dinastie) – 192
Sturlusson, Snori – 139
Suess, Eduard – 73
Suetonius (istoric) – 76, 93, 94, 97, 100, 117, 121, 186
Sugerius (istoric) – 128
Sui (dinastie) – 162
Sulzer, Franz Jozseph – 275
Superbus, Tarquinius – 71
Svanström, Robert – 302
Sybel, Heinrich von – 263
Sylla, Cornelius Lucius – 80, 83
Szilagyi, Alexandru – 275
- Ș**
- Șerban (tipograf) – 99
Șiva (zeu) – 34
Ștefan I – 137
Ștefan I (cel Sfânt) – 200, 315
Ștefan II – 120
Ștefan/cel Mare – 138, 201
Ștefănescu, Ștefan – 14, 325
- T**
- Tabari (istoric) – 170
Tacitus, Publius Cornelius – coperta I, 2, 11, 91, 92, 98, 100, 105, 110, 245, 326
Taine, Hippolyte – 244, 247
Taizu (împărat) – 161
Takauji (shogun) – 165
Takugawa (shogun) – 205
Talia (muză) – 40
Talleyrand– Perigord, Charles Maurice de – 5, 304
Tang (dinastie) – 160, 162, 167
Tarasov, Lev – 287
Tarlé, Evgheni (Eugen) – 304
Tatiscev, Vladimir – 226
Tatos (conducător local) – 150
Temistocle (strateg) – 50, 146
Temugin/ Genghis-han – 168, 201
Teodor, Pompiliu – 14
Teotim I – 106, 107
Teotim II – 106
-

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

- Terpsihora (muză) – 40
Terraine, John Alfred – 299
Tertullianus, Quintus – 100
Tethys (zeitate) – 43
Thabit, Said Ibn – 176
Themis (zeitate) – 42
Theodora (împărăteasă) – 145, 146, 147
Theodoric/cel Mare – 69, 114, 115
Theodosius I – 86, 105, 142
Theodosius II – 110, 143
Theogonis/din Megara – 43
Theokritos (poet) – 62
Theophylactus (senator) – 123
Theopomp (învățat) – 61
Thierry, Augustin – 238
Thiers, Adolphe – 243, 244
Thobie, Jacques – 286
Thucydides (istoric) – *passim*
Thüroczi, János – 138
Tiberius (împărat) – 68, 85, 93
Tiglatpalassar I – 30
Tillemont, Sébastien – 196
Timotei (episcop) – 106
Timur Lenk/Tamerlan – 168, 180, 202
Tirteu (poet) – 43
Tit (eparh) – 106
Titus (împărat) – 93
Tocqueville, Charles Alexis Clérel de – 240
Toeplitz, Heinrich – 291
Tolstoi (personaj) – 287
Toma/d'Aquino – 130, 182
Toynbee, Arnold – coperta I, 2, 298, 299, 321, 326
Traianus (împărat) – *passim*
Troebst, Ștefan – 321
Trogus, Pompeius – 83
Troyat, Henry – 287
Tsai, Lun – 38
Tsuru, Shigeto – 307
Tudor, Teodor – 323
Tudose, Gabriel – 2, 15
Tuhutum (conducător) – 137
Tullius, Servius – 71
Turgheniev (personaj) – 287
Turner, John Fitzgerald – 295, 296
Turner, Sharon – 249
Tzuniuan, Liu (scriitor) – 162
- U**
- Ulise (legendar) – 41, 81
Ulrika/Eleonora – 305
Ulug Beg – 169
Unamon (diplomat) – 29
Urania (muză) – 40
Uranus (zeitate) – 43
Urban II – 127
Urwin, Derek W. – 318, 326
- V**
- Valens, Flavius – 104, 105
Valentinian (împărat) – 105
Valéry, Paul – 280
Valla, Lorenzo – 53, 186
Valmiki (poet) – 35
Valois (dinastie) – 126, 132
Vandal, Albert – 244
Varro, Marcus Terentius – 75, 117, 157
Vasa (dinastie) – 199
Vasari, Giorgio – 186
-

PETRE POPA

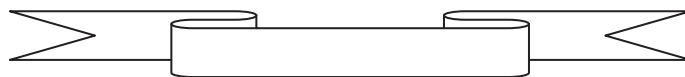
- Vasile /cel Mare – 145
Vasiliev, Andrei – 315
Veletinul, Rhigas – 231
Venus (zeitate) – 68, 73
Vergilius, Publius Maro – 50, 73, 80, 81, 82
Vespasianus, Titus Flavius – 85, 93
Vetranion (Bretanion) – 106
Vico, Giovanni Battista/
Giambatista – coperta I, 2, 11, 218, 219, 239, 326
Vigilius (mare pontif) – 111
Villa, Louis – 304
Villani, Giovanni – 140
Virginia (eponimie) – 192
Vișnu (zeu) – 34, 35
Vitale (sfânt) – 147
Vitellius, Aulus – 85, 93
Vlacici, Matthias/Flacius
Illyricum – 195
Vlad /Țepeș – 153
Vladislav II (Iagiello) – 199
Vladislav III – 199
Vlasie, Călin – 15
Voltaire /Arouet François
Marie – *passim*
Vopiscus (istoric) – 96
Vyasa (poet) – 35
- W**
- Wallenstein, Albrecht Wenzel
Eusebius von – 260
Wang, Chung – 37
Wapowski (cronicar) – 138
Waqidi, El – 176
Warnes, David – 320
- Weber, Max – 288
Wei, Wang (enciclopedist) – 162
Wiesenthal, Simon – 293
Wilhelm (Cuceritorul) – 127, 136
Wilhelm I – 236
Wilhelm II – 284
Wilhelm III (William) – 250
Wilhelm/din Tyr – 149
Williams, David G. – 298
Winckelmann, Johann J. – 221
Windelband, Wilhelm – 287
Windsor, John – 266
Windukind (călugăr) – 123
Winstanley, Gerrard – 191
Witts, Max Morgan – 298
Wolff, Leon – 297
Wulfila (episcop) – 103
- X**
- Xenophon (istoric) – 53– 57, 59, 60, 94, 326
Xenopol, Alexandru D. – 6, 240, 326
Xenopol, Nicolae D. – 6
Xi, Mazyeng – 161
Xun, Zi – 321
- Y**
- Yakzan (legendar) – 178
Yasovarman (rege) – 159
Yasumaro, Ono – 164
Yen, Hsiao – 162
Yi (dinastie) – 167
Yii, Han – 162
Yongle (epocă) – 38, 310
Yoshimitzu (shogun) – 165
Yuang (dinastie) – 160
-

DISCURS ISTORIOGRAFIC UNIVERSAL

Z

Zahiredin, Babur – 202	Zifu (epocă) – 38, 310
Zalmoxis (zeitate) – 44, 47, 60, 61, 67	Zigmunt I – 199
Zamorovsky, Vojtech – 273	Zigmunt II – 199
Zavulovici, Dan – 328	Zonares, Ioan – 150
Zane, Alexandru – 80	Zoser (faraon) – 27
Zarathustra (filosof)– 34	Zosimos (istoric) – 106
Zenon (filosof) – 63	Zub, Alexandru – 326
Zenon (împărat) – 143	Zweig, Ștefan – 293
Zeus (divinitate) – 40, 42, 68, 72	
Zhongshan, Sun/Sun Yat– Sen – 308	

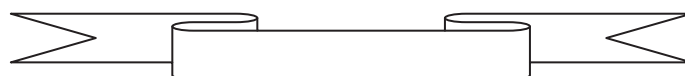
CUPRINS

Pagina

Introducere	5
I. <i>Cursus temporum</i> în istoriografia universală	16
II. Manifestări istoriografice din vremuri preelene	26
III. Istoriografie greacă până la Thucydides	39
IV. Scrisul istoric de la Thucydides la Polybios	50
V. Istoriografie elenistică	58
VI. Elaborări istoriografice romane din secolele regalității și republicii	69
VII. Istoriografie în Imperiul Roman până la Constantin cel Mare...	85
VIII. Istoriografie patristică	98
IX. Aspecte istoriografice occidentale din etapa imediat următoare căderii Romei	112
X. Lucrări reprezentative pentru spațiul istoric vest-european în secolele XI-XV	125
XI. Istoriografie bizantină și din alte state ortodoxe până la 1453.....	142
XII. Statalitatea Extremului Orient și a zonelor islamice reflectată în istoriografia medievală	157

XIII. Umanismul istoriografic vest-european pentru secolele XV-XVII	181
XIV. Evoluția istoriografiei din Europa de Est și Orientului asiatic în secolele XV-XVII	198
XV. Istoriografie europeană occidentală în secolul XVIII <i>luminist</i>	207
XVI. Sensuri istoriografice proprii statelor sud-est europene și din alte spații geografice în secolul XVIII <i>luminist</i>	225
XVII. Opere istorice pariziene și londoneze din secolul XIX	235
XVIII. Elaborări istoriografice din secolul XIX în Germania, America, Rusia, alte state ale Lumii	255
XIX. Principalele direcții de analiză pentru scrisul istoric din secolul XX	277
XX. Tendințe istoriografice universale la începutul Mileniului III	315
<i>Bibliografie selectivă</i>	323
<i>Rezumate (română/engleză/franceză/germană)</i>	327
<i>Indice de persoane</i>	331

COMENZI – CARTEA PRIN POȘTĂ

EDITURA PARALELA 45
Pitești, jud. Argeș, cod 110174, str. Frații Golești 130
Tel.: 0248 633 130; 0753 040 444
0721 247 918
Tel./fax: 0248 214 533; 0248 631 439; 0248 631 492.
E-mail: comenzi@edituraparelela45.ro
sau accesați www.edituraparelela45.ro

Tiparul executat la tipografia *Editurii Paralela 45*
E-mail: tipografie@edituraparelela45.ro